

МУГАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҮ

ISSN 2181-7138

№ 2/1 - 2022 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:
А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Кеңесбай АЛЛАМБЕРГЕНОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Тўлкин АЛЛАЁРОВ
Умида БАҲАДИРОВА
Фархад БАБАШЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Гўлнара ЖУМАШЕВА
Мырзамурат ЖУМАМУРАТОВ
Асқарбай НИЯЗОВ
Сабит НУРЖАНОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Арзы ПАЗЫЛОВ
Барлықбай ПРЕНОВ
Қаххор ТУРСУНОВ
Тажибай УТЕБАЕВ
Саодат ТОШТЕМИРОВА
Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Ризамат ШОДИЕВ
Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Бекзод ХОДЖАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА

Шўлкемлестириўшилер:
Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириў
Министрлиги, ӨЗПИИИ
Қарақалпақстан филиалы

Ўзбекистан Республикасы
Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы
Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сўз хэм
хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге
алынды №01-044-санлы гуўалық
берилген.

Мәнзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00
e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жуўап қайтарылмайды, журналда жерияланған мақалалардан алынған үзиндилер «Мугаллим ҳәм узликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилиўи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледи. Мақалада келтирилген мағлұматларға автор жуўапкер.

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲАМ АДЕБИЯТ

Yusupov N. Qaraqalpaq tilinde -shi/-shi affiksi haqqında	4
--	---

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Химматалиев Д.О., Жўраева Г.А. Профессонал таълимда таълим жараёнини компетенция ёндашув асосида ташкил этиш	7
Канглибеков К.Д. Профессонал таълимда талабаларнинг иқтисодий фаолият соҳасида касбий компетенцияларини шакллантириш	12
Амиқулов Х. Қ. Sirtqi bo'lim talabalarining sessiya oralig'i vazifalari mazmun mohiyati	15
Мустафоєва Д., Маматалиєва М. Талабаларда креатив кўникмаларни шакллантириш жараёнининг моҳияти	19
Аҳмедов А. Б. Тадқиқотчилик компетенцияси тушунчаси мазмуни ва унинг таркибий компонентлари	22
Исмаилова З.К. Бўлажак мутахассисларнинг касбий компетентлигини шакллантириш	30
Шуқуров Б. Талабаларнинг ўқиш орқали билиш жараёнини методик тизим шароитларида бошқариш	34
Тўхтаєва Ф.Ш. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда педагогик инновациялардан фойдаланиш имкониятлари	37
G'ofirov M.J. Kompetentli yondashuv asosida bo'lajak muhandislarning umumkasbiy tayyorgarligini rivojlantirish	43
Хикматуллаєва Д.А. Ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлаш компетенцияларини ривожлантиришнинг назарий асослари	47
Садикова Ф.М. Ахборот таълим муҳитида талабаларнинг мустақил фаолиятини ташкил этиш	49
Нурова О.С. Педагогик тажриба - синов ишларини ташкил этиш ва ўтказиш методикаси	54
Хашимова М.К. Таълимга технологик ёндашув жараёнида тест назоратидан унумли фойдаланиш	59
Расулов А. Н. Замонавий таълим кластери шароитида иқтисодийёт билим асослари фанини ўқитиш методикасини такомиллаштириш	65
Махмонов У.А. Олий таълимда ўқув машғулотларини ташкил этиш ва самарадорлигини ошириш йўллари	68
Yusupova A. P. Professional ta'lim muassasalarida dual ta'lim sifatinioshirishning samarali usullari	73
Уралов С.А. Ишлаб чиқариш таълими усталарини малакасини ошириш жараёнининг амалдаги ҳолати ва муаммолари	76

Даминов Л. О. Талабаларнинг технологик компетентлигини такомиллаштириш	80
Файзуллаев Р.Х. Профессионал таълим тизимида назария ва амалиёт бирлиги асосида малакали кадрлар тайёрлаш	83
Хикматуллаева Д.А. Ўқувчилар мустақил таълимини такомиллаштириш йўналишлари ..	88
Турдиев Ж.П. Профессионал таълим йўналиши бакалаврларининг умумтехник тайёргарлигини эвристик масалалар воситасида такомиллаштиришнинг педагогик шарт-шароитлари ва имкониятлари	90
Чориев Р. Профессиональная деятельность специалистов на основе дуальной системы	94
Азизова А.Р. Совершенствование методики преподавания биологии на основе цифровых технологии в учреждениях профессионального образования	98
Мукумова Д. И., Ярова С.Б. Влияние инновационной деятельности на повышение профессиональной компетентности педагога	101
Tokhtasheva N.Q. Spiritual and moral upbringing of music	104

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИК ТИЙКАРЛАРИ, ТАРИЙҲ, ФИЛОСОФИЯ

Разоқов Б.Х. Миллий кадриятлар асосида халқ хунармандчилигини ривожлантириш ..	107
---	-----

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Abdullaev A.K. Professional ta'lim tizimi o'quvchilariga virtual modellashtirish vositasida arxitekturaviy loyihalashni o'rgatishni ilmiy-nazariy asoslari	110
Амирова З.Ф. Олий ҳарбий таълим жараёнида курсантларнинг техник тафаккурини шакллантиришни моделлаштириш	114
Ahmedov M.M., Teshaboev Z.A., Xojikarimova G.T. Texnologiya fani o'qituvchilarining texnologik jarayonlarini tashkil etish va boshqaruv faoliyatini takomillashtirish	116
Нурова О.С. Назарий механика фанларини ўқитиш асосида бўлажак муҳандисларни илмий-тадқиқот фаолиятига тайёрлаш методикаси	119
Мовлонов М.Қ. Бўлажак муҳандисларни малакавий амалиёт жараёнида касбий фаолиятга тайёргарлигини ривожлантиришни моделлаштириш	124
Чориев Б. А. Академик лицей ўқувчиларининг касбий компетенцияларини ахборот ва компютер технологиялари асосида такомиллаштириш	127
Хайруллаев Д. Б. Техника олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини бошқаришнинг ташкилий-функционал моделини куриш	130
Aralov M.M. Muhandislik yo'nalishi talabalariga kartografik chizmachilik va kartografiya fanlarini o'qitishda interfaol metodlardan foydalanishning uslubiy jihatlari	133

БАСЛАЎИШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТӘРБИЯ

Sharipova G. Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda maktabgacha ta'lim tashkiloti va oila hamkorligi	138
--	-----

ФИЗИКАЛЫҚ ТӘРБИЯ ҲАМ СПОРТ

Тоштонов Б. Б. “Жисмоний маданият” тушунчаси инсоният ва жамият умумий маданиятининг эволюцияси сифатида	142
Ибрахимов С.У. Акмеологик ёндашув асосида бўлажак спорт мураббийларини спортчилар гуруҳидаги зиддиятларни бартараф этишқўникмалари ва ҳаракатчанлик сифатларини ривожлантириш	145
Ruzmetov N.K. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning to'p bilan bajariladigan mashqlar o'ynash jarayonida koordinatsion qobiliyatlarini rivojlantirish	150
Ходжанов А.Р. Особенности психологической подготовки к соревнованиям	156

ТИЛ ҲАМ АДЕБИЯТ

QARAQALPAQ TILINDE -SHÍ/-SHI AFFIKSI HAQQÍINDA

Yusupov N.

Qaraqalpaq mamleketlik universiteti magistranti

Таянч сўзлар: қоракалпоқ тили, аффикс, кутубхона, сўз, илмий адабиётлар, илмий мақола, ўзбек тили, сўзларнинг маъноси.

Ключевые слова: каракалпакский язык, аффикс, библиотека, слово, научная литература, научная статья, узбекский язык, значение слов.

Key words: karakalpak language, affix, library, word, scientific literature, scientific article, Uzbek language, meaning of words.

«Házirgi qaraqalpaq ádebiy tiliniń grammatikası» (Nókis, 1994) miynetinde qaraqalpaq tilinde atlıq jasawshı -shı// -shı qosımtasınıń úsh túrli mánige iye ekenligi kósetilgen: belgili bir kásip penen shuǵıllanatuǵın adamdı (sandıqshı, shaxmatshı, malaqayshı, suwshı, terimshı), belgili bir orında jasawshı adamdı (xalqabadshı, moynaqshı, kegeylishi), belgili bir háreket tárepdarların (spartakshı, naximovshı) bildiredi. Bul qosımtanıń túrtinshı mánisi tilshı ilimpaz M. Qudaybergenovtıń miynetinde keltirilgen. Avtor –shı// -shı qosımtası dúkanshı, bufetshı, kitapxanashı sıyaqlı dórendi sózler quramında belgili bir kásip penen shuǵıllanıwshı adamdı, onıń jumıs ornın da ańlatatuǵının aytıp ótedi. Mısalı, -Keshegi jaqqa kelgen kitap qáne? – dedi Minayım ğana kitapxanashı qızǵa (S. Xojaniyazov).

Qaraqalpaq tilinde adamnıń jumıs ornı mánisin ańlatatuǵın bufetshı, kitapxanashı, dúkanshı, suwshı, xatshı sıyaqlı dórendi sózler keyingi jıllardaǵı ilimiy ádebiyatlarda óz aldına qaralǵan: Onıń bul hiylesine Oezdiń qasındaǵı dilmashı menen xatshısı da, hátteki, Qutlimurat bay da túsingen joq (Á. Paxratdinov «Ómir soqpaqları»).

Qaraqalpaq tilinde belgili bir orında jasawshı adam mánisindegi atlıqtı jasawda -shı// -shı qosımtası ádebiy normalarǵa sáykes qollanılıp, dórendi atlıqlardı payda etedi: moynaqshı, kegeylishi, xalqabadshı, xojelishi. Mısalı: Ózim xojelishimen, elden jıraq kishkene bir posyolkada islep qalamam dep oylamaǵan edim (Gazetadan).

Qaraqalpaq til biliminde Q.Paxratdinov, I.Seytnazarovalar avtorlıǵındaǵı «Qaraqalpaq tilindegi sóz jasawshı affiksler» (Nókis, 2010) ilimiy maqalasında adam mánisindegi atlıq jasawshı –shı/-shı qosımtası járdeminde payda bolǵan dórendi sózlerdi birneshe mánilerdi ańlatıwı ayrıqsha tiplerde kórsetilgen.

1. Málim bir taraw ıyesin, sol tarawdıń tarmaqlarında xızmet etiwshı adam mánisin ańlatıwshı atlıqlardı jasaydı:

- a) sporttıń qanday da bir túri menen shuǵıllanatuǵın adam mánisin bildiredi: futbolshı, shaxmatshı, boksshı, gúresshi;
- b) belgili bir ilimniń qánigesi mánisindegi atlıqlardı jasaydı: tariyxshı, ádebiyatshı, tilshı, folklorshı, shıǵıstanıwshı;
- v) áskeriy tarawǵa baylanıslı adam mánisin bildiredi: gvardiyashı, shegarashı, teńizshı, desantshı;
- g) qurılıs tarawında isleytuǵın adam mánisin bildiredi: qurılısshı, betonshı;
- d) sawda menen shuǵıllanatuǵın adam mánisin bildiredi: dúkanshı, bazarshı, piyazshı, mayshı;
- e) sharıyashılıq tarawında isleytuǵın adam mánisin bildiredi: qoyshı, padashı, jılcıshı, sawınshı;
- yo) awıl-xojalıǵı tarawında isleytuǵın adam mánisin bildiredi: suwshı, kolxozshı;
- j) kórkem-óner tarawına baylanıslı adam mánisinde atlıq jasaydı: qosıqshı, oyınshı, súwretshı, músınshı, duwtarshı, qobızshı, dápshı;
- z) qanday da bir óner menen shuǵıllanatuǵın adam mánisin ańlatadı: arbashı, sandıqshı, mashınshı;
- i) óndiris tarawında isleytuǵın adam mánisinde: neftshı, gazshı;
- y) texnikaǵa baylanıslı hám basqa is quralları menen isleytuǵın adam mánisin bildiredi: traktorshı, kombaynshı, ekskavatorshı, ketpenshi, eskekshı;
- k) belgili bir lawazımda isleytuǵın adam mánisin bildiredi: basshı, xızmetshı, járdemshı, esapshı, tárbiyashı, náwbetshı, kómekshı, ishshı, jumısshı, keńesshi, sınıshı, másláhátshı, siyasatshı, dárıxanashı;

2. Belgili bir orında jasaytuǵın adam mánisindegi atlıqlardı jasaydı: qazaqdáryashı, nókishshı, xalqabadshı, xojelishı, moynaqshı;

3. Belgili bir sociallıq -siyasiy aǵımniń, háreketniń, topardıń tárepdarların bildiretuǵın atlıqlar jasaydı: terrorshı, oppoziciyashı, dinamoshı;

4. Adamnıń qanday da bir belgilerin, qásiyetlerin, minez-qulqın, is-háreketlerin bildiretuǵın atlıqlardı jasaydı: ótirikshı, ósekshı, jinayatshı, urlıqshı, kóknarshı.

Qaraqalpaq tilinde ózbek tilindegi -dosh qosımtasınıń variantı -las/-les qosımtası bolıp, onıń variantı sıpatında óz dáwirinde dórendi sózler jasawda aktiv qollanılgan -das/-des qosımtası búgingi kúnde tildegi qarında, kúndes, qurdas sıyaqlı ayırım dórendi sózler jasawshı tiykarǵa sıńısiw ketken. Qaraqalpaq tilinde bul qosımta endi sóz jasaw imkaniyatın toqtatıp, ol arqalı payda bolǵan dórendi quram boleklerge ajratılmaydı, túbir sóz dep qaraladı. Házirgi qaraqalpaq tilinde -las/-les qosımtası ǵana atlıq jasaydı. Mısalı: Xalmurattıń balasına iziń qarındastı beriwge barlıǵı pátiya oqısıptı. (K.S.) Qállıgúlbizlermenenkurslesedi (G).

Bul tilde -las/-les qosımtası járdeminde paydabolǵansózler «bir», «birge» mánisin bildiredi. Qaraqalpaq tilindegi awıllas – awılıbir, bir awılda jasaytuǵın adam mánisin bildiredi. Mısalı: Awıllasıń kim bolsa, atalasıń sol boladı. (Naqlı)

Qaraqalpaq tilinde termin sıpatında qollanilatugin túbirles sóziǵana -les qosımtası arqalı payda bolǵan.

Qaraqalpaq til biliminde sózlerdiń jasalıwın izertlewge arnalǵan ilimiy ádebiyatlarda -las/-les qosımtası tiykarınan atlıq sóz shaqabı na tiyisli dórendi sózlerdi payda etetuǵını aytiladi. Házirgi qaraqalpaq tiliniń materiallarınıń kórsetiwinshe -las/-les qosımtasınıń wazıypası tek atlıq jasaw menen sheklenbeydi. Sonday-aq, kelbetlikte jasaw xızmetinde atqaradı.

Ózbek hám qaraqalpaq tillerinde –dosh, -las/les qosımtaları birinshiden, sóz jasalıwı tiykarınan añlasılǵan nársege baylanıslı birdey baylanısqa iye bolǵan atlıqlardı jasaydı: klasslas, awıllas, watanlas, tilekles. Mısalı: Men seniń oqıwına tileklespen, – dedi Dáljan. (G.Ajimov) Qaraqalpaq tilinde -las/-les qosımtası arqalı til bilimine tiyisli túbirles sóziǵana jasaladı. Mısalı: Túbir túbirles sózlerdiń ulıwma ortaқ bólegi boladı: aqıllı, aqılsız. Bul sózlerdegi aqıl morfeması túbir morfema bolıp, olardıń túbirleskenligin kórsetip tur. (Házirgi qaraqalpaq tiliniń grammatikası)

Ulıwma aytqanda qaraqalpaq tilinde atlıq jasawshı -shı/-shı hám -las/-les qosımtaları túrli sóz jasaw mánilerindegi dórendi atlıqlardı jasaydı. Bul máselele ele de tereńirek izertlew qaraqalpaq til biliminiń aldında turǵan oǵada áhmiyetli máselelerdiń biri.

Ádebiyatlar:

1. Házirgi qaraqalpaq ádebiy tiliniń grammatikası. Sóz jasalıw hám morfologiya. Nókis, 1994.
2. Qudaybergenov M. Qaraqalpaq tiliniń morfemikası. Nókis, 2001.
3. Paxratdinov Q., Seytnazarova I. Qaraqalpaq tilindegi sóz jasawshı affiksler. Nókis, 2010.

РЕЗЮМЕ
Мазкур мақолада қарақалпақ тилидағи -shı/-shı аффикси ҳақида сўз боради. Шу билан биргаликда ушбу аффиксларнинг қарақалпақ тилидағи аҳамияти очиқ берилган.

РЕЗЮМЕ
В данной статье рассматривается каракалпакский аффикс -shı/-shı. При этом раскрывается значение данных аффиксов в каракалпакском языке.

SUMMARY
This article deals with the Karakalpak affix -shı/-shı. At the same time, the meaning of these affixes in the Karakalpak language is revealed.

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМДА ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ КОМПЕТЕНЦИЯ ЁНДАШУВ АСОСИДА ТАШКИЛ ЭТИШ

Химматалиев Д.О.

педагогика фанларидоктори профессор вб., (DSc)

Тошкент вилояти Чирчиқ Давлат Педагогика институти

“Педагогика ва менежмент” кафедраси

Жўраева Г.А.

таянч докторанти (PhD)

“Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш

муҳандислари институти” Миллий тадқиқот университети

“Профессional таълим ва жисмоний маданият” кафедраси

Таянч сўзлар: профессионал таълим, “Хаёт давомида таълим олиш” принципи, бошланғич профессионал таълим, касбий компетенция, компетенция, умумий компетенция, ўрта махсус профессионал таълим, ўрта профессионал таълим.

Ключевые слова: профессиональное образование, принцип “Обучение в течение всей жизни”, начальное профессиональное образование, профессиональная компетентность, компетентность, общая компетентность, среднее специальное профессиональное образование, среднее профессиональное образование.

Key words: vocational education, the principle of “Lifelong learning», primary vocational education, vocational competence, competence, general competence, secondary special vocational education, secondary vocational education.

Ҳозирги кунда дунё микёсидаги илғорлаб бораётган кўплаб ўқув жараёнидаги стратегиялар Ўзбекистон Республикаси таълим тизимидаги тармоқларга илмий тажриба сифатида асос бўлиб келмоқда.

Бу борада профессионал таълим тизим сифатида қаралиб, унга алоҳида эътибор берилмоқда ва бу “Таълим тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига мувофиқ ташкиллаштирилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 07.09.2020 йилдаги “Ўзбекистон Республикасида узлуқсиз бошланғич, ўрта ва ўрта махсус профессионал таълим тизимини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида” ги 466-сонли Қарорига мувофиқ қуйидагилар билан танишиб чиқсак.

Ушбу қонун асосида, аввало, Профессионал таълим тўғрисидаги тушунчага эга бўлсак: Ўзбекистон Республикасида профессионал таълим — иқтисодиётнинг ривожланиш истиқболлари ва устувор вазифаларини, замонавий техника ва технологик тенденцияларни ҳисобга олиб, меҳнат бозоридаги кадрларга бўлган реал эҳтиёж, иш берувчиларнинг тақлифлари ҳамда “Ҳаёт давомида таълим олиш” принципи асосида шахсларнинг таълим олишига мўлжалланган.

Биламизки, шахс тарбиясида таълим тизимининг ўрни бекиёсдир ва юқорида таъқиқлаган Қонунга илова қилинган Низом асосида қуйидаги тушунчалар келтириб ўтилган:

бошланғич профессионал таълим - ЮНЕСКО ташкилоти томонидан қабул қилинган Таълимнинг халқаро стандарт таснифлагичи (кейинги ўринларда Халқаро таснифлагич деб аталади) 3-даражасига мос келувчи таълим дастурлари;

қасб - махсус тайёргарлик ва иш тажрибаси натижасида маълум бир соҳада меҳнат фаолиятни амалга ошириш учун лозим бўлган назарий билимлар, амалий кўникма ва малакалар мажмуасини эгаллаган, жисмоний имконият, ақлий қобилият ва ҳуқуқлари таъминланган меҳнат фаолияти (машғулоти)нинг туридир;

қасбий компетенция - билим, кўникма ва амалий тажриба асосида қасбий фаолиятга тегишли вазифаларни бажаришда фаолият юритиш қобилияти;

қасб-ҳунар мактаби - Халқаро таснифлагичнинг 3-даражасига мос келувчи таълим дастурлари асосида 9-синф битирувчиларини ижтимоий қўллаб-қувватлашга қаратилган бошланғич профессионал таълим босқичида кадрлар тайёрлайдиган таълим муассасалари;

қвалификация - қасбий маҳорат даражаси ёки поғонаси қасбий талабларнинг муайян поғонасига мувофиқлиги даражаси;

коллеж - Халқаро таснифлагичнинг 4-даражасигача мос келувчи таълим дастурлари асосида кадрлар тайёрлайдиган вазирликлар ва идоралар тизимида фаолият кўрсатадиган таълим муассасалари;

компетенция - билим, кўникма, малака ва шахсий сифатлар мажмуи;

кўникма - муайян вазифани бажариш учун эгалланган қобилият;

мутахассислик - бирор қасб доирасида маълум бир фаолият тури учун махсус тайёргарлик ва амалий тажрибаси билан эришилган зарур билим, кўникма ва малакалар мажмуи;

профессионал стандарт - ходимга маълум бир қасбий фаолият турини, шу жумладан, маълум бир меҳнат функциясини бажариш учун зарур бўлган малака талаблари;

профессионал таълим - таълим олувчиларда маълум бир мутахассислик ва қасблар бўйича қасбий компетенцияларни шакллантирадиган ва ривожлантирадиган узлуксиз таълим тизими;

табақалаштирилган таълим дастури - Халқаро таснифлагичнинг тегишли даражаларига мувофиқ бошланғич, ўрта ва ўрта махсус профессионал таълимда кадрлар тайёрлаш учун қасб ёки мутахассисликларнинг мураккаблик даражалари, ўқитиш муддатлари бир-биридан фарқ қиладиган таълим дастури;

таълим дастури - профессионал таълим муассасаси битирувчисига муайян эгаллаган қасб ёки мутахассислик бўйича қасбий фаолиятни малакали бажариш имконини беришга қаратилган профессионал таълим тайёргарлигининг асосий мазмунини аниқловчи давлат таълим стандартлари, ўқув режаси, ўқув фанлари (модулла) дастурлари, малака амалиёт дастурларидан иборат хужжатлар тўплами;

давлат таълим стандартлари - давлат томонидан таълимнинг мазмуни ва сифатига нисбатан белгиланадиган талаблар мажмуи;

техникум - Халқаро таснифлагичнинг 5-даражасигача мос келувчи ва олий таълим тизими билан интеграциялашган таълим дастурлари асосида кадрлар тайёрлайдиган ҳамда олий таълим муассасалари ҳузурида фаолият юритадиган таълим муассасалари;

умумий компетенция — билим, кўникма ва амалий тажриба асосида касбига яқин фаолият турларининг кўпчилиги учун умумий бўлган масалаларни ҳал этишда муваффақиятли фаолият юритиш қобилияти;

ўрта махсус профессионал таълим — Халқаро таснифлагичнинг 5-даражасига мос келувчи таълим дастурлари;

ўрта профессионал таълим — Халқаро таснифлагичнинг 4-даражасига мос келувчи таълим дастурлари;

ўқитишнинг дуал тизими — таълимнинг назарий қисми таълим муассасасида ва амалий қисми иш жойларида ташкил этиладиган ўқитиш тури;

ўқув режаси — профессионал таълимнинг муайян касби ёки мутахассислиги бўйича ўқув фаолияти турлари, ўқув фанлари (модуллари) ва курслари ҳамда малака амалиётлари таркиби, уларни ўрганиш изчиллиги, соҳа ва тармоқларда иш турларининг мавсумийлигини ҳамда соатлардаги ҳажмини белгилайдиган ҳужжат;

ўқув дастури — профессионал таълим ўқув режасига киритилган фанлар ва амалиётларнинг мазмуни, ўқитишнинг мақбул усуллари, ахборот манбалари кўрсатилган ҳужжат;

ўқув жараёнининг графиги — таълим жараёнининг кетма-кетлиги ва алмашувчанлигини, аттестация ва таътил вақтларини белгиловчи ҳужжат.

Меҳнат бозоридаги эҳтиёжлар, жумладан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун рақобатбардош кадрларни профессионал таълим босқичларини жорий қилиш орқали тайёрлаш ҳамда турли ёшдаги шахсларнинг “Ҳаёт давомида таълим олиш” принципи асосида таълим олишга бўлган талабларини қондириш профессионал таълимнинг мақсади ҳисобланади[2;9].

Демак, профессионал таълимнинг вазифаларига кўра таълим жараёнини ўрганадиган бўлсак, таълим жараёнида компетенциявий ёндашув шаклларига дуч келамиз ва у қуйидаги вазифаларни ўзида ақс этади:

иш берувчиларнинг талаб ва тақлифларига асосан кадрларга бўлган реал эҳтиёжни инобатга олган ҳолда иқтисодийёт соҳа ва тармоқлари учун зарур бўлган малакали мутахассисларни тайёрлаш ҳамда жамиятнинг касблар ва мутахассисликларга бўлган талабларини қондириш;

меҳнат фаолиятида замонавий ахборот-коммуникация технологияларини татбиқ қилиш бўйича амалий кўникмаларга эга бўлган кадрларни тайёрлаш;

маҳаллий ва хорижий таълим муассасалари билан ҳамкорликни ривожлантириш, замонавий инновацион ўқув лойиҳаларини биргаликда амалга ошириш учун малакали хорижий мутахассисларни жалб этиш;

Халқаро таснифлагич даражалари билан уйғунлашган табақалаштирилган таълим дастурларини ҳамда ўқитишнинг кредит-модуль тизимини босқичма-босқич жорий этиш;

таълим олиш билан биргаликда ўқувчиларга тадбиркорлик фаолиятини йўлга қўйиш бўйича зарур билимларни бериш ва уларни келгусида ўз бизнесини ташкил этиши юзасидан методик қўллаб-қувватлаш тадбирларини амалга ошириш;

мамлакат иқтисодийётини янада ислох қилиш, уни барқарор ўстириш ҳамда модернизациялаш жараёنларида самарали иштираш этишга қодир бўлган кадрларни тайёрлаш мақсадида ўқув жараёнига инновация шакллари, технологиялар ва ишланмаларни

фаол қўллаб, профессионал таълим ва ишлаб чиқаришнинг ўзаро ҳамкорлигини таъминлаш;

шахсларнинг профессионал таълим муассасаларини ихтиёрий танлаши ва касб ёки мутахассислик бўйича билим олиш, шунингдек, “Ҳаёт давомида таълим олиш” принципи асосида касбий тайёргарлик ва қайта тайёрлашдан ўтиш имконига эга бўлиш шароитларини яратиш;

профессионал таълим олиш орқали шахснинг интеллектуал, маданий ва маънавий ривожланишга бўлган индивидуал эҳтиёжларини қондириш, ўқувчиларда ватанпарварликни, фаол фуқаролик позициясини шакллантириш ҳамда уларда масъулият ва ижодий фаолиятни ривожлантириш.

Шунга кўра таълим жараёнида талабалар эгаллаган билим, кўникма ва малакаларини беvosита кундалик ҳаётида қўллашга ўргатадиган компетенциявий ёндашувга асосланган ДТСларни яратиш ва таълим жараёнида қўллаш зарурияти юзага келди.

Юқоридагилардан фикрларга кўра профессионал таълим тизимида ўқув жараёнларини ташкиллаштиришда биз учун ҳозирги кун янгилиги бўлган таълимдаги компетенция атамасининг ўрни бекиёсдир.

“Competence” сўзи инглизча “to compete” сўзидан келиб чиққан бўлиб, таржимаси “мусобақалашмоқ”, “рақобатлашмоқ”, “беллашмоқ” деган маънони билдиради. Сўзма-сўз таржима қилинса, “мусобақалашмоққа лаёқатлилиқ” маъносига келади.

Илмий педагогик, психологик манбаларда берилишича, компетенция, компетентлилиқ ўта мураккаб, кўп қисмли, кўпгина фанлар учун долзарб бўлган тушунчалардандир. Шу боисдан унинг таърифлари ҳам ҳажман, ҳам таркибига кўра, ҳам маъно, мантиқ мундарижаси жиҳатидан турли-туман. Атаманинг моҳияти шунингдек, “самардорлик”, “мослашувчанлик”, “ютуқлилиқ”, муваффақиятлилиқ”, “тушунувчанлик”, “натижалилик”, “уқувлилиқ”, “хосса”, “хусусият”, “сифат”, “миқдор” каби тушунчалар асосида ҳам тавсифланади.

Бунга кўра таълим компетенцияларини тасдиқланган стандартда келтирилган таъриф бўйича қабул қиламиз:

билим — ўрганилган маълумотларни эслаб қолиш ва қайта тушунтириб бериш;

кўникма — ўрганилган билимларни таниш вазиятларда қўллай олиш;

малака — ўрганилган билим ва шаклланган кўникмаларни нотаниш вазиятларда қўллай олиш ва янги билимлар ҳосил қилиш;

компетенция — мавжуд билим, кўникма ва малакаларни кундалик фаолиятда қўллай олиш қобилияти.

Бу юқоридаги таърифлани жамлаган ҳола компетенция - шунчаки ўрганиш, билишгина эмас, балки, амал қилиш, аниқроғи, дарс жараёнида қўллай олиш уқувига эга бўлиш деган тушунчани беради.

Агар шундай бўлмаса, ўқитувчининг аудиторияга киришининг қизиғи йўқ. У ўқувчини қизиқтира олмаса, изидан эргаштира олмайди. Аксинча, фандан беэдиради. Бу эса хунук оқибатларга олиб келади. Чунки ўқувчилар зийрак, кузатувчи ва тақлидчи бўлишсади, бу эса дарсга эътиборни сусайтириб, ўқувчини чалғитади.

Шундай экан, қарсак икки қўлдан чиққани каби объект ва субъект, яъни ўқитувчи ва ўқувчи орасидаги мулоқот кўприги бу нутқ маҳорати, нотиклик санъатидир. Ҳар бир педагог, аввало, фанни тўла ўзлаштириши, билимни эгаллаши сўнгра уни етказиш йўллари ҳақида тинимсиз изланиши зарур.

Хулоса қилиб, профессионал таълим тизимида ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги босқичма-босқич тарзда олиб бориладиган мулоқот жараёни кўмпетенциявий ёндашув асосида амалга оширилса натижа қутилганданда зиёда бўлиши тайин.

Чунги интеллектуал салоҳият ҳар бир ёшнинг қўлидаги гаджетлар мисоли кўпроқ, долзарб, қизиқарлироқ ҳамда мақсадли бўлиши профессионал таълимда таълим жараёнини компетенция ёндашув асосида ташкил этиш шартлигига асос бўлади.

Шунинг учун юртимизда олиб борилаётган янгиланишлар таълим сифатини янада яхшилашга қаратилар экан, қабул қилинаётган қонун ҳужжатлари бугунги кун билан бир қадамда олиб борилиши “Ҳаёт давомида таълим олиш” принципини шаклланишига имкон беради.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.–Т.:“Ўзбекистон”,1998.–48 бет.
2. Ўзбекистон Республикасининг 23.09.2020 йилдаги 637-сонли “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. www.lex.uz.
3. Ш.М.Мирзиёев.Қонун устворилиги ва манфаатларини таъминлаш-юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови.–Т.:Ўзбекистон, 2017.–48 бет..
4. Ш.М.Мирзиёев.Буюк келағимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курагимиз.–Т.:Ўзбекистон,2017.
5. Ш.М.Мирзиёев.Миллий тараққиёт йўлимизни катъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз.–Т.:Ўзбекистон,2017.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 02.03.2020 йилдаги “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини «Илм, маърифат ва рақамли иқтисодийтни ривожлантириш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида” ги ПФ-5953-сонли фармони;
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг27.02.2020 йилдаги “Педагогик таълим соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4623 сонли қарори.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 06.09.2019 йилдаги “Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги ПФ-5812 сонли фармони.Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 07.09.2020 йилдаги “Ўзбекистон Республикасида узлуксиз бошланғич, ўрта ва ўрта махсус профессионал таълим тизимини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида” ги 466-сонли Қарорига
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 14.03.2017 йилдаги “Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПҚ-2829 сонли қарори.
9. Беспалько В.П. Слагаемие педагогической технологии. – М.: Педагогика. 1989.
10. Болтабоев С.А, Исмоилова М.М. Касб таълими методикаси фанидан курс ишлари. (методик қўлланма). Т.: Низомий номли ТДПУ, 2001.
11. Давлатов К. Меҳнат ва касб таълими, тарбияси ҳамда касб танлаш назарияси ва методикасидан амалий машғулотлар: Педагогика институти талабалари учун қасўлланма. – Т: “Ўқитувчи”, 1995.
12. Муслимов Н.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини касбий шакллантириш. Монография. – Тошкент: Фан, 2004.
13. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашнинг айрим муаммолари Ж. Педагогик таълим. -2002.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада профессионал таълимда таълим жараёнини компетенция ёндашув асосида ташкил этишнинг мавжуд ҳолатлари бўйича юртимизда олиб борилаётган ислохотлар ҳамда чора-тадбирлар юзасидан тақлиф ва мулоҳазалар келтирилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье представлены предложения и комментарии к современному состоянию проводимых в нашей стране реформ и мероприятий по современному состоянию организации образовательного процесса в профессиональном образовании на основе компетентностного подхода.

SUMMARY

This article provides suggestions and comments on the current state of reforms and measures in our country on the current state of organization of the educational process in vocational education on the basis of a competency approach.

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМДА ТАЛАБАЛАРНИНГ ИҚТИСОДИЙ ФАОЛИЯТ СОҲАСИДА КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Канглибеков К.Д.

Педагогик инновациялар, касб-ҳунар таълими бошқарув ҳамда педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институти мустақил тадқиқотчиси

Таянч сўзлар: модернизация, компетентлик, парадигма, коммуникатив, лойихалаштириш, мотивация, адекват, когнитив, мотивацион-қадриятли, конатив ва рефлексив, капитал.

Ключевые слова: модернизация, компетенция, парадигма, коммуникативный, проектный, мотивационный, адекватный, когнитивный, мотивационно-ценностный, конативно-рефлексивный, капитал.

Key words: modernization, competence, paradigm, communicative, design, motivational, adequate, cognitive, motivational-value, conative-reflexive, capital.

Ҳозирги замон шароитида таълим тизимини модернизация қилиш амалга оширилиб, уларнинг асоси компетентлик парадигмаси ҳисобланади. Мазкур парадигма доирасида таълим жараёни талабаларда компетенцияларда ифодаланган таълим натижаларини шакллантиришга қаратилган бўлиб, уларнинг шаклланганлиги таълим олувчиларни муайян касбий фаолиятни бажаришга тайёрлигини кўрсатади.

Ҳар қандай замонавий умумий ва махсус педагогик тадқиқотнинг тамойили “замирида” компетентли ёндашув мавжуд бўлади. Таълим жараёнини трансформация қилиш, унинг устувор йўналиши ҳисобланган йўналишларини белгиловчи таълимнинг янги ва ўзига хос сифатига эришиш йўли ҳисобланади. Таълимни модернизация қилиш таълимотида қайд этилишича, касбий таълимнинг асосий мақсади – муайян савия ва малакадаги малакали ишчини тайёрлаш бўлиб, у меҳнат бозорига рақобатбардош бўлиши, компетентли, масъулиятли, ўзининг касбини эркин эгаллаган, фаолиятнинг турдош соҳаларини биладиган, жаҳон стандартларига мос равишда самарали меҳнат қилишга қодир, доимий касбий ўсишга тайёр, ижтимоий ва касбий мобил шахс бўлиши зарур.

Таълим муассасаларида таҳсил олаётган талабаларни касбий тайёргарлик жараёнининг замонавий ҳолатини таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, мазкур тайёргарликнинг натижалари, авваламбор, турли компетенцияларда ўз аксини топади, улар талабалар томонидан ўзлаштирилаётган билимлар мажмуидан иборат бўлиб, унинг интегратив тавсифини ташкил қилади, бўлажак касбий фаолиятни амалга оширишга қодирликни билдиради.

Касбий компетентлик тушунчаси моҳиятини рефлексив таҳлил қилиш ёндашувлари муайян касбий фаолият соҳасида қобилиятларини натижакор тарзда амалга ошириш, ўз малака ва билимларини ва тажрибасини намоён қилиш, субъект томонидан касбий мажбуриятларини бажарилишини таъминлайди. Унинг турларини аниқлаш орқали касбий компетентлигининг моҳияти билан тўлдирилади. Тадқиқотнинг материалларини умумлаштириш қуйидаги ёндашувларни ажратишга имкон беради:

- а) ўзаро бир-бирини ўрнини босувчи, мустақил ва ўзаро бир бирини алмаштирувчи когнитив, эффе́ктив ва иродавий компетентлиги бўлиб, субъект учун кизиқарли бўлган доирада шаклланади ва ривожланади.
- б) лойихавий, ахборот, башорат, ташкилий, коммуникатив ва таҳлилий

компетенциялар, бунда мезон – мутахассисда муайян кўникмаларнинг “шаклланганлиги”, касбий фаолият жараёнининг лойиҳалаштиришдан баҳолашга қадар босқичлилиги ҳисобланади.

- в) касбий-педагогик, коммуникатив, ижтимоий-психологик ва илмий компетенциялар.
- г) махсус, ижтимоий, индивидуал ва шахсий компетентлик, мезон – субъектнинг муайян касбий соҳада, мулоқотда, ўзини ўзи ривожлантиришда етуқлиги.

Касбий фаолият соҳасида компетенцияларнинг компонентларига ёндашувларни назарий таҳлил қилиш, унинг таркибида қуйидаги компонентлар бўлиши мумкин деган хулосага келишга имкон берди.

- ахборотли-мазмуний, жараёнли ва шахсий;
- касбий мулоқот, ўзини ўзи ривожлантириш, ўзига ўзи баҳо бериш, касбий ўсиш, ривожланган ижтимоий рефлексия соҳасида билим, кўникма ва қобилиятлар;
- интеллектуал-шахсий ресурсли асос ва тамойлли негизли қисм;
- мотивацияли, жараёнли ва рефлексив блоklar, тегишли тарзда шахсий ва кадриятли-мазмунли, технологик ва баҳолаш-мазмунли жиҳатларни ўзида акс эттиради;
- базавий, шахсий, ақлий-таъминловчи, ижтимоий таъминловчи ва касбий компонентлар бўлиб, улар норматив, шахсий-шартланган ва касбий компетенциядаги технологик мазмунни ифодалайди.

Талабаларни иқтисодий жараёнларни лойиҳалаш фаолиятга тайёрлаш – махсус ташкил қилинган иқтисодий самарага эга бўлган, муаммонинг субъектив ва объектив янгилигини ўз ичига олган лойиҳани яратиш бўйича махсус ташкил қилинган таълим жараёни ҳисобланади. Мазкур жараён самарали лойиҳавий иқтисодий фаолият юритишга амалий жиҳатдан тайёрликни назарий, мотивацион, амалий тайёрликни интеграция қилиш билан биргаликда, лойиҳаларни ишлаб чиқиш ва иқтисодий самардорлигини белгилаш бўйича шахсий иш тажрибасини оширади.

Фаолият олиб боришга тайёрлик бўйича қилинган илмий тадқиқотлар таҳлилларига кўра, талабаларнинг иқтисодий жараёнларни лойиҳалаш фаолиятга тайёрлигини шартловчи интегратив шахсий таълим сифатида белгилаш имконини беради.

Талабаларнинг иқтисодий жараёнларни лойиҳалаш фаолиятга тайёргарлиги – шахс компонентида интегратив таълим бўлиб, иқтисодиёт йўналишидаги мутахассисларнинг касбий фаолияти кадриятларини интеграция қилувчи, билим ва кўникмаларнинг шахсга оид мазмун-моҳияти, воқеликни ўзгартириш бўйича ғояларни кашф этиш, уларни лойиҳалар ва лойиҳавий ечимларда амалга ошириш, касб бўйича вужудга келадиган иқтисодий масалаларни ечишни ташкил қилиш бўйича лойиҳавий фаолиятнинг ўзига хос ролини тушуниш, иқтисодий лойиҳани амалга оширишнинг самардорлигини ва ижтимоий йўналганлигини адекват баҳо беришда ўз аксини топади.

Таркибий тузилмавий маънода бундай тайёргарлик қуйидаги когнитив, мотивацион-кадриятли, конатив ва рефлексив компонентларни ўз ичига олади. Талабаларни иқтисодий жараёнларни лойиҳалаш фаолиятга тайёрлашнинг ўзига хос компонентлари бизнинг назаримизда қуйидагиларда ўз аксини топиши зарур:

- Когнитив компонент учун – бу менеджмент, маркетинг ва ижтимоий тижорат, ҳозирги замон шароитида корхонани бошқариш, айниқса инновацион иқтисодиёт, ноаниқлик ва хавф-хатар шароитида ушбу соҳалар тўғрисида

- билиш ва тушунчалар тизимини ҳисобга олиш, “иқтисодий лойиҳа” ва “лойиҳавий ечим” тушунчаларнинг моҳиятан билиш, “активлар”, “мажбуриялар”, “капитал”, пул оқимларининг ҳаракатланиши”, “даромадлар”, “ҳаражатлар”, “ташкilotнинг фаолиятининг молиявий натижалари” ва бошқалар тўғрисида тушунчага эга бўлиш, бозорларда хўжалик юритувчи субъектларнинг эмоционал стратегияси ва касбий фаолиятининг ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичлари мазмунини билиш, турли мулк шаклидаги корхона ва ташкilotлар режаларининг иқтисодий бўлимлари тўғрисида тасаввурга эга бўлиш, иқтисодий қарорларни лойиҳалаштиришнинг асосий босқичларини ва лойиҳавий ечимларни лойиҳавий кузатиш (усулбий, норматив, ташкилий), ижтимоий йўналтирилган лойиҳаларни амалга ошириш шароитида иқтисодий манфаатлар моҳароси сабабларини билиш;
- Мотивацион-қадриятли компонент учун –бу билишга оид ички детерминация қилинган ва касбий мотивацияли, ижобий касбий муносабатлар, лойиҳанинг роли ва лойиҳавий фаолиятнинг махсус шаклини тушуниш, вужудга келиши мумкин бўлган муаммоларни ечишни ташкил қилиш, ноаниқлик ва хавф-хатар шароитида ишлашга бўлган мотивация ва қобилиятнинг мавжудлиги, амалиётда иқтисодий ечимларни лойиҳалаштириш бўйича махсус билимларни қўлай олиш, ижтимоий йўналтирилган лойиҳаларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;
 - Қонатив компонентлари учун – касбий фаолиятда бу репродуктив, муаммоли-ижодий, илмий-тадқиқот ҳаракатларининг мажмуи бўлиб, лойиҳалаштиришнинг фанлараро ва алгоритмлаштириш, бир фаолиятдан бошқа фаолиятга ўтиш қобилияти, иқтисодий ҳодисалар ва жараёнларни башорат қилиш кўникмаларига эга бўлиш, ноаниқлик омили (босқичлар, муддатлар, ресурслар)ни ҳисоба олган ҳолда лойиҳавий ечимларни топиш кўникмаларига эга бўлиш, лойиҳавий тадбирларни ташкил қилиш бўйича усулбий ва норматив ҳужжатларни ишлаб чиқиш, лойиҳаларнинг самарадорлигини баҳолашга қодирлик, авваламбор, ижтимоий, лойиҳавий фаолият учун аҳамиятга эга бўлган аҳамиятга молик вазиятларни кўра олиш, ижтимоий муаммоларни ҳал қилишда ҳаракатларнинг турли вариантларини кўра олиш;
 - Рефлексив компонент учун – бу умуман олганда касбий иқтисодий фаолиятдаги ривожланган рефлексив маданият ҳисобланади. Билимлар даражасини назорат қилиш кўникмалари ва иқтисодий ечимларни назорат қилиш мақсадларини аниқлаб олиш ва уларнинг натижаларини башорат қилиш, касбий маҳоратга интилиш, иқтисодиёт ва бошқарувда ўзини ўзи ривожлантириш, ўзининг касбий фаолиятига баҳо бериш, импровизация ва олдиндан кўра билишга қодирлик, ижтимоий йўналтирилган лойиҳавий –иқтисодий фаолиятда ўз самарадорлигининг рефлексияси.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, манбаларни таҳлил қилиш бизга қуйидаги хулосаларни чиқаришга имкон берди.

Адабиётлар:

1. Джураев Р.Х., Тайлоков Н.И. Ахборотлашган таълим муҳити-ўқитиш самарадорлигини ошириш воситаси //“Uzluksiz ta’lim”. ИМЖ. – Т., 2004. – №3. – Б. 3-7.
2. Муслимов Н.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантириш. - Т. Фан, 2004, 124 бет.
3. Тўраев М.Ф. Муҳандис-дастурчиларни касбий коммуникатив компетентлигини шакллантириш ва уларни рақобатбардошлик муҳитига тайёрлаш. «Муғаллим хэм үзликсиз билимлендириү» Илмий-методик журнал 2021йил 1-сон. (39-42 бетлар)

4. Тўраев М.Ф. Талабаларнинг мустақил, ижодий ва мулоқот компетенциясини шакллантиришнинг ўзига хос жиҳатлари. “Қасб-хунар таълими” Илмий-услубий, амалий, мағрифий журнал 2021-йил, 3-сон(71-74 бетлар)

5. Тураев М.Ф. Принципы и методологии разработки программного обеспечения. Международного научного форума “Наука и инновации современные концепции” (г. Москва, 21 мая 2021 г.). Том 1 (стр 190-193)

РЕЗЮМЕ

Мазкур мақолада профессионал таълимда талабаларнинг иқтисодий фаолият соҳасида қасбий компетенцияларини шакллантириш ва талабаларни иқтисодий жараёнларни лойиҳалаш фаолиятга тайёрлашнинг ўзига хос хусусиятлари ёритилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассмотрена специфика формирования профессиональных компетенций студентов в сфере экономической деятельности в профессиональном образовании и подготовки студентов к проектированию деятельности экономических процессов.

SUMMARY

This article discusses the specifics of the formation of students' professional competencies in the field of economic activity in vocational education and the preparation of students for designing the activities of economic processes.

SIRTQI BO' LIM TALABALARINING SESSIYA ORALIG'I VAZIFALARI MAZMUN MOHIYATI

Amiqulov X. Q.

Phd doktorant, “TIQXMMI” MTU

Tayanch soʻzlar: sirtqi, maxsus sirtqi, semester, sessiya oraligʻi vazifasi, kompleks, bilim, baho, grafik masala, grafik savodxonlik, grafik ish, idrok, tafakkur, hayol, tasavvur, test, mashq va masala, sirt, koʻpyoqlik, mustaqil ish, ijodiy ish, elektron platforma, chizma geometriya.

Ключевые слова: заочной, специальное заочное, семестр, задания промежуточного контроля, комплекс, знания, оценка, графические задачи, графическая грамотность, графическая работа, сознание, мышление, мысль, представление, тест, упражнение и задание, поверхность, многосторонник, самостоятельная работа, творческая работа, электронная платформа, начертательная геометрия.

Key words: special correspondence department, semester, tasks of intermediate control, complex, knowledge, assessment, graphic tasks, graphic literacy, graphic work, graphic task, consciousness, thinking, thought, presentation, test, exercise and task, surface, multilateral, independent work, creative work, electronic platform, descriptive geometry.

Oʻzbekiston Respublikasida taʼlim va boshqa turli sohalaridagi yuqori salohiyatli mutaxassis kadrlarga boʻlgan talabni inobatga olib oliy oʻquv yurtlarida Sirtqi boʻlimlar tashkil etildi. Mazkur sirtqi boʻlimlarda oʻquv jarayoni tashkil etish masofaviy taʼlim shaklida yoʻlga qoʻyildi.

Sirtqi boʻlimda da tahsil olayotgan talabalarning oʻziga xos tomoni ular fan boʻyicha materiallarni asosan masofadan turib mustaqil ravishda oʻzlashtiradi. Ularning fanni qay darajada oʻzlashtirganini bilish, baholash va bilimini mustahkamlash uchun sessiya oraligʻi vazifalari deb nomlanuvchi topshiriqlar toʻplami turi qabul qilingan. Bunda talaba semestrlar (sessiya) oraligʻida har bir fan yuzasidan oʻzlashtirgan bilimlarining darajasini koʻrsatib beruvchi vazifalar bajaradi va ularni maʼruzachi professor-oʻqituvchiga topshiradi. Har bir fandan talabaga individual tarzda vazifa variantlari, adabiyotlar manbai va metodik koʻrsatmalar avvaldan beriladi.

Dastlab, oliy taʼlimdagi semestr va sessiya tushunchasi nima ekanligini tahlil qilib

olaylik. Bizga ma'lumki, OTMlarida har bir o'quv yili ikkita semestr ga ajratilgan. Talabalar har bir semestr davomida o'qib-o'zlashtirgan fanlaridan yakuniy nazorat topshiradi va baholanadi. Mana shu jarayon sessiya deb yuritiladi. MSBda esa aynan "sessiya oraliq'i vazifalari" jumlasidan foydalaniladi. Ya'ni ikki semestr oraliq'idagi muddat davomida har bir fandan berilgan topshiriqlarning yechimlarini aniqlaydi va mas'ul professor-o'qituvchiga semestrda o'qishlar boshlanguncha elektron tarzda yuboradi (yoki belgilangan tartibda topshiradi).

Sirtqi (maxsus sirtqi) bo'limning o'quv jarayonida talabaning sessiya oraliq'i vazifalari mazmuni, uni bajarish tartiblari to'g'risida har bir fan bo'yicha tayyorlangan fan ishchi dasturida ma'lumot beriladi. Sessiya oraliq'i vazifalari mazmuni fanning ishchi dasturida aks etgan barcha mavzularga oid materiallarni o'z ichiga qamrab olishi lozim. Talabaga professor-o'qituvchi tomonidan maslahat, metodik tavsiyalar, foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati va boshqa metodik yordamlar berilishi kerak. Shunday didaktik ta'minot vositalariga tayangan holda har bir talaba mustaqil ravishda sessiya oraliq'i vazifalarini bajaradi.

Sessiya oraliq'i vazifalari mazmunidan quyidagi mustaqil ish turlari o'rin oladi: ma'lum mavzu bo'yicha referat tayyorlash; hisob-kitob va grafik ishlarini bajarish; maket, model va badiiy asarlar ustida ishlash; amaliyotdagi mavjud muammoning yechimini topish, munozarali savollar va topshiriqlar tayyorlash; ilmiy maqola, tezislar va ma'ruza tayyorlash; amaliy mazmundagi nostandart masalalarni yechish va ijodiy ishlash; test-sinov savollariga javob berish; mashqlar, misol va masalalar yechish; tajriba natijalarini tahlil qilish; metodik ishlanmalar, tavsiyanomalar tayyorlash; grafik ishlar chizish; uy vazifalarini bajarish va boshqalar.

Sessiya oraliq'i vazifalarini bajargandan so'ng talaba uni tegishli kafedrada qayddan o'tkazadi va u mutaxassislar tomonidan tekshirilib tegishli tartibda baholanadi. Talabalar bilimini tekshirish va baholasidan maqsad davlat ta'lim standartida belgilangan talablarni bajarish, ular bilimining sifatini, rivojlantirish darajasini ta'minlash, ularni rag'batlantirish, bilim olishga qiziqishi va mas'uliyatini oshirishdan iborat.

Hozirgi kunda masofaviy ta'lim olayotgan talabalarga barcha fanlardan elektron platformalar tayyorlandi va uzluksiz takomillashtirib borilmoqda. Mazkur elektron platformadan fan dasturlari, har bir ma'ruzaning videotasviri, taqdimoti, sessiya oraliq'i topshiriqlarining mazmuni, uni bajarishga oid metodik tavsiyanomalar, har bir talaba uchun individual variantlar banki o'rin olgan. Ammo bu materiallarni to'laqonli darajada sifatli deysingha va elektron platformadan talaba va professor-o'qituvchi talab darajasida foydalmuqda deb xulosa qilishga hali erta. Shu sababli biz masofaviy ta'lim olayotgan talabalar uchun hozirgi kunda barcha keng miqyosda foydalanayotgan, tushunish va boshqarish oson bo'lgan "Telegram bot" dan foydalanishni tavsiya etmoqdami. Ushbu tavsiya batafsil tadqiqotimizning keyingi bosqichlarida to'xtalamiz.

Bizning mazkur tadqiqotimizda oliy ta'lim muassasalarining sirtqi bo'limlarida ta'lim olayotgan talabalarining chizma geometriya fani bo'yicha sessiya oraliq'i vazifalari turlari hamda shakli, mustaqil ta'lim va ularni bajarish uchun metodik ta'minotni takomillashtirish yangi tavsiyalarni asoslash masalalari ko'rib chiqilgan.

Chizma geometriya fanidan sessiya oraliq'i vazifalarni fan xususiyatidan kelib chiqqan holda asosan chizma ya'ni amaliy shaklda yozma va test shaklida ham tashkil etish mumkin. Yozma va test shaklidagi vazifalarni asosan oraliq va yakuniy nazoratlar olishda ishlarilishi keng qo'llaniladi. Biz mazkur tadqiqotda test va yozma vazifalarni grafik vazifalar bilan birgalikda tashkil etish tavsiyalarini asosli tarzda yoritamiz. Vazifalarni tashkil etishning sanab o'tilgan usullar talabalarining grafik kompetentligini oshirishiga ishonamiz.

Shu o'rinda "kompetentlik" tushunchasiga izoh berib o'tsak. "Kompetentlik" –

tushunchasi dastlab ta'lim sohasiga psixologik, pedagogik izlanishlar natijasida kirib kelgan tushuncha bo'lib, zamonaviy atama sifatida qo'llanilib kelinmoqda.

“Kompetentlik” – «Competentia» lotincha so'zdan olingan bo'lib, o'zbek tilidagi tarjima qilinganda unung lug'aviy ma'nosi «yaxshi biladigan inson», «tajribaga ega bo'lgan kishi» kabi ma'nolarni bildiradi.

Chizma geometriya uchun ushbu tushuncha “grafik kompetentlik” deb ishlatiladi. Grafik kompetentlik bu, grafik savodxonlik ya'ni, chizmani o'qish, tushunish, chiza olish kabi tushunchalarni qamragan holda qo'llaniladi.

Chizma geometriya fanida uch o'lchamli fazoda joylashgan buyumlarning ikki o'lchamli tekislik yoki sirt ustida tasvirlash usullari tadqiq qilinadi. Shuningdek, unda geometrik shakl va sirtlarning chizmalarini tuzish va uni o'qishning nazariy qoidalari o'rganiladi. Ta'lim yo'nalishining DTSda bo'lajak chizmachilik o'qituvchisi bu fandan o'zlashtirishi shart bo'lgan talablarda mustaqil tarzda geometrik shakllar va sirtlarning ortogonal, aksonometrik va markaziy proyeksiyalarini qura olishi, geometrik shakllar va sirtlar orasidagi pozitsion, metrik munosabatlarni tekshira olishi va grafik savodxonlikni egallashi belgilab qo'yilgan.

Grafik kompetentlik (savodxonlik)ka ega bo'lgan inson har qanday chizmani bajara oladi va uni o'qiy biladi. Chizmalarni o'qish va chizish nafaqat o'qituvchi balki muhandis kadrlar uchun ham muhimdir. Shu bois mazkur fan texnik oliy ta'lim muassasalarida ham keng qamrovdagi o'qitiladi. Chizma geometriya va chizmachilik fanlarining o'ziga xos xususiyatidan kelib chiqib sessiya oralig'i vazifalari mazmuni grafik ish bajarishdan, ya'ni chizma chizib topshirishdan iborat bo'ladi. Chizma geometriya fani sirtqi bo'limlarda asosan ikkinchi bosqichda o'qitiladi. Ushbu o'qitilish jarayonida talabalar ma'lum va belgilab qo'yilgan grafik topshiriqlarni bajaradi. Talabani egallagan bilimni uning mustaqil bajargan grafik ishlarini tekshirish va baholash orqali aniqlanadi.

Ko'plab o'quv adabiyotlarini o'rganish, ularni tahlil qilish va zamon talabidan kelib chiqqan holda “Chizma geometriya” fani bo'yicha sirtqi (maxsus sirtqi) bo'lim talabalarining sessiya oralig'i vazifalari mazmunini takomillashtirishni quyidagi tartibda tuzishni ma'qul bo'ladi deb topdik va uni amaliyotda tajriba-sinovdan o'tkazmoqdamiz.

1. Nazariy savollarga javob berish orqali fanni o'zlashtirish. Unda talaba o'z variantida berilgan savollarga yozma ravishda javob tayyorlaydi va uni ma'ruza o'qituvchisiga elektron holatda yuboradi (agar xohlasa ovozli tarzidagi variantini ham qo'shib yuborishi mumkin). Bu holat talabani kitob o'qishga majbur qiladi hamda uning yozma va og'zaki nutqini rivojlantiradi. Shuningdek, talabani o'quv adabiyoti ustida ishlashga, fikr yuritishga, mushohada qilishga, solishtirishga, xulosa chiqarishga, o'zlashtirilgan bilimni og'zaki bayon etish orqali nutqini rivojlantirishga o'rgatadi. Shaxsning bilish jarayoni bo'lgan nutq (yozma va og'zaki) uyg'unlikda rivojlanadi. Natijada talabada pedagogga hos bo'lgan hislatlar shakllanadi va mustahkamlanadi.

Bu yerda individual variantdagi savollar mazmuni fanning har bir bo'lim yoki boblari mazmunini o'z ichiga qamrab olgan bo'lishi lozimligini unutmasligimiz kerak. Masalan, I-semestrda har bir talabaga fanning o'tilgan barcha bo'limlaridan bittadan savol berilishi shart. Quyida bunga namuna keltiramiz:

2. Mashq va masalalar yechish orqali fanni o'zlashtirish. Mazkur bosqichda inson psixologiyadagi sezgi, idrok, xotira, tasavvur, tafakkur, nutq, hayol kabi shaxsning bilish

jarayonlaridagi faoliyati yanada kuchayadi. Birinchi bosqichdagi nazariy ma'lumotlarni amaliyotga tatbiq qilish imkoniyati tug'iladi.

3. Grafik vazifalar chizish orqali fanni o'zlashtirish. Yuqorida aytib o'tilganidek, chizmalarni o'qish va ularni chiza olish malakasini egallagan, ya'ni grafik savodxon bo'lgan talaba ushbu fan yuzasidan to'laqonli bilimga ega bo'la oladi.

Chizma geometriya fanidan sirtqi (maxsus sirtqi) bo'lim talabalari uchun 10 ta grafik topshiriqlar mazmunini shakllantirdik. Har bir topshiriq tarkibida ko'pi bilan 3 tagacha grafik masala o'rin oladi.

4. Qisman yoki to'liq ijodiy izlanish talab qiladigan misol va masalalar yechish orqali fanni o'zlashtirish. Ma'lumki, ilmiy texnikaviy rivojlanish ko'p jihatdan, texnikaviy loyihalashga asoslangan. Texnikaning rivoji chizmalarsiz amalga oshmaydi. Buning uchun chizmachilikni o'qitish jarayonida va har bir grafik ishini bajarishda o'rganuvchi (o'quvchi)larga ijodiy yondashish (loyihalash) elementlarini singdirib borish zarur. Agar to'rtinchi bosqichdagi grafik masalalar ijodiy izlanish talab qiladigan qilib olinsa yanada samarali bo'lar edi. Balki bu tekshirish usulini iqtidorli talabalarga nisbatan tatbiq qilish mumkin bo'lardi.

5. Test savollariga javob berish orqali fanni o'zlashtirish. Test sinovining o'ziga yarasha yutuq tomonlari ko'p bo'lsada, uni ba'zi amaliy ish bajarish orqali o'zlashtiriladigan fanlarga to'liq tatbiq qilib bo'lmaydi. Ya'ni bilimni tekshirishning boshqa usullaridan voz kechib, ularning o'rniga faqat test sinovini joriy etish "Chizma geometriya", va "Chizmachilik" fanlari uchun to'g'ri yo'l hisoblanmaydi.

Yuqorida keltirilgan sessiya oralig'i vazifalarini tashkil etish uchun tavsiyaetilgan usullarimizning har biri uchun alohida to'xtalgan holda batafsil tadqiqotlar o'tkazilishi ko'zda tutilgan. Bundan tashqari vazifalar mazmunini takomillashgan holda qo'shimcha usullarni ham tavsiya etishimiz mumkin. Bular haqida keying tadqiqotlarimizda tavsiyalar beramiz.

Adabiyotlar:

1. Valiyev A., Ashirboyev A., Tashimov N. Chizma geometriya fanidan talabalarining mustaqil ishini tashkil etish, nazorat qilish va baholash me'zonlari. TDPU, 2018.
2. Rahmonov I., Qirg'izboyeva N., Ashirboyev A., Nigmanov B. Chizmachilik. –T.: "Vorish-nashriyot", 2016-303 b.
3. Mavlonova R., To'rayeva O., K.Xoliqberdiyev. Pedagogika. –T.: "O'qituvchi", 2010-159- 160 betlar.
4. Valiyev A.N., Rahmatova I.I. O'quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishda loyihalash masalalarining o'rni. –T.: "Xalq ta'limi" jurnali, 2018-yil, 6-son. 38-bet.
5. Valiyev A.N., Amirqulov X.Q., Valiyeva B.N. Maxsus sirtqi bo'lim talabalarini o'qitishda darajali testlardan foydalanish. –T.: «Fizika va zamonaviy astronomiya: innovatsion o'qitishning yangi modellarini yaratish» mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 2019 y. 245-247 betlar.
6. <http://lex.uz/docs/3299721>

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada sirtqi (maxsus sirtqi) bo'lim talabalarining chizma geometriya fanidan sessiya oralig'i vazifalari mazmunini takomillashtirishga oid masalalar yoritilgan. Buning natijasida talabalarning bilimini tekshirish, baholash va uni mustahkamlash imkoniyatlarining o'sishi ko'rsatib otilgan.

РЕЗЮМЕ

Данная статья посвящена вопросам по усовершенствованию содержания сессионных заданий промежуточного курсов по начертательной геометрии для студентов заочного (специальной заочной) отделения. Как результат этого – повышение качества контроля и закрепления знаний студентов.

SUMMARY

This article is devoted to improving the content of the session tasks of the intermediate course on descriptive geometry for students of the correspondence course (special correspondence course) Department. As a result, the quality of control and consolidation of students' knowledge is improved.

ТАЛАБАЛАРДА КРЕАТИВ КЎНИКМАЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИНИНГ МОҲИЯТИ

Мустафоева Д.

ТИҚХММИ МТУ доценти

Маматалиева М.

ТИҚХММИ МТУ таянч докторанти

Таянч сўзлар: ижодкор шахс, онтогенез, интеграция, креативлик, биологик омиллар, ижтимоий омиллар, педагогик креативлик.

Ключевые слова: творческая личность, онтогенез, интеграция, творчество, биологические факторы, социальные факторы, педагогическое творчество.

Key words: creative personality, ontogeny, integration, creativity, biological factors, social factors, pedagogical creativity.

Шахснинг мутахассис сифатида касбий камол топиши, ривожланиши ўз моҳиятига кўра жараён тарзда амалга ошади. Бунга кўра касбий етуклик инсон онтогенезининг муҳим даврлари касбий камол топиш, ривожланиш ғояларининг қарор топиши 14-17 ёш орлиғидан бошланиб, касбий фаолиятнинг якулланиши 55-60 ёшгача бўлган жараёнда кузатишимиз мумкин. Ижодкор шахснинг шаклланиши ва ривожланиши унинг ички ва ташқи олами ўзгаришининг ўзаро мос келиши, ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитлар ҳамда инсон онтогенези –туғилишидан бошлаб то умрининг охирига қадар узлуксизлик, ворисийликни тақозо этадиган фаолият мазмунига боғлиқ ҳисобланади. Маълумки, касбий тажриба билим, кўникма ва малакаларнинг интеграцияси сифатида акс этади. Касбий-ижодий фаолият кўникмаларининг ўзлаштирилиши амалий кўникма ва малакаларнинг интеграцияси, мутахассис сифатида фаолиятни самарали ташкил этиш усул ва воситаларини ишлаб чиқиш, шу билан бирга касбий ижодкорлик методологиясидан хабардор бўлиш, ижодий тафаккурни ривожлантириш ва креатив характерга эга шахсий сифатларининг етарли даражада ўзлаштирилишини талаб этади. Ижодкор шахснинг шаклланишини шахснинг ўзаро мос тарзда бажарилган ижодий фаолият ва ижодий маҳсулотларни яратиш борасидаги ривожланиши сифатида белгилаш мумкин. Ушбу жараённинг суръати ва камрови биологик ва ижтимоий омиллар, шахснинг фаоллиги ва креатив сифатлари, шунингдек, мавжуд шарт-шароит, ҳаётий муҳим ва касбий шартланган ҳодисаларга боғлиқ.

Замонавий шароитда педагогнинг креативлик сифатларига эга бўлиши муҳим аҳамият касб этади. Сўнгги йилларда етакчи хорижий мамлакатларнинг таълим тизимида ўқувчи ва талабаларда креативлик сифатларини шакллантириш масаласига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Буни Бронсон, Меррийман (2010 й.), Кен Робинсон (2007 й.), Фишер, Фрей (2008 й.), Бегетто, Кауфман (2013 й.), Али (2011 й.), Треффингер (2008 й.) ва бошқалар томонидан олиб борилган кўплаб тадқиқотлар, уларнинг натижаларидан кўриш мумкин.

Биргина Кен Робинсон томонидан 2007 йилда тайёрланган “Мақтаб креативликни барбод этиптими?” номли видео лавҳа кўпчилик кузатувчилар эътиборини тортган. Қолаверса, ўқитувчилар креативлик асосларини ўрганишга жиддий киришганлар. Салмоқли амалий ишлар олиб борилётганлигига қарамай, кўпчилик ўқитувчилар ўзларида ҳамда талабаларда креативлик сифатларини қандай қилиб самарали шакллантириш тажрибасини ўзлаштира олмаптилар. Таълим тизимини бошқариш органлари ҳар йили таълим муассасаларида юқори самарадорликка эришишга эъти-

бор қаратади. Ана шу мақсадда ўқув дастурини ишлаб чиқилади, янги ўқув дарсликлари яратилади.

Бу эса ҳам талабалар, ҳам ўқитувчиларни касбий ўсишларига ёрдам беради. Олиб бориладиган амалий ҳаракатлар талабаларда ютуқларга еришиш, олға интилишга бўлган эҳтиёжни муайян даражада юзага келтиради, уларнинг ўқув-билиш қобилиятларини бир қадар ривожлантиришга ёрдам беради. Ўқув машғулотларида етишмаётган омил – креативлик саналади. Шахсда креативлик сифатларини ривожлантириш жараёнининг умумий моҳиятини тўлақонли англаш учун дастлаб “креативлик” тушунчасининг маъноси тушуниб олиш талаб этилади. Кен Робинсоннинг фикрига кўра, “креативлик – ўз қийматига эга оригинал ғоялар мажмуи” саналади. Гарднер эса ўз тадқиқотларида тушунчани шундай изоҳлайди: “креативлик – шахс томонидан амалга ошириладиган амалий ҳаракат бўлиб, у ўзида муайян янгиликни акс эттириши ва маълум амалий қийматга эга бўлиши лозим”.

Талаба шахснинг креативлиги унинг тафаккури, мулоқоти, хис-туйғулари, муайян фаолият турларида намоён бўлади. Айтиб ўтилганидек, барча шахсларда бўлгани каби бўлгуси педагогларда ҳам креативлик сифатлари ўз-ўзидан ривожланмайди. Шунга кўра креативлик сифатларини муваффақиятли ривожлантиришнинг бир қатор йўллари мавжуд.

Биринчи йўл - креатив фикрлаш кўникмасини шакллантириш. Бунда асосий ургу креатив фикрлаш кўникмаларини шакллантириш асосий эътибор марказида бўлиб, талабалар феъллар ёрдамида креатив характердаги ҳаракатларнинг моҳиятини ифодалашга йўналтирилади. Хусусан, ўқитувчилар креатив фикрлаш кўникмасини самарали шакллантириш мақсадида талабаларга уларни фикрлашга ундовчи саволлар таркибида зарур феълларнинг бўлишига эътибор қаратадилар. Бу ҳолат мисоллар билан тушунтирилса, талабалардан «юрак ва қон айланиш тизими ўртасидаги боғлиқликни таърифлаб беринг» мазмунидаги назорат саволи уларда креативликни шакллантирмайди. Zero, савол таркибидаги «таърифлаб беринг» тушунчаси ўз моҳиятига кўра «мавжуд билимларингизни бирма-бир айтиб ўтинг» дейиш билан тенг.

Иккинчи йўл – амалий креатив фикрлаш кўникмаларини ривожлантириш. Педагоглар талабаларда креатив фикрлаш кўникмаларини шакллантириш ва ривожлантиришда кўрсатмали метод ва усуллардан фойдаланадилар. Бу ўринда саволлардан фойдаланиш фақат қисқа муддатда ёрдам бериши мумкин, у талабаларда интерфаллик ва киришимлиликини ривожлантирмайди. Учинчи йўл - креатив фаолият жараёнларини ташкил этиш. Мазкур йўлда талабаларни муаммони ечиш ва инновацион ғояларни илгари суриш жараёнида креатив, ижодий фикрлашга ургу берилади. Мазкур жараёнларда креатив метод ва усуллар фаол қўлланилмаса-да, креатив фикрлаш юз беради. Масалан, талабаларга «Юрак ва қон айланиши тизими ўртасидаги боғлиқликни топиш» топширигини бажарар эканлар, одамнинг қон айланиши тизими билан боғлиқ турли муаммоларни таҳлил қиладилар. Нағижда ушбу жараёнда кўп томонлама фикрлаш, мушоахада юритиш рўй беради. Тўртинчи йўл - креатив маҳсулот (ишланма) лардан фойдаланиш. Бу йўлни тутишда педагог талабаларга «Одамнинг қон айланиш тизими» мавзусида Power Point дастури ёки мультимедиа воситалари ёрдамида тақдимотни яратиш топширигини бериши мумкин. Тақдимотни тайёрлаш жараёнида талабаларда креатив фикрлаш кўникмалари фаол ривожланади.

Кўплаб тадқиқотларда интеллект ва креативлик ўртасидаги алоқадорлик хусусида турлича қарашлар мавжуд. Бир гуруҳ тадқиқотчилар улар ўртасида ҳеч қандай боғлиқлик йўқ эканлигини уқтирсалар, иккинчи гуруҳ вакиллари креативлик ва интеллект даражаси бир-бирига боғлиқ эканлигини таъкидлайдилар. “Креативлик”

тушунчаси ўзида маданий хилма-хилликни акс эттиради. Ғарб кишилари учун креативлик, муман олганда, янгилик саналади. Улар креативлик негизда ноанъанавийлик, кизиқувчанлик, тасаввур, ҳазил-мутойиба туйғуси ва еркинлик мавжуд бўлишига эътиборни қаратадилар. Бу ўринда Патти Драпеау шундай маслаҳат беради: “Агарчи ўзингизни креатив эмасман деб ҳисобласангизда, ҳозирданок креатив тафаккурни ривожлантиришга қаратилган дарсларни ташкил эта бошлашингизни маслаҳат берман.

Аслида, гап сизнинг ижодкор ва креатив бўлганингиз ёки бўлмаганингизда эмас, балки дарсларни креативлик руҳида ташкил етишингиз ва янги ғояларни амалда синашга интилишингиздадир”. Патти Драпеау нуқтаи назарига қўра креатив фикрлаш, энг аввало, муайян масала юзасидан ҳар томонлама фикрлаш саналади. Ҳар томонлама фикрлаш талабалардан ўқув топшириғи, масаласи ва вазифаларини бажаришда кўплаб ғояларга таянишни талаб этади. Бундан фарқли равишда бир томонлама фикрлаш эса биргина тўғри ғояга асосланишни ифодалайди. Мушоҳада юритишда масала юзасидан бир ва кўп томонлама фикрлашдан бирини инкор этиб бўлмайди.

Бинобарин, бир ва ҳар томонлама фикрлаш креативликни шакллантиришда бирдек аҳамият касб этади. Яъни, топшириқни бажариш, масалани ечишда талаба счимнинг бир неча вариантини излайди бу кўп томонлама фикрлаш, кейин эса энг макбул натижани кафолатловчи биргина тўғри счимда тўхталади ва бу бир томонлама фикрлаш ҳисобланади. Юқорида билдирилган фикрларга таянган ҳолда “креативлик” тушунчасини куйидагича шарҳлаш мумкин: “Креативлик” тушунчасига ижодкор, индивиднинг янги ғояларини ишлаб чиқаришга тайёриқлини тавсифловчи, мустақил омил сифатида иқтидорликнинг таркибига кирувчи ижодий қобилият деб тавсифлаш мумкин.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатларитўплами. Тошкент-2017.
2. Исмаилова З.К., Махсудов П.М., Эргашев О.К., Маткаримов К.Ж., “Махсус фанларни ўқитиш методикаси” ўқув қўлланма. Тошкент-2018. -7-бет.
3. Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения: <http://www.vshu.ru/lections>.
4. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
5. Муслимов Н.А., ва бошқалар. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини касбий шакллантириш/ Монография. – Т.: Фан, 2004.
6. Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб / Методик қўлланма. Иноятов У.И., Муслимов Н.А., Усмонбоева М., Иноғомова Д. – Т.: Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, 2012.
7. Турдиева М. Олий таълим муассасалари талабаларида педагогик тафаккурни шакллантириш. – Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2008.
8. Усмонбоева, А.Тўраев, Креатив педагогика асослари. Ўқув-услубий мажмуа. - ТДПУ, 2016. 6. Ҳасанбоев Ж., Тўрақулов Х., Хайдаров М., Ҳасанбоева О., Усманов Н. Педагогика фанидан изоҳли лўғат. - Т.: «Фан ва технологиялар», 2009.

РЕЗЮМЕ

Мақолада бугунги кунда замонавий педагогикада “креатив педагогика” тушунчаси қўлланилиб келмоқда. Ўқитиш жараёнига инновацион ҳамда ижодкорлик ёндашувларини қарор топтиришга бўлган талаблар “Креатив педагогика”нинг педагогик туркум фанлар орасида мустақил предмет сифатида шаклланишини таъминлаши ҳақида сўз юритилади

РЕЗЮМЕ

Сегодня в современной педагогике используется понятие «творческая педагогика». Необходимость новаторских и творческих подходов к учебному процессу обеспечила формирование «Креативной педагогики» как самостоятельного предмета среди педагогических дисциплин.

Today in modern pedagogy the concept of «creative pedagogy» is used. The need for innovative and creative approaches to the teaching process has ensured the formation of «Creative Pedagogy» as an independent subject among the pedagogical disciplines.

ТАДҚИҚОТЧИЛИК КОМПЕТЕНЦИЯСИ ТУШУНЧАСИ МАЗМУНИ ВА УНИНГ ТАРКИБИЙ КОМПОНЕНТЛАРИ

Аҳмедов А. Б.

Педагогик инновациялар, касб-ҳунар таълимнинг бошқарув ҳамда педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институти тадқиқотчиси

Таянч сўзлар: компетентлик, компетенция, касбий компетенция, тадқиқотчилик компетенцияси, таркибий компонент, мустақил таълим, билим, кўникма, малака, шахсий фазилатлар.

Ключевые слова: компетенция, компетенция, профессиональная компетентность, исследовательская компетентность, компонент, самостоятельное обучение, знание, умение, квалификация, личные качества.

Key words: competence, competence, professional competence, research competence, component, independent learning, knowledge, skill, qualification, personal qualities.

Ҳозирги глобаллашув шароитида бутун дунё ҳамжамиятининг жадал ривожланиши билан боғлиқ ҳолда, жаҳон таълим макони вужудга келди ва таълим умуминсоний кадрият мақомига эга бўлди. Шу билан бирга, таълимнинг ҳозирги ҳолати жуда динамик ривожланаётган тизим сифатида мураккаб ва зиддиятлидир. Бир томондан, бу соҳадаги улкан ютуқлар ижтимоий ва илмий-технологик ўзгаришларнинг асосини ташкил этди, бошқа томондан, таълим соҳасининг кенгайиши ва унинг мақомининг ўзгариши бу соҳадаги муаммоларнинг кескинлашуви билан бирга келади.

Таълим тизимининг ривожланишидаги ҳозирги давр - бу янги ахборот жамиятини шакллантиришга қаратилган ўзига хос ахборот инқилобидир. Бу билим ролининг ошиши, маълумотларнинг узлуксиз янгиланиши ва унинг ҳажмининг ёпирилиб ўсиши натижаси бўлди.

Мавжуд вазиятга жавоб бериш усулларида бири - таълим сифатини таъминлашга интилиш, шунингдек, бу вазиятни ўзгартириш, унга ҳозирда ҳам, келажакда ҳам таъсир қилиш усуллари бўлиб ҳисобланади.

Таълимнинг “классик модели” асида ўз имкониятларини тугатди, бу эса замонавий жамият ва ишлаб чиқариш томонидан таълимга қўйиладиган талаблар нуқтаи назаридан тобора яққол кўриниб бормоқда.

Шу билан бирга, у бир қатор ижобий жиҳатларни, шу жумладан улар албатта янги таълим концепциялари ва тизимларида сақланиши керак бўлган миллий анъаналарни ҳам ўз ичига олиши керак.

Янги фалсафий ва педагогик ғояларни излаш замонавий педагогиканинг концептуал янги интеллектуал асосини яратади, унинг яратиш устида кўплаб олимлар ишламоқда.

Замонавий касбий таълимнинг энг муҳим мақсади бу нафақат бўлғуси мутахассисга маълум билим ва кўникмаларни бериш, балки мустақил таълим олиш ва мустақил ривожланишга бўлган муносабатни шакллантиришдир. Замонавий олий таълим битирувчиларнинг қобилиятига, қизиқишларига ва эҳтиёжларига мос келади-

ган, шу билан бирга бозор иктисодиёти шароитида уларнинг рақобатбардошлигини кафолатлайдиган, ишга жойлашиш ва келажақда касбий ўсиш имкониятини берадиган таълим даражасини таъминлаш учун мўлжалланган.

Шубҳасиз, бундай мутахассисни, мустақил ривожланиш ва мустақил таълим олиш даражаси юқори бўлган шахсни тарбиялаш фақат таълим, таълим-тадқиқот ва илмий тадқиқот фаолиятини аниқ ташкил этиш орқали имконли бўлади. Бундай ҳолда, талаба таълим жараёнида ўзининг мустақил билим олиш тажрибасига таяниб, бўлғуси ўз касбий фаолиятида ҳам худди шундай ҳаракат қилишга интилади.

Бўлажак муҳандисларнинг тадқиқот компетенцияси шундай фазилатларига асосланганки, унга юкланган вазифаларни тезда мустақил, масъулиятли ва ижодий бажаришга мослашишга ёрдам беради. Тадқиқот компетенциясига эга бўлган битирувчи нафақат тайёр, баъзида эскирган маълумотлардан фойдаланишигина эмас, балки ҳаққоний маълумотларни фаол ва самарали таҳлил қила олади, янги, янада самарали алгоритмларни, ресурсларни, технологияларни ярата олади ва танлай олади.

Шу билан бирга, тадқиқот компетенциясини шакллантиришга қаратилган педагогик ёндашувлар мутахассислар тайёрлашнинг замонавий талабларига жавоб бермайди, демак, янги таълим маҳсулотини яратишга қаратилган янги ёндашувлар, усул ва услубларни излаш зарур.

Таълим мақсадини ўзгартириш, яъни унинг билим даражасини шакллантиришга эмас, балки бўлажак мутахассисга касбий фаолият масалаларида малакали бўлишга имкон берадиган шахсий фазилатларни шакллантиришга йўналтириш компетентли ёндашувнинг пайдо бўлишига олиб келди.

Компетентли ёндашувнинг мақсади – олий таълим ташкилотлари битирувчилари оладиган билим ва кўникмалар билан меҳнат бозори томонидан қўйиладиган касбий фазилатларга бўлган талаблар ўртасида мувофиқликни ўрнатиш, шунингдек, таълим ва касбий фаолият ўртасидаги фарқни юмшатишдир. Агар таълим, Я.А. Коменскийдан бошлаб билим, кўникма ва малакалар каби бирликлар билан ишлаган бўлса, профессионал соҳа эса компетенциялар билан ишлайди. Шундай қилиб, муаммо билим, кўникма ва малакаларни қандай қилиб компетенцияга айлантиришдадир.

Компетенцияга асосланган ёндашув педагогика фанида шаклланган фаолиятга ва шахсга йўналтирилган ёндашувлар билан органик равишда бирлашган; улар паритетли комплементар оппозиция шароитида шахсни самарали ижтимоийлаштиришни ўзаро тўлдиради ва бойитади. Компетенцияга асосланган ёндашувнинг асосий тушунчаси – бу компетенциядир. Педагогик адабиётларда компетенция ва компетентлик тушунчаларига кўплаб таърифлар берилган ва бу атамаларнинг моҳиятини тушунишда ҳали ҳам яқдиллик йўқ.

Н.А.Муслимов компетентлик тушунчасини шахсий сифатлар тўплами ва касбий соҳанинг таянч талаблари сифатида намоён бўлиши билан унинг моҳиятини очиб берган. Унинг фикрича, компетентлик – бу талабанинг шахсий ва ижтимоий аҳамиятга эга касбий фаолиятини амалга оширилиши учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланиши ҳамда уларни касбий фаолиятда қўллаш олиши билан ифодаланади.

Н.М.Муслимов, Х.Ш.Қодиров ва С.Бекназароваларнинг фикрича, инглизча «competence» тушунчасининг луғавий маъноси «қобилият» демакдир, бироқ компетенция атамаси билим, кўникма, маҳорат ва қобилиятни ифода этишга хизмат қилади.

М.Т. Мирсолиева компетентлик деганда, кўпинча шахснинг фаолият юритишга умумий қобилияти ва унинг касбий тайёргарлигида намоён бўлуви билим ва тажрибаларига асосланган интеграллашган сифатлар назарда тутилишини таъкидланган.

М.А. Инназаровнинг фикрича, касбий компетентлик – шахснинг фаолиятда мустақил, муваффақиятли иштирокини таъминлашга йўналтирилган таълим ва ижтимоийлаш жараёнида мавжуд билимлари, тажрибасига асосланувчи ҳамда касбий фаолият самарадорлигини таъминловчи билим, кўникма ва малакалари, тажриба, шахсий сифатлари йиғиндисиدير.

М.А. Умаралиева, компетенция – бу ўзининг касбий маҳоратини мукамал ривожлантирган, дарс жараёнини нафақат лойиҳалаштирадиган, балки уни бошқара оладиган, таълим ислохотларини, замон талабларини, инновацияларни тез илғаб, уни дарс жараёнида самарали қўллаш олиш деб таърифлайди .

С.Е. Шишов компетенцияни таълим, тажриба, қадриятлар ва мойилликларга асосланган қобилият деб таърифлайди, уларга ўрганиш орқали эришилади .

И.А. Зимняя компетенцияни инсоннинг компетенцияларида очиб бериладиган баъзи ички, потенциал, яширин психологик янгиликларни (билимлар, тасаввурлар, ҳаракатлар дастурлари, қадриятлар ва муносабатлар тизимлари) деб тушунади .

В.Т. Ашпковнинг таъкидлашича, компетенция, бир томондан, “маълум даражадаги ақлий, физиологик ривожланиш ва маълум миқдордаги билимлар даражасига мувофиқликдир”, бошқа томондан эса, “унинг “МЕН”и ривожланиши билан ўзаро боғлиқ бўлган шахсий кўникмалар мажмуасининг ривожланишидир .

Б.С. Лазаревнинг фикрича, “компетенция” тушунчасига, шу жумладан уни “фаолиятга асосланган ёндашув концептуал аппаратининг мантиқий тузилишига киритиб, фаолиятга асосланган таъриф бериш керак, унга кўра, компетенцияга эга бўлиш - баъзи вазифаларни муваффақиятли ҳал қилиш учун зарур бўлган барча нарсага эга бўлишни англатади” .

Д.А. Иванов компетенцияни индивидуал ёки ижтимоий талабларга муваффақиятли жавоб бериш ёки вазифани бажариш (фаолият билан шугулланиш) қобилияти деб таърифлайди .

А.В. Хуторскойнинг фикрича, компетенция - бу инсонни ўқитиш учун бегоналаштирилган, олдиндан белгиланган талабдир. У маълум бир предметлар ва жараёнларга нисбатан ўрнатилган ва уларга нисбатан юқори сифатли сермаҳсул фаолият учун зарур бўлган ўзаро боғлиқ шахсий хусусиятларини (билим, кўникма, малака, фаолият усуллари) тўпламини ўз ичига олади .

А.В. Хуторский томонидан берилган таъриф бизнинг тадқиқотларимизга жуда мос келади, шунинг учун келажақда биз унга таянаемиз.

Шундай қилиб, агар компетенцияни хусусият (сифат) деб ҳисоблаш мумкин бўлса, у ҳолда компетентликни фаолиятда намоён бўладиган бу хусусиятга эгаллик қилиш деб ҳисоблаш мумкин. Олий таълим ташкилотини тугатаётган битирувчи маълум компетенцияларга эга бўлиши керак. Муайян компетенцияларни ўзлаштириб ва уларни муайян фаолият тажрибасида амалга ошириб компетентли бўлиш мумкин .

Бугунги кунда компетенция тушунчаси кўпинча қуйидагиларни:

- битирувчининг усуллар, фаолият воситаларига, берилган топшириқларни бажара олиш қобилиятига ҳақиқий эгаллик қилишга тайёрлиги, “мослашганлиги”да ифодаланувчи таълим натижасини;
- атроф-муҳитни ўзгартириш ва уларга эришиш учун мақсадлар қўйишга имкон берадиган билим, кўникма ва малакаларнинг шундай комбинацияси шаклини белгилаш учун ишлатилади. Шундай қилиб, “компетенция” тушунчаси “билим”, “кўникмалар”, “малакалар” тушунчаларига қараганда анча кенгрокдир, чунки у шахснинг йўналишини (мотивация, қадрият йўналишлари), стереотипларни енгиш, муаммоларни ҳис қилиш, зийракликни,

фикрлашнинг мослашувчанлигини, характерни намоён этиш қобилиятини (муस्ताқиллик, мақсадга интилиш, иродали фазилатлар)ўз ичига олади.

Бизнинг тадқиқотимиз тадқиқот компетенциясини шакллантиришга қаратилган, шунинг учун олимлар томонидан ҳар хил талқин қилинадиган “тадқиқот компетенцияси” тушунчасини таҳлил қилиш зарур.

“Тадқиқот компетенцияси” тушунчаси “тадқиқот фаолияти”тушунчаси билан узвий боғланган. Б.С.Лазарев “билим ва қандайдир кўникмаларга эга бўлиш – бу ҳали малакали эканликни англамайди”, деб ҳисоблайди. Амалий ҳам, ақлий ҳаракатлар ҳам фаолиятда ўз-ўзидан бирданига эмас, балки изчил, онгли ва тажрибага бирикадиган ҳолда шаклланади. Шундай қилиб, тадқиқот муаммосини ҳал қилиш усулининг барча компонентлари яхлит функционал тизимга бирлаштирилиши керак. Шундай қилиб, ишонч билан айтиш мумкинки, ҳар қандай тадқиқот компетенцияси фақат тадқиқот фаолиятида шаклланиши мумкин.

В.С. Крахоткина томонидан талабаларнинг тадқиқот фаолияти мустақил иш, кўникма ва малакаларини шакллантириш, мустақил таълим зарурати, бўлажак мутахассисларнинг касбий тайёргарлиги сифатини ошириш, уларни фаол ижодий фаолиятга тайёрлашнинг самарали воситаси сифатида қаралади. Шу билан бирга, муаллиф талабаларнинг ҳаммаси ўқув -тадқиқот ишларида қатнашиши, барча фанларни ўрганишда тадқиқот элементлари иштирок этиши кераклигини таъкидлайди; тадқиқот топшириқлари нафақат курс ва диплом ишларида, балки лаборатория амалиётида ҳам бажарилиши керак.

В.И. Андреевнинг фикрича, тадқиқот усулини қўллаш чегаралари талабаларнинг кўникма ва малакаларини ривожлантиришга, ўқув материалга, вақтга, ўқитувчининг методик тайёргарлиги даражаси ва унинг ижодий қобилиятлари боғлиқ.

В.И. Андреевнинг сўзларига кўра, “ўқув ва тадқиқот фаолияти - бу ўқитувчи томонидан асосан билвосита ва истиқболли бошқарувнинг дидактик воситаларидан фойдаланган ҳолда ўтказиладиган ўқувчи (талабаларнинг фаолияти бўлиб, экспериментал кузатиладиган ёки назарий таҳлил қилинаган фактлар, ҳодисалар, жараёнларнинг қонуний алоқалари ва муносабатлари тушунчаси ва исботини топишга қаратилган, бунда билиш илмий усуллари услубларини мустақил қўллаш устунлик қилади, ва бунинг натижасида ўқувчилар (талабалар) билимларни фаол эгаллайдилар, ўз тадқиқот компетенцияси ва кўникмаларини ривожлантирадилар”.

Инсоннинг интеллектуал ва ахлоқий соҳада ривожланиши, шунингдек, унинг турли мустақил фаолиятларга жалб қилиниши таълимни ривожлантиришнинг стратегик йўналиши сифатида қаралади.

Тадқиқот фаолияти - бу нафақат ўқув ва когнитив компетенцияни шакллантиришга ва ижодий, ақлий қобилиятларни ривожлантиришга, балки ўқувчиларнинг касбий фазилатларини ривожлантиришга қаратилган ижодий фаолият шаклларидан бирidir.

И.М.Агибова талабаларнинг ўқув ва тадқиқот ишларини илмий -тадқиқот ишларини юқори даражада олиб боришга тайёргарлик босқичи деб билади. Унинг асосий вазифаси, олимнинг фикрича, талабаларни илмий билишнинг замонавий усуллари билан таништириш, мустақил тадқиқот ишларининг малака ва кўникмаларини шакллантириш, таълим жараёни давомида уларнинг фаоллиги ва мустақиллигини оширишдан иборат. Ўқув -тадқиқот ишлари ўқувчиларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш воситаси бўлиб ҳисобланади.

В.Ф. Балашова талабанинг илмий-тадқиқот фаолиятига тайёрлигини қуйидаги:

- илмий-тадқиқот фаолияти ҳақидаги билимларнинг муҳимлигини англашда,

илмий-тадқиқот фаолиятини амалга ошириш учун ижобий мотивнинг мавжудлиги, илмий-тадқиқот фаолиятида шахсий моҳият, ўз илмий-тадқиқот фаолиятидан қониқиш билан намоён бўладиган мотивацион;

- илмий билишнинг босқичлари, илмий тадқиқотларнинг тузилиши, илмий тадқиқот фаолиятининг мантиғи ва босқичлари, тадқиқ этилаётган объектларни ўрганишнинг экспериментал асослари, натижаларни олиш ва қайта ишлаш усуллари ҳақидаги тасаввурни ўз ичига олган йўналтирувчи;
- ўз тадқиқот фаолиятини режалаштириш ва амалга ошириш, адабиёт билан ишлаш, таҳлил қилиш, муҳим нарсаларни ажратиш, тадқиқот муаммосини кўриш, қарама-қаршиликларни аниқлаш, фаразларни ифодалаш, тадқиқот ўтказиш учун мос восита ва усулларни танлаш, хулосалар чиқариш қобилиятини аниқловчи фаолиятга асосланган;
- ўзини таҳлил қилиш қобилиятини, объектив ўзини баҳолашни, ўзини танқид қилишни, қийинчиликларни енгишга тайёрлигини, уларнинг сабабларини аниқлаш ва бартараф қилишни кўзда тутовчи рефлексив компонентлар билан биргаликда кўриб чиқади .

О.В. Ушаков ўзининг Э.В. Набиева, А.В. Хуторский, А.С. Обухова ва Э.В.Фесковаларнинг асарларини таҳлил қилишга асосланган тадқиқотида талабаларнинг тадқиқот компетенциясини шакллантириш моделини яратди, унинг асоси сифатида тадқиқот компетенциясини, қиймат-семантик, шахсий ўзини такомиллаштириш, ижтимоий ва меҳнат, таълим ва когнитив, умумий маданий, ахборот ва коммуникатив компетенцияларнинг таркибий қисми сифатида тақдим этди .

А.В.Хуторскойнинг фикрича, тадқиқот компетенцияси - бу кейинчалик тадқиқот компетенциясида фаолиятли, долзарб кўринишларда намоён бўладиган билимлар, тасаввурлар, ҳаракатлар дастурлари, кадриятлар ва муносабатлар тизимларидир .

Н.И. Плотникова тадқиқот компетенциясини илмий материалларни таҳлил қилиш ва баҳолаш билан боғлиқ тадқиқот компетенцияси ва кўникмалари сифатида тушунади.

Е.В. Бережнова тадқиқот компетенциясини руҳиятнинг махсус функционал тизими ва у билан боғлиқ бўлган инсоний фазилатларнинг яхлит мажмуи сифатида кўриб, унга тадқиқот фаолиятининг самарали субъекти бўлиш имкониятини беради .

Ю.А. Комарованинг сўзларига кўра, тадқиқот компетенциясининг таркибий жиҳати таркибий блоклардан иборат: когнитив, прогностик ва ташкилий компонентлар .

Когнитив компонент фаол билиш қобилиятининг мавжудлигини таъминлайди. Когнитив компонентни амалга ошириш билимларни чиқариб олиш, ўзгартириш ва қуришни ўз ичига олади.

Прогностик компоненти тадқиқот жараёнини прогноз қилиш ва лойиҳалаш билан боғлиқ бўлган тадқиқот натижаларини олдиндан кўриш ва олдиндан баҳолашни таъминлайдиган билим, кўникма ва малакаларни ўз ичига олади.

Ташкилий компонент маълум бир илмий жараён, эксперимент, тажриба ва бошқаларни амалга ошириш учун билим, шунингдек амалий маҳорат ва кўникмалар билан ифодаланади .

А.Н. Леонтевнинг фаолият моделига асосланиб ўқитувчининг тадқиқот компетенциясининг тўртта компонентлар гуруҳини аниқлаш мумкин: когнитив, мотивацион, йўналтирувчи, оператив .

Когнитив компонент - бу талабанинг касбий фаолиятда тадқиқот муаммоларини қўйиш ва ҳал қилиш учун зарур бўлган билим ва тушунчалар мажмуидан иборат.

Мотивацион компонент, тадқиқот фаолияти умуман эмас, балки муайян бир инсон учун нимани англатишини аниқлайди.

Йўналтирувчи компонент қандайдир билимга бўлган эҳтиёжни аниқлашни ва мавжуд шароитда уни қандай олиш мумкинлиги тасвирини тузишни таъминлайдиган кўникмалар мажмуасини акс эттиради.

Оператив компонент операционал ёки технологик ёки тадқиқот компетенциясининг таркибий қисми - бу субъектнинг касбий фаолиятда тадқиқот муаммоларини ҳал қилиш учун зарур бўлган тадқиқот ҳаракатларини бажариш кўникмаларининг йиғиндисидир.

О.В. Ушакованинг фикрича, тадқиқот компетенциясининг асосий компонентлари мотивацион-шахсий, интеллектуал-ижодий, когнитив ва самарали-оперативдир.

Мотивацион-шахсий компонент-бу ўқувчиларнинг атроф оламга, воқеликка, одамларга, ўзларига, ўз қобилиятларига бўлган мотивацион-кадриятли ва ҳиссий-иродали муносабатлари тизимидан иборатдир.

Кўрсатилган компонент талабаларнинг тадқиқот фаолиятига бўлган эҳтиёжини, уларнинг когнитив фаоллигини, когнитив қийинчиликларни бартараф этиш қобилиятини, билиш жараёнида, қарор қабул қилиш ва уларни баҳолашда мустақилликни тавсифлайди.

Интеллектуал-ижодий компонент когнитив жараёнлар ва таълим кўникмаларини (ривожланиш умумий даражаси ва динамикаси), ўқувчиларнинг интеллектуал даражасини, уларнинг экспериментал фикрлашини ривожлантириш учун жавобгардир.

Бу ерда интеллект - талабанинг билим даражаси, сўз бойлиги ва тушунчаси захираси, ундан фойдаланиш қобилияти эмас, балки асосан унинг ижодий қобилияти сифатида қаралади. Ижодий фазилатлар: илҳомланиш, ҳаёлот, ақлнинг мослашувчанлиги, қарама-қаршиликларга сезгирлик, фикрлаш эркинлиги, танқидийлик, ўз фикрининг мавжудлиги - талабанинг муаммоларни ҳал қилиш ва воқеликни ўзгартиришга процессуал тайёрлигини аниқлайди.

Когнитив компонент фаннинг турли соҳаларидаги билимлар тизимини ўз ичига олади, уларнинг ўзлаштирилиши ўқувчилар онгида дунёнинг илмий тасаввурини шакллантиришни таъминлайди, уларни билим фаолиятига диалектик ёндашув билан қуроллантиради. Тадқиқот фаолияти учун бу, биринчи навбатда, асосий тадқиқот усулларининг моҳияти ва технологиясини билиш, атрофдаги дунёни ҳис қилиш, саволлар бериш, ҳодисаларнинг сабабларини топиш, масалани тушунганлик ёки тушунганликни кўрсатиш, олинган маълумотларни таҳлил қилиш ва тегишли хулосалар тузиш.

Самарали-оператив компонент тадқиқотнинг ўзини ўтказиш учун зарур бўлган сифатларни тавсифлайди. Умуман олганда, бу таълим фаолиятининг мақсадларини тушуниш ва уларни тушунтириш қобилияти, нормал ижодкорлик қобилиятидир. Тор маънода эса, бу муаммоларни кўриш, саволлар қўйиш, гипотезани таклиф қилиш, мавжуд ёки олинган маълумотларни таснифлаш қобилияти, жараёнларни кузатиш ва ҳк., тажриба ўтказиш кўникмаларига эга бўлиш, хулосалар, яқунлар, тушунтиришлар, исботлар тузиш ва ўз ғояларини ҳимоя қилиш .

Кўриб турганимиздек, тадқиқот компетенциясининг шаклланиши талабанинг шахсий хусусиятларининг барча компонентларини ривожлантиришга ёрдам беради. Шундай қилиб, бўлажак муҳандислар тадқиқот компетенциясининг қуйидаги таърифи биз учун муҳимдир: бўлажак муҳандисларнинг тадқиқот компетенцияси - шахсий таълимнинг ажралмас қисми бўлиб, у битирувчиларда қуйидагиларнинг: тадқиқот фаолиятини ташкил этиш, махсус қобилият ва кўникмаларга эга бўлиш,

бўлажак мутахассисларнинг кейинги шахсий ривожланишини таъминлайдиган ижодий фаолият тажрибаси бўйича билимлар мавжудлиги билан ифодаланадиган барқарор мотивация билан ажралиб туради. Шахснинг куйидаги:

- шахснинг тадқиқот фаолиятига бўлган муносабатини тавсифловчи мотивацион (ушбу фаолият турида тадқиқот фаолиятига муваффақиятга эришишга қизиқишнинг, истаги ва интилишнинг шаклланганлик даражаси);
- шахс томонидан тадқиқот фаолиятида ишлатиладиган ақлий услуб ва амалиётларни ўз ичига олган операция;
- ўқувчининг тадқиқот фаолиятини мустақил ўзи белгилаши усулларини қўллаш кўникмаси ва қобилиятини назарда тутадиган ташкилий;
- ўқувчининг кўникмаси ва қобилиятини кўзда тутувчи коммуникативтадқиқот фазилатларини ривожлантириш биз учун тадқиқот компетенциясини шакллантириш жараёнида долзарб бўлиб бормоқда.

Шундай қилиб, ушбу бўлажак муҳандисларнинг тадқиқот компетенцияси ушбу даражадаги компетенцияларга қўйиладиган барча талабларга жавоб берадиган асосий позиция бўлиб хизмат қилади:

- предметдан устун хусусиятга эга (у бир эмас, балки бир-бирига боғлиқ бўлган бир нечта илмий йўналишлар доирасида шаклланади ва ишлайди ва фанлараро характерга эга бўлиб, мета-вазифаларни ҳал қилишга имкон беради);
- кўп функцияли бўлиб, яъни уни ўзлаштириш касбий, ижтимоий ва кундалик ҳаётдаги турли муаммоларни ҳал қилишга имкон беради;
- кўп ўлчовли ҳисобланади, чунки билим, фаолият усуллари ва шахсий хусусиятлар тақдим этилади.
- Бу бошланғич позициялар бўлажак муҳандисларнинг тадқиқот компетенциясини шакллантиришни амалга ошириш жараёнига қўйиладиган талабларни аниқлаш учун асос бўлиб хизмат қилади, бўлғуси мутахассиснинг энг муҳим касбий фазилатларини ривожлантиришга қаратилган таълим жараёнини моделлаштириш ва лойиҳалаш нуктаи назаридан тадқиқотимизнинг концептуал ва назарий асосларини асослашга ёрдам беради. Тадқиқот компетенциясини самарали шакллантириш талабаларни келгуси касбий фаолиятга тайёрлашнинг мураккаб ва кўп векторли жараёнини амалга оширишга ёрдам беради. Бу тайёрлаш йўналиши бўйича асосий таълим дастурини жуда қисқа вақт ичида (4 йил) ўзлаштираган бакалавр талабаларга рационал ўрганишга, маълумот билан саводли ишлашга, тажрибавий муаммоларга мақбул ечимни топишга, тадқиқот натижаларини тўғри талқин қилиш, ўз тадқиқотларининг ижтимоий жиҳатларини таҳлил қилиш, шунингдек, малака талабларида белгиланган бир қатор зарур умумий маданий компетенцияларни ўзлаштиришга имкон беради. Тадқиқот компетенцияси компонентларининг катта қисми амалиёт жараёнида шаклланади.

Адабиётлар:

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования / О.А. Абдуллина. - М.: Просвещение, 1990. - 141 с.
2. Агибова И.М. Роль практикума в формировании исследовательских умений студентов-физиков младших курсов / И.М. Агибова, О.В. Федина, М.А. Беджанян // Физическое образование в вузах. - 2010. Т. 16. - № 2. - С. 37-47.
3. Андреев А.А. Знания или компетенции? / А.А. Андреев // Высшее образование в России. - 2005. - №2. - С. 3-11.
4. Ащепков В.Т. Теоретические основы и прикладные аспекты профессиональной адаптации преподавателя / В.Т. Ащепков // Педагогика. - 2008. - № 10. - С. 10-15.

давателей высшей школы : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Ащепков Виталий Тимофеевич [Место защиты: Майкоп]. - Майкоп, 1997. - 355 с.

5. Бекназарова С.С. Медиаобразование для подготовки преподавателей: создание потенциала для информационного общества. // Монография. – Т.: Фан, 2016. – 100 б.

6. Бережнова Е.В. Профессиональная компетентность как критерий качества подготовки будущих учителей / Е.В. Бережнова // Компетентности в образовании: опыт проектирования: сб. науч. тр. - М.: Научно-внедренческое предприятие ИНЭК, 2007. - 327 с.

7. Вахобов М.М. Глобаллашув шаронтида ёшларни медиасаводхонлигини ошириш. Республика илмий-амалий семинари материаллари (Биринчи китоб). – Наманган, 2015. – Б. 77.

8. Зимняя И.А. Компетентностный подход в образовании. Методолого-теоретический аспект / И.А. Зимняя // Проблемы качества образования Материалы XIV всерос. конф. Кн. 2. - М., 2004. - С. 28-31.

9. Иванов, Д.А. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании / Д.А. Иванов. - М.: Чистые пруды, 2007. - 32 с.

10. Инназаров М.А. Малака ошириш тизимида педагог кадрлар касбий компетентлигини ташхислаш технологияларини такомиллаштириш (Олий таълим муассасалари мисолида): Дисс. автореферати. – Т.: Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги хузуридаги Бош илмий-методик марказ, 2020.

11. Комарова Ю.А. Научно-исследовательская компетентность специалистов: функционально-содержательное описание / Ю.А. Комарова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. Сер. «Психолого-педагогические науки». - СПб: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2008. - Вып. 11 (68). - С. 69-77.

12. Лазарев В.С. Принципы и процедуры определения требований к результатам инновационного образования на основе компетентностного подхода: метод. рекоменд. / В.С. Лазарев и др. - М.: Изд-во МГУ, 2006. - 63 с.

13. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. / А.Н. Леонтьев. - М.: Политиздат, 1997. - 304 с.

14. Литовченко В.Н. Формирование исследовательских умений студентов педагогических специальностей университета средствами НИР: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Литовченко Валентина Николаевна. - Минск, 1990. - 24 с.

15. Мирсолиева М.Т. Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларнинг тадқиқотчилик компетентлигини ривожлантириш // “Замонавий таълим” илмий оммабон журнали. Т.: - 2018. № 2.

16. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантиришнинг назарий-методик асослари: Дисс. автореферати. – Т.: ТДПУ, 2007.

17. Плотникова Н.И. Общеучебные компетенции в структуре дистанционного курса на английском языке / Н.И. Плотникова // Компетентности в образовании: опыт проектирования: сб. науч. тр. - М.: Науч.-внедр. предпр. «ИНЭК», 2007. - 354 с.

18. Умаралиева М.А. “Умумий ўрта таълим муассасалари ўқитувчиларининг касбий компетентлигини ривожлантириш” диссертация автореферати. 2020 йил, 10 бет.

19. Умаралиева М.А. “Ўқитувчиларни касбий маҳорати ва компетентлигини ривожлантириш жараёнида мотивлаштириш”. – Т.: “Халқ таълими” журнали. 2015. – № 5.

20. Ушакова О.В. Исследовательская компетенция / компетентность, ее место в системе образовательных компетенций [Электронный ресурс] // Электронное научное издание «Актуальные инновационные исследования: наука и практика». Педагогические науки. Свидетельство о регистрации СМИ Эл № ФС77-36398 от 30.05.2009. - 2009. - №3. - URL: <http://www.actualresearch.ru> (дата обращения: 25.01.2022).

21. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. - М., 2003. - №2. - С. 55-61.

22. Шишов С.Е. Понятие компетенции в контексте качества образования / С.Е. Шишов // Стандарты и мониторинг в образовании. - М., 1999. - №2. - С. 27-30.

23. Қодиров Х.Ш. Касб таълими ўқитувчиларининг билим ва кўникмаларини шакллантиришда ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш методикасини такомиллаштириш. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Т., 2017.

РЕЗЮМЕ

Ўшбу мақолада юртимиз ва хориж педагог олимлари ҳамда тадқиқотчилари томонидан компетентлик, компетенция, касбий компетенция, тадқиқотчилик компетенцияси тушунчаларига берилган таърифлар таҳлил этилган. Олий таълим жараёнида тадқиқотчилик компетенциясини шакллантириш зарурати ва унинг бўлажак муҳандисларнинг келгуси касбий фаолиятидаги муҳим ўрни ёритиб берилган. Шунингдек, тадқиқотчилик компетенциясининг асосий компонентлари мазмуни ва моҳияти баён қилинган.

РЕЗЮМЕ

В статье анализируются определения компетентности, компетенции, профессиональной компетент-

ности, исследовательской компетентности, данные отечественными и зарубежными учеными-педагогами и исследователями. Подчеркнута необходимость формирования исследовательской компетентности в процессе высшего образования и ее важная роль в дальнейшей профессиональной карьере будущих инженеров. Также описаны содержание и сущность основных компонентов исследовательской компетентности.

SUMMARY

The article analyzes the definitions of competence, competence, professional competence, research competence, given by domestic and foreign scientists, teachers and researchers. The necessity of the formation of research competence in the process of higher education and its important role in the further professional career of future engineers are emphasized. The content and essence of the main components of research competence are also described.

БЎЛАЖАК МУТАХАССИСЛАРНИНГ ҚАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Исмаилова З.К.

*п.ф.д., профессор. “Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини
механизациялаш муҳандислари институти” миллий тадқиқот университети*

Таянч сўзлар: ўқув-билиш компетентлик, мдул, модулли-рейтинг, технологик хужжат, интерактив таълим, техника ва технологиялар, педагогик таъхис, ихтисослик фанлари, назарий ва амалий машғулотлар, модул технологияси.

Ключевые слова: когнитивная компетентность, модульность, модульный рейтинг, технологическая документация, интерактивное обучение, технологии и технологии, педагогическая диагностика, специальности дисциплин, теоретическая и практическая подготовка, модульные технологии.

Key words: educational and cognitive competence, modular-rating, technological documentation, interactive education, engineering and technology, pedagogical diagnostics, specialization, theoretical and practical classes, modular technology.

Халқаро тажрибалар бўлажак мутахассисларнинг ўқув-билиш компетентлигини модулли-рейтинг таълими асосида такомиллаштиришни глобаллашув шароитларига мослаштириш, ўқитишнинг “Interactive professionalism” шаклини қўллашнинг муҳимлигини кўрсатмоқда Халқаро тажрибаларга қўра табиий, техник ва ижтимоий фанлар билан ишлаб чиқариш тузилмаларининг узвий алоқадорлигини чуқурлаштириш таълим самарадорлигига ижобий таъсир кўрсатади.

Модул технологиядан анча йилдан бери фанларнинг ўргатишда қўлланилиб келишига қарамадан, техник йўналишдаги фанларга кам қўлланилган. Модул фанининг фундаментал тушунчаларини маълум ҳодиса ёки қонун, ёки бўлим, ёки маълум бир йирик мавзу ёки ўзаро боғлиқ тушунчалар гуруҳини ўз ичига олиб ўрганеди.

Олий ўқув юртларида бериладиган барча мутахассисликлар фанлари ичида асосан фақат маълумот берувчи, ўргатувчанлик функцияси билан чегараланиб қолмасдан фикрни ривожлантирувчи, интеграллаштирувчи, тарбияловчи функцияларига ҳам эгадир. Бундан кўриниб турибдики, ҳар бир фан ўқитувчисига талабаларни нафақат шу фан тузилмасида мавжуд бўлган илмий маълумотлар билан қуроллантириш, балки улар эгаллаган илмий тушунчаларни ривожлантириш ва бошқа тушунчалар билан интеграллашувини таъминлаш ҳамда талабаларни миллий кадриятлар руҳида тарбиялаш вазибалари ҳам қўйилган. Шунинг учун ҳам ҳар бир ўқитувчи-олим навбатдаги ўқув машғулотига тайёргарлик кўришида ўқув материални юқорида санаб ўтилган талаблар ва тамойилларга риоя қилган ҳолда

танлаши ва уни талабалар эътиборига ҳавола қилишида тегишли параметрлардан нумли фойдаланиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Бўлажак ўқитувчининг касбий шаклланиши унинг жамиятдаги ўрни педагогика олий ўқув юртидаги мажбурияти ва вазибаларига, ҳамда индивидуал қобилиятларига боғлиқ бўлади. Ўқитувчининг ижодий индивидуаллиги унинг индивидуал хусусиятлари (фикрлашнинг илмий таркиб топанлиги, ишга ижодий ёндашиши, ўз имкониятларини рўёбга чиқаришга интилиши ва бошқалар) нинг ривожланиш даражаси билан белгиланади. Бўлажак касбий фан ўқитувчисининг ижодий индивидуаллигини ривожлантириш ва такомиллаштиришнинг психологик- педагогик шарт-шароитлари қарама-қаршилигини ҳис қилиш, уларнинг топиш учун эса ўзига хослик ва мақсадга мувофиқлик каби касбий атамаларнинг таркиб топишида намоён бўлади .

Модулли таълим педагогик технологияларнинг бир тури сифатида таълим жараёнига тобора кенгроқ ёйилмоқда. Модул сўзининг асл маъноси “модель” (франц. modele - намуна, лотинча – modulus – ўлчов) шартли образ (кўргазма, схема ва б.қ.) яъни объект ёки объектли тизим маъноларини билдиради. Умумий маънода модул технологиясини ўқитишда кўргазмали воситаларнинг бири сифатида ҳам тушуниш мумкин.

“Модул технологияси” термини халқаро тушунча модул билан боғлиқ бўлиб, унинг битта маъноси – фаолият кўрсата оладиган ўзаро чамбарчас боғлиқ элементлардан иборат бўлган тугунни билдиради. Бу маънода у, модулли ўқитишнинг асосий воситаси сифатида, тугалланган информация блоки сифатида тушунилади.

Касб таълими жараёнида модулли ўқитиш ва баҳолашнинг илмий-педагогик асослари Қ.Т.Олимов, С.Ю.Ашурова, И.Отабоев, Н.Ҳ.Авлияқулов, М.И.Даминов, Ю.К.Бабанский, В.М.Гореев, М.А.Чошанов, Ю.Ф.Тимофеева ва хорижий мамлакат олимлари П.А.Юцявичене, J.D.Russell, B.Goldschmidt, M.Goldschmidt, G.Owens томонидан ўрганилган[3,4,5].

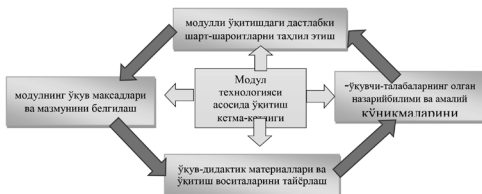
Олий таълим ўқитувчисининг махсус фанларни ўқитишдаги муайян иш турлари қуйидагилардан иборат эканлиги ҳаммага сир эмас албатта. Улар айниқса ишлаб чиқариш-техник ва кўрсатмавий-технологик ҳужжатларни ишлаб чиқиш, лаборатория ўқув усқуналарига техник хизмат кўрсатиш ва улардан фойдаланиш, техника ва технологияларнинг янги моделларини ишлаб чиқиш ва улардан дарс жараёнида самарали фойдаланиш ва ҳ.о.

Маълумки, анъанавий таълимда ўқув мақсадлари асосан, билим беришга модул технологияси асосида ўқитишда эса, талабалар фаолиятига йўналтирилади.

Модул – бу фаннинг бир-бирига ўзаро боғлиқ бўлган фундаментал тушунчаларини ўрганишга йўналтирилган ва дидактик тамойил асосида тузилган ўқув материаллари бирлиги бўлиб, унда фан бўйича ўқув дастурлари қисқартирилган ва чуқурлаштирилган тарзда табақалаштирилади

Натижада босқичма-босқич ўқитиш имконияти яратилади.

Агар талабаларни махсус фанлардан (мутахассисликка хос) модул технологияси асосида ўқитиш тўғри ташкил этилса, таълимнинг ҳар қайси босқичида улар янги ўқув материалларини ўзлаштиради, кўникма ва малакасини такомиллаштиради. Модул технологияси асосида ўқитиш қуйидаги кетма-кетликда амалга оширилади 1-расмда келтириб ўтилган [4].

ва шахсий фазилатларни белгилайди. Ўқув мақсадлари тармоқ таълим стандарти талаблари асосида ишлаб чиқилади. Улар: Ўқув-дидактик материаллар ва ўқув воситалари дейилганда билим ва малакаларни шакллантиришга хизмат қилувчи ахборот манбалари. Модул технологияси асосида ўқитишда ўқув-дидактик материаллар сифатида назарий дарсларда матнли визуал воситалар, масалан, ўқув адабиётлари, картотека ва маъруза матнлари, тарқатма материаллар, амалий машғулотларда эса курс материаллари, услубий кўрсатмалардан фойдаланиш.

Модулли ёндашув тамойиллари:

- Модуллик
- Мазмунни тузиш
- Динамик ҳаракатни таъминлаш (соддадан-мураккабга)
- Самарадорлик
- Эгилувчанлик
- Нагижаларни олдиндан аниқлаш
- Маслаҳатларнинг турли-туманлигини таъминлаш.

Модулли технологиялар мустақил фаолият асосида талабаларда билим, кўникмаларни шакллантириш, уларда режалаштириш, ўз-ўзини бошқариш ва назорат қилиш, нагижавийликни таъминлашга қаратилган энг самарали ёндашувлардан бири бўлиб хизмат қилади бу эса 2-расмда келтириб ўтилган. Махсус фанларни модул технологияси асосида ўқитишга тайёргарлик кўриш, яъни назарий ва амалий машғулотларни ташкил этиш учун дастлаб уч йўналишда иш олиб борилади.

Биринчидан, талабаларнинг тайёргарлиги ҳолати таҳлил қилиниб, уларнинг билими, ўқув материалларини ўзлаштириш даражаси ва қобилияти тўғрисида маълумотга эга бўлинади. Чунки уларнинг ўзига бўлган ишончи, ўқишга бўлган қобилияти, шахсий ҳолати, жинси ва ёши таълим олишига муайян даражада таъсир кўрсатади. Талабаларни қобилиятига кўра табақалаштириш асосида уларга фанни мустақил ўзлаштириш тавсия этилади.

Иккинчидан, мавжуд шарт-шароитлар таҳлил этилади. У ўз ичига қуйидаги йўналишларни камраб олади:

Хуқуқий шарт-шароитлар таҳлили. Бунда таълим жараёнига тааллуқли ўқув режа ва дастурлар ўрганилади.

Машғулотларни ташкил этиш билан боғлиқ шарт-шароитлар таҳлили. Маз-

кур йўналишда модул таркибига кирган назарий ва амалий машғулотлар ташкил қилинадиган жой, ўқув устахоналари ҳолати, амалий тажрибаларга тайёргарлик кўриш ва бошқалар ўрганилади.

Техникавий шарт-шароитлар таҳлили. Бунда техник жиҳоз ва мосламалар, ўқув ва ёрдамчи аудиовизуал воситаларнинг яроқлилиқ ҳолати, шунингдек, электр токи, сув ва ҳоказоларнинг мавжудлиги ўрганилади.

Учинчидан, махсус соҳалар таҳлил қилиниб, модуллар мазмунини белгилашда зарур бўладиган ўқув материаллари ва бошқа манбалар ўрганилади. Масалан:

- махсус соҳалар бўйича дарслик, қўлланма ва бошқа адабиётлар;
- техникавий адабиётлар (илмий-техник журналлар, махсус мақолалар, патентлар);
- машина ва мосламалардан фойдаланиш бўйича кўрсатмалар.

Модул таркибига киритилган назарий машғулотларни куйидаги кетма-кетликда ўтказиш тавсия этилади [5].

Кизиқтириш (мотивация уйғотиш). Махсус фанларни модул технологияси асосида ўқитишда назарий машғулотларни кизиқарли, ҳатто дарсга тааллуқли бўлмаган маълумот билан бошлаш мумкин. Масалан, мавзу билан боғлиқ кизиқарли каш-фийёт, янгилик ёки ҳикматни тушунтириш билан дарс бошланади. Бу ўқувчилар кайфиятига ижобий таъсир кўрсатади ва уларнинг шу соҳага ёки кейинги дарсларда ўрганиладиган мавзуга кизиқишига ёрдам беради.

Маълумот (билим) бериш. Ўқитувчи талабаларга касб-хунар соҳаси бўйича янги материални тушунтиради, қисқа маърузалар ўқийди, мунозаралар, ўқув суҳбатлари уюштиради, ўйин-машғулотлар ўтказади. Янги модул бирлигини ўрганишдан аввал ўтилган модул бирликлари қисқача умумлаштирилган ҳолда такрорланади.

Ҳар бир топшириқ ёки машқдан кейин талабалар ўзлари бажарган ишларни баҳолаши лозим. Натижаларни гуруҳларда очик-ойдин ва самимий муҳокама қилиш ҳам ўта самаралидир.

Модул фаннинг бўлим ёки маълум бир йирик мавзу ёки ўзаро боғлиқ тушунчалар гуруҳини ўз ичига олади. Модул ўқув материалнинг мантқан тугалланган бирлиги бўлиб, ўқув фанининг бир ёки бир неча фундаментал тушунчаларини ўрганишга қаратилгандир. Модул-рейтинг таълим технологиясининг мақсади талабаларнинг мустақиллигини рағбатлантириш учун шарт-шароитларни яратишдан иборат. Модул-рейтинг технологияси фойдаланиш талабанинг модул билан мустақил ишлаш жараёнида ўқув-билиш фаолиятининг муайян мақсадларига эришишини таъминлайди.

Модул-рейтинг технологиясини амалда жорий этиш муайян педагогик шарт-шароитлар билан узвий боғлиқ. Биринчи шарт-шароит: ўқитувчиларнинг мотивацияси. Иккинчи шарт-шароит: талабаларнинг мустақил таълим олиш ва билиш фаолиятини амалга оширишга тайёрилиги минимал билим ва амалий тажрибага эгаллиги. Учинчи шарт-шароит: модулларни қўпайтирилиши учун моддий имкониятларнинг мавжудлиги, ҳар бир ўқувчи дастурий таъминот билан таъминланган тақдирда самарали.

Ўзлаштирилган билимларни қайта ишлаш ва мустаҳкамлаш учун топшириқлар бериш. Ўқувчи-талабаларга тафаккур қилиш ва маълумотларни қайта ишлаш имкониятини яратувчи топшириқлар берилди. Бу уларга билимларни қабул қилишнинг нисбий нофаол фазасидан фаол фазасига ўтиш учун имкон яратади. Ўқувчи-талабаларни гуруҳларда ҳамкорликда ишлаш, мустақил равишда топшириқлар бажариш, эришган натижаларини тақдим этишга ўргатиш самарали ўқитиш усуллари ҳисобланади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харажатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – № 6 (766)-70-модда. – Т.: Адолат, 2017. – Б. 38.
2. Олимов К.Т., Авлиякулов Н.Х., Рустамов Р. Касбий фанларни ўқитишнинг модул тизими // Касбунарсан таълими. - 2003. - № 2. - 18 б.
3. Бородина Н.В., Самойлова Е.С. Касбий таълимда модулли технологиялар. – Ўқув қўлланма. - Екатеринбург, 1998. - 26 б.
4. З.Исмаилова Педагогика. Дарслик. Тошкент. Молия. 2010. 153 б.
5. Файзуллаев Р.Х., Исмаилова З.К. “Бўлажак муҳандис-педагогларда касбий компетенцияни шакллантиришнинг илмий-методик асослари”, Монография – Тошкент, “Адабиёт уққуларни”, 2018. 132 б.

РЕЗЮМЕ

Мақолада бўлажак мутахассисларни касбий фаолиятга тайёрлаш ҳолатини ўрганиш, уларнинг ихтисослик соҳалари бўйича касбий компетенцияни тадқиқ этиш, педагогик ташхислашнинг инновацион усулларини ишлаб чиқиш ҳамда амалиётга жорий этиш, педагогик ташхислашнинг инновацион усулларини ишлаб чиқиш ҳамда амалиётга жорий этишда модул технологиясидан фойдаланишга алоҳида эътибор қаратилиши зарур бўлган масалалар бўйича фикр юритилган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается состояние подготовки будущих специалистов к профессиональной деятельности, изучение их профессиональной компетентности в области специализации, разработка и внедрение инновационных методов педагогической диагностики, разработка инновационных методов обучения и использование модульных технологий

SUMMARY

The article discusses the study of the state of preparation of future specialists for professional activities, the study of their professional competence in the areas of specialization, development and implementation of innovative methods of pedagogical diagnostics, development and implementation of innovative methods of pedagogical diagnostics, the use of modular technologies in implementation and implementation in practice development of educational-methodical and instructive-technological.

ТАЛАБАЛАРНИНГ ЎҚИШ ОРҚАЛИ БИЛИШ ЖАРАЁНИНИ МЕТОДИК ТИЗИМ ШАРОИТЛАРИДА БОШҚАРИШ

Шуқуров Б.

*“ТИҚХММИ” Миллий тадқиқот университетининг Қариш ирригация
ва агротехнологиялар институти Математика ва табиий фанлар кафедраси*

Таянч сўзлар: илмий билиш, эмпирик билиш, анимация, рационал билиш, методология, концептуал, технологиялар, лойиҳалаш, конструкторлик.

Ключевые слова: научное познание, эмпирическое познание, анимация, рациональное познание, методология, концептуаль, технология, конструкторская.

Key words: scientific cognition, empirical cognition, animation, rational cognition, methodology, conceptual, technology, design.

Ўқиш орқали билишни инсон фаолиятининг интеллектуал турларига киритишади. В.И.Андреев ўқиш орқали билишга, таълим олувчиларнинг ўқув фаолияти натижаларини ошириш мақсадларида педагог томонидан ташкиллаштириладиган, таълим олувчиларнинг шахсий сифатларини ривожлантиришга қўмаклашадиган билимларни, қобилиятлар, кўникмаларни эгаллаш бўйича турли таълим вазифаларини ҳал этишга йўналтирилган иш сифатида қарайди. Олий ўқув юртида талаба ўқиш орқали билиш субъекти ҳисобланади. Унинг фаолияти таълим олишга қаратилган.

Ўқиш орқали билишнинг иккита босқичи ва усули фарқланади: ҳиссий ва рационал, бу борликни акс эттиришнинг иккита усулига, яъни ҳиссий образларда ва онда

акс эттириш усулларига тўғри келади. Ҳиссий билиш ҳис қилиш органлари (кўриш, эшитиш, ҳид билиш, ушлаб сезиш, таъм билиш) ёрдамида амалга ошади. Унга қуйидагилар хос: бевоситалик (объектни тўғридан–тўғри акс эттириш); юзага келадиган образларнинг кўргазмали ва предметли экани; объектларни ҳодиса даражасида, яъни уларнинг ташқи томонлари ва хусусиятларини акс эттириш.

Ҳиссий билишнинг асосий шакллари: сезиш, идрок этиш, тасаввур қилиш. Сезиш объектнинг алоҳида хусусиятлари ва томонларини (ранг, ҳид ва ҳ.к.) акс эттиради ва алоҳида ўзи билиш объектнинг яхлит манзарасини бермайди. Идрок қилиш – сезишлар синтези, бунда предметнинг яхлит образи унинг томонлари ва хусусиятлари билан бирга шаклланади. Ва, ниҳоят, хотира ва тасаввур ёрдамида ўтмиш идрокларнинг кўргазмали акс этиши тасаввур каби образ шаклини келтириб чиқаради. Идрок қилиш билан солиштирганда у реал воқеликнинг кўпроқ умумлашган образи ҳисобланади, у реал воқеликни рационал акс эттиришга ўтиш имконини берувчи босқич бўлиб хизмат қилади. Аммо ҳиссий билиш – бу ахборотни объектдан субъектга узатишнинг пассив босқичи деб тасаввур қилмаслик лозим. Биринчидан, ҳиссий акс эттириш фаол, иккинчидан эса ижтимоий шартланган (сўз одамнинг ҳиссий акс эттириши ҳақида бормоқда).

Рационал билиш – одамга хос бўлган фикрлаш ёрдамида борлиқни акс эттиришнинг мураккаброқ усулидир. Фикрлаш учта асосий даража билан тақдим этилиши мумкин, улар фикрлаш ривож тарихига мувофиқ келади: сенсорли–перцептив; тасаввурлар даражаси; вербал – мантикий даража (тушунчали фикрлаш даражаси). Унга қуйидагилар хос:

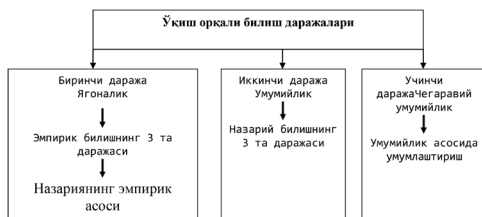
- ҳиссий акс эттириш натижалари, ҳиссиётлар орқали билиш;
- юзага келадиган образларнинг абстрактлиги ва умумлашганлиги;
- объектларни моҳиятлар, ички қонуний алоқалар ва муносабатлар даражасида акс эттириш.

Рационал билишнинг асосий шаклларига қуйидагиларни киритиш мумкин: тушунчалар, мулоҳазалар, хулосалар, қонунлар, гипотезалар, назариялар. Рационал билиш жараёнига билиш субъекти (билувчи); билиш воситалари; билиш объекти (билиш жараёни қаратилган нарса) киритилган.

Атрофдаги оламни тадқиқот орқали илмий билиш фаолияти янги, олдин номаълум бўлган табиат қисмлари ҳақдаги физикавий билимларни кашф қилишга йўналтирилган. Мавжуд илмий билимларни ўзлаштириш ўқиш орқали билиш фаолиятида таълим олувчилар учун субъектив янги бўлган билимларни ўзлаштириш жараёни сифатида ўзлаштириш.

Билиш жараёнининг икки – ҳиссий ва рационал босқичга бўлиниши ҳиссий билиш рационал билишдан изоляцияланганлигини билдирмайди. Ҳиссий ва рационал билиш диалектик бирлиқни ҳосил қилади.

Методология нуктаи назаридан ўқиш орқали билиш жараёни – бу ягоналикдан (фактлар, тушунчалар, қонунлар) умумийлик (назария) томонга, улардан эса чегаравий умумийлик (дунёнинг физикавий манзараси, дунёнинг табиий–илмий манзараси, дунёнинг илмий манзараси) томонга ҳаракатдир. Ягоналик ва умумийликдан чегаравий умумийликка ўтиш объектив оламни чуқурроқ ўрганишга ёрдам беради. Дунёнинг физикавий манзараси – бу билимларни бир тизимга солишнинг юқорирок даражасидир. Дунёнинг физикавий манзараси – бу қолган бошқа назарий ғояларни ўз ичига олувчи табиат моделидир.

1–расм. Ўқиб орқали билишнинг тарқибий қисмлари

Ўқиб орқали билиш жараёнини мантиқий занжир шаклида тасаввур қилиш мумкин: эмпирик билиш назарий билиш. Билишнинг ушбу иккита тури даражали структурага эга.

Эмпирик билиш қуйидагиларни кўзда тутди: 1) кузатиш, эксперимент (билишнинг 1–даражаси); 2) эксперимент маълумотларини бир тизимга солиш ва эмпирик қонун билан ифодаланган индуктив умумлаштириш (эмпирик билишнинг 2–даражаси); 3) эмпирик қўллаш (эмпирик билишнинг 3–босқичи).

Билишнинг эмпирик методлари қуйидагиларни ўз ичига олади: экспериментал методларнинг ўзи – эксперимент маълумотларини кузатиш, ўлчаш, тавсифлаш; умумантиқий методлар – эксперимент маълумотларини таҳлил ва синтез қилиш, эмпирик баҳоли моделлаштириш, эксперимент маълумотларини индуктив умумлаштириш. Эмпирик билиш эмпирик қонунларда ифодаланган назариянинг эмпирик асосини шакллантиради. Етарлича сийракланган газларда квазистатик жараёнлар қандай юз беради, деган саволга жавоб берадиган газ қонунлари шундай эмпирик қонунларга мисол бўлади.

Билишнинг назарий методлари умумантиқий методларни ҳамда хусусий назарий методларни ўз ичига олади, масалан, гипотетик–дедуктив метод, хаёлий эксперимент методи, математик формаллаштириш методи, тизимли–структуравий ёндашув ва ҳ.к.

Билиш фаолияти – бу ҳиссий идрок, назарий тафаккур ва амалий фаолият бирлигидир. У фаолият ва ўзаро ижтимоий муносабатларнинг барча кўринишларида (ишлаб чиқариш меҳнатида, бадий–эстетик фаолиятда, мулоқотда, ўқув жараёнидаги фан–амалий билиш ҳаракатларида) рўёбга чиқади. Бироқ фақат таълим жараёнидагина билиш фаолияти фақат одамга хос бўлган ўқиб–билиш фаолияти ёки ўқишда аниқ ифодаланади. Ўқиб орқали билишнинг 3 та даражасини ажратиш мумкин – ягоналик, умумий, чегаравий умумий (1–расм).

Ўқиб орқали билишнинг шаклланиши ва ривожланиши фикрлаш мантигининг ривожланиши билан боғлиқ. Фикрлаш мантиғи – бу фикр элементлари ва ушбу элементлар алоқаси мавжудлигининг қонунлари ва шакллари тизимидир. Фикрлаш мантиғи амалий фаолиятда шаклланади, шунингдек фаолиятда нарсаларнинг объектив алоқаси намоён бўлади, бу муқаррар равишда фикрлаш мантиғида акс этади. Ўқув билимлари фаолиятли табиатга эга – улар ўқиб–билиш фаолиятининг натижаси ҳисобланади.

Физикавий назария тушунчалар, мулоҳазалар, ҳулосалар каби мантиқий тузилмалар (мантиқий бирликлар) билан ишлайди.

Тушунча – умумийлик объектларида акс этишнинг мантиқий шакли. Илмий билишда тушунча билим шакли сифатида шунчаки умумийликни эмас, балки моҳиятга эга умумийликни акс эттиради, шу боис мазмунли умумлашмаларга киради [5]. Масалан, ҳароратнинг молекулаларнинг ўртача кинетик энергияси ўлчамлари сифатидаги тушунчаси.

Мулоҳаза – объектда бир ёки бир нечта хоссаларнинг тасдиқлаш ёки рад этиш шаклида акс этишнинг мантиқий шакли. Мулоҳазада объектларда ягоналик ва

умумийликнинг мустақил равишда бўлиши ақс этади. Масалан, физикавий тизим ҳолатининг тизим энтропияси каби функцияси мавжудлиги ҳақидаги фикр.

Хулоса –объектда ягоналик, умумийлик ва алоҳидалик ақс этишининг мантикий шакли. Масалан, табиатда энергияни ташишнинг фақат икки усули – иш ва иссиқлик – мавжудлиги ҳақидаги фикр. Тушунчалар умумлаштирувчи фикрлар сифатида тўпланганида уларни у ёки бу белгилар бўйича таснифлаш, уларнинг ўхшаш томонлари ва фарқларини аниқлаш имкони юзага келади. Тафаккурда интеграл тушунчалар – категориялар ишлаб чиқилади. Категориялар – бу билишда борлиқнинг энг умумий ва муҳим хусусиятлари ва муносабатларини ақс эттирувчи концептуал тушунчалардир. Хусусий тушунчалар муайян категориал муҳитда мавжуд бўлади. Масалан, термодинамик тизим ҳолатининг функциялари тушунчасига категориал тушунча сифатида, ҳарорат тушунчасига ички энергия тушунчаси сифатида, энтропия тушунчасига ушбу категориянинг хусусий элементлари сифатида қараш мумкин.

Адабиётлар:

1. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка.– Москва: Азбуковник, 2006. – 944 с.
2. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения.–Москва: Педагогика, 1986. – 240с.
3. Пологрудов В. А. Вопросы методики преподавания физики в ВУЗе. – Кемерово. – КГУ,1979. – 122 с.
4. Советский энциклопедический словарь. /А. М. Прохоров.–Москва: Советская энциклопедия, 1981. – 1600 с.: ил.
5. Краевский В. В. Дидактический принцип как структурный элемент научного обоснованного обучения.–Челябинск: ЧГПИ, 1985. – с. 3–12.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада талабаларни касбий фаолиятга тайёрлашда дастурий воситалардан фойдаланиш орқали лойihalаш, конструкциялаш, илмий-тадқиқот каби касбий фаолият турларига тайёрлаш келтириб ўтилган, бундан ташқари билишнинг назарий методлари умумманткиий методларни ҳамда хусусий назарий методларни ўз ичига олади, масалан, гипотетик–дедуктив метод, ҳаёлий эксперимент методи, математик формаллаштириш методи, тизимли–структуравий ёндашувлар тушунтириб ўтилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается подготовка студентов к таким видам профессиональной деятельности, как проектирование, строительство, исследование с использованием программного обеспечения при подготовке к профессиональной деятельности, кроме того, к методам теоретического познания относятся общие и специфические теоретические методы, например, гипотетико-дедуктивный метод, метод воображаемого эксперимента, метод математической формализации, структурно-структурный подходы.

SUMMARY

This article discusses the preparation of students for such types of professional activity as design, construction, research using software in preparation for professional activity, in addition, the methods of theoretical knowledge include general and specific theoretical methods, for example, the hypothetical-deductive method, the method of imaginary experiment, the method of mathematical formalization, structural-structural approaches.

БЎЛАЖАК КАСБ ТАЪЛИМИ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ТАЙЁРЛАШДА ПЕДАГОГИК ИННОВАЦИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИЯТЛАРИ

Тўхтаева Ф.Ш.

Педагогик инновациялар, касб-хунар таълими бошқарув ҳамда педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институтнинг таянч докторанти

Таянч сўзлар: замонавий талаб, инновация, бакалаврият, педагогик фаолият, таълим самардорлиги, шахсни ривожлантириш. бўлажак ўқитувчилар, касб таълими, компетенция, компетентлик, касбий компетентлик, фанлараро интеграция, интегратив-дифференциал ёндашув.

Ключевые слова: современный спрос, инновации, бакалавр, педагогическая деятельность, эффективность обучения, личностное развитие. будущие учителя, профессиональное образование, компетентность, компетенция, профессиональная компетентность, междисциплинарная интеграция, интегративно-дифференциальный подход.

Key words: modern demand, innovations, bachelor's degree, pedagogical activity, teaching effectiveness, personal development. future teachers, professional education, competence, competence, professional competence, interdisciplinary integration, integrative-differential approach.

Ўзбекистон Республикасидини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган “Илмий-тадқиқот ва инновация фаолиятини рағбатлантириш, илмий ва инновация ютуқларини амалиётга жорий этишнинг самарали механизмларини яратиш” устувор вазибалари таълим муассасаларида таълим олувчи шахсини ривожлантириш масалалари долзарблигини кўрсатади. Таълим жараёнида шахсий ривожланиш масалалари эса асосан, коллективизмни тарбиялаш, шахснинг ва жамоанинг ўзаро алоқаси асосида талкин қилинган эди. Ҳозирги вақтда таълим мазмунини ижтимоийлаштириш оммалашмоқда, шахслараро муносабатларда шахс маънавиятининг қиммати кўтарилмоқда. Шунингдек, “шахс” тушунчасига берилган таърифларнинг ўзи унинг ривожланишини назарда тутаяди.

Касбий компетентлик – мутахассис томонидан касбий фаолиятни амалга ошириш учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланиши ва уларни амалда юқори даражада қўллаш олиши. Касбий компетентлик мутахассис томонидан алоҳида билим, малакаларнинг эгалланишини эмас, балки ҳар бир мустақил йўналиш бўйича интегратив билимлар ва ҳаракатларнинг ўзлаштирилишини назарда тутаяди. Шунингдек, компетенция мутахассислик билимларини доимо бойитиб боришни, янги ахборотларни ўрганишни, муҳим ижтимоий талабларни англаш олишни, янги маълумотларни излаб топиш, уларни қайта ишлаш ва ўз фаолиятида қўллаш билишни тақозо этади.

Жаҳонда касб таълими ўқитувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашда уларнинг шахсий ва касбий сифатлари (рефлексивлик, ўз-ўзини фаоллаштириш, яратувчанлик, ижобий “Менконцепцияси” ва мақбул ахборотларни излаб топиш ва уларга ишлов бериш ҳамда ахборот технологияларидан таълим жараёнида самарали фойдаланишни)ни ривожлантиришга қаратилган вариатив таълим технологиялари асосида уларда мустақил ҳаракат қилиш ва ўз-ўзини ривожлантиришга ўргатиш катта аҳамият касб этади.

Шунинг учун талаба шахсини ривожлантириш, уларни педагогик ижодиётга, янгилликка интилиш ва яратувчанликка йўналтириш масалаларига кам эътибор қаратилганлиги ҳамда уларнинг инновацион фаолият олиб бориш қобилиятларини шакллантиришда шахсга йўналтирилган технологияларини самарали қўллашнинг илмий-педагогик асослари, аҳамияти ва имкониятларини ўрганиш долзарб ҳисобланади.

Талаба шахсини ривожлантириш шартларидан бири ташкилий таълим жараёни ҳисобланади. Бироқ, авваламбор, “шахсни ривожлантириш” айнан нимани англатишини аниқлаб олиш зарур. Ўз моҳиятига кўра, шахсни ривожлантириш унинг имкониятлари доирасини ва амалга оширилган қобилиятларини ва оқибати сифатида – ҳаракатлар, интилишлар, билишга оид ва ижтимоий фаолликнинг кенгайишини англатади. Педагогик нуқтаи назардан шахсни ривожлантириш “бажара оламан” контекстида мақсадга йўналтирилган ҳолда кенгайтиришни англатади. Ўз-ўзидан “бажара оламан” тушунчаси талабанинг бирор фаолият турига киришганлигини ва

унинг муваффақиятини таъминламайди, чунки маълум асос, сабаб, ундовчи кучлар ва интилишлар билан бирга кечмайди. Чунки, “бажара оламан” атамаси кўникмалар тўпламига айнан тенглаштирилмайди. У шунингдек, ўз ичига шахснинг интилишларини қамраб олади.

Бинобарин, таълим жараёни шахсга йўналтирилган ёндашув доирасида, аввало, талабаларнинг интилишларини шакллантиришга ва такомиллаштиришга қаратилган бўлиши керак.

Интилиш – бу инсоннинг ўз-ўзидан роҳатланиш сифатида ҳис этиладиган кечинмаларини амалга ошириш ҳаракатлари, жараёнларини рўёбга чиқаришга йўналтирилганлигидир. Ҳаракат қилиш мумкинлигининг ўзи уйғонишга айланади, ҳаракат қилиш истагининг қаноатлантирилиши эса ҳаракатланиш имкониятининг орттишига ундайди. Педагогик жараён шароитида бундай интилишларнинг шакллантирилиши тўғрисида сўз юритадиган бўлсак:

- билишга оид соҳада (интеллектуал ривожланиш);
- кечинмалар соҳасида (ҳиссиётнинг ривожланиши) – ҳиссиёт соҳасида бошқа кишига унинг ҳиссиётларига фаол шерик бўлишининг намоён қилиниши устувор ҳисобланади (ўз ҳиссиёти ҳолатини қабул қилиш, бошқа кишиларнинг ҳиссиёти ҳолатларини тушуниш қобилияти).
- фаолият соҳасида (хулқ, операционал компонент). Талабалар хулқининг мустақиллиги тўғрисида уларнинг маълум эҳтиёжи сифатида гапириш лозим.

Бизнинг фикримизча, шахснинг ривожланишини таълим олувчининг ҳаётдаги ўз муваффақияти учун шахсий жавобгарлигининг, унинг фаолиятнинг турли хил соҳаларида ва мулоқотда маълум натижаларга эришиш учун шахсий ҳаракат қилишга тайёр туришнинг шакллантирилиши нуқтаи назардан ҳам қараб чиқиш мумкин. Касбий педагогика фанида ва амалиётида бу муаммо кўп жиҳатдан шахс устидан ҳукмронлигини белгилаб берувчи мос равишда пештахтага руҳий босимни – очик ёки ёпиқ ҳолда олиб чиқувчи қатъий авторитар кўрсатма тарзида ҳал этилади. Ўз фаолияти учун жавобгарлик шахснинг қизиқишлари, унинг жамият субъекти сифатидаги ўз олддаги масъулияти нуқтаи назардан эмас, балки ташқаридан, меъёрий талаблар асосида берилиши салбий натижаларга олиб келиши мумкин.

Демак, жамият ривожининг ўзгариб кетган ижтимоий-иқтисодий шароитлари таълим тизимига, уни ислоҳ қилишнинг мақсадларига, йўналишларига, ўқитувчининг касбий фаолиятига; таълим тизимининг эгилувчанлигини (мослашувчанлигини) ошириш, таълим тизимларида ҳақиқий вариативликни яратиш, педагогик фаолият жараёнида таълим олувчиларнинг индивидуал талабларини ва шахсий имкониятларини янада тўлиқроқ ҳисобга олишга бўлган талабларни тузатишни назарда тутади. Жумладан, таълим тизимини ривожлантириш истиқболлари таълимнинг муқобиллигида ва индивидуаллаштирилишида, таълим шакллари ва турларини кенгайтиришда кўрилади. Бошқача қилиб айтганда, таълим олувчилар таълимнинг мазмуни ва процессуал жиҳатларини танлаш зарурлиги ва танловни таълимнинг мазмуни сифатида ҳам, унинг шакллари ва методлари, ўқув фаолиятининг турлари сифатидаги ҳам “танлаш майдони”ни кенгайтириш ёрдамида, талабанинг ҳақиқий қизиқишлари ва имкониятларига яқинлаштириш зарурлиги таъкидланади.

Олиб борилган тадқиқот натижасида бўлажак касб таълими ўқитувчисини касбий фаолиятга тайёрлаш жараёнида олий таълим муассаларидаги 5111000 – Касб таълими бакалаврият таълим йўналишлари ўқув режалари ва фан дастурлари таҳлил қилинганда, қуйидаги муаммолар борлиги аниқланди:

- умумкасбий фанларини ўқитишда бўлажак касб таълими ўқитувчисининг

мустақил ва ижодий ишлаш қобилиятини ривожлантиришга қаратилган шахсга йўналтирилган таълим технологияларидан старли даражада фойдаланилмаётганлиги;

- бўлажак касб таълими ўқитувчисини тайёрлашда педагогик инновациялардан машғулотлар ва семинарларини ўтказишда ҳамда ўқув материалларини ишлаб чиқишда кам эътибор қаратилаётганлиги;
- “Касб таълими методикаси”, “Таълим технологиялари”, “Педагогик маҳорат” фанларидан талабаларни ижодий фикрлаш, янгиликларни излаш ва амалда қўллашга йўналтиришга етарлича аҳамият берилмаётганлиги;
- ахборот технологияларидан таълим жараёнида самарали фойдаланиш ва электрон таълим ресурсларини яратиш бўйича билим, кўникмаларни ва малакаларни шакллантиришга кам эътибор қаратилганлиги.

Юқоридаги муаммо ва камчиликлар касб таълими битирувчиси ўзининг дастлабки педагогик фаолиятини олиб боришида қийинчиликлар келтириб чиқаради. Бу эса, унинг ўзида ўқитиш методикасини ва педагогик маҳоратини старли даражада шакллантириши учун доимо ўз устида ишлаб боришни тақозо этади. Иккинчидан, педагог ўқитадиган махсус фани бўйича янгиликларни излаши, таҳлил қилиши ва энг муҳим маълумотларни ўқув жараёнига татбиқ қилиб боришга эътиборли бўлиши зарурлигини кўрсатади.

Демак, касб таълими бўйича мутахассислар тайёрлайдиган олий таълим муассасининг асосий вазифаси шундай таълим муҳитини яратишдан иборатки, у жамият манфаатлари йўлида замонавий, юксак педагогик маҳоратга эга, инновацион фаолият олиб боришга қодир бўлган ўқитувчини тайёрлашга йўналтирилган бўлиши керак. Шу нуқтаи назардан, бўлажак касб таълими ўқитувчисини инновацион фаолиятга тайёрлашни бакалавриятнинг биринчи босқичиданоқ бошлаш мақсадга мувофиқ. Жумладан, талабаларда янгиликка интилиш ҳиссини йўғотиш, мустақил ишлаш қобилиятини ривожлантириш ўқишнинг дастлабки йиллариданоқ бошланса, у ҳолда 3-босқичда педагогик-психологик туркум фанларини бўлажак касб таълими ўқитувчисини инновацион фаолият олиб боришга йўналтириб ўқитиш, 4-босқичга келиб эса уларга янгиликларни мустақил равишда излаб топиш, релевант ахборотларни танлаб олиш ва амалга татбиқ этиш кўникмаларини шакллантириш лозим бўлади. Бу босқичларнинг барчасини амалга ошириш жараёнида шахсга йўналтирилган таълим технологияларидан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади.

Илмий манбаларнинг назарий таҳлили шуни кўрсатдики, шахсга йўналтирилган таълим талабаларда мустақил ўрганиш, коммуникативлик, когнитивлик, креативлик, ўз-ўзини ривожлантириш ва намоён қилиш (экзистенциаллик) каби қобилиятларни ривожлантиришга имкон яратади.

Демак, шахсга йўналтирилган таълим шундай ташкил этилиши керакки, бунда у таълим олувчиларни ҳам ўқув, ҳам ижтимоий хусусиятга эга муаммоларни мустақил ҳал қилишларига қаратилган бўлсин. Таълим олувчининг ўзининг ютуғи ва мағлубияти учун жавобгарлик ҳисси реал вазиятни мустақил баҳолаши ва ҳулқатворни ўзи танлаши орқали шакллантирилади.

Шундай қилиб, педагогик инновациянинг ўзига хослиги шундаки, у асосан “педагог ва талаба”нинг шахсий сифатлари билан мувофиқлаштирилади. Чунки, педагогик фаолият олдиндан ишлаб чиқилган ва идеаллаштирилган лойиҳа асосида ташкил қилинади.

Бўлажак касб таълими ўқитувчисини шахсга йўналтирилган технологиялар асосида инновацион фаолиятга тайёргарлигини баҳолаш учун бир-бирини тўлдирувчи

қўйдаги баҳолаш мезонлари (мотивацион, когнитив, жараёнли, инновацион) аниқлаш мумкин бўлади:

Мотивацион мезон – касбий фаолиятни шакллантиришга қизиқиш (фаол фаолиятга ички интилиш); касбий вазифаларни ечишда инновацион фаолият ҳақидаги билим, кўникма ва малакаларнинг зарурлигининг англаш лаёқати; Когнитив мезон – касбий фаолиятнинг методологик асослари, турлари, мазмуни ва аҳамияти тўғрисидаги билимлар тизимининг шакллантириш лаёқати; Жараёнли мезон – касбий фаолиятнинг барча функционал компонентларини амалда қўллаш ҳамда ўз ўзини фаоллаштириш ва бошқариш лаёқати; Инновацион мезон – креатив салоҳият; педагогик фаолиятга танқидий қараш; таълимнинг ностандарт шакли, методи ва воситаларини яратиш лаёқати.

Коммуникативлик даражада эса, талабаларнинг педагогик жамоа ва ўқув жараёнида таълим олувчилар билан ўзаро муносабат ва мулоқотга киришиш кўникмаларининг шаклланишини ифодаланади. Интеллектуаллик даражада талабаларнинг шахсий қобилиятлари ҳамда касбий билим, кўникма ва малакаларини манткий ва тизимли ёндашув асосида педагогик фаолиятда қўллай билиши, ўз имкониятларини тўғри баҳолай олиши ҳамда ностандарт педагогик вазиятларда тезкор ва мақбул қарор қабул қилиш каби кўникмалар тушунилади. Ижодий-яратувчанлик даражада эса, бўлажак касб таълими ўқитувчилари касбий камолотининг энг юқори чўққиси бўлиб, унда педагогик фаолиятни инновацион тарзда олиб бориш, педагогик инновацияларни ишлаб чиқиш, амалда қўллаш ва илмий-тадқиқот ишларини инновацион ёндашувлар асосида ташкил этиш ва ўтказиш кўникмаларининг шаклланиши кўзда тутилади.

Олиб борилган тадқиқот натижасида бўлажак касб таълими ўқитувчисини касбий фаолиятга тайёрлаш жараёнида талабаларни фаоллаштирувчи, мустақил ҳаракатга ундовчи ва доимий янгиликка интилишга қаратилган бир қатор таълим технологиялари ишлаб чиқилди. Ушбу технологияларнинг назарий жиҳатлари, амалда қўллаш имкониятлари ва афзалликлари ўрганилди. Жумладан, “Ҳаракатга йўналтирилган таълим” технологиясида касб-хунар таълими учун муҳим бўлган меҳнат фаолиятларига йўналтирилган ўқув жараёнини иш-ҳаракат билан ўқитиш асосида ташкил этиш ва ўтказиш орқали талабаларда касбий ва шахсий компетенцияларни шакллантириш ҳамда ривожлантириш ғояси илгари сурилади.

“Фаолиятга йўналтирилган таълим” технологияси - талабаларнинг фаол иштирокидаги ўқитиш бўлиб, унда ўқитувчи ва талабалар орасидаги мувофиқлаштирилган ҳаракат орқали ўқув жараёни ташкил этилади ва бошқарилади. Ушбу таълим технологияси асосини ўқув вазиятлари ташкил қилади.

Ўқув вазиятлари – бу ўқув дастурининг элементлари бўлиб, ўқиш ва ўрганиш жараёнини ташкил этишда ўқув майдонини аниқлаштиради; таълим мақсади ва касбий малакаларни эгаллашга, фаолиятга йўналтиради; топшириқни бажаришда вазифалар ҳар томонлама ва ишончли қўйилади; мутахассислик бўйича назарий билимларни амалиёт билан боғлайди; ўзида мустаҳкам ўзаро боғланган ҳаракатларни намоиш қилади.

“Латерал фикрлаш” технологияси – бу таълимга ижодий ёндашув бўлиб, таълим олувчининг мустақил фикрлаш қобилиятини ривожлантиришга ёрдам беради. У “ён томондан фикрлаш”, “ностандарт фикрлаш”, нуқтаи назар ўзгариши ва “ғояларни ижодий топиш” жиҳатдан устувор вертикал фикрлашни кенгайтиради. Латерал фикрлашнинг дидактик мақсади, муаммоли масалаларни ечишда талабаларнинг мустақил фикрлаш ва ижодий қобилиятларини ривожлантиришдан иборат. Мето-

дик мақсади эса маълумотларни қайта ишлашнинг анъанавий, одатий усулларида фарқи бўлган йўллар орқали альтернатив, ижодий, ностандарт ғоялар ёки таклифларни яратиш ҳисобланади.

Ўтказилган назарий изланишлар ва экспериментал тадқиқотлар асосида бўлажак касб таълимини ўқитувчисини касбий фаолиятга тайёрлашда педагогик инновацияларнинг имкониятларини кенгайтириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқилди:

1. Касб таълими йўналишлари малака талабларида кўрсатилган касбий ва шахсий қобилиятларни шакллантиришда ўқув режасидаги умумқасбий фанлар блокидаги педагогик психологик фанлар мазмунини шахсга йўналтирилган илғор таълим технологиялари билан бойитиш ҳамда ўқув режага инновацион таълим технологияларига оид махсус курсларни кенгрок жорий қилиш лозим.

2. Олий таълим муассасаларида бўлажак касб таълими ўқитувчиларини инновацион салоҳиятини шакллантириш учун уларни 1-курсдан бошлаб босқичма-босқич инновацион фаолиятга ўргатиш, мустақил равишда инновацион ғояларни излашлари ҳамда амалий ишланмалар билан инновацион танловлар ва лойиҳалардаги иштирокларини таъминлаш ҳамда битирув малакавий ишлари мавзуларини инновацион технологияларни ишлаб чиқиш ва педагогик муаммоларнинг ностандарт ечимларини топишга йўналтириш мақсадга мувофиқ.

Адабиётлар:

1. Борисова Е.М. Профессиональное самоопределение: личностной аспект.: Автореф. дисс. ... докт. психол. наук. – М., 1995. – 41 с.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования. – М.: «Академия», 2013.
3. Хамидов Ж.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда ўқитишнинг замонавий дидактик воситаларини яратиш ва қўллаш технологияси: Педагогика фанлари бўйича докторлик (DSc) диссертацияси автореферати. – Тошкент: 2017.
4. Каримова Н.Н. Касбий компетентлик тушунчаси ва унинг мазмунмоҳияти // Касб-хунар таълими. – Тошкент. 2011.- № 3.-Б. 20-23. (13.00.00; № 19).
5. Каримова Н.Н. Касб таълими ўқитувчиларининг коммуникатив компетентлигини шакллантириш // Мактаб ва ҳаёт. – Тошкент. 2011.- № 5.- Б.17-19. (13.00.00; № 4).
6. Каримова Н.Н. Касбий таълимга компетент ёндашув // Таълим тизимида ижтимоий – гуманитар фанлар. – Тошкент. 2011.- № 1.-Б. 150-153.(13.00.00; 2011.01.07., ОАК Раёсати қарори).
7. Каримова Н.Н. Касб таълими ўқитувчиларини амалий компетентлигини шакллантириш масалалари // Мактаб ва ҳаёт. – Тошкент. 2012.- № 2. – Б.19-20. (13.00.00; № 4).
8. Каримова Н.Н. Узлуксиз таълим тизимида касб-хунар таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини ривожлантириш // Узлуксиз таълим. – Тошкент. 2014.- № 4. – Б.110-114. (13.00.00. №09)

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада олий таълим муассасалари талабаларини касбий фаолиятга тайёрлашда педагогик инновацияларнинг ўрни очиқ берилган. Шунингдек, бугунги кунда талабаларнинг шахсий ривожланиши уларнинг келгуси касбий фаолиятида муҳим аҳамият касб этиши ёритиб берилган. Бундан ташқари, педагогик инновацияларни олий таълим тизимида қўллаш таълим сифати ва самарадорлигини ошириши кўрсатилган ҳамда педагогик инновацияларни ишалаб чиқиш, амалда қўллаш босқичлари ва мавжуд муаммоларга ечим топиш юзасидан тавсиялар келтирилган. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларида касбий компетентликини шакллантириш ва унинг мазмун-моҳияти, таянч компетенциялар уларнинг касбий фаолиятга тайёрлашдаги ўрни ва аҳамияти, фанлараро алоқалар орқали талабаларнинг умумқасбий ва ихтисослик фанлардан билим, кўникма ва малакаларини шакллантириш, педагогик ва техник билимлар асосида талабаларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш механизми ҳамда унга интегратив-дифференциал ёндашув каби масалалар ёритиб берилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье раскрывается роль педагогических инноваций в подготовке студентов к высшему образованию. Также подчеркивается, что личностное развитие студентов сегодня играет важную роль в их будущей карьере. Кроме того, применение педагогических инноваций в системе высшего образования позволит повысить качество и эффективность образования, а также рекомендации по разработке педагоги-

ческих инноваций, этапы их внедрения и пути решения существующих проблем. Формирование и содержание профессиональных компетенций у будущих педагогов профессионального образования, роль и значение базовых компетенций в их подготовке к профессиональной деятельности, формирование у студентов знаний, умений и навыков по общеобразовательным и специальным дисциплинам через межпредметные связи, механизм формирования профессиональная компетентность студентов, основанная на педагогических и технических знаниях, освещаются такие вопросы, как интегративно-дифференциальный подход.

SUMMARY

This article reveals the role of pedagogical innovations in preparing students for higher education. It is also emphasized that the personal development of students today plays an important role in their future career. In addition, the use of pedagogical innovations in the higher education system will improve the quality and efficiency of education, as well as recommendations for the development of pedagogical innovations, the stages of their implementation and ways to solve existing problems. The formation and content of professional competencies in future teachers of vocational education, the role and importance of basic competencies in their preparation for professional activities, the formation of students' knowledge, skills and abilities in general education and special disciplines through interdisciplinary connections, the mechanism for the formation of students' professional competence based on pedagogical and technical knowledge, highlights issues such as the integrative-differential approach.

KOMPETENTLI YONDASHUV ASOSIDA O'LAJAK MUHANDISLARNING UMUMKASBIY TAYYORGARLIGINIRIVOJLANTIRISH

G'ofirov M.J.

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti katta o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: kompetentli yondashuv, muhandis, ta'lim mazmuni, konseptual asoslar, kompetentli model, kompetentlikni shakllantirish.

Ключевые слова: компетентностный подход, инженер, содержание образования, понятийный аппарат, компетентностная модель, формирование компетентности.

Key words: competence-based approach, engineer, content of education, conceptual apparatus, competence-based model, competence formation.

Ta'lim sifati muammosini hal qilishda kompetentli yondashuv tobora ko'proq qo'llanilmoqda, u ta'lim mazmuni sifatini baholashni asosiy kompetensiyalarni o'zlashtirish darajasiga yo'naltiradi. Uni amalga oshirish oliy ta'limning bilim yo'nalishlarini egallashga yordam beradi, ta'lim mazmuni, uning usullari va texnologiyalari to'g'risida yangi tasavvurga olib keladi.

Kompetentli yondashuv quyidagi tushunchalarni o'z ichiga oladi:

- bo'lajak muhandisni kasbiy tayyorlashning asosiy modellari haqidagi g'oyalar;
- «bo'lajak muhandisning kasbiy kompetentligi» tushunchasining mohiyatini tushunish;
- muhandislik kasb ta'limi jarayonida kasbiy kompetentlikni shakllantirish mantig'i;
- muhandislik kasb ta'limida qo'llaniladigan kompetentli yondashuvni ilmiy-metodologiyasini ishlab chiqish.

Muhandislik tafakkurining xususiyatlari kasbiy ta'limni mazmunan qurish zarurligini isbotlagan, u tayyor bilimlarni uzatishga emas, balki ushbu bilimlarni izlashni va uni haqiqiy kasbiy vaziyatlarni simulyatsiya qiladigan vaziyatlarda qo'llashni o'rganishga qaratilishi lozim.

Kasbiy ta'limni yangilashning asosiy yo'nalishi bo'lajak muhandisga o'quv jarayonida faol yondashuvni shakllantirish, kasbiy faoliyatni yaxlit tizimli qurish tajribasini shakllantirishga, unda tizimli harakatlarga, yangi muammolar va vazifalarni hal qilishga hissa qo'shish yo'llarini topishdir.

Muhandislik ta'limi mazmunini qurishda yangicha yondashuv bitiruvchilarga kasbiy muhitdagi o'zgarishlar dinamikasiga ham, tashqi mehnat bozori sharoitlariga ham tez moslashishga imkon beradi.

I.A.Zimnyaya ta'lim jarayonida, birinchi navbatda, «ba'zi ichki, potensial, yashirin psixologik neoplazmalar (bilimlar, harakatlar dasturlari (algoritmli), qadriyatlar va munosabatlar tizimlari)» o'rnatilishi lozimligini ta'kidlaydi.

B.Geranzonning takidlashicha kompetentli yondashuvning konseptual asoslari ta'lim mazmunining semantik yukini va hatto bilimlarning boshqa iyerarxiyasini tubdan qayta aniqlaydi. An'anaviy ta'limning asosini nazariy bilimlar tashkil etadi, uning asosida amaliy bilimlar (yoki mahorat) voqelikni o'zgartirish uchun quriladi degan.

Kasbiy faoliyat jarayonidagi dialog (yoki unga taqlid qilish) nafaqat nazariy bilimlardan amaliyga o'tish uchun sharoit yaratadi, balki ko'proq malakani oshirish uchun zamin yaratadi. Kompetentlik paradigmasida nazariy bilimlar amaliy faoliyatni modellashirish uchun birinchi o'ringa qo'yilishi kerakligini taklif qiladi. Jak Delorsning fikricha, kompetensiya - bu o'zingizni yaratish qobiliyatingizdir: bilishni o'rganing, qilishni o'rganing, birgalikda ishlashni o'rganing, birgalikda yashashni o'rganing, - deb ta'kidlaydi.

Ignatevning kompetentlik paradigmasida umumlashgan mazmun quyidagi jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Kompetentlik paradigmasining umumlashgan mazmuni

Bilimlar hajmi	faqat minimal va yetarli miqdordagi fundamental bilimlar belgilanadi, qolganlari ta'lim vazifalarining mohiyati bilan belgilanadi, shuning uchun u yo'nalishlarda farq qilishi mumkin
Axborot-ta'lim jarayonining o'rni	axborot-muammolarni hal qilish uchun intellektual faoliyat rivojlanadigan mavzu sohasi sifatida
O'qituvchi-talaba, talaba-talaba o'zaro ta'siri	birgalikdagi faoliyat o'zaro ta'sirning subyekt-subyekt xususiyatini nazarda tutadi
Ijtimoiy-shaxsiy ta'lim	refleksiya asosida talabalar tomonidan qayd etiladigan ta'limning rejalashtirilgan natijasi
Subyektiv bilimlarni shakllantirish	faoliyat jarayonida namoyon bo'ladi va tashxislanadi; shaxsiy bilimlar faoliyatni amalga oshirish shartidir
Ta'lim sifatini baholash	mazmunli bilim, shaxsiy bilimni oshirish
Ta'lim natijalarini baholash	olingan va amaliy bilimlarning sifati, faoliyat natijalari
Ta'lim natijasi	kompetentlik

Ta'limning kompetentli modeli uchun:

- birinchidan, ta'lim natijasini shaxsning ma'lum bir vaziyatda yetarli harakatlarga tayyorligini aniqlash. Insonning kasbiy faoliyatga tayyorligi fenomeniga ushbu faoliyatni amalga oshirish qobiliyati va motivi, uni amalga oshirish istagi kiradi;
- ikkinchidan, kompetensiyaga yo'naltirilgan ta'limda o'quv jarayonini tashkil etishning ma'nosi shunday shart-sharoitlarni yaratishdir, bunda yangi ma'lumotlar nafaqat rasmiy ravishda o'zlashtiriladi, balki talabaning ichki resursining bir qismini tashkil etadi, ya'ni. amaliyotning har xil turlarini o'zlashtirish jarayonida faoliyat usullarini o'zlashtirish mexanizmi ishlab chiqiladi;

- uchinchidan, talabalarining ilmiy yutuqlarini baholash aniq mezonlarga ega bo'lgan oldindan belgilangan sifat standartiga asoslanadi.

Kompetentlik mohiyatini mahalliy va xorijiy tadqiqotlarni sarhisob qilar ekanmiz, biz kompetentlikni bilim, ta'lim va hayotiy tajriba, qadriyatlar va moyilliklardan foydalangan holda haqiqiy hayotiy vaziyatlarda yuzaga keladigan muammolar va tipik vazifalarni hal qilish qobiliyatini belgilaydigan shaxsning ajralmas xususiyati sifatida tushunamiz. Qobiliyatlar - individual psixologik xususiyatlar, ma'lum bir faoliyat turini muvaffaqiyatli bajarish sharti bo'lgan shaxs fazilatlarining xususiyatlaridir. Kompetentli yondashuv muhandislik ta'limi muammolarini hal qilish mantig'ini belgilaydi.

V.A.Kozirev, N.F.Radionova, A.P.Tryapitsina tomonidan ishlab chiqilgan «Pedagogik ta'limda kompetentli yondashuv» monografiyasi mualliflarining fikriga ko'ra, mutaxassisning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish mantig'i g'oyasi quyidagicha talqin etilgan: birinchi bosqich-kelajakdagi kasbiy faoliyat sharoitida asosiy kompetensiyatlarni rivojlantirishga qaratilgan; ikkinchi bosqichda talaba kasbiy vazifalarga «sho'ng'iydi», ularni hal qilish usullarini o'rganadi, bu asosiy kompetensiyalarni shakllantirishga yordam beradi; uchinchi bosqich-bu asosiy rivojlantirishga asoslangan maxsus kompetensiyani shakllantirish bosqichi. Keyin maxsus kompetensiyalarni rivojlantirish bosqichi keladi. Bu shuni anglatadiki, kasb-hunar ta'limining butun jarayoni kasbiy vazifa sifatida kasb-hunar ta'limi mazmunini qurishga asoslangan.

Asosiy kompetensiya kasbiy faoliyatning asosiy vazifalari to'g'risida zamonaviy tushunchani aks ettirishi kerak, tayanch esa ularni hal qilish yo'llarini ko'rsatishi kerak deb taxmin qilish mumkin. Maxsus kompetensiya kasbiy muhandislik faoliyatining o'ziga xos xususiyatlariga nisbatan tayanch va asosiy kompetensiyalarni amalga oshiradi.

Insonning hayotiy muvaffaqiyati uchun zarur va yetarli bo'lgan asosiy kompetensiyalarni tanlashning aniq mezonlari hali ishlab chiqilmagan. Oliy ta'lim bitiruvchisi qancha va qanday kompetensiyalarga ega bo'lishi kerakligi jamiyatning ijtimoiy buyurtmasi bilan belgilanadi, ish beruvchilarning so'rovlariga, bitiruvchilarning mehnat bozorida raqobatbardoshligiga qo'yiladigan talablarga, jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy vaziyatga va boshqalarga bog'liq.

Asosiy vakolatlari aniqlash uchun bizning taklif yondashuv YUNESKO hujjatlaridagi asosiy maqsad va vazifalarga keladi - bilim olish uchun o'rgatish; ish va kasb o'rgatish; yashash uchun o'rgatish; birgalikda yashashga o'rgatish. Shu bilan birga, yuqoridagi yondashuv ta'limning an'anaviy qadriyatlariga ham mos keladi (dunyoning ilmiy manzarasini tushunishga yo'naltirish, ma'naviyat, ijtimoiy faoliyat).

V.A.Kozirev, N.F.Radionova, A.P.Tryapitsina tomonidan ishlab chiqilgan «Pedagogik ta'limda kompetentli yondashuv» monografiyasida tadqiqot davomida muammo bo'yicha adabiyotlarni tahlil qilish asosida dunyoda sodir bo'layotgan doimiy o'zgarishlardan kelib chiqadigan talablarni aniqlaydigan muhim kompetentlik belgilari belgilanadi:

1. Kompetentlik muayyan sohalaridagi fan ko'nikmalari va bilimlari bilan birlashtirilgan umumlashtirilgan ko'nikmalarining faollik tavsifiga ega.
2. Kompetentlik muayyan vaziyatda o'zini yetarli darajada baholash asosida tanlov qilish qobiliyatida namoyon bo'ladi.

Agar biz kasbiy tayyorgarlikni kasbiy rivojlanish, kelajakdagi kasbiy faoliyat tajribasini o'zlashtirish jarayoni deb tushunsak, unda kompetentli mutaxassis kelajakka intilishini, o'zgarishlarni oldindan ko'ra bilishini, mustaqil ta'limga qaratilganligini aytish mumkin. Insonning kasbiy kompetentligining muhim xususiyati shundaki, kompetentlik hozirgi paytda amalga oshiriladi, ammo kelajakka yo'naltirilgan.

Kompetensiyalarning qadriyatli asosi o'quv jarayonida talabalarining o'zini o'zi rivojlantirish, o'zini o'zi anglash uchun eng qulay sharoitlarni yaratishga yo'naltirishdir.

Bo'lajak muhandislarning ta'lim jarayonida kompetensiyalarga yo'naltirish uchun quyidagi qoidalar zarur:

- kompetentlik - bu faoliyat toifasi, ya'ni. u faqat ma'lum faoliyatda o'zini namoyon qiladi;
- kompetentlik bilim yoki ko'nikmalar bilan chegaralanmaydi, balki ularni o'z ichiga oladi;
- kompetentlikni aniqlash uchun mazmun katta ahamiyatga ega, ya'ni. faoliyatning bir turida kompetentli shaxs boshqasida kompetentsiz bo'lishi mumkin;
- kompetentlikning namoyon bo'lishida muayyan vaziyat, bir xil faoliyat sohasida muhim rol o'ynaydi, lekin turli sharoitlarda inson o'z kompetentligini ko'rsatishi (yoki ko'rsatmasligi) mumkin;
- kompetentlikning namoyon bo'lishi uchun qo'yilgan vazifalarning shaxs uchun ahamiyati (subektiv qiymati), uning muammoni hal etishga bo'lgan qiziqishi katta ahamiyatga ega;
- kompetentlikni shakllantirishning muhim omili bu ta'limdir.

Bo'lajak muhandisning kompetensiyalarini baholash jarayonini amalga oshirish uchun nimani boshqarish kerak degan savolga qaytamiz. Hozirgi vaqtda turli darajadagi eksperimental maydonlarda sinovdan o'tkazilayotgan muvaffaqiyatli va samarali baholash amaliyotini tahlil qilish bo'lajak muhandisning kompetentligini baholash jarayonini amalga oshirish uchun tavsiyalarni shakllantirishga imkon beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak:

- axborot jamiyatining zamonaviy tez o'zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitida shaxsga qo'yiladigan talablarga javob beradigan yangi ta'lim sifatiga erishish faoliyatning muayyan sohalarida kompetentlikka erishish bilan bog'liq;
- kompetentlik insonning ajralmas xususiyati bo'lib, uning bilim, ta'lim va hayotiy tajribadan qadriyatlar va moyilliklardan foydalangan holda haqiqiy hayotiy vaziyatlarda yuzga keladigan muammolar va tipik vazifalarni hal qilish qobiliyatini belgilaydi;
- bir-biri bilan o'zaro aloqada bo'lgan tayanch, asosiy va maxsus kompetensiyalar ma'lum bir ta'lim maydonidan foydalangan holda turli xil murakkablikdagi hayotiy kasbiy vazifalarni turli sharoitlarda hal qilish jarayonida namoyon bo'ladi. O'quv jarayonini tashkil etish orqali uyg'unlik ta'minlanadi;
- kasbiy vazifalarning sanab o'tilgan guruhlarini hal qilish tajribasi bo'lajak muhandislarning umumkasbiy tayyorgarligini tashkil etish muammosini hal qilish uchun asosdir;
- kompetentlikni rivojlantirish darajasini baholashga imkon beradigan mezonlar o'quv jarayonining o'ziga singdirilishi kerak.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilmiy sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son Farmoni. // – T.: 2020 y.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi" PQ-3775-sonli Qarori. // -T:2018 y.
3. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent, TDPU, 2003.
4. Ismailova Z.K. Pedagogika. Darslik. – Toshkent, Iqtisod-moliya, 2008.
5. Olimov Q.T., Abduqaddusov O., Uzokova L., Axmedjonov M., Jalolova D. Kasb ta'limi uslubiyati. – Toshkent: Iqtisod moliya, 2006.
6. D.O.Himmataliyev, J.O.Hakimov, Sh.S.Sharipova, M.F.To'rayev, Z.Q.Murodova. "Formation of didactic competence of students as a pedagogical problem" PSYCHOLOGY AND EDUCATION Scopus international journal № 1. 2021, yanvar.

7. M.J.G'ofirov. "Integrated learning concept" ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal (Double Blind Refereed & Peer Reviewed Journal) № 1. 2021, yanvar.

РЕЗЮМЕ

Maqolada kompetentli yondashuv asosida bo'lajak muhandislarning umumkasbiy tayyorgarligini rivojlantirish bo'yicha ilg'or tajribalarini o'rganish va ommalashtirish masalalari yoritib berilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье речь идет об изучении и распространении передового опыта развития общей подготовки будущих инженеров на основе компетентностного подхода.

SUMMARY

The article deals with the study and dissemination of best practices in the development of general training of future engineers based on a competency-based approach.

ЎҚУВЧИЛАРНИ КАСБИЙ ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Хикматуллаева Д.А.

Педагогик инновациялар, касб-хунар таълими бошқарув ҳамда педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институти таянч докторанти

Таянч сўзлар: компетенция, профессионал таълим, мустақил таълим, ақлий қобилият, ўқув фаолияти.

Ключевые слова: компетентность, профессиональное образование, самостоятельное обучение, умственные способности, учебная деятельность.

Key words: competence, professional education, independent learning, mental ability, learning activities.

Ўзбекистонда профессионал таълимни такомиллаштириш таълимнинг асосий мақсадига эришиш - маънавий, ахлоқий, касбий муносабатларда ҳар томонлама ривожланган шахсни шакллантириш қилишга қаратилган. Таълимни такомиллаштириш билиш фаолигини шакллантириш, таълим олувчиларнинг фикрлаш фаолиятини ўзгартириш, диалектик тафаккур кўникмаларини сингдириш, мустақил таълим олиш қобилияти, узлуксиз таълим ва интеллектуал ривожланишга бўлган талаб зарурлигига қаратилган.

Таълимни кўп босқичли, кўп даражали кадрлар тайёрлашга қайта мослаштириш, барча таълим тизими, шу жумладан дарсликлар тузилиши ва мазмунини шунга мос ҳолда янгилашни тақозо этади. Замонавий таълимнинг инсонпарварликка йўналтирилиши, янги педагогик назарияларни ривожланиши ва уларни амалиётда қўллаш, илгор педагогик технологияларнинг пайдо бўлиши билим ва унинг таркибий қисмларини кенгайтириш; таълим жараёнига илгор ахборот технологияларини кенг жорий этиш; ўқувчиларнинг мустақил таълим фаолиятини сифат жиҳатидан яхшилашни талаб қилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисидаги Фармонида таъкидланганидек, “Узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш, сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш, меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мос юқори малакали кадрлар тайёрлаш сиёсатини давом эттириш” каби масалалар бош мақсадимиз бўлмоғи лозим.

Ўқувчиларнинг мустақил билим олишини йўлга қўйиш натижасида дарс жараёни самарадорлигини ошириш ва таълим сифатини кўтариш ўқитувчининг асосий

вазифларидан бири җисобланиб, унинг таълим бериш жараёнини тўғри ташкил эта олишига боғлиқдир. Агар ўқувчи учун барча етарли шароитлар - ўқув материаллари, компьютер техникаси, автоматлаштирилган дастурлар кабилар бўлсаю, ундан фойдаланиш яхши йўлга қўйилмаган, ўқув жараёни тўғри ташкил этилмаган бўлса, юқори натижага эришиб бўлмайди. Ҳар қандай ҳолатда ҳам ўқитувчи ва ўқувчининг ўзаро муносабатлари муҳим ўрин эгаллайди.

Ўқувчиларнинг фанлардан мустақил таълимини ташкил этиш ва уларнинг мустақил билим олишлари учун дастлаб, уларнинг педагогик-психологик хусусиятларини җисобга олиш зарур. Мустақил таълимни ташкил этишда компьютер технологиясидан фойдаланишни амалга ошириш учун аввал қундаги ишларни бажариш зарур:

1. Мавзудаги асосий тушунчаларнинг ўзлаштирилиш сифатини баҳолаш мезонини ишлаб чиқиш.
2. Мавзудаги асосий тушунчаларнинг ўқувчилар томонидан мустақил ўзлаштиришлари учун махсус компьютер дастурларини ишлаб чиқиш.
3. Ўқувчиларнинг фандан мустақил билим олишига зарур, керакли компьютер жиҳозларини тайёрлаш.
4. Профессионал таълим муассасаларининг ўқув-тарбия жараёнида ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражаларига мос равишда билимларни эгаллашида замонавий компьютер дастуридан фойдаланишнинг самарали йўллари излаб топиш.

Ўқувчилар мустақил иш топшириқларини тайёрлашда, бажаришда қуйидагиларга амал қилишлари лозим:

- маъруза машғулотига оид мустақил таълим топшириқларини танлашда уларнинг аудиторияда ўрганиладиган мавзулар билан узвийлигини таъминлаш;
- уйда мустақил равишда ўрганиладиган мавзуларнинг ва ўрганилиши лозим бўлган асосий саволларнинг аниқ баён этилишига эришиш;
- амалий машғулотлар топшириқларини ўрганилаётган назарий ўқув материаллари билан мутаносиб бўлишини җисобга олиш;
- амалий ишларни, мустақил ишларни бажаришга оид мавжуд методик ишланмалар яратилганлигини җисобга олиш;
- мустақил равишда ечилиши лозим бўлган мисол ва масалаларнинг аниқ рўйхатини тузиш;
- мустақил иш топшириқларининг ахборот таъминоти, жумладан адабиётлар рўйхати, бетлари кўрсатилган ҳолда, электрон ўқув қўлланмалар ва Интернет манзили кўрсатилишига эришиш ва ҳ.к.

Шу нуктаи назардан қараганда, ўқувчининг билиш фаолияти, яъни қобилияти унинг ақлий ривожланиш даражаси билан ўлчанади. Билиш қобилиятини аниқлайдиган мезонга ўзлаштириш тезлиги, тафаккурлаш жараёни эгилувчанлиги ва тафаккурнинг аниқ компонентлари қиради. Билиш тушунчаси умумий ҳолда ақлий қобилиятлар тушунчасига моҳияти жиҳатидан яқиндир. Умумий ақлий қобилият ўқувчининг ўқув фаолиятида талаб этиладиган барча қобилиятлар мажмуасини ўзида мужассамлаштиради. Бунга ўқувчининг ўқув материаллини хотирасида сақлаб қолиш, ижодий фикрлаш, мантиқий амаллар бажариш қобилияти кабилар қиради. Бу қобилиятлар психологияда турли синфларга ажратилади ва ҳар хил талқин қилинади.

Ўқувчиларнинг ўқув компетентлиги ўқув материаллари билан мустақил ишлаш жараёнида ҳосил бўлади. Бошқача айтганда, ўқув компетентлиги ўқув материаллини қабул қилиш, қайта ишлаш, унинг муҳим жиҳатларини ажратиш, янги ўзлаштирган билимларни аввалгилари билан боғлаш, ўқув билимларини умумлаштириш, тақрорлаш ва уларни амалда тадбиқ қилган ҳолда масалалар ҳал қилишда эгалланади.

Шундай қилиб, ўқув компетентлиги ўқувчиларнинг таълим жараёнидаги барча ўқув-билиш фаолиятлари билан боғлиқдир.

Ўқув ишларининг ҳар қандай шакли ўқув-малака талаб қилади, масалан, ўқитувчи маърузасини эшитиш, амалий топшириқларни бажариш, тест топшириқлари билан ишлаш, мустақил ишлаш малакаси кабилар. Ўқувчиларнинг фандан мустақил билим олишлари жараёнида биринчи навбатда мустақил ишлаш малакаси талаб этилади. Бундай малака ўқув материаллари билан мустақил ишлаш жараёнида ҳосил бўлади. Бошқача айтганда, ўқув малакалари ўқув материаллини қабул қилиш, қайта ишлаш, унинг муҳим жиҳатларини ажратиш, янги ўзлаштирган билимларни аввалгилари билан боғлаш, ўқув билимларини умумлаштириш, тақрорлаш ва уларни амалда тадбиқ қилган ҳолда масалалар ҳал қилишда эгалланади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. // Ҳаракатлар стратегияси асосида жадал тараққиёт ва янгилиниш сари. – Т.: Фафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017.
2. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
3. Инновацион таълим технологиялари /Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. – Т.: “Сано стандарт” нашриёти, 2015. – 81-б.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада ўқувчиларни касбий фаолиятга тайёрлаш, профессионал таълимни такомиллаштириш, ўқувчиларнинг мустақил билим олишини йўлга қўйиш ва уни ривожлантиришнинг аҳамияти хусусида сўз юритилади.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается важность подготовки студентов к профессиональной деятельности, совершенствования профессионального образования, становления и развития самостоятельного обучения студентов.

SUMMARY

This article discusses the importance of preparing students for professional activities, improving professional education, establishing and developing students' independent learning.

АХБОРОТ ТАЪЛИМ МУҲИТИДА ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Садикова Ф.М.

ТИҚХММИ МТУ ассистенти

Таянч сўзлар: ахборот-таълим муҳити, билимларни конструкциялаш, ахборот технологиялар, таълим хизмати истеъмолчилари, компетенция, мустақил таълим, таълимни ахборотлаштириш, интернетнинг турли ижтимоий сервислари, коммуникатив технологиялар.

Ключевые слова: информационно-образовательная среда, формирование знаний, информационные технологии, потребители образовательных услуг, компетентность, самостоятельное образование, информатизация образования, различные социальные сервисы Интернета, коммуникативные технологии.

Key words: information and educational environment, knowledge formation, information technologies, consumers of educational services, competence, independent education, informatization of education, various social Internet services, communication technologies.

Таълимни ахборотлаштиришнинг мақсади ахборот ва телекоммуникацион технологияларни қўллаш ҳисобига интеллектуал фаолиятни глобал жадаллаштиришдан иборат. Ушбу масалаларни ҳал қилиш доирасида технологиялар ва ахборотлашти-

риш воситаларини бир тизимга бирлаштиришнинг педагогик, методик ва технологик асосларини ишлаб чиқишга йўналтирилган тадқиқотлар ва изланишлар ўтказилган ва бундай тизим сифатида ахборот-таълим муҳити энг мақбул ҳисобланади.

Ахборот-таълим муҳитини самарали ташкил этиш учун қуйидагилар эътиборга олинishi зарур: қўйилган муаммони ечиш учун табиий, физик, ижтимоий ва бошқа ҳодисалар устидан кўп, тизимли, бир марталик ёки узок муддатли кузатиш, турли минтакалардан маълумотлар тўплаш; турли жойларда юзага келадиган ҳодисалар, далиллар, воқеаларнинг аниқ тенденциясини аниқлаш учун таққослаб ўрганиш, қарорлар қабул қилиш ва таклифлар ишлаб чиқиш; тармоқ иштирокчиларининг маданий, этник, географик шартлари ўртасидаги фарқларни ҳисобга олган ҳолда ҳар бир муаммо ёки масалани ечиш йўллари (альтернатив ёки турли усуллари) самардорлигини таққослаб ўрганиш; ўзига хос маданий, анъанавий ва бошқа хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда ижтимоий ва маданий қарашларни қиёсий таҳлил қилиш; биргаликда маълум бир муаммони ҳамкорликда тадқиқ қилиш шarti билан бирор бир (амалий, ижодий, илмий ва бошқа) ижодий гоаяни ишлаб чиқиш; таълимий муммоларни ўрганиш ва ҳал этиш бўйича мусобақалар ўтказиш ва бундаюзага келадиган муаммоли вазиятларни маданий, таълимдаги анъаналар бошқа соҳалар билан боғлиқ бўлишига қаратиш.

Ахборот-таълим муҳитининг биринчи тури – ўрганилаётган билим соҳасининг ичига таълимнинг муайян методикалари киритиладиган аппаратлидастурий модел билан боғлиқ. Улар юкори даражада тузилмалаштирилган ўқитиш мухитлари бўлиб, уларда таълимнинг характери ва йўналиши, таълим олувчининг имкониятлари ва иштирок этиш шакллари аниқланган, таълимга қўйилган пировард мақсадларга кетма-кет яқинлашиш орқали амалга оширилади.

Бундай мухитни яратишда когнитив ёндашув кенг қўлланилади, унинг асосида инсон билимининг ички тузилмаси ҳамда ўрганилаётган предметнинг тизимли хоссаларига таяниш тушунилади. Бу тур асосига таълим олувчининг билиш фаолияти моделлари акс этадиган, ўзгарувчан индивидуалаштирилган таълим жараёнини амалга оширишга йўналтирилган интеллектуал ва адаптив ўқитиш мухитларининг кўпчилиги тааллуқлидир.

Бунга мувофиқ, ахборот-таълим муҳитида ўқитиш билимларни ривожлантириш ва конструкциялашга йўналтирилган фаол жараёндир, ахборот-таълим муҳити таълим берувчи учун ҳам, таълим олувчи учун ҳам очиқ бўлиб, мазмунни тўлдириш ва унга ўзгартиришлар киритиш, ўзининг ушбу мухитдаги ўқувфаолияти натижаларини тақдим қилиш имконини беради, шунингдек, мухитдаги коммуникацион жараёнлар ўқитишнинг дидактик, методик ва ташкилий томонини таъминлайди ва таълим жараёнининг марказий элементи бўлибхизмат қилади.

Ахборот технологияларини қўллаш талабалар мустақил ишини ташкил қилиш учун янги имкониятларни очади. Ахборот-таълим муҳитида мустақил ишлашни ташкил этиш талабалар томонидан янги, индивидуал билим олишига айланмоқда; мазмуни сифатида очиқ таълим ресурслари юзага келмоқда; таълимнинг техник воситалари глобал тармоқли технология, ўзаро алоқа воситаларида – Интернетнинг турли ижтимоий сервислари; таълимнинг устувор ташкилий шакли талабаларнинг мустақил фаолиятига ижобий таъсиркўрсатиб келмоқда; мустақил таълим олиш, тармоқли ҳамкорлик ва биргаликдаги ижод етакчи таълим усулларига айланмоқда.

Илмий адабиётларда тақдим этилган “талабаларнинг мустақил фаолияти” тушунчаси моҳиятининг таҳлили, иккита асосий нуқтаи-назарни аниқлади: профессор-ўқитувчининг бевосита иштирокисиз, лекин унинг раҳбарлигида талаба томонидан

мустақил амалга ошириладиган фаолият; таълим мақсадларига эришишни таъминловчи ўқув жараёни шакли ҳисобланади. Таълимнинг аралаш таълим шакллари томонига силжиши ва ўқув жараёнининг ахборот-таълим муҳитига ўтказилиши ўқув жараёнининг самарали шакли ва янги таълим парадигмасини амалга ошириш воситаси ўларок, талабаларнинг мустақил фаолиятига эътиборни кучайтиради.

Юқорида биз талабаларнинг мустақил ижодий фаолиятларининг таркибий босқичларини келтириб ўтдик. Тадқиқотимиз давомида илмий манбаларни таҳлил қилиш асосида талабанинг ўз қобилиятлари ва ахборот-тадқиқот фаолиятини амалга ошириш имкониятларини самарали қўллаш мақсадларида талабанинг мустақил фаолиятини бошқариш ва ўзига онгли равишда таъбир кўрсатишни ўз қўлига олиши қуйидаги маҳорат ва кўникмалар шаклланиши зарурати тўғрисида хулоса қилиш имконини берди: ўзини ўзи мотивациялаш (мақсадларга эришишга ва шахсий қобилиятларни фаоллаштириш учун); ишларни мустақил ташкил этиш (ишларни режалаштириш, шахсий вақт ва маконни ташкил этиш, вазифаларни хал қилиш технологиялари ва усулларини танлаш учун); ўзини ўзи назорат қилиш (иш бориши ва унинг оралик натижаларини мониторинг қилиш, вазиятларга адекват муносабат билдириш, ўзини чегаралаш ва бемахсул ҳаракатлардан воз кечиш учун); ўзини ўзи баҳолаш (иш натижаларини баҳолаш).

Олий таълим сифати деганда унинг жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши вазифаларига, ДТС талабларига, талабаларнинг эҳтиёжларига мувофиқлиги даражасини кўришимиз мумкин. Сифатли олий таълимнинг асосий истеъмолчилари давлат, жамият, иш берувчилар, таълим олувчи шахслар ва таълим тизими ҳисобланади.

Таълим сифати абсолют ва нисбий тушунча сифатида қаралиши ҳам мумкин. Таълим сифатининг абсолют тушунчасида таълим муассасасининг статуси, мавқеи ва устунлигини акс этиши назарда тутилади. Бундай идеал тушунча таълим муассасаси имиджининг ривожланиши ва мустаҳкамланишига шароит яратади ва таълим сифати кўрсаткичи бўйичаэнг юқори даражадаги таълим стандартига интилишини ифодалайди.

Таълим сифати нисбий тушунча сифатида ҳам қаралиши мумкин. Бунда сифат таълим хизматининг асосий ажралмас қисми, асосий хусусияти, деб ҳисобланмайди ва таълим жараёнини давлат таълим стандартига мос келиши билан баҳоланади. Шу сабабли таълим сифати нисбий тушунча сифатида икки хил маънода белгилаш мумкин:

1. Таълим стандартига мослиги;
2. Таълим хизмати истеъмолчиларининг расмий талабларига мос келиши.

Биринчи тушунча таълим муассасаси нуқтаи-назаридан таълим сифатини белгиласа, иккинчиси эса истеъмолчи, яъни ишлаб чиқариш корхоналари томонидан сифатни баҳолайди. Лекин, кўпинча таълим хизмати соҳасида истеъмолчиларнинг манфаатлари ва сифат тушунчаси юзасидан қарашлари бир-бирига тўлиқ мос келмайди. Шу сабабли таълим муассасаларида таълим сифати муаммосига икки хил нуқтаи-назардан қарашлари талаб этилади:

1. Таълим муассасаси нуқтаи-назаридан. Бунда маркетинг тадқиқотлар йўналиши – таълим жараёнини давлат таълим стандартига мослиги билан белгиланади.

2. Таълим хизмати истеъмолчилари нуқтаи-назаридан, яъни таълим хизмати истеъмолчилари талабларини қондирилиш даражаси орқали баҳоланади.

Таълим сифатига баҳо беришда таълим самарадорлиги тушунчасини ҳам эътиборга олиш талаб этилади. Таълим сифати ва самарадорлиги тушунчаларини аниқловчи мезонлари қуйидагилар ҳисобланади:

- сифат–олинган натижанинг мақсадга нисбати (ёки тесқариси);
- самарадорлик–олинган натижанинг ҳаракатларга нисбати билан баҳоланади.

Таълим сифати ва таълим самарадорлиги жамиятда ҳаёт сифатини кўрсатувчи асосий омиллардан бири ҳисобланади. Давлат ва жамият умумий ва касбий таълимга қанчалик кўп маблағ сарфласа ва натижаси энг юқори халқаро стандартларга жавоб берса, ҳаёт сифати шунчалик юқори бўлади. Таълим самарадорлигини белгилашда энг оптимал ҳаражатлар ҳисобида юқори таълим сифатига эришиш талаб этилади.

Илмий-техник тараққиёт янгидан-янги меҳнат воситалари ва қуролларини юзага келтиради. Шу сабабли замонавий технологиялар ва техник воситаларни ишлаб чиқаришга жорий этиш, жаҳон бозорига мос рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқаришни ташкил этиш мақсадида, битирувчи ўзининг ишлаб чиқаришдаги меҳнат фаолиятидаянги инновацион технология ва техникаларни ҳам узлуксиз ўрганиб бориши талаб этилади, яъни билимлар олиш зарурияти юзага келади. Натижада талабага билим бериш билан бир қаторда унинг мустақил билим олиш қобилиятини шакллантириш ва ривожлантириш ҳам зарур ҳисобланади.

Таълим жараёнидаасосий эътиборни педагог эгаллайди. Шу сабабли таълим сифатини ташкил этишдапедагоглар таркибини тўғри шакллантириш муҳим аҳамият касб этади: педагог нафақат талабаларга билим беради, у бўлажак кадрлар шахсини, дунёқарашини ва маънавиятини шакллантиришда ҳам муҳим рол ўйнайди. Шу сабабли педагоглар билимининг сифати мажмуалитишунча бўлиб, у асосан қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- ▶ компетентлик даражаси – аниқ фан ва амалиёт соҳаси бўйича юқори билим ва тажрибага эга бўлиши;
- ▶ педагоглик фаолияти билан шуғулланишга қобилият ва иштиёкнинг мавжудлиги;
- ▶ кузагувчанлик – талабалардаги қобилиятларни ва алоҳида индивидуал-психологик хусусиятларни илғаб олиш;
- ▶ ташқи ва ички муҳит билан алоқа ўрнатиш қобилияти;
- ▶ ўз соҳаси бўйичамавқеи, жамоадаги ҳурмати;
- ▶ илмий –тадқиқот соҳасидаги фаоллиги;
- ▶ илмий мактабининг мавжудлиги.

Талабаларнинг ахборот-таълим муҳотида мустақил ишлаши сифати педагоглар томонидан унинг ташкил этиш методикасининг ишлаб чиқилиши, тайёрланиши ва амалга оширилиши ва талабалар томонидан унинг бажарилиши сифати билан таъминланади.

Ахборот-таълим муҳотида талабаларнинг мустақил фаолиятини ташкил этиш педагог томонидан тайёргарлик ва амалга ошириш ҳамда Ахборот-коммуникация технологиялари соҳасидаги саводхонлик даражаси талабалар томонидан бажарилиш сифати. Ахборот муҳотида компетентли ёндашув билим ва кўникмаларнинг алоҳида-алоҳида эгалланишини эмас, балки, уларни мажмуавий ҳолда ўзлаштирилишини назарда тутати. Бу жараёнда информатика ва ахборот технологиялари умумтаълим фани муҳим рол ўйнайди. Чунки, ахборот-коммуникация технологияларининг жадал ривожланиши туфайли компьютерлар инсоннинг ҳам касбий, ҳам кундалик ҳаётига мустаҳкам кириб бормоқда ва компьютер билан ишлаш кўникмалари ҳар қандай касб эгаси учун ҳаётий заруриятга айланмоқда. Ахборот технологияларини ўрганиш

амалий ва тадқиқий характерга эга. Турли масалаларни ҳал этишга ёрдам берадиган, ўз фаолиятининг воситаси сифатида компьютерга нисбатан талабаларнинг нуктаи-назарини шакллантириш лозим. Бу борада турли хил дастурий таъминот билан муайян вазифани ҳал қилишнинг мақбул воситалари ва усулларини танлашга тўғри келади. Шунинг учун ҳам талабаларда муаммони тўғри ҳал қилиш кўникмаси, уни ҳал қилиш бўйича фаолиятни режалаштириш, натижаларни таҳлил қилиш, танқидий баҳо бериш ва мақсадга эришилганлигини тушуниш каби сифатларни шакллантириш зарур. Талаба ва профессор-ўқитувчининг тадқиқотчилик фаолияти ҳамда компетенцияси: профессор-ўқитувчиларнинг фаол иштирокида, шахсий намуна ва биргаликдаги тадқиқот йўли билан инсон, маданият ва жамият ҳақидаги билимларни кенгайтириш ва яхшилашга, бакалаврларни “бутун ҳаёт орқали” таълим олишга тайёрлашга йўналтирилган тизимли, мустақил ва ижодий фаолиятдир.

Ахборот-таълим муҳитида мустақил таълимларни бажариш нафақат ахборот технологияларига оид билимлар, балки, шахснинг ўз-ўзини ривожлантириш, ўзини ўзи такомиллаштириш ва ўзини ўзи англашининг муҳим воситаси сифатида зарур. Шунинг учун ҳам талабалар илгари ўзлаштирган билим ва эгаллаган кўникмаларининг етарли эмаслигини ўзлари англаши ва тушунишлари, профессор-ўқитувчи билан биргаликда ўқув вазифасини шакллантириши, ўз-ўзини баҳолай олиши керак. Профессор-ўқитувчининг вазифаси эса талабанинг мустақил таълимлаши ва ўз-ўзини ривожлантириш учун қулай шарт-шароит яратиш, белгиланган вазифани ҳал қилишда уни мустақил фаолиятга ундашдан иборат. Бу жараёнда ўз фаолиятини ўзи бошқариш ва ривожлантира олиш компетенцияси муҳим ўрин тутаяди.

Адабиётлар:

1. Ismailova Z.K., Muqimov B.R. The Use of Innovation Technologies in the Formation of Students' Professional Competences // International Journal of Engineering and Advanced Technology (IJEAT). – Hindiston, 2019. – № 9. – P. 6907-6911.
2. Муслимов Н.А., Усмонбоева М., Мирсолиева М. “Инновацион таълим технологиялари ва педагогик компетентлик” модули бўйича ўқув-услубий мажмуа. – Т., 2016. – 147 б.
3. Файзуллаев Р.Х. Бўлажак мутахассисларнинг ўқув-билиш компетентлигини такомиллаштириш бўйича ўқитувчиларга тавсиялар. – Т.: ТИҚХММИ, 2018. – 16 б.
4. Химматалиев Д.О., Муқимов Б.Р. Таълимда ахборот технологиялари фанидан амалий машғулотларни бажариш // услубий кўрсатма. – Т.: ТИМИ, 2015. – 90б.
5. Муқимов Б.Р. Касб таълими жараёнида ахборот-коммуникация технологияларини қўллашнинг ўрни ва ахамияти // Касб-хунар таълими. – Т., 2016. – № 4. – 20-27б.
6. Химматалиев Д.О., Муқимов Б.Р. Таълимда ахборот технологиялари фанидан амалий машғулотларни бажариш // услубий кўрсатма. – Т.: ТИМИ, 2015. – 90б.

РЕЗЮМЕ

Ахборот-таълим муҳити - бу таълимий ахборотларни узатиш ва тезкорлик билан алмашишни таъминловчи восита ҳисобланади. Ушбу муҳит асосида таълим олувчиларни бир-бирини тушунишга, ўзгалар фикрини ҳурмат қилишга, ўз фикрини эркин баён қилишга ва биргаликда муаммоларни ҳал этишни ўргатишга имконият яратилади. Натижада ягона таълим соҳасига кириб борилади.

РЕЗЮМЕ

Информационно-образовательная среда - это среда, через которую передается образовательная информация и осуществляется быстрый обмен ею. На основе этой среды создается возможность научить педагогов понимать друг друга, уважать мнение других, свободно выражать свое мнение и совместно решать проблемы. В результате она проникает в единую сферу образования.

SUMMARY

An information and educational environment is an environment through which educational information is transmitted and quickly exchanged. On the basis of this environment, it is possible to teach teachers to understand each other, respect the opinions of others, freely express their opinions and solve problems together. As a result, it penetrates into a single sphere of education.

ПЕДАГОГИК ТАЖРИБА - СИНОВ ИШЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ЎТКАЗИШ МЕТОДИКАСИ

Нурова О.С.

ҚарМИИ катта ўқитувчиси

Таянч сўзлар: методология, фундаментал назария, мотивация, педагогик тажриба, касбий компетенция, инновацион ёндашув, техника, моделлаштириш, эксперимент, тўлиқлик коэффициенти.

Ключевые слова: методология, фундаментальная теория, мотивация, педагогический опыт, профессиональная компетентность, инновационный подход, методика, моделирование, эксперимент, коэффициент полноты.

Key words: methodology, fundamental theory, motivation, pedagogical experience, professional competence, innovative approach, technique, modeling, experiment, completeness factor.

Ҳозирги вақтда жамиятда юз бераётган ўзгаришлар, фан-техниканинг жадал ривожланиши олий таълим муассасалари битирувчиларига янги талабларни қўймоқда. Мутахассисларни касбий фаолиятга тайёрлаш сифати кўп жиҳатдан ўқитиш мақсадларининг амал қилиш даражасига, ўқитиш мазмунига; ўқув жараёнини ташкил этиш самарадорлигига бевосита боғлиқ. Шуларни ҳисобга олган ҳолда тадқиқотимиз мавзусини “Умумкасбий фанларни ўқитиш асосида талабаларни илмий - тадқиқот фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш” деб белгиладик.

Тадқиқотнинг илмий фаразига кўра умумкасбий фанларни ўқитиш самарали бўлиши учун у ишлаб чиқилган методик моделга асосланиши керак. Бунда: 1) фундаментал назария сифатида умумкасбий фанларнинг муҳим компонентларига мувофиқлиги, узвийлиги ва ўзаро боғлиқлиги; 2) бўлажак муҳандисларнинг умумкасбий фанларни ўрганишга ижобий мотивацияси; 3) муаммоларни ҳал қилиш ва лаборатория машғулотларини яқунлаш учун мустақил иш ва тўғарак машғулотлари каби ўқув - билиш фаолиятини муваффақиятли амалга ошириш; 4) умумкасбий фанлардан таълим олишнинг оқилона усулларидан фойдаланиш, кузатиш, фараз, моделлаштириш, эксперимент, умумлаштириш қабиларни таъминлаш керак.

Педагогик тажриба - синов ишида техника олий таълим муассасасида умумкасбий фанларни ўқитиш асосида талабаларни илмий-тадқиқот фаолиятга тайёрлашни такомиллаштириш вазифалари ўрганилди. Тажриба – синов ишлари В.П. Беспалько, Н.А. Муслимов ва бошқаларнинг илмий ишларида келтирилган тавсиялар, кўрсатмалар асосида, давлат таълим стандартлари ҳамда таълим мақсадларига мос равишда олиб борилди. “5320300-Технологик машиналар ва жихозлар (нефт ва газ саноати)” бакалаврият таълим йўналиши талабаларининг умумкасбий фанларни ўқитишнинг методик тизимида фундаментал назария сифатида самарадорлик текширилди. Бунинг учун тажриба - синов ишларининг мақсади, вазифалари ва илмий фараз мезонлаританлаб олинди. Улар қуйидагилар: 1) умумкасбий фанларни билиш, 2) илмий билиш фаолиятини муваффақиятли амалга ошириш, 3) умумкасбий фанларни ўрганишда илмий билиш усулларини қўллаш, 4) бўлажак муҳандисларнинг умумкасбий фанларни ўрганишга ижобий мотивацияни шакллантиришдан иборат.

Танланган мезонлар қуйидаги кўрсаткичлар асосида амалга оширилди: билимнинг таркибий элементларини ўзлаштиришнинг тўлиқлик коэффициенти (K_T), бўлажак муҳандиснинг касбий компетенцияларини шакллантириш (K_K), касбий фаолият турларини муваффақиятли эгаллаш (K_3).

Умумкасбий фанларни ўрганишнинг тўлиқлик коэффициентини аниқлаш учун ёзма ва тест шаклида назорат ишларининг таҳлиладан фойдаланилди. А.В. Усова таклиф этган формуладан фойдаланиб билим элементларини ўзлаштиришнинг тўлиқлик коэффициенти ҳисобланди:

$$K_T = \frac{\sum_{i=1}^n N_i}{Nn}$$

N_i – талаба томонидан ўрганилган маълум бир билим элементига хос бўлган муҳим хусусиятлар сони, N – ушбу билим элементига хос бўлган хусусиятларнинг умумий сони, n – талабалар сонидир.

Шунингдек, А.В.Усованинг формуласига биноан, касбий фаолият турларини муваффақиятли эгаллаш даражаси ҳисоблаб чиқилди:

$$K_{\mathcal{O}} = \frac{\sum_{i=1}^N m_i}{Nn}$$

m_i – талаба ўрганган фаолият туридаги белгилар сони, m – белгиларнинг умумий сони, N – талабалар сони [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Техника олий таълим муассасаларнинг бир қатор 5320300-Технологик машиналар ва жиҳозлар (нефт ва газ саноати) бакалаврият таълим йўналиши талабаларининг касбий компетенцияларини шаклландириш даражасини ҳисоблаш методини танлашда биз юқоридаги фикрларга асосландик. Шунингдек, жамиятдаги ўзгаришлар, унинг юқори ривожланиш суръати, янги технологияларнинг жорий этилиши, касбий фаолият назарияси ва амалиётини ҳар томонлама таҳлил қилиб, талабаларнинг касбий фаолиятга тайёргарлигини баҳолашни устувор вазифа этиб белгиладик.

Ҳозирги кунда жуда кўплаб олимлар бўлажак муҳандисларни касбий фаолиятга тайёрлашда компетентли ёндашувни янги йўналишлар асосида олиб борилиши кераклиги таъкидламоқдалар. Компетенцияларга асосланган ёндашув таълимдаги инновацион жараёни ўзида мужассамлаштиради, аксарият ривожланган мамлакатларда қабул қилинган таълим стандартининг умумий тушунчасига мос келади ҳамда таълим мазмуни ва сифатини лойиҳалашда касбий компетенциялардан фойдаланилади.

Таълимдаги инновацион ёндашувлар таълим технологиялари доирасида ханузгача ҳал этилмаган таълим жараёнидаги бир қатор муаммоларни ҳал қилишга қодир. Таълимда ушбу тушунчанинг кенг қўлланилишининг ўзи, илғор инновацион технологиялар ва замонавий ўқитиш методларидан фойдаланиш зарурлиги билан изоҳланади. Концепциянинг ўзи тобора оммалашиб бораётганига қарамай, ханузгача умумэтироф этилган таъриф мавжуд эмас, ушбу атамани аниқлаш ва қўлланишга турли хил ёндашувлар мавжуд.

Техника олий таълим муассасаларида муҳандислик йўналиши талабаларига таълим беришда касбий компетенцияларнинг шаклланиши меҳнат бозорида рақобатбардош, касбий компетенцияларга эга, ўз касбининг яхши биладиган ва тегишли фаолият соҳаларига йўналтирилган, мутахассислик даражасида самарали ишлашга қодир бўлган малакали ходимни тайёрлашга объектив эҳтиёж мавжуд. Замонавий меҳнат бозорида иш берувчилар олий таълим тизими битирувчисига бир қатор талабаларни қўядилар: касбий фаолиятнинг тегишли соҳаларида эркин фикрлаш қобилияти, мутахассислик бўйича жаҳон стандартлари даражасида самарали ишлаш қобилияти ва доимий касбий ўсишга тайёрлик даражаларидир.

Шунинг учун ҳозирги кунда олий таълимнинг асосий мақсади малакали мутахассисни тайёрлашдир. Бундай мутахассисни тайёрлаш учун кенг қамровли билим зарур бўлиб, у ҳозирда билим олиш билан эмас, балки янги билимларни эгаллаш қобилияти билан, касбий компетенцияни шакллантириш билан ҳам боғлиқ бўлади. Шунинг учун замонавий педагогика фанида компетенцияга асосланган ёндашув жадал ривожланиб бормоқда.

Ушбу ёндашувга мувофиқ, олий таълим мазмуни модернизация қилинмоқда ва касбий муаммоларни ҳал қилиш учун ўзаро боғлиқ семантик йўналишлар, кўникмалар ва билимларни ўзаро бирлаштирадиган далиллар тизими сифатида тақдим этилмоқда.

Мухандислик фаолиятининг таснифига кўра, мухандис мураккаб мухандислик фаолияти муаммоларини ҳал қилишга тайёр бўлиши керак, шунинг учун касбий компетенция касба ўқитиш натижасининг зарурий қисмига айланиши лозим. Таълим мазмунига битирувчиларни касбий мухитнинг ўзгарувчан шароитида мухандислик фаолиятига тайёрлашга имкон берадиган, фанлараро ва интеграциялашган хусусиятга эга бўлажак касбий фаолият кўникмаларини шакллантирадиган фанлар қиради.

Бундай фанлар Бухоро мухандислик технология институти, Жиззах политехника институти ва Қаршимухандислик-иктисодиёт институтининг бир қатор (“5320300–Технологик машиналар ва жиҳозлар (нефт ва газ саноати)) бакалавриат таълим йўналишларида ўқитилишини ҳисобга олган ҳолда тажриба–синов ишлари олиб борилди. Тадқиқотларимиз доирасида, олий мухандислик таълими давлат таълим стандарти ва малака талабларидан фойдаланган ҳолда, биз умумкасбий фанларни ўрганиш жараёнида талабаларда шаклланиши мумкин бўлган қуйидаги касбий компетенцияларни аниқладик:

- Табiiй - илмiiй фанларнинг асосiiй қонунларидан касбий фаолиятда фойдаланиш кўникмаси (КК - 1);

- замонавий ўқув илмiiй жиҳозлардан фойдаланиш, илмiiй изланишлар олиб бориш, тажриба маълумотларини тақдим этиш (КК - 2);

- мустақил равишда янги билимларга эга бўлиш (КК - 3).

Таълим оловчилар томонидан олинган касбий компетенцияларни ўрганиш натижалари орқали баҳолаш мумкин. Ҳозирги вақтда бўлажак мутахассиснинг компетенцияларини шакллантириш даражасини баҳолашнинг турли хил усуллари мавжуд. Биз Б.С.Блум томонидан ишлаб чиқилган методикадан фойдаланишни ўринли деб билдик.

Б.С.Блум томонидан ишлаб чиқилган методикага мувофиқ, билим ва кўникмаларни ўзлаштиришнинг асосiiй даражаларини қуйидагиларга ажратиш мумкин:

1. Тушунча, ходиса ва бошқа шу кабиларни англай олиш даражаси.

2. Билим элементларини англаш ва такрорлаш даражаси.

3. Тушуниш даражаси.

4. Алгоритмик кетма – кетликка қўйиладиган талаблар даражаси.

5. Билимларни эгаллаганлик ва касбий фаолиятида фойдалана олиш даражаси.

Агар биз ушбу билимлар ва кўникмаларнинг 5 даражасини бир қатор (1:3:5:7:9) ток рақамлар билан белгиласак, унда билим, кўникма ва малакаларнинг биринчи даражаси касбий компетенцияни шакллантиришнинг энг паст даражасидан барча даражаларнинг юқори даражасигача (100% ёки 100 балл) фойдаланганга ёки балларга мослаб ажратиб оламиз. Ушбу кетма - кетликни фойза ёки баллар шаклида ифодалаймиз:

4% ёки 4 балл – биринчи даража – билим;

12% ёки 12 балл – иккинчи даража – репродуктив;

20% ёки 20 балл – учинчи даража – продуктив;

28% ёки 28 балл – тўртинчи даража – фаолиятли;

36% ёки 36 балл – бешинчи даража – креатив.

В.П.Беспальконинг фикрига кўра, бундай тизимда ўқитувчилар кўпинча талабаларнинг ўртacha ўқув натижаларини баҳолашни танлайдилар. Улар бешинчи даражадаги вазифаларни алоҳида – алоҳида баҳоланадиган мураккаблик даражаси сифатида ажратиб кўрсатадилар. Биз тажриба - синов ишларимизни талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришнинг ўртacha даражасини танладик. Шундагина ўрганиш самарадорлиги коэффициентини қуйидаги формула бўйича аниқлаш мумкин бўлади.

$$K_C = \frac{0,64n_1 + 0,36n_2 + 0,16n_3}{N}$$

n_1 –гўрт даражали билимларни ўзлаштирган талабалар сони;

n_2 –уч даражали билимларни ўзлаштирган талабалар сони;

n_3 –икки даражали билимларни ўзлаштирган талабалар сони.

Касбий компетенцияни шакллантириш коэффициентини куйидаги формула бўйича ҳисоблаймиз:

$$K_K = 0,04K_{y1} + 0,12K_{y2} + 0,20K_{y3} + 0,28K_{y4}$$

K_{y1} –тушунча, ҳодиса ва бошқа шу кабиларнианглай олиш даражаси(билим, кўникма ва малакаларнинг биринчи даражаси), K_{y2} –билим элементларини англаш ва такрорлаш даражаси (иккинчи даражали билим ва кўникмалар), K_{y3} –ҳодисани тушунишнинг муваффақиятли даражаси (билим ва кўникмаларнинг учинчи даражаси), K_{y4} –талабалар топшириқни бажаришда алгоритмик кетма - кетликни муваффақиятли қўллаш даражаси.

Таърифланган методга мувофиқ, касбий компетенцияни шакллантириш коэффициенти умумлаштирилади ва ўқув натижаларига қўйиладиган талабларнинг ўртacha даражаси 0,7 дан ошмаслиги керак.

Таклиф этилаётган услубий тизим самарадорлигини статистик баҳолаш Пирсон мезонидан фойдаланган ҳолда амалга оширилди.

$$\chi^2 = \sum_{j=1}^k \frac{(p_j - v_j)^2}{v_j}$$

2016 - 2020 йиллар давомида Бухоро муҳандислик технология институтини, Жиззах политехника институтини ва Қарши муҳандислик кўтисодиёт институтининг бир қатор (“5320300–Технологик машиналар ва жиҳозлар (нефт ва газ саноати)”)бакалаврият таълим йўналишларида олиб борилган тажриба–синов ишларини **аниқлаш, изланиш, таълим бериш ва назорат** босқичларидан иборат бўлди. Тажриба - синов ишларида кафедра ўқитувчилари, таълим сифатинаназорат қилиш бўлими,ички назорат ва мониторинг бўлими, юқоридаги олий таълим муассасалари талабалари иштирок этдилар.

Биринчи босқичда (2016–2017 ўқув йили) **аниқлаш** тажриба–синов ишлари ўтказилди, унинг вазифалари куйидагилардан иборат эди:

а)техникаолий таълим муассаларида умумқасбий фанларни ўқитишнинг анъанавий методик тизимини таҳлил қилиш, таълим муаммолари мазмунини ўрганиш (педагогик ва техник адабиётларни ўрганиш; педагогик кузатишлар, суҳбатлар, талабалар ва ўқитувчилар билан сўровномалар);

б)талабаларнинг “Назарий механика”, “Материаллар қаршилиги”, “Машиналар ва механизмлар назарияси”, “Машина деталлари” фанларини билишнинг бошланғич даражасини аниқлаш;

в)илмийва ўқув билишнинг гносеологик методлари асосида умумқасбий фанларни ўзлаштириш сифатини: яққадан умумийга ва ундан чегаравий умумийгачатекшириш;

г) педагогик тажриба - синов олдидан биринчи курс талабаларининг умумқасбий фанлар назариялари бўйича бошланғич билимларнинг тизимлилик даражасини аниқлаш;

д)талабаларнинг илмий ва ўқув билимларнинг эмпирик ва назарий усулларидаги фарқлар ҳақидаги тушунчаларини синаб кўриш;

ж)олий муҳандислик таълимида умумқасбий фанларнингўқув материални услубий мазмуни ва тузилиши;

с)тизимли ёндашув ёрдамида умумлаштирувчи машқларни ишлаб чиқиш ва синовдан ўтказиш, очик тизимларни тавсифлаш учун умумқасбий фанлар тамойилларини қўллаш чегараларини кенгайтириш.

Педагогик тажриба-синовнинг иккинчи босқичида (2017–2018) илмий билимларни умумлаштириш ва тизимлаштириш каби усулларидан фойдаланишнинг асосий ғоялари ишлаб чиқилди. Илзнинг тавсифидаги педагогик тажриба–синов босқичининг вазибалари куйидагилардан иборат:

а) илмий ва ўқув билимлари ҳамда тизимли ёндашув асосида умумкасбий фанларни ўқитишнинг методологик тизимнинг таркибий ва мазмуний жиҳатдан ишлаб чиқиш;

б) ишлаб чиқилган методик модел асосида машғулотлар ўтказиш;

в) назарий тушунчалар, механик қонуниятлари тўғрисидаги билимларни баҳолаш ва муаммоларни ҳал қилишда ва жараёнларни бажаришда ҳаракатлар кўникмаларини шакллантириш.

Педагогик тажриба–синовнинг таълим берувчи учинчи босқичида (2018–2019 ўқув йили) куйидаги вазибалар белгиланди:

а) техника олий таълим муассасалари талабалари томонидан асосий механик назария сифатида умумкасбий фанларни ўрганиш учун мантикий тузилишли умумлаштириш схемаси асосида умумлаштириш бинар дарсларини ишлаб чиқиш ва тажриба-синовдан ўтказиш;

б) умумкасбий фанларнинг айрим масалаларини ўқиш орқали билишнинг таркибий тузилмасига мувофиқ ўзлаштириш сифатини текшириш;

в) умумкасбий фанларнидан мунтазам билим даражасини баҳолаш;

г) билишга доир элементларини умумлаштириш қобилиятини синаш;

д) педагогик тажриба–синов вазибаларни бажариш жараёнида билим ва кўникмаларни таххислаш.

Педагогик тажриба-синовнинг назорат босқичи, яъни тўртинчи босқичида (2019–2020 йиллар) куйидаги вазибалар кўйилди:

а) талабаларда Умумкасбий фанларнинг баъзи тушунчалари шаклланишини текшириш;

б) таълим олувчиларни мотивациясини ўрганиш;

в) бўлажак муҳандиснинг касбий кўникмаларини шакллантириш диагностикаси.

Педагогик тажриба–синов ишларнинг барча босқичларида сўровномаўтказиш, кузатиш, синов ўтказиш, шунингдек, эксперимент натижаларини қайта ишлаш учун математик статистика усуллари қўлланилди.

Умумкасбий фанларни таркибини тўлиқ ўзлаштиришни аниқлаш учун биз ёзма назорат ишларининг натижалари асосида таххил ўтказдик. “Назарий механика”, “Материаллар қаршилиги”, “Машиналар ва механизмлар назарияси” ва “Машина деталлари” тушунчаларини тўлиқ ўзлаштириш натижалари (1–жадвал) шунни кўрсатадики, ушбу тушунчаларни шакллантириш учун бошқа жуда кўпёндеш тушунчаларни ўзлаштиришни талаб қилади.

1–жадвал.

Ўзлаштириш кўрсаткичининг тўлиқлик коэффициентларининг қийматлари

Фанлар	K_T
Назарий механика	0,44
Материаллар қаршилиги	0,40
Машиналар ва механизмлар назарияси	0,80
Машина деталлари	0,75

Педагогик тажриба–синов ишларинатижаси шунни кўрсатадики, талабаларга «Умумкасбий фанлар»ни ўқитишнинг методик тизими ўз самардорлигини исботлади. Ишлаб чиқилган методик тизимга асосланиб ўқитишда куйидагилартаъминланди:

1. Талабаларни ўрганишга ижобий рағбатлантириш;

2. Маъруза, амалий ва лаборатория машғулотларида мустақил иш каби билиш фаолияти турларини муваффақиятли амалга ошириш;

3. «Умумқасбий фанлар» бўлимидаги билимлар тизимини шакллантириш жараёнини оптималлаштириш;

4. Умумқасбий фанларнинг мазмун ва моҳиятини чуқурроқ ўзлаштириш ва тушуниш;

5. Мутахассиснинг ўзгарувчан бозор шароитларида ўз билимларини қасбий фаолиятда қўллаш қобилияти, ўз - ўзини ўрганиш қобилияти, ишлаб чиқариш муаммоларини ҳал этишнинг ностандарт усулларига эътибор қаратиш, қийинчиликларни енгиб ўтишга тайёр бўлиш, ўз қасбий маҳоратини доимий равишда ошириш зарурлигини англаш, бўлажак муҳандиснинг қасбий маҳоратини шакллантириш.

Адабиётлар:

1. Муслимов Н.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини қасбий шакллантириш. Монография. – Тошкент: Фан, 2004. – 128 б.
2. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – Москва: ИРПО, 1996. – 336 с.
3. Академик РАО А.В. Усова. Формирование учебно-познавательных умений в процессе изучения предметов естественного цикла. Главная страница журнала «Физика» • Содержание №16/2006. г. Челябинск
4. Бактыбаев Ж.Ш. Использование технологии таксономии Блума в учебном процессе ВУЗа. Ярославский педагогический вестник – 2017 – № 1. с.150-151.

РЕЗЮМЕ

Мақолада техника олий таълим муассасаларида муҳандислик йўналиши талабаларига таълим беришда қасбий компетенцияларни шакллантириш юзасидан педагогик тажриба-синов ишларининг мақсади, вазифалари, гипотезаси мезонларини танлаш ва уларнинг натижалари ёритиб берилган.

РЕЗЮМЕ

В статье описаны цели, задачи, выбор критериев гипотезы педагогических экспериментов по формированию профессиональных компетенций при обучении студентов технических вузов и их результаты.

SUMMARY

The article describes the goals, objectives, selection of criteria for the hypothesis of pedagogical experiments on the formation of professional competencies in teaching students of technical universities and their results.

ТАЪЛИМГА ТЕХНОЛОГИК ЁНДАШУВ ЖАРАЁНИДА ТЕСТ НАЗОРАТИДАН УНУМЛИ ФЙДАЛАНИШ

Хашимова М.К.

ТИҚХММИ-МТУ «Профессионал таълим ва жисмоний маданият»

кафедраси доценти

Таянч сўзлар: технологик ёндашув, тест назорати, стандарт, ностандарт, очик, ёпиқ шакл, гетероген, гомоген, интегратив, изчиллик, мутаносиблик.

Ключевые слова: технологический подход, тестовый контроль, стандартный, нестандартный, открытый, закрытый, интегративный, гетероген, гомоген, последовательность, соответствие.

Key words: technological approach, test control, standard, non-standard, open, closed, integrative, heterogen, homogen, sequence, correspondence.

Мавзунинг долзарблиги. Таълимга технологик ёндашувнинг мақсади ўрганилаётган ўқув предметининг мақсадларидан ва мазмунидан, тарбиявий таъсирдан келиб чиққан ҳолда натижаларни қафолатлашдир.

Бундай натижага эришиш учун ўқитиш усуллари, воситалари ва ташкилий шакллари, яъни таълим оловчига педагогик таъсир этиш техникаси ва қуроллари, ахборот мазмуни ва дидактик мақсадларга уйғун ҳолда танлаб олинади ҳамда амалиётга татбиқ этилади. Шунингдек, бунда таълим оловчиларнинг ёш, физиологик хусусиятлари, таълим муассасаларининг моддий жиҳозланиши, ижтимоий муҳит ҳам ҳисобга олинади. Натижага эришганлик даражаси эса доимий мониторингга талаб этади.

Назорат қилиш, баҳолаш усуллари ва воситалари: қўйилган мақсад ва ўқув материаллари мазмунига нисбатан мос ҳолда танланиши лозим.

Агар қўйилган мақсад билан олинган натижа бир-бирига мос келса, педагогик жараён ниҳоясига етади. Бунда қўйилган мақсад билан олинган натижанинг тўлиқ мослигини таъминлашни курсатиб ўтиш зарур, чунки улар предметнинг объектив муҳим қонуналаридан келиб чиқади. Бугунги кунда технологик ёндашув концепцияси таълим амалиётига кириб келмоқда ва ўз навбатида ўқув жараёнининг ажралмас қисми ҳисобланган назорат жараёни технологик ёндашув талаблар асосида ташкил этилмоқда. Назорат жараёни таълим олувчиларнинг барчасини қамраб олиши, қисқа вақт ичида амалга ошириши ҳамда максимал даражада объектив бўлиши зарур. Бундай талабаларга жавоб берувчи назорат шаклларида бири тест ҳисобланади. Тест тузиш қонун-қоидаларини ўргнувчи фан тестология ҳисобланади. Тест методининг кенг тарқалиши, ривожланиши ва такомиллашувига унинг қуйидаги афзалликлари асос бўлди:

- Тест топшириқлари тадқиқот мақсадига мувофиқ респондентларнинг билим, кўникма ва малакаларига аниқ ва қисқа вақтда баҳолаш имкони туғилади;
- Ижтимоий сўровларда иштирок этган кўп сонли респондентларнинг фикр ва мулоҳазаларини аниқлаш ва умумлаштириш имконияти мавжуд;
- Таҳсил олувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини аниқлаш ва баҳолаш жараёни объектив амалга оширилади, баҳоловчи томонидан субъективизмга йўл қўйишнинг олди олинади.
- Турли гуруҳ респондентларидан олинган маълумотларни қиёсий-статистик таҳлилини ўтказишга замин тайёрлаши каби имкониятларни яратади.

Тестология – (инглизча сўздан олинган бўлиб, test — синов), юнонча logos — билим) сўзлари бирикмасидан иборат.

Тестология фанлараро ўзаро боғлиқликка эга бўлган, илмий асосланган ва сифатли диагностика ўлчов методикасига асосланувчи фан саналади.

Тестология фанининг объекти-тест топшириқларини тузиш, тест топшириқларини амалиётга жорий этиш ва ўтказиш, тест топшириқларидан олинган натижаларни умумлаштириш жараёни саналади.

Тест назоратининг таълим амалиётига кириб келиш тараққиёти.

XIX асрнинг 80- йиллари ва XX асрнинг 20-йилларигача бўлган вақт давомида тест назоратини вужудга келиши, шаклланиши ва таълим амалиётига кириб келиш даври ҳисобланади. Биринчилар Буюк Британиялик олим, психолог Фрэнсис Гальтон психик хусусиятларни ўлчаш борасида тадқиқотлар ўтказди. Психолог Дж.Кэттелл бир қатор психологик тестларни муаллифи ҳисобланади. У психологик тестлар- психология фанини тараққиётига ва янги қонуниятларни яратилишига хизмат қилишини таъкидлайди ва тестларни стандартлаштиришга ўз хиссасини қўшади. Тез орада тестлар психологик тадқиқотларнинг энг кенг тарқалаган усулларида бирига айланди. Улар кўплаб мактабларда дефектологик мақсадларда, касбга йўналтиришда, таълим олувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини аниқлашда қўлланила бошланди. XX асрнинг 60-йилларида психологик ва педагогик тестлар хусусиятларига кўра ажратила бошланди. Р.Торондайк педагогик тестларни асосларидан бири ҳисобланади.

XX асрнинг 80 – йилларидан бошлаб тест назоратини ўтказишда компьютер технологияларидан, математик дастурлаштириш воситаларидан кенг фойдаланила бошланди. Айтиш жоизки, бугунги кунда АҚШ, Англия, Япония, Дания, Изроил, Канада ва Австралия давлатларида тест назорати етакчи шаклга айланган. Бу мамлакатларда

тестларни ишлаб чиқиш, оммавий тестларни ташкил этиш ва таълим сифатини назорат қилиш учун маълумот тўплаш хизматлари яратилган. Айтиш жоизки, таълим тизимини стандартлаштириш тест назоратини долзарблигини янада оширмоқда.

1864 йили биринчи марта педагогик тест ДЖ. Райс томонидан орфография учун ишлаб чиқилди. Т.Стоун томонидан арифметика фани учун тест ишлаб чиқилди. 1902 йили 20 аснинг бошида Америкалик олим В.А.Макколл психологик ва педагогик тестларни ажратади.

1925 йили Россияда “Мақтаб ишлари методикаси” институтида тест комиссияси ташкил этилди.

1915-1930 йилларда Америкада тестология фани жуда тез таракқий этади ва мактабдаги барча фанлардан миллий тестлар ишлаб чиқилади. 1926 йили биринчи стандарт тестлар яратилди.

1936 йили «тест» методи буржуазия элементи сифатида қабул қилиниб, ундан воз кечилган. В 60-йилларда Россия педагоглари яна тестларга мурожат этишни бошладилар.

1961 йили АҚШда 2000 дан ортиқ стандарт тестлар ишлаб чиқилди. Жаҳон тест компанияси ташкил топди (Educational Testing Service)

Тестларни ишлаб чиқиш методикаси. Педагогик тест бу – талабанинг тайёргарлик даражасини сифатли ва самарали ўлчовчи, мураккаблашиб боровчи махсус топшириқлар тизимининг шаклидир.

Тест топшириқлари камида қуйидаги талабаларга жавоб берган ҳолда тузилиши лозим:

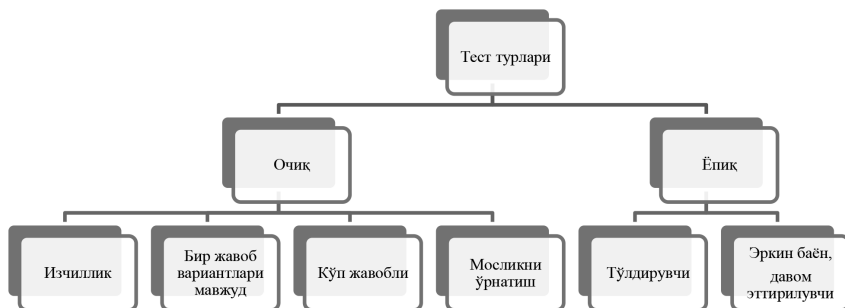
- ахборот материалининг мазмунига тўғри келиши;
- тест тузиш қондаларига риоя қилган ҳолда тузилган бўлиши;
- амалиётда апробациядан ўтказилган бўлиши;
- талабалар учун тушунарли бўлиши лозим.

Тестларни апробациядан ўтказилаётганда учта меъёр ҳисобга олинishi лозим:

- Ишонччилик (бир хил шароитларда натижаларнинг қайтарилиши).
- Валидик (тестларнинг танлаб олинган маълум мақсадга қаратилганлиги).
- Обьективлиги (шароит ва талабларнинг бир хил қўйилиши).

Тест тузиш жараёнида қуйидаги қисмларига алоҳида аҳамият бериш керак:

1. Инструкция қисми (тест топширувчи қандай белгилар қўйиши тестни ишлаш тартиби аниқ кўрсатилади).

1-расм. Тестнинг тип ва шаклига кўра турлари.

2. Тест топшириқлари (тест мазмуни ўқув ахаборотини мазмуни билан белгилади).

3. Жавоблар қисми.

Бундан ташқари тест кимлар учун, қандай фан бўйича тузилганлиги, тестни ечиш учун қанча вақт ажаритилганлиги, тест тузувчини исми, шарифи кўрсатиллиши лозим.

Тестнинг шаклига қўра турлари мавжуд (1-расм).

Тестнинг ёпиқ типига қирувчи тест шакллари керакли сўз, рақам, формула ёки иборани ёзиб қўйишни талаб этади.

Тестнинг очиқ типига бир вариантли ёки бирнеча тўғри жавобли вариантларни аниқлаш, элементлар ўртасида мосликни ўрнатиш, тўғри ёки нотўғри элементларни ажаратиб олишни ҳамда тўғри кетма-кетликни ўзрнатиш талаб этилади.

Тестларни ишлаб чиқишда маълум тамойилларга асосланиш талаб этилади:

- самарадорлик,
- вариативлик,
- ишончилилик,
- ҳар бир фан соҳасининг ўзига хос хусусиятлари,
- фаннинг таълим мазмуни,
- тестларнинг мантиқий тузилиши,
- тест синовининг ўтказиш мақсади,
- касбий ва умумтаълим билимларни назорат қилиш ва баҳолаш тартиби ва ўлчови эътиборга олинади.

Тест топшириқларига қўйилади-ган асосий талаб, ҳар бир тест топшириғи:

- муайян мазмун;
- таркиб;
- яхлитлик ва структура;
- топшириқни бажариш тартиби, қондаси;
- топшириқни бажариш натижа-си-да таҳсил олувчининг эгаллаши мумкин бўлган бали;
- тест натижаларини умумлаш-тириш бўйича кўрсатма-лардан иборат бўлиши зарур.

Тест топшириқларининг яхлит-лиги у бир мавзу, боб, бўлим ёки курс мазмунини қамраб, уларни назорат қилиш имкониятига эга эканлигида кўзга ташланади.

Тестларни таснифи:

Стандарт тестлар

Ностандари тестлар

Педагогик тестлар мазмуни ва моҳиятига қўра: гомоген ва гетероген тестларга ажратилади.

Гомоген тестлар бу қийинчилик даражаси бўйича ўсиб борувчи, ўзига хос шаклга эга бўлиб, таҳсил олувчиларнинг муайян мазмун юзасидан тайёргарлик даражаси, билим, кўникма ва малакаларини сифатли ва самарали назорат қилиш ва баҳолашга мўлжалланган битта ўқув курс бўйича тузилган топшириқлар тизими саналади.

Гетероген тестлар бу қийинчилик даражаси бўйича ўсиб борувчи, ўзига хос шаклга эга бўлиб, таҳсил олувчиларнинг муайян мазмун юзасидан тайёргарлик даражаси, билим, кўникма ва малакаларини сифатли ва самарали назорат қилиш ва баҳолашга мўлжалланган бир нечта ўқув курс бўйича тузилган топшириқлар тизими.

Тестлар характериға қўра:

1. Интегратив тестлар (Интегратив тестлар интеграл мазмун, шакл, қийинчилик даражаси бўйича ўсиб боровчи, таълим муассасасининг битирувчисининг тайёргарлик даражаси ҳақида умумлашган яқуний хулоса чиқаришга имкон берадиган тест топшириқлари саналади).

2. Адаптив тестлар (Адаптив тестлар автоматлаштирилган, таҳсил олувчиларга нисбатан индивидуал ёндошиш имконини берадиган, топшириқ мазмуни, бажариш тартиби, қоидаси, шу топшириқни бажариш натижасида таҳсил олувчининг эгаллаши мумкин бўлган бали ва тест натижаларини умумлаштириш бўйича кўрсатмалардан иборат бўлади.) Адаптив тестларнинг асосий гуруҳини пирамидали адаптив тестлар ташкил этиб, қўлланиш мақсадига кўра: ўртача оғирликдаги, таҳсил олувчининг танлашига кўра аралаш, топшириқлар банкидан фақат қийин даражали бўлиши мумкин.

Адаптив тестлар таълим-тарбия жараёнини ташкил этишнинг модул-кредит парадигмасида муваффақиятли қўлланиши мумкин. Бунинг учун педагог битта мавзу, боб, бўлим, курс мазмуни бўйича турли қийинчилик даражадаги бир неча вариантли тест топшириқларини тузиш ва амалда қўллаш маҳоратига эга бўлиши лозим.

3. Мезонли-мўлжал олиш тестлари (Мезонли-мўлжал олиш тестлари таҳсил олувчиларнинг умумий тайёргарлик даражаси, мазкур курснинг ўқитилиш сифати, педагогнинг педагогик маҳорати, таълим-тарбия жараёни самарадорлигини аниқлаш мақсадида ўтказилади).

4. Меърий тестлар. Ушбу тестлар меърга нисбатан тараққиёт даражасини наиклашга қаратилган тестлар. Бундай тестларни ишлаб чиқиш бир қатор экспериментларни ўтказишни талаб этади.

Тест топшириқлари мазмунини танлаш тамойиллари:

1. Тест топшириқлари мазмуни синов мақсадига мослиги.
2. Назорат ва баҳоланаётган билимларнинг муҳимлиги.
3. Мазмун ва шакл бирлиги.
4. Тест топшириқларининг мазмунан тўғрилиги.
5. Тест топшириқлари мазмунида ўқув курси мазмунининг қайта тақдим этилиши.
6. Тест топшириқлари мазмунининг фаннинг ҳозирги замон ҳолатига мослиги.
7. Тест топшириқлари мазмунининг мажмуали ва мувозанатлашган бўлиши.
8. Тест топшириқлари мазмунининг тизимлилиги.
9. Тест топшириғи мазмунининг вариативлиги.

Тест топшириқларига қўйиладиган талаблар:

1. Тест топшириғи мазмунининг тўғрилиги;
2. Саволнинг мантикий жиҳатдан тўғри танланиши;
3. Тест топшириғи шаклининг тўғрилиги;
4. Тест топшириғининг савол ва жавобнинг қисқалиги;
5. Тест топшириғи элементларининг тўғри жойлашганлиги;
6. Тест топшириғининг тўғри жавоблари бир хил баҳоланиши;
7. Таҳсил олувчиларга тест топшириғининг бажариш бўйича бир хил кўрсатма берилиши.

Турли даражадаги ва шаклдаги тест топшириқларини ишлаб чиқиш йўллари.

Тест топшириқларининг қийинлик даражаси мезони.

Тест топшириқларининг қийинлик даражаси мезони ўрганилаётган объектнинг хусусиятларини ўзида тўлиқ акс эттириб, у таҳсил олувчилар томонидан мазкур хусусиятларни аниқлаш учун бажарадиган ақлий операцияларига кўра:

- Оддий даража;
- Репродуктив даража;

- Продуктив даража;
- Ижодий (креатив) даражада бўлиши мумкин.

Оддий тест (эслаш, ёдда сақлаш, таниш каби психик жараёнларни боришини таъминловчи тест. билимларни мустахкамлайди.

Репродуктив даражадаги тест топшириқлари таҳсил олувчиларнинг хотирасида сақланган билим, кўникма ва малакаларни таниш одатий вазиятда ахборотларни қайта ишламасдан жавоб қайтаришни талаб этади.

Бу даражада тузилган тестлар таҳсил олувчилар томонидан ўзлаштирган билим, кўникма ва малакаларни аниқ баҳолаш имконини бермайди.

Продуктив даражада тузилган тест топшириқлари таҳсил олувчилар томонидан ўрганилган объектларни қиёслаш, ўхшашлик ва фарқларни аниқлаш, умумий хулоса чиқариш орқали жавоб беришни талаб этади. Продуктив даражадаги тест топшириқлари таҳсил олувчилар томонидан ўрганилган объектларнинг хусусиятларини бошқа объектга кўчириш, мазкур объектларни таққослаб, кейинги объектнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида хулоса чиқариш, қисман изланиш олиб боришни талаб этади. Таҳсил олувчилар томонидан мазкур даражадаги тест топшириқларига жавоб беришда аввал ўзлаштирилган билимлар янги вазиятларга кўчирилади.

Ижодий (креатив) даражада тузилган тест топшириқлари таҳсил олувчилар томонидан ижодий фикр юритиш кўникмаларига эга бўлиш, мазкур тест топшириқларини бажариш жараёнида таҳсил олувчилар томонидан аввал ўзлаштирилган билим, кўникма ва малакаларни янги кутилмаган вазиятларда қўллашни талаб этади.

Шкliga кўра:

- Очиқ тестлар
- Ёпиқ тестлар

Тадқиқот натижалари. Олий таълим тизимида фаолият юритувчи педагогларнинг тестларни тайёрлаш ва улардан ўқув жараёнида фойдаланиш даражаси таҳлил қилинар экан, бу борада бир мунча камчиликлар мавжудлиги аниқланди. Олий таълимнинг профессор-ўқитувчилари тестология фанининг асослари билан ўз вақтида чуқур танишмаган. Шу сабабли ўз фанлари бўйича тест ишлаб чиқиш жараёнида талаб этилувчи қондаларга амал қилмаслик ҳолатлари мавжуд. Фанлар бўйича ишланган тестларнинг валидлиги ва ишончлилик даражаси паст. Тузилган тестлар асосан репродуктив характерда бўлиб, талабанинг билимларини ва дастлабки кўникмаларини шаклланганлик даражасини аниқлашга йўналтирилган. Тест саволларини ишлаб чиқишда кўп камчиликлар учрайди. Саволлар узун, талабага йўналишни кўрсатмайди ва баъзан ўта мавҳум характерда тузилган.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш керакки, технологик ёндашув назорат жараёнига алоҳида талабалар қўяди. Биринчидан назорат шаклларини барчасидан унумли фойдаланиш лозим. Иккинчидан ушбу назорат жараёни қисқа вақтда ўтказилиши лозим. Учинчидан назорат натижаларидан келиб чиққан ҳолда технологик ишланганинг самарадорлик даражаси аниқланади.

Бугунги кунда профессор-ўқитувчилар назоратнинг оғзаки, ёзма ва амалий шаклларида унумли фойдаланмоқдалар. Ушбу назорат шаклларининг ҳам тезкор усуллари мавжуд, масалан экспресс сўров, қисқа эссе, органайзерлардан фойдаланган ҳолда ишланиши лозим бўлган топшириқлар тизими. Айтиш жоизки, тест назорати ҳам юқорида қайд этилган хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда технологик ёндашувда ўз ўрнига эга бўлган назорат шаклидир. Шу сабабли ОТМларда фаолият кўрсатаётган профессор-ўқитувчилар мана шу назорат шаклини чуқурроқ ўрганишига эътибор қаратиш лозим. ОТМлар қошидаги малака ошириш ва қайта тайёрлов курсларида

тестологиянинг асосларини чуқурроқ ўрганиш назорат жараёнини янада сермазмун, кўп қиррали ва шаффоф бўлиши таъминлайди.

Адабиётлар:

1. Голиш Л.В. "Замонавий педагогик технологиялар", М. 1999.
2. Ишмухаммедов Р. Таълимда инновация. – Тошкент: «Фан», 2010.
3. Ишмухаммедов Р. Тарбияда инновацион технологиялар – Тошкент: «Фан», –2010.
4. Мухина С.А Соловьёва. А.А. Современные инновационные технологии обучения. М.: «ГЭОТАР-Медия» 2008 43 с.
5. Майоров А.Н. Теория и практика создания тестов для системы образования.(как выбрать, создать и использовать тесты для целей образования)/-М.: Народное образование.2001г.
6. Очилов М. "Янги педагогик технологиялар", Қарши, 2000.
7. Сайдахмедов Н.С. Янги педагогик технологиялар. – Тошкент: Молия. нашр, 2003.
8. Шаповалова Т.Г. Методические аспекты тестирования учебных достижений учащихся в условиях дистанционного обучения. Южно-Сахалинск: СахГУ, 2004. - 112 с.

РЕЗЮМЕ

Мақолада технологик ёндашув ва назоратга қўйиладиган талабалар, хусусан, тест назоратининг ўзига хос жиҳатлари, тамойиллари, уни ишлаб чиқишга қўйиладиган талаблар тизимига оид маълумотлар берилган. Тест тузиш методика ва эътибор бериш лозим бўлган ҳолатлар, бу жараёнда йўл қўйилатган камчиликлар таҳлил этилган ҳамда хулосалар ишлаб чиқилган.

РЕЗЮМЕ

В статье приведена информация о технологическом подходе и требованиях к процессу контроля, в частности об особенностях, принципах тестового контроля и требованиях к его разработке. Рассмотрен процесс разработки тестов, методы и положения на которые нужно уделять особое внимание, проанализированы недостатки в этом процессе и сделаны выводы.

SUMMARY

The article provides information about the technological approach and the requirements for the control process, in particular, about the features, principles of test control and requirements for its development. The process of test development is considered, methods and provisions to which special attention should be paid, shortcomings in this process are analyzed and conclusions are drawn.

ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ КЛАССТЕРИ ШАРОИТИДА ИҚТИСОДИЁТ БИЛИМ АСОСЛАРИ ФАНИНИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Расулов А. Н.

Мақолага Чирчиқ давлат педагогика институти Мустақил изланувчи

Таянч сўзлар: иқтисодиёт тармоқлар, қарорлар, таълим, тизим, эркинлаштириш, таракқиёт.

Ключевые слова: отрасли экономики, решения, образование, система, либерализация, развитие.

Key words: sectors of the economy, solutions, education, system, liberalization, development.

Мамлакатимиз Президенти Ш.Мирзиёев таъкидлаганларидек, ҳаётнинг ўзи ва халқнинг талаблари бизнинг олдимизга амалий ечимини топиш лозим бўлган янги ва янада мураккаб вазифаларни қўймоқда. Ушбу муаммолар ва ҳаётнинг ўзи олдимизга қўйган мураккаб вазифаларни тезроқ ҳал қилиш, уларнинг ечимини излаб топиш, кўп жиҳатдан инсонларнинг иқтисодиёт сирларини, айниқса, бозор иқтисодиёти муносабатларининг мазмунини, уларнинг талаблари, зиддиятли хусусиятларини, қонуни-қоидаларини, 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегияси, мамлакатимизда иқтисодий таракқиётни жадаллаштириш мақсадида қабул қилинган стратегик дастурлар мазмунини, амалга оширилатган кенг қўламли иқтисодий ислохотларни янада

чуқурлаштириш, инсон манфаатини биринчи ўринга қўйиш, иқтисодиётни эркинлаштириш, таркибий ўзгартириш, модернизациялаш ва диверсификациялашнинг мақсади ва мазмунини чуқурроқ билишларига боғлиқдир. “Иқтисодиёт назарияси” фани иқтисодиёт тушунчаларини, унинг қонун-қоидаларини, тежамли хўжалик юришти сирларини, турли инсонлар ва хўжаликларнинг бир-бирлари билан манфаатли иқтисодий алоқада бўлиб, унумли меҳнат қилиш йўлларини ва шаклларини ўргатади. Жамиятда рўй берадиган иқтисодий қонунларни билиш ва уларнинг амал қилишига онгли муносабатда бўлишда, мамлакатни демократлаштириш ва иқтисодиётни бозор тамойиллари асосида ислох қилиш жараёнлари моҳиятини тушуниш учун зарур бўлган билимларни беришда “Иқтисодиёт назарияси” фанининг роли бекиёсдир. Айниқса, ёш авлодда бунёдкорлик ғояларини шакллантириш, уларнинг илмий дунёқарашини кенгайтириш, иқтисодий маданиятини ошириш каби муҳим вазифаларни бажариш орқали мазкур фаннинг аҳамияти тобора ошиб бормоқда.

Мамлакатимизда қабул қилинган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида ҳам масалага алоҳида эътибор қаратилган, яъни 3 йўналиши “Иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишлари”, 4-йўналиши “Ижтимоий соҳани ривожлантиришнинг устувор йўналишлари”да белгиланган берилган вазифаларни амалга ошириш зарурлиги белгилаб қўйилган.

Бугунги кунда республикаимизда олий иқтисодий таълимни янада ривожлантириш, айниқса, ижтимоий-иқтисодий муносабатлар билан боғлиқ бўлган билимлар асосини ташкил этувчи “Иқтисодиёт назарияси” фанини ўқитишнинг ўқув-услубий асосларини янада такомиллаштириш борасида сезиларли ишлар амалга оширилди. Бу эса ушбу фанни ўқитиш ишлари самарадорлигини янада оширмоқда.

Бугунги кунда мамлакатимиз таълим тизимини ривожлантириш, уни замонлаблари билан уйғунлаштиришга қатга аҳамият берилмоқда. Бунда мутахассис кадрларни тайёрлаш, таълим ва билим бериш тизими ислохотлар талаблари билан чамбарчас боғланган бўлиши муҳим аҳамият касб этади.

Республикаимиз олий таълим тизимида мутахассисларни тайёрлаш тизимини замон талаблари даражасида қайта ташкил этиш мақсадида иқтисодий таълимнинг халқаро андозаларидан самарали фойдаланиш долзарб аҳамият касб этмоқда. Чунки, дунёнинг ривожланган ва бозор иқтисодиёти амал қилаётган мамлакатларнинг деярли барчаси янги механизмнинг кескин ўзгаришларига мослаша оладиган ва ҳар қандай шароитда рақобатлаша оладиган иқтисодчи мутахассисларни тайёрлаш борасида замонавий иқтисодий таълим тизимига эгадирлар. 2019 йилда мамлакатимизни ривожлантиришнинг энг муҳим устувор вазифалари тўғрисидаги Ўзбекистон

Республикаси Президентининг Парламентга Мурожаатномасида мамлакатимизда олий таълим тизимини ривожлантириш масалаларига тўхталиб, “Олий таълим муассасаларида илмий салоҳиятни янада ошириш, илмий ва илмий-педагог кадрлар тайёрлаш кўламини кенгайтириш - энг муҳим масалалардан биридир. Ҳар бир ишлаб чиқариш соҳасида тармоқ илмий-тадқиқот муассасалари, конструкторлик бюрolari, тажриба-ишлаб чиқариш ва инновацион марказлар бўлиши мақсадга мувофиқдир. Биз мамлакатимизда инвестицияларни фақатгина иқтисодиёт тармоқларига эмас, балки илмий ишланмалар “ноу-хау”лар соҳасига ҳам кенг жалб қилишимиз керак.”1, - деб таъкидлаб ўтди.

Олиб борилаётган ислохотлар самарасини янада ошириш, давлат ва жамиятнинг ҳар томонлама ва жадал ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш, мамлакатимизни модернизация қилиш ҳамда ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш

бўйича устувор йўналишларни амалга ошириш мақсадида 2017 йил 7 февралда “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” №ПФ-4947 сонли Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони қабул қилинди. Мазкур Фармонга кўра мамлакатимизда 2017-2021 йилларда “...иктисодиётни янада ривожлантириш ва либераллаштиришга йўналтирилган макроиктисодий барқарорликни мустаҳкамлаш ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаб қолиш, миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш, кишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш, иқтисодиётда давлат иштирокини камайтириш бўйича институционал ва таркибий ислохотларни давом эттириш, хусусий мулк ҳуқуқини химоя қилиш ва унинг устувор максеини янада кучайтириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожини рағбатлантириш, ҳудудлар, туман ва шаҳарларни комплекс ва мутаносиб ҳолда ижтимоий-иқтисодий тараққий эттириш, инвестициявий муҳитни яхшилаш орқали мамлакатимиз иқтисодиёти тармоқлари ва ҳудудларига хорижий сармояларни фаол жалб этиш кўзда тутилган”.

Жамиятда рўй берадиган иқтисодий, ижтимоий қонунларни билиш ва уларни амал қилишига онгли муносабатда бўлишда, мамлакатни демократлаштириш ва иқтисодиётни бозор тамойиллари асосида ислох қилиш жараёнлари моҳиятини тушуниш учун зарур бўлган билимларни беришда таълим ва тарбия назарияси ва методикасининг аҳамияти катта. Айниқса, ёш авлодда бунёдкорлик ғояларини шакллантириш, уларнинг илмий дунёқарашини кенгайтириш, ижтимоий маданиятни ошириш каби муҳим вазифаларни бажариш орқали унинг роли тобора ошиб бормоқда.

Дастурини тайёрлашда Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан мутахассис кадрлар тайёрлаш ишини тубдан қайта қуриш, олий таълимни тубдан ислох қилиш ишини жадаллаштириш борасида қўйилган вазифалар, жумладан “...олий таълим муассасалари илмий салоҳиятини мустаҳкамлаш, олий таълимда илм-фанни янада ривожлантириш, унинг академик илм-фан билан интеграциялашувини кучайтириш, олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчиларининг илмий тадқиқот фаолияти самарадорлиги ва натижадорлигини ошириш”² масалалари ҳисобга олинди. Ўзбекистонда бозор иқтисодиёти ривожланаётган шароитда олий таълим йўналишлари ва ихтисосликлари бўйича мутахассисларни тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш ҳозирги замон долзарб масаласи бўлиб қолмоқда. Юқори малакали мутахассисларни тайёрлашни кенгайтириш билан бир вақтда олий таълим тизимини тубдан яхшилаш, ислох қилиш бугунги кунда энг муҳим вазифалардан бири бўлиб қолмоқда. Бу эса, биринчи навбатда, олий таълим йўналишлари бўйича ўқитиладиган фанларнинг мазмуни ва ўқув дастурларини халқаро андозаларга мослаштиришни талаб қилади. Дастур 13.00.12 - “Таълим-тарбия назарияси ва методикаси” ихтисослиги паспортига тегишли бўлган барча масалаларни ўз ичига қамраб олади.

Малакавий имтиҳон дастури 13.00.12 - “Таълим-тарбия назарияси ва методикаси” ихтисослиги бўйича иқтисод фанлари доктори илмий даражасига талабгор катта илмий ходим-изланувчилар ва РЮЭ институти учун мўлжалланган.

Рақамли иқтисодиёт рақамли технологияларга асосланган, электрон бизнес, электрон тижорат билан боғланган, рақамли товар ва хизматлар ишлаб чиқараётган ва тақдим этаётган иқтисодий фаолиятдир. Бунда иқтисодий хизмат ва товарлар учун ҳисоб-китоблар электрон пул орқали амалга оширилади. Рақамли иқтисодиёт концепцияси атомдан битга, яъни кимёвий энг кичик заррадан электрон бирликка ўтишга асосланади.

Ўзбекистон Республикаси Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлигини биринчи ўринбосари Олимжон Умаров таъкидлашчи, рақамли иқтисодиёт алоҳида фаолият турини эмас, балки ишбилармонлик, саноат объектлари, хизматларда ахборот технологияларидан фаол фойдаланишни англади. Агар оддий иқтисодиётда моддий буюмлар асосий ресурс ҳисобланса, рақамли иқтисодиётда бу қайта ишланадиган ҳамда узатиладиган ахборот, маълумотлар бўлади.

Рақамли иқтисодиёт йирик саноат объектлари иш самарадорлигини ошириш, ишлаб чиқаришда ўсиш, фаолият шаффофлигини таъминлаш, маҳсулот таннархини камайтириш имконини беради.

Адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. 2017 йил 19 сентябр Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқи. // Халқ сўзи, 2017 йил 20 сентябр.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // Халқ сўзи, 2020 йил 29 декабр.
<https://cyberleninka.ru/>
<http://library.ziyouet.uz/>
<http://tsue.uz/>
<http://arm.sies.uz/>

РЕЗЮМЕ

Мақола замонавий таълим кластери шароитида Иқтисодиёт билим асослари фанини ўқитиш методикасини такомиллаштириш ҳақида бўлиб, рақамли иқтисодиёт, мамлакатимизда Иқтисодиётни ривожлантириш йулида қабул қилинган қарорлар, иқтисодий таълим тизими ҳақида тушунчалар баён этилган.

РЕЗЮМЕ

В статье речь идет о совершенствовании методики преподавания основ экономики в условиях современного образовательного кластера, концепциях цифровой экономики, решениях, принимаемых в развитии экономики в нашей стране, системе экономического образования.

SUMMARY

The article deals with the improvement of the methodology of teaching the basics of economics in the conditions of a modern educational cluster, the concepts of the digital economy, decisions made in the development of the economy in our country, the system of economic education.

ОЛИЙ ТАЪЛИМДА ЎҚУВ МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Махмонов У.А.

“ТИҚХММИ” миллий тадқиқотлар университетининг Қарши ирригация ва агротехнологиялар институти катта ўқитувчиси

Таянч сўзлар: олий таълим, ўқитувчи, талаба, талабага йўналтирилган таълим, субъект, лидер, кредит-модуль тизими.

Ключевые слова: высшее образование, учитель, студент, образование ориентированное на ученика, субъект, лидер, кредитно-модульная система.

Key words: higher education, teacher, student, student-oriented education, subject, leader, credit-modular system.

Мамлакат иқтисодиётининг асосий бўғини бўлган кишлоқ хўжалиги, оғир ва енгил саноат, кимё ва озик-овқат саноати ва шу каби бошқа соҳаларга билимли ва малакали етук мутахассис кадрларни тайёрлаб бериш ушбу мамлакат олий таълим тизимининг асосий вазифасидир. Бу масъулиятли вазифани бажариш, яъни билимли, етарлича малака ва кўникмаларга эга бўлган, рақобатбардош кадрларни тайёрлаш мақсадида, замон талабидан келиб чиққан ҳолда олий таълим тизимида қўйлаб

ислохатлар ва ўзгаришлар амалга оширилмоқда. Мамлакат ҳукумати томонидан турли даражадаги бир қанча хужжатлар ишлаб чиқиляб, қабул қилинмоқда. Жумладан, 2018 йил 19 февралда “Ахборот технологиялари ва коммуникациялари соҳасини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5349-сонли Президент Фармони, 2018 йил 3 июлда “Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3832-сонли Президент Қарори, 2019 йилнинг 8 октябрида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон Фармони, 2020 йил 31 декабрда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Олий таълим муассасаларида таълим жараёнини ташкил этиш билан боғлиқ тизимни такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 824-сонли Қарори, 2021 йил 15 январда Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг “Олий таълим муассасаларида ўқув жараёнига кредит-модуль тизимини жорий этишнинг ташкилий масалаларига тааллуқли хужжатлар намуналарини тасдиқлаш тўғрисида”ги №30-сонли буйруғи ва бошқалар.

Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепциясида бир қанча долзарб вазифалар белгилаб берилган. Жумладан:

- олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини босқичма-босқич кредит-модуль тизимига ўтказиш;
- халқаро тажрибалардан келиб чиқиб, олий таълимнинг илғор стандартларини жорий этиш, жумладан ўқув дастурларида назарий билим олишга йўналтирилган таълимдан амалий кўникмаларни шакллантиришга йўналтирилган таълим тизимига босқичма-босқич ўтиш;
- олий таълим мазмунини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, ижтимоий соҳа ва иқтисодиёт тармоқларининг барқарор ривожланишига муносиб ҳисса қўшадиган, меҳнат бозорида ўз ўрнини топа оладиган юқори малакали кадрлар тайёрлаш тизимини йўлга қўйиш;
- олий таълим муассасаларининг академик мустақиллигини таъминлаш;

Мамлакатимиздаги олий таълим тизимида жорий этилаётган кредит-модуль тизимида ташкил этиладиган ўқиш жараёни мазмунан талабага йўналтирилган, бошқача айтганда шахсга йўналтирилган таълим ҳисобланади.

Шахсга йўналтирилган ўқитиш технологияларининг коммуникатив асоси – педагогик жараёнда ўқувчиға инсоний-шахсий ёндашишдир. Бошқача тарзда ифодаладиган бўлсак, шахсга йўналтирилган таълим – талабанинг фикрлаш ва ҳаракат стратегиясини инobatга олган ҳолда унинг шахси, ўзига хос хусусиятлари, қобилиятини ривожлантиришга йўналтирилган таълимдир.

Шахсга йўналтирилган таълимда асосий эътибор марказида талаба туради, барча омиллар талабанинг билим олишиға ва унинг мустақил тарзда ўқиб-ўрганишиға, мустақил ва эркин фикрлашиға, ундаги мавжуд қобилиятларни очишға ва уларни ривожлантиришға қаратилади. Умуман олганда бутун максad билимли, малакали, ўз мустақил фикриға эға, ижодкор мутахассис кадрларни тайёрлашға қаратилгандир.

Кредит-модуль тизими асосида ўқитишда ўқув режаларда фанларға ажратилган ўқув юкмасининг ярми ва ундan кўп қисми талабанинг мустақил таълимиға ажратилган. Аудитория ва мустақил таълим соатлари нисбати 1:1 ёки 1:1,5 нисбатни ташкил этади. Демак, талаба 1 соат аудитория машғулоти билан шуғулланса, 1 соат ёки 1,5 соат мустақил таълим билан шуғулланиши лозим бўлади.

Талабага йўналтирилган таълим ҳақида Канаданинг Нью Брансвик Университети Ассошейт профессори (PhD), «Эл-юрт умиди» жамғармаси ҳузуридаги Халқаро

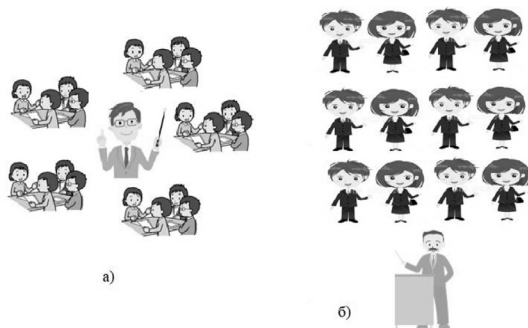
экспертлар кенгаши аъзоси В.Ўринов ўзининг “Ўзбекистон Республикаси Олий таълим муассасаларида ECTS кредит-модуль тизими: асосий тушунчалар ва қоидалар” номи қўлланмасида ўз фикрларини баён этган. Муаллифлар Ш.С.Шойимова, М.К.Хошимова, Ш.Р.Мирзаева, М.М.Қўзибоева томонидан чоп этилган “Таълим технологиялари” номи дарсликда шундай фикрлар келтирилган: “Шахсга йўналтирилган технологияларда, таълим олувчи шахси педагогик жараён марказига қўйилади, унинг ривожланишига ва табиий имкониятларини рўёбга чиқаришга қулай шарт-шароитлар яратилади”. Муаллиф Д.Шеровнинг “Шахсга йўналтирилган таълим технологияларининг илмий-назарий асоси” номи мақоласида таълим технологиялари ҳақида ҳам ўз қарашларини ифодалаб, шундай деган: “... зўравонликка асосланган бу педагогикада педагог ягона субъект, ўқувчилар педагогик жараён объекти, ўқитиш тушунтирув-қўрғазмалли усулда олиб борилади. Ўқитиш оммавий тарзда олиб борилиши туфайли ўқувчиларнинг ташаббуси ва мустақиллиги ўздан-ўзи сўниб бораверади. Шу боис технология асосан ўқувчиларда билим, кўникмаларни шакллантиради, улар шахсини ривожлантиришни кўзда тутмайди”. Шунингдек шахсга йўналтирилган таълим, унинг моҳияти ва афзалликлари ҳақида ҳам ўз фикр-мулоҳазаларини баён этган. Яъни, “Шахсга йўналтирилган ўқитиш технологияларининг коммуникатив асоси – педагогик жараёнда ўқувчига инсоний-шахсий ёндашиш-дир” деган фикрни бериб ўтган.

Мамлакатимиз олий таълим муассасаларида жорий этилаётган ECTS кредит -модул тизими қуйидаги тамойиллар асосига қурилган:

- 1) Талабага йўналтирилган таълимни ташкил этиш (student-centered education);
- 2) Таълимда шаффофликка эришиш (transparent education);
- 3) Таълимда мослашувчанликни кучайтириши (improving flexibility);
- 4) Талабалар мобилигини кучайтириш (improving student mobility).

Канаданинг Нью Брансвик Университети, Ҳуқуқ факультети Ассошейт профессори (PhD) Воҳид Ўриновга кўра таълим тизимларини одатда икки тоифага, яъни ўқитувчига йўналтирилган ва талабага йўналтирилган таълимга ажратиш мумкин. Уларни оддий қилиб қуйидагича тасвирлаш мумкин (1-расм).

Ўқитувчига йўналтирилган таълим тизимида таълимга, ўқув дастурларига, дарс жараёнларига қатъий равишда ОТМ, уни назорат қилувчи ташкилот ва ўқитувчи ҳоҳиши нуктаи назаридан ёндашилади. Бунда талабалар нимани, қанча, қандай

1-расм. Таълимнинг тоифаларга ажратилиши:

- а) талабага йўналтирилган таълим;
- б) ўқитувчига йўналтирилган таълим.

усулда ўрганиши кераклиги масалаларини белгилашда меҳнат бозори вакиллари ва талабаларнинг эҳтиёжлари, фикрлари кўп ҳам эътиборга олинмайди. Таълим жараёнини бошқариш ва ташкил этиш анча марказлашган тарзда амалга оширилади. Ўқув жараёнида ўқитувчига билимнинг ягона манбаи сифатида қаралади. Талабалар асосан нофаёл тингловчи сифатида шаклланади, чунки таълим жараёнлари уларни фаолликка ундамайди

(дарслар асосан маъруза шаклида ташкил этилади). Бундай таълим тизимида талабаларда мустақил фикрлаш, ўз фикрларини ифода этиш, мунозарага киришиш, муаммоларга танқидий ёндашиш, ўзлари учун ўзлари қарор қабул қилиш салоҳиятлари шаклланимайди.

Талабага йўналтирилган таълим бу ўқитувчига йўналтирилган таълимнинг тескариси десак тўғри бўлади. Ушбу тизимда таълимга олий таълим муассасаси, таълимни назорат қилувчи ташкилот ёки ўқитувчилар нуқтаи назаридан эмас, балки талабалар нуқтаи назаридан ёндашишни талаб этади. ОТМлар, уларни назорат қилувчи ташкилотлар ва ўқитувчилар таълим жараёнларини ташкил этувчиси бўлсаларда, улар асосан мувофиқлаштирувчи вазифасини ўтайдилар, яъни ўқув дастурлари, хусусан талаба нимани, қанча, қандай усулда ўрганиши кераклиги талабаларнинг қизиқишлари, эҳтиёжлари, мутахассислик ва меҳнат бозори талабларини чуқур таҳлил қилган ҳолда, яъни “пастан тепага” қараб (bottom up) шакллантирилади. Бунда ўқитувчига билимнинг ягона манбаи сифатида қаралмайди. Талабалар таълим жараёнларига фаол жалб этилади. Таълим тизими талабаларда мустақил фикрлаш, ўз билимини бошқалар билан улашиш, ўзи учун ўзи қарор қабул қила олиш салоҳиятларини шакллантиришга йўналтирилади [4].

Ўқитувчига йўналтирилган таълим ва талабага йўналтирилган таълимнинг ўзаро фарқи, афзаллик ва камчиликларини куйидаги жадвал кўринишида ифодалаш мумкин (1-жадвал).

1-жадвал

Ўқитувчига йўналтирилган таълим ва талабага йўналтирилган таълимнинг ўзаро фарқи, афзаллик ва камчиликлари

Субъектлар	Ўқитувчига йўналтирилган таълимда	Талабага йўналтирилган таълимда
Ўқитувчи	<ul style="list-style-type: none"> - лидер; - билим манбаи; - бериладиган билимлар мазмуни ва ҳажмини белгилувчи; - билимларни баҳоловчи асосий субъект; - дарсда энг фаол субъект; - топширик берувчи субъект; 	<ul style="list-style-type: none"> - лидер эмас; - билим манбаига йўналтирувчи; - талаблар асосида билимлар мазмуни ва ҳажмини шакллантирувчи; - билимларни баҳолаш тизимининг бир бўлагига; - дарсда қисман фаол субъект; - топширик берувчи субъект;
Талаба	<ul style="list-style-type: none"> - дарсда нофаол субъект; - тингловчи, ижрочи; - топширикни билвосита бажарувчи субъект; - масъулияти чегараланган; - танлаш ҳуқуқи чекланган; 	<ul style="list-style-type: none"> - дарсда фаол субъект; - тингловчи, ижрочи, танқидий таҳлил этувчи ва фикр билдирувчи; - топширикларни бевосита мустақил бажарувчи; - масъулияти юқори; - танлаш ҳуқуқига эга; - керакли билимларни талаб этувчи; - мустақил изланувчи, тадқиқотчи.
ОТМ	Ўқитувчи талабалари асосида шарт-шароитларни яратиб беради.	Талаба ва ўқитувчи талабалари асосида шарт-шароитларни яратиб беради.

Юқоридаги келтирилган маълумотлар ва таҳлилий жадвалдан шундай хулоса чиқариш мумкинки, талабага йўналтирилган таълимда талабанинг фан бўйича

Ўзлаштириши лозим бўлган билимлар мазмуни ва ҳажми ўқитувчининг нуқтаи-назаридан келиб чиқиб эмас, балки талабанинг талаб ва ҳохиш-истаклари, шунингдек иш берувчи ташкилотлар мутахассисларининг таклифлари асосида белгиланади. Бунда ўқитувчи фан бўйича ўзлаштирилиши лозим бўлган билимларни берувчи манба эмас, балки ушбу билимларни талаба ўзлаштириши учун қандай тарзда ҳаракат қилишини, яъни талабанинг ҳаракат троекториясини белгилаб берувчи субъектга айланади.

Талабага йўналтирилган таълим ECTS кредит – модул тизимининг қуйидаги қондаларида ўз аксини тошган:

- Таълим олиш вақти тушунчаси талабанинг дарсда ўтирган вақти билан эмас, балки унинг фан бўйича ўқиш ва ўрганишга сарфлаган умумий вақтидан келиб чиқиб белгиланади.
- Ўқув дастурлари ва ўқув режалари таълимдан қутилаётган аниқ ўқиш натижалари асосида шакллантирилади.
- Талабалар фанларни маълум даражада ўзлари танлаш ҳуқуқига эга бўлиш орқали ўзларининг ўқув дастурига эга бўлишади.

Хулоса ва таклифлар. Талабага йўналтирилган таълимда ўқув машғулотларини ташкил этиш ва самарадорлигини ошириш мақсадида қуйидагиларни тавсия сифатида айтиб ўтмоқчимиз. Дарс машғулотларини ўтиш жараёнида фан ўқитувчилари қуйидагиларга амал қилиши ва эришиши лозим:

- дарс машғулотларини (маъруза, амалий машғулот, семинар, лаборатория машғулотларини) ташкил этишда ва дарс мақсадини белгилашда таълимнинг шахсга йўналтирилганлигига эришиш;
- дарс машғулотларида ўқитувчи лидерлигидан воз кечиш ва талабаларнинг лидерлигини, уларнинг фаоллигини таъминлашга эришиш;
- талабаларнинг мустақил ўқиб-ўрганиши ва ўз устида мустақил ишлаши учун уларга фанни ўрганишлари учун “ўрганишдаги ҳаракат троекторияси”ни чизиб бериш ва йўналтиришга эришиш;
- талабалар билимини баҳолашда шаффофликни, адолатлилик ва ҳаққонийлик принципларига қатъий амал қилиш;
- талабанинг мустақил ишлашини ташкил этишда зарур ўқув-услубий таъминотни шакллантиришга эришиш;
- талабаларни рағбатлантириш ва уларга мотивация бериш.

Кредит-модуль тизими асосида ўқитишнинг талабага йўналтирилган таълимда ўқув машғулотларини ташкил этиш ва самарадорлигини оширишда фан ўқитувчиларининг роли муҳим аҳамиятга эга бўлиб, улардан катта тажриба, билим, маҳорат ва креативликни талаб этади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030-йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон Фармони. Тошкент, 2019 йил 8 октябрь.
2. 2020 йил 31 декабрда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Олий таълим муассасаларида таълим жараёнини ташкил этиш билан боғлиқ тизимни такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 824-сонли Қарори.
3. Усмонов Б.Ш., Хабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. – Тошкент, ТКТИ, 2020. – 120 бет.
3. В.Ўринов. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим муассасаларида ECTS кредит-модуль тизими:

асосий тушунчалар ва қоидалар. Кўлланма. Эл-юрт умиди жамғармаси ва Республика Олий Таълим Кенгаши билан ҳамкорликда. 2020 й. -64 б.

4. Ш.С.Шойимова, М.К.Хошимова, Ш.Р.Мирзаева, М.М.Қўзибоева Таълим технологиялари – Дарслик. – Т.: «ИЖОД-ПРИНТ», 2020. -310 бет.

5. Д.Шеров. Шахса йўналтирилган таълим технологияларининг илмий-назарий асослари. Academic research in educational sciences volume 2 | ISSUE 4 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723.

6. У.А.Махмонов. Олий таълимда кредит-модуль тизимининг жорий этилиши ва имкониятлари. “Замонавий таълим” илмий-амалий оммабоп журнали. №1 (98) сон, 2021 йил. 4-11 бетлар (ISSN 2181-6514).

РЕЗЮМЕ

Олий таълим тизимида ўқув машғулотларини ташкил этиш ва уларнинг мазмунини янада бойитиш, сифати ва самарадорлигини ошириш ўз аҳамиятини йўқотмайдиган масалалардан биридир. Ушбу мақолада кредит-модуль тизимида ўқув машғулотларини ташкил, сифати ва самарадорлигини ошириш борасида фикрлар-мулоҳазалар ва таклифлар баён этилган.

РЕЗЮМЕ

Организация образовательной деятельности в системе высшего образования и дальнейшее обогащение ее содержания, повышение ее качества и эффективности является одним из вопросов, который не теряет своей значимости. В данной статье описывается организация учебных занятий по кредитно-модульной системе, мнения и предложения по повышению качества и эффективности.

SUMMARY

The organization of educational activities in the higher education system and the further enrichment of its content, improving its quality and efficiency is one of the issues that does not lose its significance. This article describes the organization of training sessions on the credit-modular system, opinions and suggestions for improving quality and efficiency.

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA DUAL TA'LIM SIFATINIOSHIRISHNING SAMARALI USULLARI

Yusupova A. P.

Pedagogika innovatsiyalar, kasb-hunar ta'limi boshqaruvi hamda pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti tayanch doktorant

Tayanch so'zlar: professional ta'lim tizimi, dual ta'lim, mehnat bozori ehtiyojlari, amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim.

Ключевые слова: профессиональная система образования, дуальное образование, потребности рынка труда, практико-ориентированное образование.

Key words: professional education system, dual education, labor market needs, practice-oriented education.

Professional ta'lim muassasalarida jahon andozalariga mos yuqori malakali kadrlarni tayyorlash ko'p jihatdan professional ta'limida zamonaviy ta'lim tendensiyalarini joriy etilishiga bog'liqdir. O'z navbatida bu o'quv jarayonini ilg'or pedagogik texnologiyalar talabi asosida tashkil qilish orqali amalga oshirilishini taqozo qiladi. Bu esa ta'lim jarayonini bozor iqtisodiyoti talablarini inobatga olgan holda tashkil etish, unga tegishli o'qitish texnologiyalarni joriy qilish, ta'lim mazmunini doimiy ravishda yangilab borishga qaratilgan metodik ta'minotni takomillashtirish zaruratini keltirib chiqaradi. Mutlaqo yangi professional ta'limning asosiy missiyalarini amalga oshirish professional ta'lim tizimiga dual ta'limni joriy etish hamda mutaxassislarni tayyorlashda zamonaviy o'qitish texnologiyalari bilan uzviylikda kasbiy faoliyatga tayyorgarligini rivojlantirish va uni pedagogik nuqtai nazardan tadqiq qilish hamda uni yangi sifat bosqichiga olib chiqish texnologiyalari va metodikalarini yaratish talabini qo'yadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6 sentabrda “Professional ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” PF-5812-son farmoni hamda Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 7 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta’lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 466-son qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2020 yil 23 sentabrda imzolangan «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonunning 17-moddasida “Dual ta’lim ta’lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko‘nikmalarni olishga qaratilgan bo‘lib, ularning nazariy qismi ta’lim tashkiloti negizida, amaliy qismi esa ta’lim oluvchining ish joyida amalga oshiriladi” deb ko‘rsatilgan(1). Shunga asosan professional ta’limi tizimida dual ta’limni yaratish maqsadida Vazirlar Mahkamasining «O‘zbekiston Respublikasi professional ta’limida o‘qitishning dual tizimini tashkil etish to‘g‘risida»gi qarori ishlab chiqildi. Yoshlarning kasblar va mutaxassisliklarni egallashga bo‘lgan qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratish hamda professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish dolzarb hisoblanadi(2).

Respublikamizda va professional ta’lim tizimida olib borilayotgan ijtimoiy, iqtisodiy islohotlar mehnat bozorini raqobatbardosh malakali kadrlar bilan ta’minlash jarayonini takomillashtirishga alohida e’tibor qaratildi. Professional ta’lim sohasida olib borilgan islohotlar natijasida ta’limning xalqaro standart tasniflagichi bilan uyg‘unlashgan mutloqo yangi tizimi joriy qilindi. Shu bilan birgalikda ta’lim–tarbiya mazmuni, fan va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvini dual ta’lim tizimi asosida shakllantirish borasida tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Dual ta’lim - bu o‘quv jarayoniga mutaxassislarning nazariy va amaliy tayyorgarligini integratsiya qilish, shuningdek o‘quv jarayonida o‘quvchilarga professional ta’lim muassasalaridagi odatiy mashg‘ulotlar bilan bir qatorda ma’lum bir korxonaga yoki tashkilotga ishga borib kasbiy amaliy tajribaga ega bo‘lish imkonini beradi. Dual ta’limning o‘ziga xos xususiyati shundaki korxonalar teng shartlarda ta’lim muassasalari bilan birgalikda o‘quvchilarni kasb egallashga tayyorlashda bunda ta’lim muassasalari nazariy bilimlariga va ta’limga ma’sul bo‘lsalar, korxonaga va tashkilotlar o‘z navbatida amaliy mashg‘ulotlar uchun sharoit yaratadilar.

Dual ta’lim tizimini tashkil etishda xorijiy mamlakatlardan (Germaniya, Rossiya, Fransiya, Xitoy va boshqalar) muvaffaqiyatli qo‘llanilib kelinmoqda. Germaniya dual ta’limning asoschisi hisoblanadi. Bu mamlakat tajribasi butun Yevropa Ittifoqi va boshqa davlatlar uchun namuna bo‘lib xizmat qiladi. Germaniyada kasb-hunar ta’limi tizimi rivojlangan murabbiylik instituti, amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim va kadrlar tayyorlashda biznesning faol ishtiroki bilan ta’minlanadi. Germaniyada dual ta’lim o‘ziga xos milliy ta’lim tizimidir. Uning o‘ziga hosligi, birinchi navbatda, mehnat ta’limining tarixan shakllangan paradigmasi bilan bog‘liq, ya’ni mehnat etikasi bunga asos bo‘ladi. Germaniyadagi dual ta’lim, ehtimol, oddiy ko‘rinadigan texnologik parametrlarni amalga oshirish va qo‘llab-quvvatlashga muvaffaq bo‘lgan yagona tizim bo‘lib, u dual tizimdagi kasbiy-nazariy komponent o‘qish vaqtining uchdan bir qismini egallaydi va o‘z vaqtida amalga oshiriladi, amaliy ishlab chiqarish qismi esa o‘quv vaqtining taxminan uchdan ikki qismini tashkil etadi va o‘quv korxonasida amalga oshiriladi. Bu yerda ta’kidlash kerakki, ta’lim jarayonidagi asosiy omil bu amaliyotdir, ya’ni korxonada ma’lum bir ish joyida o‘qitish va ma’lum bir mahsulotni ishlab chiqarish (masalan: Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish uchun, ish natijasi va ishlab chiqarish normasi bo‘yicha ma’lum bir mahsulotlar tayyorlash). Ishlab chiqarish sohasi va ta’lim tizimining ushbu integratsiyasi ijobiy va salbiy tomonlariga ega hisoblanadi.

Dual ta'lim konsepsiyasini quyidagi maqsadlari, vazifalari va tamoyillarini qamrab oladi.

Maqsadlari:

- √ Professional ta'limi tizimini takomillashtirish orqali ishchi xodimlarni tayyorlashning mukammal tizimini ishlab chiqish;
- √ Professional ta'lim muassasalarining o'quv rejasida belgilangan fanlarni o'tilishiga ta'limning zamonaviy uslub va vositalarini joriy etish;
- √ Uzlüksiz kasbiy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish;
- √ Ishchi xodimlarning kasbiy malakalari darajasini oshirish.

Vazifalari:

- √ Kadrlar tayyorlash tizimi va mehnat bozoridagi talab tarkibi o'rtasidagi nomuvofqlikni bartaraf etish;
- √ Aholi hayotining barcha sohaları va mehnat bozori ehtiyojlariga javob beradigan ta'lim shakllarini professional ta'lim muassasalarida tashkil etish;
- √ Kadrlarni kasbiy tayyorlash bo'yicha o'quv dasturlari mazmuni va tuzilmasini o'zgartirish va sifat jihatidan takomillashtirish, ularning yuqori professionalligi kompetensiyasini ta'minlash;
- √ Kadrlarning kasbiy tayyorgarligini tashkil etishda tegishli darajada ishlab chiqilgan ilmiy, uslubiy va moddiy-texnik ta'minotni joriy etish.

Professional ta'lim tizimida dual ta'lim ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni olishga qaratilgan bo'lib, ularning nazariy qismi ta'lim tashkiloti negizida, amaliy qismi esa ta'lim oluvchining ish joyida amalga oshirilishi mehnat bozorini raqobatbardosh malakali kadrlar bilan ta'minlash jarayoniniga imkon beradi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" Qonuni. T-2020 y.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6 sentyabrdagi PF-5812-sonli "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi, farmoni.
3. Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 7 avgustdagi 466-sonli "O'zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi VM-163-sonli "O'zbekiston Respublikasi Professional ta'lim tizimida o'qitishning dual tizimini tashkil etish to'g'risida"gi qarori.
5. Xolmuxamedov M. "Yangi professional ta'lim – yangi missiya". «Xalq so'zi» gazetasi. №178-son, T.2020 y.
6. <http://edu.uz>
7. <http://ziyonet.uz>
8. <http://edu.profedu.uz>

РЕЗЮМЕ

Maqolada hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasining professional ta'limi tizimini rivojlantirish uchun dolzarb bo'lgan dual ta'limning muammolari ko'rib chiqilgan. Taklif etilayotgan dual ta'limning maqsadlari, vazifalari tamoyillarini qamrab, mavjud bo'lgan o'quv va ishlab chiqarish tizimini birlashtirishga imkon beradi, bu esa mehnat bozorida xalq xo'jaligining o'rta bo'g'iniga talab qilinadigan raqobatbardosh yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashga kafolat beradi.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются проблемы дуального образования, актуальные в настоящее время для развития системы профессионального образования в Республике Узбекистан. Предлагаемая дуального образования направленная на интеграцию существующей учебно-производственной системы, охватывания принципы целей задач, что гарантирует подготовку высококвалифицированных специалистов, востребованных на рынке труда для среднего звена народного хозяйства.

SUMMARY

The article discusses the problems of dual education, which are currently relevant for the development of the system of vocational education in the Republic of Uzbekistan. The proposed dual education covers the principles

of goals, objectives and allows to combine the existing system of training and production, which guarantees the training of competitive highly qualified specialists required by the middle class of the national economy in the labor market.

ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ТАЪЛИМИ УСТАЛАРИНИ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ЖАРАЁНИНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ ВА МУАММОЛАРИ

Уралов С.А.

Педагогик инновациялар институти докторанти

Таянч сўзлар: ишлаб чиқариш таълими устаси, малака ошириш, касбий компетентлик, касбий эҳтиёжлар, инновацион ёндашув.

Ключевые слова: мастер по производственному обучению, повышение квалификации, профессиональная компетентность, профессиональные потребности, инновационный подход.

Key words: master of industrial training, advanced training, professional competence, professional needs, innovative approach.

Мамлакатимиз раҳбари Ш.Мирзиёев томонидан 2019-йил 15-июл куни узлуксиз профессионал таълим тизимини янада такомиллаштириш масалалари бўйича ўтказилган йиғилишда “...жойларда ишсизлик кузатилаётган бир пайтда ишчи касблар бўйича мутахассисларга катта эҳтиёж борлиги” тўғрисида сўз юритилиб, ўз нутқи давомида “...таълим дастурларини халқаро талаблар асосида янгидан ишлаб чиқиб, ўқитувчи ва ишлаб чиқариш усталарини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ҳамда малакасини ошириш зарурлиги”ни алоҳида таъкидлаб ўтилган эди. Қарорда «Ҳаёт давомида таълим олиш» тамойили асосида бошқарув ҳамда педагог кадрларнинг узлуксиз малакасини ошириш учун таълим дастурларини инновацион ёндашувлар асосида доимий янгилаб бориш, хусусан ишлаб чиқариш таълими усталари учун уларнинг касбий эҳтиёжларини қондиришга йўналтирилган малака ошириш шакллари мустақил танлаш ва ўзлаштириш имкониятини яратиш белгиланган эди.

Профессионал таълимнинг замон билан ҳамоханликда ривожланиши бошлангич, ўрта ва ўрта махсус профессионал таълимга эга мутахассисларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимига бир қатор анъанавий ёндашувларни сезиларли даражада ўзгартиришни тақозо этади. Мутахассисларнинг юқори даражадаги малакаси, касбий маҳорати ва компетентлиги уларнинг ижтимоий таъминоти, касбий барқарорлиги ва ривожланишининг муҳим омилига айланишига олиб келади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» 2019-йил 6-сентябрдаги ПФ-5812-сон Фармони ижросини таъминлаш, шунингдек, профессионал таълим муассасаларининг бошқарув ҳамда педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини замонавий таълим стандартлари талабларидан келиб чиққан ҳолда янада такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Профессионал таълим муассасаларининг бошқарув ҳамда педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2021-йил 26-февралдаги 106-сонли қарори тасдиқланди. Қарорда «Ҳаёт давомида таълим олиш» тамойили асосида бошқарув ҳамда педагог кадрларнинг узлуксиз малакасини ошириш учун таълим дастурларини инновацион ёндашувлар асосида доимий янгилаб бориш, хусусан ишлаб чиқариш таълими усталари учун уларнинг касбий эҳтиёжларини қондиришга йўналтирилган малака ошириш шакллари мустақил танлаш ва ўзлаштириш имкониятини яратиш

белгиланди.

Бу эса, ўз навбатида профессионал таълим тизимида фаолият юритаётган касбий фанлар ўқитувчилари ва ишлаб чиқариш таълими усталарига шундай катга масъулият юклайдики, соҳа педагог ва усталари ўқувчиларга амалий машғулотларни ташкил этиш ва ўтказишдан олдин, ўзлари юксак педагогик ва касбий психологик маҳоратга эга бўлиши, соҳа бўйича амалий ишларни сифатли бажара оладиган уста бўлиши, устахона ёки лабораториялардаги амалий машғулотларга зарур бўладиган хом-ашё, асбоб-ускуна ва жиҳозларнинг меъёрий жиҳатдан тўғри танланишини билиши ҳамда дарснинг самарали ўтказилиши учун қўлланиладиган юқори педагогик технологиялар ва ўқув режалаштириш хужжатларини яхши билиши билан бирга юқори даражада фойдаланишни ҳам уддалай олишлари зарур. Ўқувчиларда асосий билим, кўникма ва малакалар шаклланишида хизмат қилувчи ишлаб чиқариш таълими усталари – таълим муассасаларида нафақат касбий таълимни амалга оширувчиси, балки ўқувчилар тарбиячиси сифатида ҳам асосий рол ўйнайди.

Ишлаб чиқариш таълими усталари томонидан ўқув амалиёти машғулотларини етарли даражада ташкил этилиши – бу уларнинг ўз устида доимий ишлаб, юксак маҳорат соҳиби сифатида шаклланиб боришларига боғлиқ. Бунинг учун малака ошириш курсларида инновацион технологиялардан фойдаланиб, таълим сифатини оширишда кенг қамровли амалиётни тадбиқ этиш талаб этилади.

Ишлаб чиқариш таълими усталарининг касбий ва педагогик компетентлигини ривожлантиришда, уларнинг малакасини ошириш узлуксиз таълимнинг энг мослашувчан тизими бўлиб, у жамият талабларига мобил тарзда жавоб беридиган тизимга айланиши керак. Услубий таълимнинг изчиллиги педагог кадрларнинг малакасини оширишда тизимни шакллантирувчи омил бўлиб хизмат қилиши керак, бироқ унинг танқислиги профессионал таълимда фаолият юритаётган ўқитувчилар ва ишлаб чиқариш таълими усталарининг касбий-педагогик фаолиятида кузатилади.

Ишлаб чиқариш таълими устасининг касбий-педагогик компетентлигини ривожлантириш жараёнининг муҳим таркибий қисмларидан бири уларнинг фаолиятни кузатиш ва коррекциялашдир. Мониторинг ўтказишдан мақсад уларнинг касбий сифатларини такомиллаштириш жараёнини, улар фаолиятининг маҳсулдорлик даражасини кузатишдан иборат. Мониторинг қўйидаги тамойиллар асосида амалга оширилади: объективлик, тизимлилик, изчиллик, яхлитлик, инсонийлик. Касбий-педагогик компетентлигини ривожлантириш жараёнининг якуний таркибий қисмларидан бири мониторинг натижалари асосида бошқарув усулини ўзгартириш бўлиб, ишлаб чиқариш таълими устасининг касбий ўсишига ёрдам берувчи тадбирларни ташкил этишда тузатишлар киритиш имконини беради. Шу билан бир қаторда, профессионал таълим муассасаси раҳбариятининг мавқеи ва унинг ишлаб чиқариш таълими усталарининг малакасини оширишга қизиқиши муҳим аҳамиятга эга. Бошқарув самарадорлиги, қабул қилинган қарорларнинг сифати таълим муассасасини ривожлантиришда асосий стратегик йўналишларни танлашга, устувор йўналишларни белгилашга, хатолардан қочишга ва ўқув фаолиятида, жумладан, таълим ва ишлаб чиқариш жараёнида юзага келадиган муаммоларни зудлик билан ҳал қилишга ёрдам беради. Амалиётда бошқарув самарадорлиги педагог ходимлардаги қатъий тартибга солиш билан ушбу жамоа субъектларининг фаолияти ўртасидаги оптимал нисбат билан таъминланади.

Ишлаб чиқариш таълими усталарини малакасини ошириш масаласи шу кунгача Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Малакали педагог кадрлар тайёрлаш ҳамда ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларини шундай кадрлар билан таъминлаш тизимини янада такомиллаштиришга оид чора-тадбирлар тўғрисида” 2012-

йил 28-майдаги ПҚ-1761-сон қарори асосида мавжуд 42 та олий таълим муассасаларида фаолият юритаётган малака ошириш ва қайта тайёрлаш минтақавий ва тармоқ марказларида ташкил этилган эди. Лекин, ушбу марказларда ишлаб чиқариш таълими усталарини касбий компетенцияси бўйича малакасини ошириш масаласи муаммолигича қолган эди. Жумладан, ишлаб чиқариш таълими усталарининг ўз касби бўйича касбий маҳоратини ошириш ва даражаларга эга бўлиш юзасидан олий таълим муассасаларида қуйидаги талаблар ҳал этилмаган:

1. Ўқув-устахонаси, ўқув-амалиёт хонаси, лаборатория ва полигонлар;
2. Амалий жараёнларни дастур талаблари даражасида ташкил этиш юзасидан моддий-техника базисини, мос устахона дастгоҳлари, асбоб-ускуналари ва ўқув-лаборатория жиҳозлари;
3. Амалий жараёнларга зарур бўладиган хом ашё материаллари;
4. Касб ва мутахассислик кесимида ишлаб чиқариш таълими усталарини малакасини ошириш юзасидан маҳоратли ва юқори даражага эга муҳандис-педагоглар;
5. Ўқув амалиётларини ташкил этиш юзасидан ўқув ва услубий қўлланмалар билан таъминланганлик даражаси каби муаммолар мавжуд эди.

Педагогик инновациялар, касб-хунар таълими тизими бошқарув ҳамда педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институтининг ҳудудий қайта тайёрлаш ва малака ошириш факултетларида ишлаб чиқариш таълими усталарини интернет ахборот тармоғи, мултимедиа тизимлари, масофадан ўқитиш усулларида, вебинар технологиялари имкониятларидан унумли фойдаланиш, ахборот-коммуникация ва инновацион технологиялардан фойдаланиб малакасини ошириш тизими жорий этилиши белгиланди.

Бугунги кунда малакали ишчиларни тайёрлашга қўйиладиган талабларнинг ортиб бориши ишлаб чиқариш таълими устасига қўйиладиган талабларнинг ҳам ортишига олиб келмоқда. Бугунги кунда ташкил қилинган профессионал таълим муассасаларининг ҳам олдига ҳам меҳнат бозори талабларига жавоб берадиган кадрлар тайёрлаш мақсад қилиб қўйилган.

Аниқланишича, 1997 йилдан бошлаб касб-хунар коллежлари фаолият юритиб келинган бўлса, охириги йилларда касб-хунар коллежларида фаолият юритаётган ишлаб чиқариш таълими усталарининг касбий-педагогик компетентлиги даражаси паст бўлганлиги маълум бўлди. Масалан:

2011/2012 ўқув йилида касб-хунар коллежларида 12447 нафар ишлаб чиқариш таълими усталари фаолият олиб борган бўлса 2%и 1-тоифага, 3%и 2-тоифага ва 95 %и эса тоифасиз;

2012/2013 ўқув йилида касб-хунар коллежларида 12230 нафар ишлаб чиқариш таълими усталари фаолият олиб борган бўлса 2%и 1-тоифага, 3%и 2-тоифага ва 95 %и эса тоифасиз;

2013/2014 ўқув йилида касб-хунар коллежларида 13246 нафар ишлаб чиқариш таълими усталари фаолият олиб борган бўлса 2%и 1-тоифага, 5%и 2-тоифага ва 93 %и эса тоифасиз;

2014/2015 ўқув йилида касб-хунар коллежларида 14345 нафар ишлаб чиқариш таълими усталари фаолият олиб борган бўлса 2%и 1-тоифага, 5,5%и 2-тоифага ва 92,5 %и эса тоифасиз;

2015/2016 ўқув йилида касб-хунар коллежларида 15232 нафар ишлаб чиқариш таълими усталари фаолият олиб борган бўлса 2,2%и 1-тоифага, 6%и 2-тоифага ва 91,8 %и эса тоифасиз;

2016/2017 ўқув йилида касб-хунар коллежларида 15657 нафар ишлаб чиқариш

таълими усталари фаолият олиб борган бўлса 2.6%и 1-тоифага, 6.1%и 2-тоифага ва 91.3 %и эса тоифасиз;

2017/2018 ўқув йилида касб-хунар коллежларида 16749 нафар ишлаб чиқариш таълими усталари фаолият олиб борган бўлса 3%и 1-тоифага, 7%и 2-тоифага ва 93 %и эса тоифасиз;

2018/2019 ўқув йилида касб-хунар коллежларида фаолият кўрсатаётган ишлаб чиқариш таълим усталарининг 7.7%и (1.8%и – 1-тоифа, 5.9%и – 2-тоифа) да тоифанинг мавжудлиги, қолган 92.3%и эса тоифасиз ишлаб чиқариш таълими усталари ташкил қилиб келганлиги аниқланди.

Умумий айтиладиган бўлсак, 2010 йилдан бошлаб касб-хунар коллежларида фаолият юритаётган тоифага эга ишлаб чиқариш таълими усталарининг ўртача кўрсаткичи 7-8 %ни ташкил этганлиги маълум бўлди [7].

Юқоридагиларни фикрлардан келиб чиқиб, профессионал таълим муассасалари ишлаб чиқариш таълими усталарини малака ошириш жараёнида юқори даражада касбий ва педагогик компетентликка эришишда қуйидаги жараёнларни амалга ошириш таклифи берилади:

1. Фан, таълим ва ишлаб чиқаришдаги жадал ривожланишни инобатга олган ҳолда ИЧТУларини ҳар йили мажбурий камида 36 соатлик корхоналар, муассасалар ва ташкилотларда малака оширишни жорий қилиш.

2. ИЧТУларининг малакасини оширишни олий таълим муассасаларида эмас, балки малака оширишга ихтисослашган таянч профессионал таълим муассасаларида жорий қилиш.

3. Таянч профессионал таълим муассасаларида эҳтиёжга асосланган ишлаб чиқариш таълими усталарини тайёрлаш тизимини йўлга қўйиш.

4. Профессионал таълим тизимида “Ҳаёт давомида таълим” амалиётга жорий қилинганлиги учун ИЧТУларини “Катталар таълими” (Андрогогика)ни ташкил қилишга тайёрлаш.

5. ИЧТУларининг малака талаби (Касбий стандарти)ни аниқ талаблар қўйган ҳолда такомиллаштириб ишлаб чиқиш.

6. Таянч коллежларда намунавий ўқув устаҳона ёки ўқув машғулотини ўтказиш жойларини ташкил этиш ва уларни доимий замонавий жиҳозлар билан таъминлаб бориш.

7. Намунавий ўқув устаҳона ёки ўқув машғулотини ўтказиш жойларида намунавий ўқув амалий машғулотлар олиб бориш.

8. ИЧТУлари малака ошириш даврида тоифа (разряд)сини оширишни ташкил қилиш.

9. ИЧТУларининг малакасини ошириш даврида тоифалари, мутахассислиги ва билими даражасидан келиб чиқиб гуруҳларни шакллантириш.

10. ИЧТУлари касбий фаолияти натижаларини мониторинг қилиш мақсадида платформа яратиш, бунда электрон “Портфолио”сини жойлаштириш.

11. WorldSkills дастурлари ва талаблари билан таништириш ҳамда ўқув жараёнига шу талабларни жорий этиш масалаларини кўриб чиқиш, амалга ошириш механизмини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш пировард мақсадларга эришиш натижасидир.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» 2019-йил 6-сентябрдаги ПФ-5812-сон Фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Малакали педагог кадрлар тайёрлаш ҳамда ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларини шундай кадрлар билан таъминлаш тизимини янада такомиллаштиришга оид чора-тадбирлар тўғрисида” 2012-йил 28-майдаги ПҚ-1761-сон қарори.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Профессионал таълим муассасаларининг бошқарув ҳамда педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2021-йил 26-февралдаги 106-сонли қарори.

4. О.Сарманов “Профессионал таълим тизими ва унда ишлаб чиқариш таълими усталарининг роли”, “Касб-хунар таълими” илмий-услубий, амалий, маърифий журнали, 2020-йил, 2-сон.

5. Р.Х.Джурарев, Ш.Эргашев, “Подготовка, переподготовка и повышение квалификации мастеров производственного обучения и преподавателей специальных дисциплин”. “Профессионал таълим тизимида ислохотлар: малака ошириш таълим турида инновацион ғоялар” мавзусидаги Халқаро илмий-амалий конференция материаллари, Тошкент – 2020 йил.

6. З.Я.Худайбердиев “Профессионал таълим тизими бошқарув ҳамда педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишнинг замонавий шакллари амалга оширишдаги асосий вазифалар”. “Профессионал таълим тизимида ислохотлар: малака ошириш таълим турида инновацион ғоялар” мавзусидаги Халқаро илмий-амалий конференция материаллари, Тошкент – 2020 йил.

7. О.Б.Сарманов, Ш.Шарофидинов “Ишлаб чиқариш таълими устасининг касбий-педагогик компетентлигини ривожлантириш” “Профессионал таълим тизимида ислохотлар: малака ошириш таълим турида инновацион ғоялар” мавзусидаги Халқаро илмий-амалий конференция материаллари, Тошкент – 2020 йил.

8. Г.И.Крупликов “Настольная книга мастера профессионального обучения” Москва 2006.

9. Поташник М.М. Управление профессиональным ростом учителя в современной школе. М.: Центр педагогического образования, 2010. 448 с.

РЕЗЮМЕ

Мақолада ишлаб чиқариш таълими усталарини малакасини ошириш тизимидаги мавжуд муаммолар, муаммони баргараф этиш мақсадида уларнинг касбий компетентлигини оширишга инновацион ёндашув ва соҳада ижобий ўзгаришларга зарурий асосни яратиш мақсадида тизимда фаолият олиб бораётган усталар малакасини оширишни ташкил этиш тизимини такомиллаштириш юзасидан фикр-мулоҳазалар берилган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются существующие проблемы в системе повышения квалификации мастеров производственного образования, инновационный подход к повышению их профессиональной компетентности с целью преодоления проблемы и совершенствования системы повышения квалификации магистров, работающих в системе, для создания необходимой базы к положительным изменениям в сфере.

SUMMARY

The article discusses the existing problems in the system of advanced training of masters of industrial education, an innovative approach to improving their professional competence in order to overcome the problem and improve the system of advanced training of masters working in the system to create the necessary base for positive changes in the field.

ТАЛАБАЛАРНИНГ ТЕХНОЛОГИК КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Даминов Л. О.

Ислом Каримов номидаги Тошкент давлат техника университети ўқитувчиси

Таянч сўзлар: модернизациялаш, самарадорлик, компетент, компетентлик, билим, кўникма, малака.

Ключевые слова: модернизация, эффективность, компетенция, компетенция, знания, умение, квалификация.

Key words: modernization, efficiency, competence, competence, knowledge, skill, qualification.

Дунёнинг ривожланган мамлакатларида таълим жараёнини компетентли ёндашув асосида ташкил этиш меҳнат бозорига рақобатбардош кадрлар тайёрлашнинг муҳим йўналиши сифатида қаралмоқда. ЮНЕСКО томонидан 2030 йилгача белгиланган халқаро таълим концепциясида «бутун ҳаёт давомида сифатли таълим олишга имконият яратиш» долзарб вазифа сифатида белгиланди. Модернизациялашнинг умумий

жихатида Ўзбекистонда олий таълим қўлаб инновациялар, таркибнинг устувор йўналишидаги ўзгаришлар, функциялар, мақсадлар ва натижалар ҳақидаги фикрларни ўзгартириши билан тавсифланади. Шунга қарамасдан, замонавий талабларга жавоб берадиган олий таълимнинг ҳақиқати, талабаларда олий таълим муассасасида психологик -педагогик ва муҳандислик тайёргарлик жараёнида олинган назарий билимлар ўртасидаги фарқ ва уларни амалиётда қўллаш тажрибаси, бу шубҳасиз касбий фаолият самарадорлигига таъсир қилади.

Жаҳонда педагог кадрларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш орқали олий таълим муассасалари фаолиятининг сифати ва рақобатбардошлигини таъминлашга бўлган эҳтиёж янада кучаймоқда. БМТ Бош Ассамблеясининг 70 йиллик юбилей сессиясида қабул қилинган «Барқарор ривожланиш мақсадлари (SDGs)» ҳамда «Европа олий таълим макони» (ЕНЕА) концепциялари мазмунида «кадрларни тайёрлаш ва малакасини оширишда компетенцияларга асосланган таълим (competence-based learning) моделини жорий этиш белгилаб берилган.

Компетентлик инглизча «competence» тушунчасининг луғавий маъноси «қобилият» демакдир, бироқ компетенция атамаси билим, кўникма, маҳорат ва қобилиятни ифода этишга хизмат қилади.

Ғарб мамлакатларида шаклланган анъанага мувофиқ мутахассиснинг касбий малакаси унингкомпетентлиги, таълим тизими эса – билим, кўникма ва малакалар даражаси билан ўлчанади.

Хорижий мамлакатларда, ўзида фақатгина эришилиши лозим бўлган натижани акс эттирувчи, мутахассис билим ва малакаларини мужассамлаштирувчи малакавий стандартлар асосида иш юритилади.

Агарда «компетент» ва «компетентлик» тушунчаларининг этимологик таҳлилига назар ташласак, улар тасодифан юзага келмаганлигини англаш мумкин.

Компетентлик талаба томонидан алоҳида билим ва малакаларни эгалланишини эмас, балки ҳар бир мустақил йўналиш бўйича интегратив билимлар ва ҳаракатларнинг ўзлаштирилишини назарда тутаяди.

Республиканинг миллий давлат таълим тизими моҳиятига қўра таълим мазмунининг минимал талаблари қуйидаги асосий бирликлар: билим, кўникма ва малакаларга асосланади.

Битирувчиларнинг касбий тайёргарлиги даражасига қўйилувчи талаблар нуқтаи назаридан компетентлик талабаларнинг муайян вазиятларда билим, малака ва фаолият усуллари тўпламини мақсадга мувофиқ қўллаш қобилиятини англатади.

Компетентлик – бу талабанинг шахсий ва ижтимоий аҳамиятга эга касбий фаолиятни амалга оширилиши учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланиши ҳамда уларни касбий фаолиятда қўллаш олиши билан ифодланади. Мазкур ўринда «компетентлик» тушунчасининг моҳияти ҳам тўла очилади, у қуйидаги икки кўринишда намоён бўлади: компетентлик талабаларнинг шахсий сифатлари тўплами ҳамда касбий соҳанинг таянч талаблари сифатида.

Таълим мазмунининг ўқув режадаги фанлар блоклари (барча фанлар учун), фанлараро (фанлар тўплами учун) ва предметли (маълум бир фан учун) тарзда гуруҳланганлиги боис, қуйидаги уч даражани намоён этувчи компетентликни эътироф этиб ўтаемиз:

- ▶ таянч компетентлик (таълимнинг гуманитар, ижтимоий-иқтисодий мазмунига қўра);
- ▶ фанлараро компетентлик (умумкасбий тайёргарликнинг ўқув фанлари ва таълим блокларига доирлигига қўра);

- ▶ битта предмет (фан) бўйича компетентлиги (махсус ўқув фани доирасида аниқ ва маълум имкониятга эгаллигига кўра).

Шундай қилиб, таянч компетентлик олий педагогик таълимнинг ҳар бир босқичи учун таълим блоклари ва ўқув фанлари даражасида аниқланади. Таянч компетентлик тартибини белгилашда касбий педагогик таълимнинг асосий мақсадларига мувофиқ ижтимоий ва шахсий тажрибанинг моҳияти, ижтимоий жамиятда касбий фаолиятни ташкил этиш жараёнида ҳаётини кўникмаларни эгаллашга имкон берувчи асосий турлар муҳим аҳамият касб этади.

Касбий фаолиятни ташкил этишда муҳим аҳамиятга эга бўлган компетентликнинг асосий элементлари «Давлат таълим стандартлари»да ўз ифодасини топган. Ушбу тушунча таълим соҳасида қўлланилувчи таянч агама сифатида 1992 йилда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонуни мазмунини ёритишда илк бор фойдаланилган.

Таянч педагогик таълимга эга бўлмаган, таълим ва тарбия жараёни хусусиятларини инобатга олиш асосида эмас, балки аксарият ҳолларда шахсий тажриба ва сезгиларига таяниб иш юритувчи ўқитувчиларнинг фаолиятларида, самарадорликни таъминлаш йўлида ушбу талабнинг юзага келиши педагогик заруриятдир.

Талабаларнинг технологик компетентлигини такомиллаштиришда таълим дастури мазмуни ва уни ўзлаштирган мутахассисларнинг касбий тайёргарлик даражасига қўйилувчи талабларга қўйидагилар қиради:

1. кундузги ва сиртки таълим бўлимлари томонидан дастурни ўзлаштириш муддати;
2. ушбу жараённи амалга ошириш учун яратилувчи педагогик шарт-шароитлар бўйича талаблар;
3. битирувчиларни яқуний давлат аттестациядан ўтказиш жараёнига нисбатан қўйилувчи талаблар.

Битирувчиларнинг юксак даражадаги ижодий, интеллектуал ва амалий фаолиятини ташкил этишга тайёрлаш учун давлат таълим стандарти яратувчилари томонидан таълим жараёни субъектларининг эътиборини олий таълим муассасаларида ўрганилаётган фанлар, уларнинг технологик компетентлиги шаклланганлиги, шунингдек, касбий фаолият методологияси, ушбу фаолиятни моделлаштириш ҳамда лойиҳалаштиришга қаратилади.

Шу боис, талабаларнинг технологик компетентлигига қўйилаётган талабларга қарор қабул қилиш, назоратни ташкил этиш, фаолиятни баҳолаш, тахмин қилиш, методлар моҳиятини ўзлаштириш, моделлаштириш, менежмент тамойилларини билиш ва бошқалар қиради.

Адабиётлар:

1. Incheon Declaration/Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (World Education Forum, 19-22 may 2015, Incheon, Republic of Korea).
2. Муслимов Н.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини касбий шакллантириш. Монография. – Тошкент: Фан, 2004. – 128 б.
3. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – Москва: Высшая школа, 1991. – 208 с.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада талабаларнинг технологик компетентлигини такомиллаштириш бўйича дунёнинг ривожланган мамлакатларида олиб борилаётган ишлар, касбий компетентлик тушунчаси, унинг даражалари ва такомиллаштириш усуллари ҳақида сўз юритилади.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается работа, проводимая в развитых странах по повышению технологи-

ческой компетентности студентов, понятие профессиональной компетентности, ее уровни и методы повышения.

SUMMARY

This article discusses the work being done in developed countries to improve the technological competence of students, the concept of professional competence, its levels and methods of improvement.

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЁТ БИРЛИГИ АСОСИДА МАЛАКАЛИ КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ

Файзуллаев Р.Х.

“Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти” Миллий тадқиқот университети “Профессионал таълим ва жисмоний маданият” кафедраси в.б., доценти

Таянч сўзлар: профессионал таълим тизими педагог кадрлар, ривожлантириш.

Ключевые слова: система профессионального образования педагогических кадров, развитие.

Key words: the system of professional education of teaching staff, development.

Меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мувофиқ узлуксиз таълим тизимини такомиллаштириш ва юқори малакали кадрлар тайёрлаш, таълим хизматларининг очиклиги ва сифати масалаларига давлат томонидан алоҳида эътибор қаратилмоқда. Шу мақсадда Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорлари, Вазирлар Маҳкамаси томонидан профессионал таълими тизимига доир қабул қилинган қатор қарорларнинг амалга оширилишини таъминлашда мазкур таълим тизимида фаолият кўрсатаётган раҳбар ҳамда педагог кадрларнинг профессионал таълими соҳасида давлат сиёсати ва уни модернизациялашга доир ҳуқуқий асосларини чуқурроқ билишлари муҳим аҳамият касб этади.

Мазкур дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони, 2020 йил 23 сентябрда Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисидаги”ги Қонуни, 2019 йил 6 сентябрдаги “Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5812-сонли Фармони, Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 15 майдаги “Ўзбекистон Республикасида Касбий малакалар, билим ва кўникмаларни ривожлантириш миллий тизими фаолиятини ташкил этиш чоралари тўғрисида» 287-сон, 2020 йил 7 августдаги «Ўзбекистон Республикасида узлуксиз бошланғич, ўрта ва ўрта махсус профессионал таълим тизимини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида» 466-сон қарорлари талабларидан келиб чиққан ҳолда малака ошириш тизимини ислоҳ қилиш ва ривожлантириш мақсадида ишлаб чиқилган.

“Профессионал таълим соҳасида давлат сиёсати, касбий малакалар, билим ва кўникмаларни кивожлантириш миллий тизими” ўқув дастури тингловчиларни Профессионал таълим соҳасидаги давлат сиёсати ва уни модернизациялашда концептуал ёндашув масалаларини Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг асарлари, нутқларида қўйилишининг мазмун ва моҳиятидан келиб чиқиб таништириш, сингдиришни кўзда тутди.

Замон тезкор, ҳар кунини ҳар соҳада янгилашларга гувоҳ бўляпмиз. Шундай шароитда мамлакатимизнинг барча тармоқларида илғор фикрлайдиган, малакали,

бугунги кун талабларига мос кадрлар зарур. Сўнги йилларда юртимизда олий таълим тизимида амалга оширилаётган ислохотлардан кўзланган мақсад ҳам шу аслида.

Иктисодийёт тармоқлари нихоятда кенг ва уларга рақобатбардош мутахассисларни етказиб бериш осон эмас. Хусусан, газ, газконденсат қазиб чиқариш, ер остида сақлаш объектларини ишлатиш ва хизмат кўрсатиш, нефть ва газ кудуқлари тадқиқотининг геофизик усуллари, нефть қазиб чиқариш объектларини ишлатиш ва хизмат кўрсатиш каби йўналишлар бўйича етук кадрларга юртимизда ҳам, хорижда ҳам талаб юқори. Бу талабни қондириш эса шу йўналишлардаги олий таълим муассасалари зиммасига масъулият юклайди. Бу вазифаларнинг мамлакатимизда олий таълим тизимида қаратилаётган катта эътибор, уларда ўқув, илмий-инновацион, маънавий-маърифий ишларни такомиллаштириш, моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, замонавий бошқарув механизмларини жорий этиш борасида амалга оширилаётган чора-тадбирлар билан уйғунлиги натижалар кўламини янада оширмоқда.

Тингловчиларда эришилган натижалар ва амалга оширилиши лозим бўлган вазифалар, мазкур вазифаларни бажариш борасида профессионал тизими тасарруфидаги барча таълим муассасалари педагог ходимларига ва улар орқали кенг жамоатчиликнинг оғиш-шуурига етказиш кўникмасини шакллантириш.

Ўзбекистонда касб-хунар таълим тизимини модернизация қилишнинг долзарблигини асослаш. Глобаллашув жараёнида касб-хунар таълим муассасалари таълим-тарбия жараёнини модернизация қилишнинг устувор жиҳатларини аниқлаш.

Илғор хорижий мамлакатлар тажрибаси асосида касб-хунар таълими тизимини тубдан такомиллаштириш, малакали кадрлар тайёрлаш учун зарур шарт-шароитлар яратиш.

Назарий машғулотлар амалий машғулотлар билан уйғун ҳолда олиб борилади. Назарий машғулотларда “Маъруза”, “Савол-жавоб”, “Ақлий ҳужум”, “Баҳс-мунозара” муаммоли методларидан фойдаланилади. Назарий машғулотларда видео-проектор орқали Power Point тақдимот дастурида тайёрланган материаллардан, доска ва флипчарт доскаларидан фойдаланилади.

Амалий машғулотлар давомида тингловчилар кадрлар тайёрлаш сифатини таъминлаш ишлари, таълимни режалаштириш ва бошқаришдаги мустақиллик шакллантирган ҳолда қуйидаги амалий топшириқларни бажарадилар.

Амалий машғулотлар интерактив методлар асосида, яъни семинар-тренинг шаклида ўтказилади. Амалий машғулотларда “Кичик гуруҳларда ишлаш” методидан фойдаланилади. Машғулот давомида шаклланган кичик гуруҳлар муҳокамалар асосида Кенгаш фаолиятини ташкил этиш ва юритиш бўйича меъёрий ҳужжатларнинг мазмуни ва уларни амалиётга жорий этишдаги муаммоларни ўрганадилар, таҳлил қиладилар ҳамда уларни бартараф этиш юзасидан тавсиялар ишлаб чиқиб, тақдимот қиладилар.

Ҳозирги кунда Профессional таълим ва бошқа олий ўқув юртлари сони сезиларли даражада ортди, таълим тизими ҳам ўзгарди. Аввалгидай гуманитар таълим анъаналари муҳим ўринни эгаллайди, лекин техник таълим, назария билан амалиёт бирлиги, фанлараро таълим ҳам биринчи ўринга чиқмоқда. Олий ўқув юртлари фан ва техниканинг охириги ютуқлари-йўналишларни акс эттирувчи дастурларни киритмоқдалар. Шу мақсадда ўқув режалари қайта кўриб чиқилмоқда.

олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари сифатида қуйидагилар белгиланади:

- олий ўқув юртлари профессор-ўқитувчиларининг педагогик ва касб даражасини

мунтазам ошириш асосида уларнинг қонунчилик нормалари, назария, илмий ва амалий тадқиқотлар, технологик тараққиёт ва ўқитилаётган фанлар бўйича инновациялар, шунингдек, ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари соҳасидаги сўнгги ютуқларни чуқур ўрганиш;

- юқори самарали замонавий таълим ва инновация технологиялари, илғор хорижий тажрибани кенг жорий этган ҳолда, олий ўқув юр்தларининг педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш бўйича малака талаблари, ўқув режалари, дастура ва услубларини тубдан янгилаш.

Педагогик олий таълим муассасалари талабаларининг амалий таълимипрофессонал педагогик кадрлар тайёрлашнинг муҳим омили ҳисобланади. Зеро, билим хазина бўлса, шуҳбасиз, унинг эшигини очадиган қалит бу – амалиёт, амалийтаълимдир. Ҳозирги вақтда педагогика йўналишидаги олий таълим муассасаларида амалий тайёргарлиги юқсак, профессионал педагогик кадрлар тайёрлашмуаммоси энг долзарб масалалардан биридир. Глобаллашув, айниқса, педагогик таълимдаги кейинги ислохотлар жараёнининг тезлашиши, замонавий ўқитиш технологиялар пайдо бўлиши ва ахбороткоммуникация технологияларидан амалиётда кенг фойдаланиш билан боғлиқҳолда, ушбу муаммо янада кескинлашди. Ҳозирги замонавий иқтисодиёт учунқийин ва доимий ўзгарувчан шароитларда янги муаммоларни ечишга қодир бўлганкадрлар талаб қилинди. Замон талабларига жавоб берадиган малакали кадрларнтайёрлаш учун компетентли ўқитувчилар керак бўлади.

Назарияваамалиётбирлигининифодаловчиўқитувчиқасбийбилимдонлиги модели инновацион-педагогик кўникмаларни қуйидаги тўрттуруҳга жамлайди:

1. Тарбиянингобъективжараёнимазмунинианиқинновацион-педагогик вазифага кўчириш; янги билимларни фаол ўзлаштиришга тайёргарлик даражасини аниқлаш учун шахс ва жамоани ўрганиш ҳамдаунинг асосида ҳар бир ўқувчи шахси ва жамоани ривожлантиришнилойиҳалаш: таълимий, тарбиявий, ривожлантирувчи вазифалар мажмуасиниияжратиш, уларни аниқлаштириш ва бош вазифани белгилаш кўникмалари.

2. Мантиқий яқунланган инновацион-педагогик тизимни қуриш ваҳаракатга келтириш: таълим-тарбия вазифаларини комплекс режалаштириш -инновацион таълим жараёни мазмунини асосли танлаш, уни ташкилэтишнинг энг мақбул шакл, метод ва воситаларини танлаш кўникмалари.

3. Инновацион таълим-тарбия компонентлари ва омиллари орасидаги боғланишларни аниқлаш ва ўрнатиш, уларни ҳаракатга келтириш; моддий, маънавий-руҳий, ташкилий в.б. зарурий шароитларни яратиш; ўқувчи шахсини таълим-тарбия объектдан субъектига айлантирувчи фаолиятни ривожлантириш ва фаоллаштириш; ҳамкорликдаги фаолиятни ташкил этишва ривожлантириш; режалаштирилмаган ташқи таъсирларни мослаштириш.

4. Инновацион-педагогик фаолият натижаларини ҳисобга олиш вабаҳолаш: ўқитувчи фаолияти натижалари, таълим жараёнини таҳлил ва ўзўзини таҳлил; бош ва ундан келиб чиқувчи янги педагогик вазифаларнианиқлаш.

Фаолиятли ёндашув тамойили назария ва амалиётнинг дидактик боғлиқлигига асосланади. Дидактика назариясида билим тушунчаси қуйидаги икки хил маънода изоҳланади:

а) ўқувчилар ўзлаштириши лозим бўлган оптимлар:

б) улар томонидан ўзлаштирилиб, амалии фаолият жараёнида қўлланиладиган. шахсий тажрибага айланган билимлар.

Билимлар фаолият юритиш жараёнидагина мустаҳкамланади, шу сабабли

ўқувчиларда назарий билимларни амалда қўллай олиш иктидорини тарбиялаш лозим. Амалиётдаги татбиқига эга бўлмаган билимлар тез орадаунутилиб юборилади.

Қатор йиллар давомида педагогик технология назария ва амалиёти бир-бирига боғлиқ бўлмаган ҳолда ўрганиб келинди ва у турли фаолият доирасида эди. Бугунги кунда мутахассисларнинг илмий салоҳиятини бирлаштиришга мамлакатимизда кенг имкониятлар туғилди. Назария ва амалиёт бирлигининг таъминланаётганлигини замонавий педагогик технологиянинг асл моҳиятини аниқлашга йўл очмоқда.

Бизнинг фикримизча, янги педагогик технологияга педагогика фанининг алоҳида тармоғи сифатида қараш ёки фақат таълим амалиётини мақбуллаштиришга йўналтирилган тизим, деб қараш мумкин эмас. Педагогик технология бу соҳадаги назарий ва амалий изланишларни бирлаштириш доирасидаги фаолият йўналишларини аниқлайди. Бу ерда изланишнинг моҳияти - педагогик тизимни ташкил этувчи элементларни ўрганиш асосида модернизация қилишдан иборатдир. Сабаби, ҳар қандай ўқув-тарбиявий жараёни ташкил этиш у ёки бу педагогик тизимни акс эттиради. Демак, ПТ - амалиётга жорий этиш мумкин бўлган маълум педагогик тизимнинг лойиҳасидир.

Таълим ижтимоий тизимнинг бир қисми бўлиб, у ўз ривожланишида жамият тараққиётининг йўналишларига боғлиқ равишда рўй бераётган аксарият ўзгаришларга мувофиқ ўзгара боради. Ана шу доирада инновациялар таълим олдидан турган вазифаларни муваффақиятли амалга оширишнинг асосий шартларидан ҳисобланади. Педагогик назария ва амалиётнинг таҳлили шуниқўрсатадики, таълим соҳасига умумжаҳон аҳамиятига молик бўлган қуйидаги асосий янгиликлар хосдир:

- молиялаштиришвабошқаришсоҳаларидагиўзгаришлар;
- таълимтизимитузилишидагимунтазамўзгаришлар;
- таълимтехнологиясидарўйберадигандоимий ўзгаришларвах.к.

Шундай қилиб, янги техник воситалар ва янги технологиялар-таълимга янги тартиб-қоидаларни киритиш учун энг муҳим компонентлардан биридир. Бироқ уларни қандай қилиб табиқ этиш ва амалда фойдаланишни билиб олиш, аслида, ҳал қилувчи аҳамиятга эгадир

Р.Н.Юсуфбекова педагогик янгиликка ўқитиш ва тарбия беришда аввал маълум бўлмаган ва аввал қайд қилинмаган ҳолат, натижа, ривожланиб боровчи назария ва амалиётга элтувчи педагогик воқеликнинг ўзгариб туриши мумкин бўлган мазмуни сифатида қарайди.

Маълумки, педагогика фани ва амалиёти ўртасидаги ўзаро муносабатлар, уларнинг бир-бирига боғлиқлиги педагогиканинг энг умумий муаммоларидан биридир. Бу муаммоларнинг қай тарзда ҳал этилиши педагогика фанининг ривожланиши, педагогик инновацияларнинг сифати ва маърифий соҳани модернизациялаш борасидаги ютуқларга, умуман олганда, яхлит маърифий тизимнинг самарадорлигига боғлиқ бўлади. Гап назария ва амалиёт бирлиги ҳақида кетмоқдаки, педагогика фани – педагогик билимлар тизими, педагогик амалиёт – педагогик фаолият сифатида талқин этилади. Педагогик фаолиятнинг бир неча турлари фарқланади: 1) амалий педагогик фаолият; 2) маъмурий педагогик фаолият; 3) илмий педагогик фаолият; 4) педагогика фани натижаларини амалиётга ўтказиш фаолияти. Назария ва амалиёт бирлигида педагогика фанининг ҳолати икки тарафламалик (иккиланиш) хусусиятига эга: бир томондан, педагогик ва илмий фаолият педагогиканинг тенг ҳуқуқли, ёнма-ён жойлашган тури сифатида намоён бўлса, иккинчи томондан – илмий билиш педагогик фаолият тизимига киритилади ва унинг амалий, маъмурий каби турларидан бири сифатида тан олинади. Демак, амалий ва илмий педагогик фаолият бирлиги объектив

мавжуддир. Шу нукта назардан, илмий педагогик фаолиятнинг объекти – бу амалий педагогик фаолият тизими сифатида талқин этиладиган маърифат (таълим ва тарбия орқали баркамол шахсни шакллантириш) соҳаси ҳисобланади. Амалий педагогик фаолиятнинг мақсади ва натижаси – ўқимишли ва тарбияланган шахсни шакллантириш. Педагогика фанининг натижаси эса педагогик билимлар, яъни педагогик фаолият қонунлари, тамойиллари ва қоидалари ҳисобланади. Демак, педагогика назарияси – бу аслида педагогик амалиёт назарияси, аниқроғи, амалий педагогик фаолият назариясидир. Жамиятда амалий педагогик фаолият тизимининг ривожланиш, ўзгариш суръатига сабаб бўладиган омиллар муҳим аҳамият касб этади. Бу омиллар сирасига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- 1) жамиятнинг ривожланиш тенденциялари, ундаги ҳаётий шароитлар ва мафкуравий мўлжалларнинг ўзгариши;
- 2) маърифий жараённинг мақсади ва натижаси ўртасидаги тафовутлар (таълим-тарбия мақсадлари ўзгариб, педагогик тизим эскича қолганида, яъни фаолият натижалари мақсадларга мос келмаслиги туфайли пайдо бўлади);
- 3) ички омил – педагогика назарияси, аниқроғи, маърифий соҳасидаги назарий фаолият ривожининг мантиғи.

Ўзбекистон Республикасида мустақиллик йилларида юқорида келтирилган учта омил таъсирида амалий педагогик фаолият мазмуни, шу асосда педагогика назарияси ҳам туб ўзгаришларни бошдан кечирди.

Адабиётлар:

1. Абдуқодиров А.А., Астанова Ф.А., Абдуқодирова Ф.А. “Case-study”услуги: Назария, амалиёт ва тажриба.-Т.:Тафаккур қаноти, 2012.-131 б.
2. Dilafruz Rafikova Formation of the theoretical basis of practical education Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations Special Issue – 8 (2021) / ISSN 2181-1415
3. Толипов У.К., Усмонбоева М. Педагогик технология: назария ва амалиёт. – Т.: Фан, 2005. – 205 б.
4. У.И.Иноят, Н.А.Муслимов, М.Усмонбоева, Д.Иноғомова Педагогика: Методик қўлланма Тошкент – 2012. – 193 бет.
5. Омонов Ҳ.Т., Хўжаев Н.Х., Мадьярова С.А., Эшчонов Э.У. «Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат» дарслик 2012 йил. – 166 бет.
6. Fotima Jumanova Янги Ўзбекистон таълим тизимида амалга оширилаётган ислохотлар «Science and Education» Scientific Journal May 2021 / Volume 2 Special Issue 67-77 бет
7. Р.А.Мавлонова, Н.Х.Раҳманқулова, К.О.Матназарова “Педагогика назарияси ва тарихи” фанидан тренг, тест ва назорат машғули. Ўқув қўлланма “Ўқитувчи” Т.: 2010 йил.
8. Р.А.Мавлонова, Н.Х.Раҳманқулова, К.О.Матназарова, П.Т.Холматов, М.К.Ширинов, “Умумий педагогика” Дарслик. (UZB) - Т.: «Навруз», 2016.
9. Usarov J.E. O'quvchilarning malakasini shakllantirish Ta'lim samaradorligini oshirish omili sifatida // Nazariy va amaliy fan. - 2017. - T. 53. - №. 9. - S. 79-82.
10. Раҳмонов А. Р. Инновацион таълим кластери ўқув фаолиятига самарали усул сифатида. // «Баркор ривожланишда узлуксиз таълим: муаммо ва ечимлар» халқаро илмий-амалий анжуман. – 2019. – Т. 2. – С. 46.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада профессионал таълим тизимида назария ва амалиёт бирлиги асосида малакали кадрлар тайёрлашлари ҳақида, маълумотлар ва тақлифлар берилган. Талабаларнинг амалиёт таълимдаги методларни қўллашларидаги керакли маълумотлар баён этилган.

РЕЗЮМЕ

В статье представлена информация и предложения по подготовке квалифицированных кадров на основе теоретико-практического блока в системе профессионального образования. Описана необходимая информация по применению методик в практической подготовке студентов.

SUMMARY

The article presents information and suggestions on the training of qualified personnel based on the theoretical and practical block in the system of vocational education. The necessary information on the application of methods in the practical training of students is described.

ЎҚУВЧИЛАР МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Хикматуллаева Д.А.

Педагогик инновациялар, касб-ҳунар таълими бошқарув ҳамда педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириши институти таянч докторанти

Таянч сўзлар: мустақил таълим, билим, кўникма, малака, маслаҳат, тавсия, раҳбарлик, назорат.

Ключевые слова: самостоятельное обучение, знания, навыки, квалификация, совет, рекомендация, руководство, кураторство.

Key words: independent learning, knowledge, skills, qualifications, advice, recommendation, guidance, supervision.

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги қонунининг 18-моддасида “Мустақил таълим олиш яқка тартибда амалга оширилади ҳамда таълим олувчиларни касбий, интеллектуал, маънавий ва маданий ривожлантиришга хизмат қилади”, деб белгиланган.

Ўқувчиларга дарс жараёнида юқори даражадаги билимларни эгаллашлари учун ажратилган вақт етарли ҳисобланмайди. Буни амалга оширишда мустақил таълим тўлдирувчи ривожлантирувчи вазифасини бажаради.

Мустақил таълим - олинган билим, кўникма ва малакаларни мустаҳкамлаш, қўшимча маълумот ёки материални мустақил ўрганиш мақсадидаги ўқув шакли ҳисобланади. Мустақил таълим ўқув дастурида белгиланган муайян фандан ҳамда ўқувчилар томонидан ўзлаштирилиши лозим бўлган билим, кўникма ва малакаларни шакллантиришни амалга оширишга хизмат қилади, ўқитувчи маслаҳати ва тавсиялари асосида синфда ёки синфдан ташқари машғулотларда бажарилади. Фаннинг хусусиятидан келиб чиқиб, мустақил таълим турлари бўйича топшириқлар ишлаб чиқилади.

Ўқинининг бошланғич даврида ўқувчининг мустақил таълимини ташкил этиш бир қатор вазифалар билан боғлиқ. Шунинг учун ҳар бир ўқитувчи дастлаб ўқувчининг ўз қобилияти ва ақлий имкониятларига ишонч уйғотиши, уларни сабр-тоқат билан, босқичма-босқич мустақил билим олишини тўғри ташкил қилишга ўргатиб бориши лозим бўлади. Ўқувчилар томонидан мустақил равишда ўзлаштириладиган билим ва кўникмаларнинг синфдан-синфга мураккаблашиб, кенгайиб боришини ҳисобга олган ҳолда уларнинг ташаббускорлиги ва ролини ошириб бориш зарур. Шунда мустақил таълимга кўника бошлаган ўқувчи фақат ўқитувчи томонидан белгилаб берилган ишларни бажарибгина қолмай, ўзининг эҳтиёжи, кизиқиши ва қобилиятига қараб, ўзи зарур деб ҳисоблаган қўшимча билимларни ҳам мустақил равишда танлаб ўзлаштиришга ўрганиб боради.

Мустақил таълимнинг мақсади:

Ўқувчиларнинг мустақил таълими ўқув режасида ва фан дастурида белгиланган билим, кўникма ва малаканинг маълум бир қисмини фан ўқитувчиси маслаҳати ва тавсиялари асосида синфда ёки синфдан ташқари машғулотларда ўзлаштирилишига йўналтирилган тизимли фаолиятдир.

Ўқувчилар мустақил таълимининг асосий мақсади ўқитувчининг раҳбарлиги ва назорати остида ўқувчида муайян ўқув ишларини мустақил равишда бажариш учун зарур бўлган билим ва кўникмаларни шакллантириш ва ривожлантиришдан иборатдир.

Ўқувчига қийинчилик даражаси унинг шахсий имкониятлари, қобилияти ва билим даражасига мувофиқ бўлган бирор мавзу бўйича вазифа тайёрлаш топширилади. Бунда ўқувчи асосий адабиётлардан ташқари кўшимча адабиётлардан ва интернет маълумотларидан фойдаланиб материаллар йиғади, таҳлил қилади, тизимга солади ва мавзу бўйича имкон даражасида тўлиқ, кенг маълумот беришга ҳаракат қилади. Зарур ҳолларда ўқитувчидан маслаҳат оладилар. Мавзу бўйича реферат компьютерда тайёрланиб фан ўқитувчига топширилади. Топширилган вазифанинг мазмуни, олинган маълумотларнинг бойлиги ва бошқа белгилари бўйича фан ўқитувчиси ўқувчини баҳолайди.

Ўқувчилар мустақил таълимнинг вазифалари қуйдагилардан иборат:

- янги билимларни мустақил тарзда пухта ўзлаштириш кўникмаларига эга бўлиш;
- керакли маълумотларни излаб топишнинг қулай усуллари ва воситаларини аниқлаш;
- ахборот манбалари ва манзилларидан самарали фойдаланиш;
- анъанавий ўқув ва илмий адабиётлар, меъёрий ҳужжатлар билан ишлаш;
- электрон ўқув адабиётлар ва маълумотлар банки биланишлаш;
- интернет тармоғидан мақсадли фойдаланиш;
- берилган топшириқ ва вазифаларнинг рационал ечимини топиш;
- маълумотлар базасини таҳлил этиш;
- иш натижаларини экспертизага тайёрлаш ва эксперт хулосаси асосида қайта ишлаш;
- топшириқ ва вазифаларни бажаришда тизимли ва ижодий ёндашиш;
- ишлаб чиқилган ечим, лойиҳа ёки ғояни асослаш ва мутахассислар жамоасида ҳимоя қилиш.

Ўқувчилар мустақил таълимни назорат қилиш тартиби:

Ўқувчиларнинг мустақил таълимни назорат қилиб бориш корхонада тасдиқланган маслаҳатлар жадвали асосида амалга оширилади.

Ўқувчилар мустақил таълимни назорат қилиш фан бўйича ўқув машғулотларини олиб боровчи профессор-ўқитувчи томонидан амалга оширилади. Ўқувчимуустақил таълими учун ўқув режада ажратилган вақтга мос равишда ҳар бир фан бўйича мустақил таълимнинг ташкилий шакллари, топшириқ вариантлари ишлаб чиқилади ва корхона мажлисида тасдиқланади.

Мустақил таълимни бажариш учун ҳар бир фан бўйича ўқувчига кўрсатма ва тавсиялар ишлаб чиқилади ҳамда тарқатма материал сифатида фан бўйича биринчи машғулотда ўқувчиларга етказилади.

Ўқувчилар мустақил таълимнинг шакли ва ҳажмини белгилашда қуйидаги жиҳатларга эътибор бериш лозим:

- ўқиш босқичи;
- муайян фаннинг ўзига хос хусусияти ва ўзлаштиришдаги қийинчилик даражаси;
- ўқувчининг қобилияти ҳамда назарий ва амалий тайёргарлик даражаси;
- фаннинг ахборот манбалари билан таъминланганлик даражаси;
- ўқувчининг ахборот манбалари билан ишлаш олиш даражаси.

Мустақил таълим учун бериладиган топшириқларнинг шакли ва ҳажми, қийинчилик даражаси оддийдан мураккабга қараб ўзгариб бориши лозим. Ўқувчиларнинг топшириқларни бажаришдаги мустақиллиги даражаси аста-секин ошиб бориши лозим.

Ҳар бир фан бўйича ўқувчининг мустақил таълим соати ўқув режада кўрсатилган бўлиб, бу соатлар ишчи ўқув дастурида мавзулар бўйича тақсимланган бўлиши керак. Шу билан бирга мустақил таълим мавзулари, уларни қабул қилиш тартиби ва вақти календарь режада кўрсатилиши лозим.

Билимларни мустақил эгаллаш жараёнида шахснинг мустақиллиги шаклланади, бу мураккаб вазифалар ва муаммоли вазиятларни ҳал қилишда амалга оширилади ва шахснинг ички ўзини ўзи бошқариш тизимининг механизмларини ривожлантириш, шу жумладан билиш ва ақлий фаолият натижаси ҳисобланади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон республикасининг қонуни. Таълим тўғрисида. Тошкент ш., 2020 йил 23 сентябрь, ЎРҚ-637-сон.
2. Ҳасанбоев Ж., Тўрақулов Х. ва бошқалар. Педагогика фанидан изоҳли луғат. – Т.: «Фан ва технологиялар», 2009. -355-б.
3. Кўйсинов О.А. Мустақил таълим олиш жараёнида талабаларнинг ижодий тафаккурларини шакллантириш. / Таълим жараёнида мустақил тафаккур ривожланиши: Республика илмий-амалий анжумани материаллари. – Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ, 2005. - Б. 98 - 99.

РЕЗЮМЕ

Бугунги фан ва техника ривожланган даврда ўқувчилар билимини мустаҳкамлашда мустақил таълимнинг ўрни алоҳида аҳамият касб этади. Шу нуқтаи назардан мустақил таълимни ташкил этишда ўқувчиларда ўзига бўлган ишончни ошириш, мустақил таълим олиш ва мустақил ўз устида ишлашга ўргатиш муҳимдир. Ушбу мақолада ўқувчилар мустақил таълимни ташкил этишда эътибор қаратилиши лозим бўлган жиҳатлар, уларга берилиши керак бўлган кўрсатмалар ҳақида қисқача тўхталиб ўтилган.

РЕЗЮМЕ

В современном мире науки и техники особенно важна роль самостоятельного образования в укреплении знаний учащихся. В связи с этим в организации самостоятельного обучения важное значение имеет повышение уверенности учащихся в себе, самостоятельное обучение и обучение их самостоятельной работе. В данной статье кратко изложены аспекты, которые необходимо учитывать при организации самостоятельного обучения студентов, и ориентиры, которые следует им дать.

SUMMARY

In today's world of science and technology, the role of independent education is especially important in strengthening students' knowledge. In this regard, in the organization of independent learning, it is important to increase students' self-confidence, independent learning and teaching them to work independently. This article briefly outlines the aspects that need to be considered when organizing students' independent learning, and the guidelines that should be given to them.

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ БАКАЛАВРЛАРИНИНГ УМУМТЕХНИК ТАЙЁРГАРЛИГИНИ ЭВРИСТИК МАСАЛАЛАР ВОСИТАСИДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ ВА ИМКОНИАТЛАРИ

Турдиев Ж.П.

(Тошкент давлат техника университети, “Энергия машинасозлиги ва касб таълими” кафедраси катта ўқитувчиси)

Таянч сўзлар: профессионал таълим, эвристик ёндашув, эвристика, дидактик эвристика, му тахассислик, эвристик таълим, умумтехник тайёргарлик, умумкасбий, ўқитиш мазмуни.

Ключевые слова: профессиональное образование, эвристический подход, эвристика, дидактическая эвристика, специализация, эвристическое образование, общетехническая подготовка, общепрофессиональное, содержание обучения.

Key words: vocational education, heuristic approach, heuristics, didactic heuristics, specialization, heuristic education, general technical training, general professional, training content.

Профессионал таълим йўналиши бакалаврларининг умумтехник тайёргарлигини эвристик масалалар воситасида такомиллаштириш учун олий таълим муассасаларида зарурий педагогик шарт-шароитларни таъминлаш бўлажак профессионал таълим ўқитувчисининг умумтехник тайёргарлигини такомиллаштиришнинг педагогик асосларини ишлаб чиқиш, психологик-педагогик шароитларини аниқлаш ҳамда уларнинг умумтехник тайёргарлигининг такомиллашганлик даражасини аниқловчи мезонларни асослаш лозим. Бу мезонлар Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармонида ўз аксини топган. “Профессионал таълим” йўналиши талабаларининг умумтехник тайёргарлигини эвристик масалалар воситасида такомиллаштириш учун олий таълим мазмуни ва сифатини оширишда инновацион технологияларнинг жадал қўлланилиши ҳамда эвристик ёндашувларни жорий этилиши мақсадга мувофиқдир.

Ҳозирги вақтда эвристик методлар бўлажак бўлажак профессионал таълим ўқитувчиларининг умумтехник тайёргарлигини такомиллаштиришнинг самарали воситаси эканлиги назарий жиҳатдан маълум даражада исботланган. Чунки, педагогик эвристика мустақил илмий-педагогик йўналиш сифатида XX асрнинг охирларида шаклланди. Профессионал таълим тизимида талабаларнинг барча таълим йўналишлари бўйича касбий тайёргарлигини ривожлантириш учун эвристик усуллардан кенг доирада муваффақиятли масалалари долзарблик касб этмокда, чунки эвристика ижодкорлик, креативлик, янгилик яратиш элементи сифатида қўллаб замонавий касбларнинг ажралмас қисми ҳисобланади. Олий таълим муассасалари талабаларида қуйидаги эвристик кўникмаларни шакллантиришга кўпроқ эътибор қаратилган: ижодий салоҳият, эвристик компетенциялар ва эвристик фикрлаш.

Ушбу тадқиқот ишининг етакчи ғояси шундан иборатки, эвристиканинг таълимий ва ривожлантириш имкониятлари ва самарадорлиги унинг дидактик жиҳатдан тушунарлилиги, яъни қўйилган саволларнинг эркинлиги, ечимдаги янгиликлар, ечимни топиш йўлидаги вариантларнинг хилма-хиллиги, ихчамлиги, ахборот олишга, билишга, ўқув маълумотларини ўзлаштиришга йўналтирилганлиги билан белгиланади.

Техника олий таълим муассасаларининг 60112400 – Профессионал таълим (транспорт воситалари муҳандислиги (автотранспорт)) бакалаврлари - бўлажак профессионал таълим ўқитувчиларининг касбий ва умумтехник тайёргарлиги қуйидагиларни ўз ичига олган тизим сифатида қараш мумкин: ўқитувчининг умумтехник маданияти, услубий тайёргарлиги, таълим жараёнида техник ва педагогик дастурий воситалар, ахборот-коммуникация технологияларидан самарали фойдаланиш, технологик, ижодий ва махсус тайёргарлик).

Профессионал таълим амалиёти кўрсатадики, техника олий таълим муассасаларининг 60112400 – Профессионал таълим (транспорт воситалари муҳандислиги (автотранспорт)) битирувчилари умумтехник жиҳатдан қанчалик даражада яхши тайёргарлик кўрган ва касбий педагогик компетентлиги юксак бўлса, улар шунчалик даражада рақобат бардош бўлади ва меҳнат бозорида кўпроқ талаб этилади.

Ана шундан келиб чиқиб айтиш мумкинки, олий таълим муассасалари, амалий илмий ва ўқув марказларида талаб қилинадиган ўқув дастурлари тахлили уларнинг инновацион технологияларга йўналганлигини белгилайди. Бунда шароитда профессионал таълим йўналиши (транспорт воситалари муҳандислиги (автотранспорт)) бакалаврлари - бўлажак профессионал таълим ўқитувчилари эвристика элементлари билан тўйинтирилган, турли хил ностандарт масалаларни ечишга йўналтирилади.

Улар қаторига, хусусан, инновацион усулларни намоёйиш этиш ва юқори технологик муҳитда ишлашни ўргатиш, янги ўқув жиҳозлари ва воситаларини ишлатиш ва мавжудларини замонавийлаштириш (модернизациялаш), янги педагогик дастурий воситаларни ишлаб чиқиш ва улардан фойдаланиш, ишлаб чиқариш ва бошқариш соҳасида талаб қилинадиган буюмлар ҳақида маълумотга эга бўлишни киртиш мумкин. Умумтехник тайёргарликнинг ушбу элементлари ва функциялари техник фикрлашни ривожлантиришни, техник маълумотлар билан ишлаш қобилиятини, шунингдек, назарий ечимларни, мавҳум моделларни ва амалий конструкцияларини ҳаётга татбиқ этишни, моделларни, прототипларни, макетларни ишлаб чиқишни талаб қилади. Бундай билим ва кўникмаларни такомиллаштиришда эвристик масалалар жуда каттаимкониятларга эга.

Эвристика қадимги Юнонистонда янги ностандарт масалаларни ечишда ишлаб чиқилган усулларнинг бутун мажмуаси асосида кенг қўлланилган. Бунда усуллар мажмуаси қаторига қуйидагиларни киритиш мумкин: масалаларни охиридан бошлаб ечиш (регрессив мулоҳаза юритиш), таҳлилнинг икки тури – “топиш ва исботлаш” га доир масалаларини ечиш. Бу масалалар инсон ақли ва тасаввурини фаоллаштиришга йўналтирилади. Интеллектуал фаолият – бу мантикий ва эвристик қондалар, операциялар тизими бўлиб, бунда ахборот таҳлил қилиниб, янги ахборотларга айлантирилади. Тасаввур – бу янги нарсаларни куриш, тимсоллар ёрдамида инсон онгини қайта куриш жараёнидир.

Таълимда эвристик ёндашувни амалга оширишни таъминловчи педагогик шартшароитларни қуйидагича гуруҳлаш мумкин:

1) таълим жараёнида таълим олувчилар томонидан таянч техник кўникмаларнинг ўзлаштирилишини ва шу асосда уларда умумтехник тайёргарликнинг такомиллашини таъминловчи дидактик шартшароитлар (таълимнинг мақсади, мазмуни, шакллари, методлари ва ўқитиш технологиялари);

2) ижодий фикрлашга йўналтирилган таълим жараёнини ташкил этиш учун зарур бўлган ташкилий бошқарув шартшароитлари (таълим жараёнини ташкил қилиш ва бошқаришнинг шакллари, воситалари ва усуллари);

профессional таълим йўналиши бакалаврларини касбий таълимда эвристик ёндашувини амалга оширишга тайёрлаш ва умумтехник тайёргарлигини эвристик масалалар воситасида такомиллаштиришга йўналтирилган таълим жараёнининг ўқув-методик таъминотини ишлаб чиқиш билан боғлиқ бўлган касбий методик шартшароитлар.

Техника олий таълим муассасалари профессионал таълим йўналиши бакалаврларининг умумтехник ижодий тайёргарлиги ҳақида фикр юритар эканмиз, аввало умумтехник ижодий тайёргарликнинг моҳиятини мукамал таҳлил қилиб олиш зарур. Умумтехник ижодий тайёргарлик моҳиятини ўрганиш, айтиш жоиз бўлса, ўта мураккаб масала саналади, чунки унинг зиммасига техникани, инсонни ва табиатни ўрганишнинг муҳим методологик масалаларини ечишдек масала қўйилади. Умумтехник ижодий тайёргарликни такомиллаштириш манбалари, техник, технологик, биологик ва ижтимоий, объектив ва субъектив, индивидуал ва жамоа ўртасидаги ўзаро мутаносибликни бу жараёнлар ўз ичига камраб олади.

Умумтехник ижодий тайёргарлик - бу инсоннинг борлиқни билиш ва

Ўзгартиришга йўналтирилган онгли, мақсадли фаолияти бўлиб, унинг натижасида янги, оригинал, илгари мавжуд бўлмаган, жамиятнинг моддий ва маънавий ҳаётини яхшилашга қаратилган буюмлар ва бошқалар яратилади. Турли муаллифлар томонидан эълон қилинган умумтехник ижодий тайёргарлик муаммолари тўғрисидаги илмий мақолаларда умумтехник тайёргарлик мутахассисларнинг энг асосий касбий сифатлардан бири эканлиги қайд этилади.

Умумтехник ижодий тайёргарлик “қайта такомиллаштириш” - мавжуд шакл унсурлари ёрдамида янги шакл яратиш демакдир. “Қайта такомиллаштириш” тайёргарлиги ўз ичига олдиндан маълум бўлган шаклга ўхшаган янги шаклни кашф этишдир. Умумтехник ижодий тайёргарлик “бир шаклдан иккинчи шаклга ўтказиш” - бу жараёнда қодаларнинг янги қолип, чизмаси, маълум тузилмаларнинг янги тури юзага келади. Янги яратилган шакллар эски шаклларнинг янгича талқини бўлмайди.

Хулоса қилиб айтганда, техника олий таълим муассасалари профессионал таълим йўналиши бакалаврларининг умумтехник тайёргарлигини эвристик масалалар воситасида такомиллаштиришда ҳам процессуал, ҳам шахснинг ижодий сифатлари такомиллашиб бориши лозим.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида 2020 йил 5 октябрдаги ПФ-6079-сон Фармони. www.lex.uz.
2. Турдиев Ж.П. Профессионал таълимда ишлаб чиқариш таълимининг методик таъминоти масалалари. Таълим тизимида ижтимоий-гуманитар фанлар, №4, 2020. –Б. 22-26.
3. Турдиев Ж.П. Касб-хунар коллежларида назарий ва амалий таълимни ташкил этиш Ж-л: Таълим тизимида ижтимоий-гуманитар фанлар, №1, 2020.
4. Самадходжаева Д., Турдиев Ж.П., Таълим жараёнида шахсга йўналтирилган таълим технологиялари. Гармонично развитое поколение – условие стабильного развития Республики Узбекистан. Сборник научно-методических статей. Ташкент, 2019 й. 216-218 бб.

РЕЗЮМЕ

Ўшбу мақолада профессионал таълимдаги бакалаврларнинг умумтехник тайёргарлигини эвристик масалалар воситасида такомиллаштиришнинг педагогик шарт-шароитлари ва имкониятлари, битирувчилари умумтехник жиҳатдан қанчалик даражада яхши тайёргарлик кўрган ва касбий педагогик компетентлиги юксак бўлса, улар шунчалик даражада рақобат бардош бўлади ва меҳнат бозорида кўпроқ талаб этилади. Профессионал таълимдаги ўқитиш жараёнида эвристик ёндашувнинг асосий мақсади ва вазифаси ўқувчиларда танлаган касби (мутахассислиги) бўйича касбий маҳорат асосларини шакллантириб, уларни эгаллаётган касби бўйича бўлгуси касбий-меҳнат фаолиятига амалий тайёрлаш бўйича билимлар берилиши ёритиб берилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассмотрены педагогические условия и возможности совершенствования общетехнической подготовки бакалавров профессионального образования за счет эвристических вопросов, чем лучше будет общетехническая подготовка выпускников и чем выше их педагогическая компетентность, тем конкурентоспособнее они будут и тем более востребованы в рынок труда. Основная цель и задача эвристического подхода в процессе обучения в профессиональном образовании состоит в том, чтобы сформировать основу профессиональных умений по избранной профессии (специальности) и обеспечить обучающихся знаниями для практической подготовки к будущей трудовой деятельности по профессии.

SUMMARY

This article discusses the pedagogical conditions and opportunities for improving the general technical training of bachelors of vocational education through heuristic questions, the better the general technical training of graduates and the higher their pedagogical competence, the more competitive they will be and the more in demand in the labor market. The main goal and task of the heuristic approach in the process of training in vocational education is to form the basis of professional skills in the chosen profession (specialty) and provide students with knowledge for practical preparation for future work in the profession.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СПЕЦИАЛИСТОВ НА ОСНОВЕ ДУАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

Чориев Р.

доктор педагогический наук НИУ ТИИИМСХ

Таянч сўзлар: тенденциялар, дуал таълим, касбий фаолият, рақобатбардошлик.

Ключевые слова: тенденции, дуальная система, профессиональная деятельность, конкурентность.

Key words: trends, dual system, professional activity, competitiveness.

Мобильная связь, персональные компьютеры, персональная техника и всевозможное служебное оборудование, современная информационная коммуникация основаны на научно-техническом прогрессе человечества, сегодня в пространстве технических изменений искусственная среда обитания становится более эффективной, чем естественная среда.

Согласно международному опыту, углубление неразрывной взаимосвязи общеобразовательных и специальных дисциплин с производственными структурами положительно сказывается на эффективности обучения. Интеграционные процессы, такие как дальнейшее расширение интегративной организационной функции образования, модернизация форм и методов обучения, формирование важных личностных и профессиональных качеств, также играют важную роль в дальнейшем развитии направления теории и практики профессионального образования. Это требует проверки результатов профессиональной подготовки на базе дуальной системы образования педагогическими диагностическими методами с учетом принципов солидарности и взаимодействия специалистов профессионального образования и работников производственных предприятий и разработки соответствующих методических рекомендаций по выявленным проблемам, а также информационно-дидактических возможностей интеграции образования.

В нашей стране проводятся системные реформы по формированию содержания образования на основе дуальной системы интеграции науки и производства. При обеспечении реализации приоритетов Стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан, таких как «разработка механизмов оценки качества образования, повышение доступности и эффективности образовательных услуг» и «масштабная подготовка и переподготовка по необходимым специальностям» важную роль играет формирование у учащихся целостных и систематических интегративных знаний, профессиональных навыков и компетенций, и диагностическая оценка результатов обучения. В связи с этим профессиональное образование требует изучения состояния профессиональной подготовки специалистов и производственного персонала, исследования их профессиональных компетенций по специальностям и направлениям производства, разработки и внедрения на практике инновационных методов педагогической диагностики.

Законы и тенденции междисциплинарного общения, формирования и развития интеграции в процессе профессионального образования, проблемы подготовки специалистов профессионального образования к профессиональной деятельности по дуальной системе, теоретические, концептуальные и технологические основы контроля профессиональной деятельности производственного персонала исследованы в определенной степени в работах Р.Х.Джураева, А.Р.Ходжабаева, У.И.Иноятова,

Н.А.Муслимова, Қ.Т.Олимова, Э.О.Турдикулова, М.Б.Уразовой, Ж.А.Хамидова, М.Тошова, О.А.Абдуқуддусова, М.Жуманиёвой, Р.А.Мавлоновой и др.

Исследования по теоретико-методологических, концептуальных и технологических основах совершенствования профессиональной подготовки специалистов профессионального образования на основе дуальной системы образования проведены учеными стран СНГ Е.А.Михалычевым, О.А.Абдулиной, С.Я.Батышевым, В.С.Безруковой, А.П.Беляевой, М.Н.Беруловой, Э.Ф.Зеер, Ю.М.Измайловой, П.Ф.Кубрушко, В.П.Косыревым, Н.В.Кузьмина, В.С.Ледневым, О.Д.Листуновым, В.А.Сластенином, В.Т.Сопегиной, Н.К.Чапаевым и др.

Основной целью профессионального образования является подготовка работников соответствующего уровня и специализации, обладающих высокой квалификацией, конкурентоспособных на рынке труда, знающих, ответственных, хорошо знающих свою профессию и способных работать в смежных областях, способных эффективно работать по своей специальности на уровне требований мирового стандарта, имеющих постоянный профессиональный рост, социальную и профессиональную мобильность.

Дуальная система профессионального образования, включая профессиональное образование, включает организационные и правовые отношения между двумя независимыми собственниками образования, официально признанными в соответствии с законодательством о профессиональном обучении. У системы одна цель - два учебных заведения, обеспечивающих профессиональную подготовку студентов и учебно-производственный процесс.

Дуальную систему профессионального образования сравнивают с системой, в которой обучение определенным рабочим профессиям осуществляется только в очных профессиональных школах, а затем продолжается и завершается непосредственно на рабочем месте учреждения. В период реформ и радикальных изменений связь между профессиональными учебными заведениями и промышленностью в некотором смысле была утрачена, и сегодня система профессионального образования организационно независима от производственного сектора, который готовит рабочих кадров в целом.

Обобщая результаты анализа дуальной системы профессионального образования, можно сделать следующие выводы: дуальная система предусматривает взаимную координацию двух различных образовательных производственных сред, то есть двух нормативно - организационных форм профессионального образования и согласованные взаимосвязи; каждый структурный элемент дуальной системы может рассматриваться как самостоятельная образовательная система.; взаимодействие между ними не иерархично, а скорее паритет имеет особенность, то есть они одинаково значимы и равны в своем действии; решающим фактором взаимно-согласованной взаимозависимости является подготовка специалиста с определенной социально-профессиональной характеристикой и определенной квалификацией в результате обучения - единственной образовательной цели.; стремление к формированию качественных прилагательных (базовых компетенций) повышает самостоятельную значимость методов обучения и становится важным педагогическим инструментом, таким как содержание образования (методы обучения играют вспомогательную роль, так как содержание играет решающую роль, в отличие от когнитивно-ориентированного образования).

В основу исследования положен ряд требований при разработке теоретических основ построения дуальной системы профессиональной подготовки специалистов профессионального образования в высших учебных заведениях. Они:

- исходя из общественно-производственных потребностей образовательных целей;
- организационный подход к социально-философскому, научному миро-воззрению образовательной деятельности;
- опираться на дидактические основы методической особенности профессионального образования.

Уточнение основных, конкретно значимых идей, отвечающих этим требованиям, осуществляется на принципах «внутренних», феноменологических и методологических, а также социально-педагогических, которые оказывают решающее влияние на развитие профессионального образования как особой интегрированной сферы профессионального образования.

Гуманистический принцип непрерывного профессионального образования для построения дуальной системы профессионального образования в высших учебных заведениях будет иметь большое значение как правило, позволяющее оптимально гармонизировать потребности сферы производства и общества.

Действительно, в силу методологического характера высшего образования третья идея конкурентности обеспечения целесообразности построения дуальной системы профессионального образования может быть интерпретирована следующим образом: дуальная перестройка системы образования в процессе профессиональной подготовки инженерно-педагогических кадров обеспечивает интеграцию профессионального образования, выражая при этом его системную целостность.

Можно сделать вывод, что поскольку выделенные конкретно-значимые идеи обеспечивают методологическую целостность ценностно-целевых (аксиологических), содержательно-организационных (онтологических) и технологических основ создания дуальной системы профессионального образования, то они являются теоретико-методологической основой концептуального моделирования образования, в результате которого была разработана дуальная система профессионального образования (рис.1).

Мы выделили три уровня выражения дуальной системы профессионального образования: методологический, деятельностно-технологический и уровень индивидуального результата.

1. Методологический уровень – точнее, методологические принципы, отраженные в построении и реализации системы профессионального образования и соответствующих методических инструментов: общие методологические принципы и инструменты, отражающие особенности формирования любой образовательной системы, их структурную и функциональную целостность, взаимодействие и связь между составляющими их компонентами; специальные методологические принципы, отражающие сущность содержания систематической организации инженерно-педагогического профессионального образования как специфической области образования; принципы построения и реализации инженерно-педагогического профессионального образования как особого вида образования.

2. Деятельностно-технологический уровень - в процессе профессионального образования двойственная трансформация инженерной деятельности в педагогическую на технологической основе, которая отражает системные и методические аспекты обучения. Он имеет вторичную структуру: в сфере образования это постоянное повышение личностной и профессиональной компетентности учителей и студентов; в сфере производства - постоянное развитие личностных и профессиональных компетенций специалистов.

Нормативно-правовые основы, организационные формы и дидактические условия образовательного процесса по профессиональному обучению в системе, образующей эту дуальную систему, различны.

3. Уровень индивидуального результата - отражает субъективный аспект результата обучения, общий для обеих структурных систем, и отражает индивидуальную профессиональную компетентность специалиста, сформированную в процессе обучения.

Проведенное нами исследование по определению концептуально-теоретической основы построения дуальной системы профессионального образования в высшем образовательном учреждении позволило дать следующее авторское определение:

Дуальная система профессионального образования - это инновационная форма организации профессионального образования, которая предусматривает развитие сотрудничества в сфере образования и производства и базируется на этих трех методологических принципах: аксиологический (соотношение гуманистического и технического аспектов), онтологический (компетентный подход), технологический (организация

развития социально-профессиональных отношений в профессиональной деятельности).

Содержание подготовки специалистов профессионального образования к профессиональной деятельности осуществляется в следующей последовательности: а) определение навыков и квалификаций, которые будут сформированы в профессиональной деятельности; б) разработка содержания изучаемых материалов, моделирование технологических процессов.

Объектом современной организации образовательного процесса является его модернизация, выбор педагогических технологий на основе его дидактических условий был важной задачей. Основное внимание нужно уделить технологии, которая охватывает максимальное количество структурных компонентов образовательного процесса на основе формирования принципов и идей гуманитарной педагогики, а также организации технологического образования.

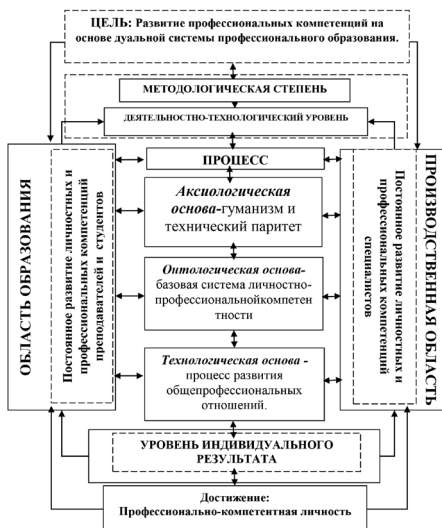

Рис. 1. Концептуальная модель построения дуальной системы профессионального образования

Литература:

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 7 февраля 2017 года №УП-4947 «О Стратегии дальнейшего развития Республики Узбекистан»
// Сборник законодательства Республики Узбекистан. - №6 (766) – статья 70. – Т.: Адолат, 2017. - Б. 38.
2. Обращение Президента Республики Узбекистан Олий Мажлису. 22 декабря 2017 г. <http://uz24.uz>
3. Чориев Р.К. Pedagogical technologies in dual training model. // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8 (1) 2020, 63-66. pages.

4. Шубина Н. А. Роль культурологической парадигмы в гуманистически направленном образовании // Теория и практика профессионального образования: педагогический поиск / Под ред. Г.Д. Бухаровой; ГОУ ВПО «Рос. гос. проф.-пед. ун-т». - Екатеринбург, 2007. - Вып. 8. - С. 122-129.

5. Choriev Ruzimurot Kungratovich, Ismailova Zuxra Karabaeva. Peculiarities of professional self-development of a future teacher in the context of personality-oriented pedagogy. // Journal of research and reflection in Educational Sciences Vol. 7 No. 12, 2019 ISSN 2056-5852.505-508 pages.

6. Choriev Ruzimurot Kungratovich, Ismailova Zuxra Karabaeva. Gulzoda Ibragimova, Shokhida Abdurakhmanova, Navruz Abdie. Competent model of practice-oriented education of students of the construction profile. // Journal of Critical Reviews Vol 7, Issue 4, 2020.437-441 pages.

РЕЗЮМЕ

Мақолада мураккаб ва зиддиятли жараёнлар ва тенденциялар билан ажралиб турадиган дунёда инсоният цивилизациясининг ривожланишига оид маълумотлар ва материаллар мавжуд. Фан, техника ва муҳандислик соҳасидаги ютуқлар одамларнинг ҳаёт сифатини тубдан яхшилашга хизмат қилади, шу билан бирга уларнинг ҳаёти учун ижтимоий, иқтисодий, маданий, моддий ва бошқа шароитларни яратди, шу билан бирга шахсий эҳтиёж ва манфаатлар ҳақида суз юритилади.

РЕЗЮМЕ

Статья содержит информации и материалы по развитию человеческой цивилизации в мире характеризуется сложными и противоречивыми процессами и тенденциями. Достижения в области науки, техники и инженерии служат для радикального улучшения качества жизни людей, в то же время создавая социальные, экономические, культурные, материальные и другие условия для их жизнедеятельности, удовлетворяя при этом личные потребности и интересы.

SUMMARY

The article contains information and materials on the development of human civilization in the world characterized by complex and contradictory processes and trends. Achievements in the field of science, technology and engineering serve to radically improve the quality of life of people, while at the same time creating social, economic, cultural, material and other conditions for their life, while satisfying personal needs and interests.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ БИОЛОГИИ НА ОСНОВЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Азизова А.Р.

Базовый докторант Института педагогических инноваций, управления профессиональным образованием и переподготовкой и повышением квалификации педагогических работников

Таянч сўзлар: *biologiya, yangi konseptual pedagogik texnologiya, texnologiya, metod, kognitiv faoliyat, zamonaviy ta'lim, O'zbekistonda biologiya o'qitish metodikasi.*

Ключевые слова: *биология, новая концептуальная педагогическая технология, технология, метод, познавательная деятельность, современное образование, методика преподавания биологии в Узбекистане.*

Key words: *biology, new conceptual pedagogical technology, technology, method, cognitive activity, modern education, methods of teaching biology in Uzbekistan.*

Исследования по методике преподавания биологии в нашей стране начинаются во второй половине XX века. В Узбекистане уровень знаний учащихся был низким из-за введения учебников, изданных в бывшем Союзном центре, и того, что многие учебники были незнакомы. Поэтому внимание методистов республики было приковано к решению проблемы использования местных материалов в школьной ботанике, зоологии, общей биологии. (Е.М. Бельская, А.Е. Сухарев, А.Т. Гофуров). При этом изучались вопросы сочетания ботанических и зоологических знаний с практической работой, проводимой на опытном участке и в живом уголке школы (М. Джабборов, Т.

Исхаков, Х. Шокиров). В 1961 году в Ташкентском государственном педагогическом институте имени Низами (ныне Педагогический университет) была создана кафедра «Методика преподавания биологии». Создание этой кафедры, с одной стороны, дало возможность готовить высококвалифицированных методистов, с другой стороны, проводить исследования по разным темам, начиная от преподавания биологии. Кафедра методики обучения биологии подготовила более 15 высококвалифицированных методистов не только для Узбекистана, но и для братских республик Казахстана, Туркменистана, Таджикистана и Кыргызстана. Ученые-методисты И.А. Норбеков, М. Махкамов, А.Т. Гафуров определился с видами экскурсий по ботанике, зоологии, методами их проведения, наблюдениями и опытами, проводимыми учащимися. Дидактические требования к преподаванию школьного курса ботаники, вопросы активизации познавательной деятельности учащихся на уроках ботаники отражены в пособии «Ботаническая дидактика» Ю.М. Бельская. М. Артиков, исходя из своего школьного опыта, сказал, что использование экранных пособий (учебные фильмы, диафильмы, диапозитивы) на уроках биологии позволяет повысить интерес учащихся к изучению биологических материалов, закрепить их знания. Существование. ж. Толипова показала, что разнообразие занятий, нетрадиционные занятия (семинары, конференции, проблемные дискуссии) играют важную роль в активизации познавательной активности учащихся, развитии самостоятельности, приобретении глубоких знаний. Знания в школе состоят из понятий. С 1950-х годов группа отечественных методистов под руководством Н.М. Верзилина занимается изучением конкретных биологических понятий. Напротив, с 1970-х годов А.Т. Гафуров наблюдал за усвоением учащимися общебиологических понятий, таких как «клетка», «обмен веществ и энергетический обмен», «наследственность и изменчивость», «эволюция органической вселенной». и создал учебник «Формирование общебиологических понятий» в этой области.

ЯВЛЯЮСЬ. Кадырова по проведению лабораторных занятий по анатомии и физиологии человека широко используется в школьной жизни, необходимость этого описана в пособии Гафуров А.Т., Хабилов С.К. В пособии описаны виды, содержание и взаимосвязь индивидуальных, групповых и общественных внеклассных занятий на основе опыта преподавания в школах. В последние годы увеличивается загрязнение воды, воздуха и почвы различными отходами из-за нарушения экологического баланса. Это, в свою очередь, угрожает жизни растений, животных и человека.

Это подчеркивает необходимость уделять больше внимания экологическому воспитанию в школах. Учитывая актуальность данного вопроса, Гафуров А.Т., Носиров О.Н. на основе опытов, проведенных совместно с учителями в школах, «Формирование концепции охраны природы в курсе школьной биологии», Нишонбаева М. «Внедрение экологического образования в школах». опубликованные руководства. Цель преподавания школьного курса биологии – дать учащимся не только знания, но и развить у них навыки чтения и компетенции. Лабораторная подготовка очень важна в этой области. С этой целью А.М. Кадыров издал такие пособия, как «Лабораторные исследования по физиологии человека», А.М. Кадыров, К. Хайдаров - «Лабораторные занятия по методике преподавания биологии».

Из биологии известно, что наши предки также проводили множество исследований по совершенствованию образования на основе педагогических технологий. Великие ученые Востока, такие как Муса аль-Хорезми, Ахмад аль-Фаргани, Абу Наср аль-Фараби, Абу Райхан Беруни, Мирзо Улугбек, подчеркивали в своих трудах важность использования различных методов и средств обучения в школах. и медресе.

В современной системе образования новая концептуальная педагогическая технология получения знаний требует использования нетрадиционных методов обучения. Нетрадиционные образовательные технологии: делятся на совместное обучение, моделирование, исследовательские (проектные) технологии и основаны на интегрированной системе. Основное понятие педагогической технологии – это, безусловно, системный подход к процессу обучения. Нетрадиционные методы обучения являются основой сотрудничества педагогов и учащихся для достижения образовательных целей. Методы: Достигает желаемых результатов, которые ученик должен знать, уметь делать и ценить. При этом все предметы и явления, участвующие в образовании, функционально связаны между собой и образуют единое целое, то есть совокупность педагогических процессов. Пока мы анализируем и изучаем пути повышения эффективности преподавания биологии. Наши биологические мыслители объясняли организацию эффективных методов воспитательного процесса следующим образом: Ибн Сина большое внимание уделял вопросу обучения и воспитания детей в школе, и посвятил этому вопросу специальный раздел своего труда «Тадбир ул манозил». Раздел книги «Обучение и воспитание ребенка в школе» посвящен вовлечению ребенка в школу. Он подчеркнул, что дети всех людей должны быть вовлечены в школу, и все дети должны получать образование и воспитываться вместе. Он выступал против идеи обучения ребенка дома в одиночестве и утверждал, что преимущества обучения ребенка в группе в школе заключаются в следующем: Все это помогает улучшить чтение.

2. В беседе дети рассказывают друг другу, что прочитали в книге и что услышали от взрослых. 3. Когда дети собираются вместе, они начинают уважать друг друга, дружить, помогать друг другу учебными материалами и перенимают друг у друга хорошие привычки. В своих работах Ибн Сина утверждает, что в воспитании ученика следует руководствоваться следующими принципами: не увлекаться сразу учебником; переход от легкой формы к тяжелой; сосредоточиться на командном обучении; Он записывал свои взгляды на склонности, интересы, способности ребенка и т. д. В своей брошюре «Обучение и обучение ученика» Бурхануддин аз-Зарнуджи писал, что главные условия изучения науки и профессии заключаются в том, что у ученика должно быть сильное желание и настроение, а затем хороший учитель и достаточно времени. Японский ученый Т. Сакамото признает, что «технология обучения — это область знаний, связанная с системой обучения, обеспечивающей приемлемость обучения». Русский ученый Н.Ф. Тализина объясняет, что технология — это «выявление рациональных способов достижения цели обучения». Его поддержал К.К.

Селевко: «Педагогическая технология существует и как наука, предлагающая ряд разумных способов обучения, и как методы, принципы и регуляторы, применяемые в образовании, и как реальный процесс обучения». По мнению ученого, понятие «педагогическая технология» используется в образовательной практике иерархически.

Таким образом, роль учителя и ученика в повышении эффективности обучения биологии одинакова. Традиционное образование, сохраняющее доминирующее положение в современном образовательном процессе, предполагает организацию общеобразовательной деятельности учащегося и познавательную деятельность учащегося как пассивного слушателя. Учащийся среднего звена участвует в организации учебной деятельности, самостоятельность учащихся игнорируется, педагог направляет учебную деятельность.

Литература:

1. Очилев М. Новые педагогические технологии. - Голосовали против: Насаф, 2000.

2. Саидахмедов Н. Новые педагогические технологии. - Ташкент: Финансы, 2003.
3. Толипова Ж.О., Гафуров А.Т. Технологии биологического образования. - Т.: Учитель, 2002.
4. Толипова Ж.О., Гофуров А.Т. Методика преподавания биологии. Учебник для студентов педагогических вузов. - Т.: Финансы и экономика, 2007.

5. Толипова Ж.О., Гофуров А.Т. Методика преподавания биологии. Учебное пособие. - Т.: «Билим», 2004. 6. Азимов и др. Биология. Инструментарий. - Т.: Медицинское издательство Абу Али ибн Сины. 2002.

РЕЗЮМЕ

Biologiya o'qitish samaradorligini oshirish yo'llari haqida so'z boradi. Hozirgi ta'lim tizimida bilim olishning yangi konseptual pedagogik texnologiyasi va biologiya o'qitishda ta'lim samaradorligini oshirish maqsadida o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etish yo'llari tahlil qilingan.

РЕЗЮМЕ

Обсуждаются пути повышения эффективности обучения биологии. Анализируются новая концептуальная педагогическая технология получения знаний в действующей системе образования и способы организации познавательной деятельности учащихся с целью повышения эффективности образования при обучении биологии.

SUMMARY

The ways of increasing the effectiveness of teaching biology are discussed. A new conceptual pedagogical technology for obtaining knowledge in the current education system and ways of organizing the cognitive activity of students in order to increase the effectiveness of education in teaching biology are analyzed.

ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ПОВЫШЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГА

Мукумова Д. И.

Доцент (Phd) НИУ ТИИИМСХ

Ярова С.Б.

базовая докторантура НИУ ТИИИМСХ

Таянч сўзлар: ўқитувчининг инновацион фаолияти, фаолият, инновация, касбий педагогик компетенция, лойиҳа, тадқиқот, интерфаол таълим усуллари, эҳтиёж, етакчилик, компетенцияга йўналтирилган.

Ключевые слова: инновационная деятельность педагога, активность, инновация, профессионально-педагогической компетентность, проектная, исследовательская, методы интерактивного обучения, потребность, лидерства, компетентностно-ориентированный.

Key words: innovative activity of a teacher, activity, innovation, professional pedagogical competence, project, research, methods of interactive learning, need, leadership, competence-oriented.

На рынке труда возрастает потребность в педагоге дополнительного образования, который может выполнить социальную задачу становления современного человека. Определить составляющую готовности педагога к инновационной деятельности;

Проанализировать уровень теоретической готовности педагогов к инновационной деятельности;

Проанализировать основные направления инновационной деятельности, определить уровень практической готовности педагогов к инновационной деятельности;

Систематизировать и обобщить результаты влияния инновационной деятельности на профессионализм педагога.

Сегодня в обществе происходит много перемен, и современному школьнику необходимо шагать в ногу с этими переменами. Традиционный педагог (монополист в передаче необходимых знаний) уходит со сцены. На смену ему приходит педагог-исследователь, воспитатель, консультант, руководитель проектов, педагог с инновационным стилем мышления, способный к творческой и профессиональной деятель-

ности, к самоопределению и саморазвитию. Такой педагог положительно влияет на качество обучения и воспитания в образовательном учреждении, создаёт условия для духовного развития детей, осуществляет лично-ориентированный подход к ним.

Кроме того, инновационная деятельность педагога позволяет перейти учреждению на более качественную ступень развития. Внедрение инноваций в работу образовательного учреждения - важнейшее условие совершенствования и реформирования системы дополнительного образования.

Одной из составляющих готовности педагогов к инновационной деятельности является понимание ими определения «инновация».

В учебнике по педагогике В.А. Сластенина (Педагогика, М. Школа-Пресс, 2000г.) сказано, что «инновация - это введение нового в цели, содержание, методы и формы обучения и воспитания, организация совместной деятельности учителя и учащегося»

Чтобы выяснить, что мешает полностью включиться в инновационную деятельность всем педагогам, среди них был проведён мини-опрос «Что является для Вас препятствием в освоении новшеств?»

После проведённого мини-опроса педагоги отметили:

отсутствие времени - 83%; - отсутствие необходимых теоретических знаний о новых технологиях и методах - 66%; - слабая информированность о нововведениях в образовании-50%; - наличие внутренних противоречий, тормозящих использование новшеств в работе (новые идеи трудно реализовать практически - 75%, страх неудач, ошибок - 8%, неуверенность в практической пользе новшества - 17%, наличие сомнений, смогу ли я это применить-33%)

Исследование вопроса готовности педагогов к инновационной деятельности выявило:

- с одной стороны наличие у них желания включиться в данную деятельность.
- с другой стороны - противоречие между желанием заниматься инновационной деятельностью и наличием препятствий в освоении новшеств

Немаловажную роль в формировании теоретической готовности педагога к инновационной деятельности имеет его самообразование, в связи с чем методической службой было проведено:

- ▶ учёба по вопросу «Самообразование как средство профессиональной компетентности педагога дополнительного образования»;
- ▶ практическое занятие «Составляем план по самообразованию», на котором педагогами была выработана примерная структура плана по самообразованию.

Педагогам, которые стремятся внедрить в образовательный процесс новые технологии, было предложено заняться самообразованием (более подробно изучить соответствующую литературу, разработать индивидуальные маршруты по темам самообразования, связанных с инновационной деятельностью).

Было проведено:

- методическая учёба по вопросу «Научно-исследовательская деятельность в образовательном учреждении»;
- круглый стол с педагогами-мастерами, занимающимися проектной, исследовательской деятельностью, где они поделились опытом своей работы;
- мастер-класс по теме: «Метод проектов как один из интерактивных методов обучения», где педагогам на практике было показано как, используя интерактивные методики («1-2-все вместе», «Диалог», «Мозговой штурм» и т.д.), можно проводить с учащимися работу по созданию проектов.

Кроме того, педагогам было предложено:

научиться грамотно распределять своё рабочее время;

не отказываясь от привлекающих их репродуктивных методов, использовать в своей практике и исследовательские методы.

После проведённой работы по преодолению трудностей, педагоги почувствовали себя ещё более увереннее, стали разрабатывать проекты («Тайм-менеджмент», «Мечты сбываются», «Зелёная горошина», «Живая струна» и т.д.)

Конечно, педагоги испытывали трудности, но самое главное - у них было желание и стремление освоить новые формы работы и применить их на практике. Поэтому постепенно проектная деятельность стала частью образовательного процесса в творческих объединениях.

Анализ данного вопроса показал, что включение педагогов инновационную (проектную, исследовательскую) деятельность активизировало их к получению новых знаний, повышению квалификации, к самовыражению, к самореализации при решении педагогических проблем, использованию возможности показать себя творческой личностью, осознанию причастности к важному профессиональному делу в тесном сотрудничестве с коллегами.

Включение педагогов в инновационную деятельность отразилось на качестве образовательного процесса. Студенты занимающиеся под руководством педагогов проектной и исследовательской деятельностью, вступили в научное общество «Познание». Занимаясь данным видом деятельности, они стали интеллектуально богаче, творчески активнее и самостоятельнее. У них повысилась самооценка и уверенность в себе. Они научились обсуждать и анализировать, отстаивать свою гражданскую позицию, приобрели полезные умения и навыки, которые несомненно пригодятся им в будущем, помогут легче адаптироваться в социуме.

Результаты своей проектной и исследовательской деятельности они представили:

Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод о подтверждении выдвинутой гипотезы исследования:

- ▶ у педагогов НИУ ТИИИМСХ повысился уровень теоретической и практической готовности к инновациям;
- ▶ повысился уровень их профессионально-педагогической компетентности:
 - информационной (педагоги расширили своё информационное поле, повысили уровень информационной культуры, стали более уверены в своих знаниях);
 - когнитивной (начался активный процесс освоения педагогами проектной и исследовательской технологий, технологии интерактивного обучения, они стали более компетентны в данных видах деятельности, приобрели определённые умения и навыки, в результате чего повысилось качество и результативность образовательного процесса);
 - коммуникативной (педагоги научились работать в коллективе, сотрудничать, создавать необходимую атмосферу для взаимодействия с детьми, передавать им коммуникативные умения и навыки);
 - креативной (педагоги стали творчески подходить к процессу обучения в т/о);
 - самообразовательной (педагоги повысили уровень самообразования, работая по индивидуальным маршрутам, обучаясь в ВУЗах, проходя педагогическую аттестацию)

Литература:

1. Алиева Н.С. Активизация процесса усвоения знаний учащимся учебных заведений ССПО.- Ташкент: ФАН, 2004. -108 с.
2. Батышев С.Я. Производственная педагогика. –М.: Изд-во. Машиностроение, 2002. -450 с.
3. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика. 1989. 190 с
4. Сластенина В.А. Педагогика, М. Школа-Пресс, 2000г.)
5. Ходжабаев А.Р. Научно-педагогические основы учебно-методического комплекса подготовки учителя труда. Автореф. дис... докт. пед. наук. - Т.: ТГПУ , 1992.- 42 с.

1. Мукумова Д.И., Мустафоева Д.А., Акмеологические факторы, обеспечивающие развитие профессионализма личности учителя. В сборнике: Инновации в профессиональном и профессионально-педагогическом образовании. Материалы 25 - й Международной научно - практической конференции. 2020. С. 70-72. <https://elibrary.ru/item.asp?id=43840389>.

2. Мукумова Д.И., Моделирование комплекса адаптивных технологий обучения при реализации компетентного подхода в подготовке специалистов высшей школы. Школа будущего. 2017. № 4. С. 33-38. <https://elibrary.ru/item.asp?id=32337062>

3. Мукумова Д.И., Мукумов Б.Р., Байбаева М.Х., Механизмы и модели реализации интегративно-педагогической деятельности. / Научная дискуссия: инновации в современном мире. 2016. № 3-2 (46). С. 52-56. <https://elibrary.ru/item.asp?id=25666793>.

РЕЗИЮМЕ

Ўқитувчининг инновацион фаолияти унинг ижодий салоҳиятини ақс эттирувчи ижтимоий-педагогик ҳодиса бўлиб, у меъриий фаолият чегарасидан чиқиб кетади.

РЕЗИЮМЕ

Инновационная деятельность учителя - социально-педагогический феномен, отражающий его творческий потенциал, выходящий за пределы нормативной деятельности.

SUMMARY

Innovative activity of a teacher is a socio-pedagogical phenomenon reflecting his creative potential, which goes beyond the limits of normative activity.

SPIRITUAL AND MORAL UPBRINGING OF MUSIC

Tokhtasheva N.Q.

Pedagogik innovatsiyalar, kasb-hunar ta'limi

boshqaruvi hamda pedagog kadrlarni qayta tayyorlash

va ularning malakasini oshirishish institutining tayanch doktorant

Таянч сўзлар: ma'naviyat, axloq, musiqa, musiqiy tarbiya.

Ключевые слова: духовность, нравственность, музыка, музыкальное образование.

Key words: spirituality, morality, music, education music.

Life today poses new problems before musical education at school. Fundamental shifts in the system of value orientations are associated with economic crises. Ecological catastrophes, including excessive contamination by noise harmful to children's health, which destroys the children's psyche and much more – all this affects the spiritual development of schoolchildren and their mental health. This is the cause of spiritual degradation. There is a clear need for improving and updating the practice of spiritual and moral education of schoolchildren, in the search for new approaches to the educational activities of the school. Separate conceptual bases of the investigated problem are developed in the studies of domestic and foreign teachers, psychologists on issues of moral education.

One of the most important tasks of art education is the education of the child's soul by means of art, music in particular, the impact on the process of the formation of his moral qualities, moral ideals. You can find the basis for the spiritual development of children in music lessons. The main thing that a teacher who teaches music should do is to teach to watch and see, listen and hear, create a "related" attitude to works of art, and develop close attention. Music can not directly "transfer" morality into the human soul, it can only directly awaken the slumbering in it moral forces, arousing human emotions. Experiencing the content of music, a person becomes more responsive to various emotions – senses, and this training allows him to feel more than the pain of others, others people's problems. Art wants to be heard, it requires special attention, it needs a meeting; and it does not matter what "meeting", not "some", but artistic. Therefore, moral education in the music lesson is to instill the ability to empathize

with music and a stranger through music,develop the ability to experience other people's joys and sorrows,strenger their attitude to life on the basis of universal spiritual values.The world carefully preserves eternal values:love,beauty,good,strength of spirit,truth,value of life,Music is the bearer of value,the object of knowledge,and the teacher and student are a collective subject,comprehending the world of musical and pedagogical values.I would like to say that in music lessons we often encounter childhood passivity,incompleteness,their inability to disclose their cababilities.

At the same time,the student must "look" into himself,compare his feelings and experiences with the experiences inherent in the musical work,to understand whether he can survive comeone else's pain and suffering.In Russia,spiritual and moral education has traditionally contributed to the spiritual and moral formation of man on the basis of Orthodox culture in all forms of its manifestation (religious.ideological,scientific,artistic, everyday).This gave and give the Russian people the possibility of a more complete and voluminous perception of the world,its place in it.A special role in the spiritual and moral upbringing of the child belongs to music.With this art children come into contact from birth,and purposeful musical education they receive in kindergarten-and later in school. After all,musical education is one of the means of forming the child's personality.To give knowledge,to develop skills and skills is not an in itself,it is much more important to awaken children's interest in learning.The problem of spiritual and moral upbringing.

The problem of spiritual and moral education of the younger generation is one the complex and contradictory tasks of both ideological,political and scientific pedagogical content,on the solution of which the psychosocial and spiritual health of children depends. Who,as we,the people of art,find the coveted path to the souls of our children and open the world of Love and Coodness.This is necessary not only for them,but for us,teachers. After all,the teacher is,above all,a spiritual and moral mentor,a righteous man and a humanist –without these virtues we can not appeal to their consciousness,we do not have the moral right to do so.All programs on music (DB Kabalevsky,YB Aliyev,TA Bejder,GP Sergeeva,etc.)in the general education school are focused on the comprehension,mainly,of classical music.These programs do not take into account that in everyday life a child at home and on the street hears other music,these are far from the best examples of pop music.TV programs also can not help but affect the younger generation.The overwhelming majority of children,despite the efforts of the school,grows up in isolation from the true masterpieces of music,does not remember a single musical composition of serious artthat would be liked. Apparently,the system of spiritual and moral education is functionally incomplete:in the educational school there is no basic course of spiritual and moral culture in relation to the whole system of upbringing;the features of multicultural traditional traditions are far from being fully utilized.We believe that it is the main task of the music teacher to show the beauty of music,the variety of musical works and images,to introduce them to musical creativity,to develop a spiritual and moral feeling.

Hence the scool is a sphere of the most active influence on the spiritual world of the child,which puts teachers in front of the need to systematically and purposefully deal with the issues of spiritual and moral development in any music lesson.However,the issues of the formation of the spiritual world of the student's personality by means of music should not become a synonym for violence.Modern pedagogy and psychologyassert that every personality is selfvaluable and has its own individuality,uniqueness.Given the above,the scool should form a personality not only as a carrier of a spiritual and moral culture,but also as an active transformer of it.Here at this moment comes the understanding of how important it is that we teach our children.Either they are modern songs that are performed

under a phonogram, sometimes with no sense, or it is a cultural layer accumulated by our ancestors, music that has been tested by time. In music lessons, you can see how emotional and sensitive children are, how subtly they perceive music. The teacher's task is not to extinguish the spark of creativity, but to combine learning with natural interests for children and experiences—it is necessary to teach joys. Through joy the child must know the world around him. As it is sung in one children's song: "It is necessary to learn cheerfully to study well" With joy he should go to the lesson. The profession of the teacher is special, connected with the the complex, fragile world of the child. And the task of the music teacher is not to reduce the problems of musical upbringing and education to information, but to teach the means of art to think, feel, empathize, so that not only intellect, but also the soul develops among schoolchildren. The teacher should teach the students to orientate themselves in the world of music, to instill in them the taste and to attach to higher spiritual values, to teach them to learn the world and to shape the image of the world by means of art, in communicating with the art of music to understand themselves and their place in the world. Spiritual and moral concepts, which carry high art, must grow into everyday life and become personal for every schoolboy.

Today's schoolboy of a modern, rapidly changing world is quite different from what he was before. He is ahead of his predecessors in physical development, but, alas, lags behind in the spiritual and moral. In addition, the new conditions of modern life do not contribute to the spiritual health of children. New problems are facing massive musical education. Another screaming problem is related to early computerization: scientists state; that schoolchildren in the conditions of early computerization lose imaginative thinking and creative, to emphasize the spiritual and moral principle in it and to focus on contemporary problems of human survival. How to help children avoid these and other selfdestruction networks that suck people physically and spiritually. At all times, it preached high art. In the aspect of the above problems, the importance of the teacher of music as a teacher leading his students to life, good, truth, beauty is evident. Purposeful spiritual formation of the personality occurs in the junior classes of educational institutions.

The earlier a child will have the opportunity to get acquainted with classical and folk music, the more successful will be his overall spiritual and moral development. The song reveals to the child the beauty of the world.

Literature:

1. Абдуллин Э.Б., Николаева Э.Б. Теория музыкального образования. Учеб. Для студ. высш. пед. учеб. заведений. - М. Академия, 2004.
2. Кашапова, Л.М. Региональные музыкальные традиции в формировании этноличности школьника [Текст] / Л.М. Кашапова // Искусство и образование. 2005. - №4(36). - с. 84-92.
3. Джамолова Д.А. Музыкально-поэтические традиции Востока в повышении эффективности музыкального воспитания учащихся. Диссер. канд. пед. наук. - Т., 2002. - 162 с.
4. Кадиров Р. Музыкальная педагогика. - Т., 2009. - 175 б
5. Караматова Б.М. Педагогические основы использования музыкального наследия мыслительно-средневекового Востока в учебно-воспитательном процессе в школе (на примере уроков музыки): Дисс. ... канд. пед. наук. - Т.: 2002. - 162 с

РЕЗЮМЕ

Maqolada musiqaning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi haqida so'z boradi, musiqaning inson hayotidagi o'rni haqida so'z boradi.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается духовно-нравственное воспитание музыкой, обсуждается роль музыки в жизни человека.

SUMMARY

In this article spiritual and moral upbringing by music is considered. The role of music in human life is discussed.

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲӘМ РУЎХЫЙЛИҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР АСОСИДА ХАЛҚ ҲУНАРМАНДЧИЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Разақов Б.Х.

Фарғона давлат университети, ўқитувчи

Таянч сўзлар: қадриятлар, маънавий меърос, халқ ҳунарманчилиги, этник илдишлар, халқ усталари, ижодий фаолият.

Ключевые слова: ценности, духовное наследие, народные промыслы, этнические корни, народные мастера, творческая деятельность.

Key words: values, spiritual heritage, folk crafts, ethnic roots, craftsmen, creative activity.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштиришга бағишланган видеоселектор йиғилишида давлатимиз раҳбари: “Агар жамият ҳаётининг танаси иқтисодиёт бўлса, унинг жони ва руҳи маънавийдир. Биз янги Ўзбекистонни барпо этишга қарор қилган эканмиз, иккита мустаҳкам устунга таянамиз. Биринчиси - бозор тамойилларига асосланган кучли иқтисодиёт. Иккинчиси - аждодларимизнинг бой мероси ва миллий қадриятларга асосланган кучли маънавийт”, - деган ғояни илгари сурди.

Жаҳон тарихида ҳар бир халқ маънавий бирлашуви, миллий ғояси билан юксалган. Бугун янги ҳаёт қуриш, ривожланган давлатлар қаторига чиқиш йўлидан бораётган мамлакатимизда ҳам миллий қадриятлар масаласи жуда муҳим аҳамиятга эга.

Шарқ халқларининг бой маънавий меъроси ва қадриятлари, моддий ва маънавий меъросиқўллаб мутафаккирлар, донишмандларбитикларида ва адабий меъросларида юксак маҳоратлари билан бирга битилган ва жаҳоннинг маданият хазинасига салмоқли ҳисса бўлиб қўшилган. Турли ижтимоий- иқтисодий тузумларда яратилган ҳадислар, панднома, ривоят, ҳикоя, дoston, мақол, ғазал, рубоий, маснавий, эртақ ва бошқа кўринишларида инсоннинг таълим-тарбияси ва касб-ҳунар ўрганишининг афзаллиги, ҳалол меҳнат билан яшашнинг зарурлиги тўғрисидаги фикрлар бизгача етиб келган. Бундай ёзма манбаларга зардуштийларнинг буюк асарлариҳисобланган 4-6 асрларда яратилган «Авесто»да болалар ёш пайтлариданок дарахт кўчати ўтказиш, уй-рўзгор қуроллари яшаш, ерга ишлов бериш ва чорва

билан шуғулланишга ўргатилиши шарт қилиб қўйилиши тўғрисидаги сатрлар кўплаб келтирилган. Масалан, «Яхшилик ва эзгулик яратиш учун киши меҳнат қилиши, ўз кўллари билан моддий ноз-неъматлар яратиши лозим». Албатта, Шарқ халқлари, жумладан, Марказий Осиё халқлари 8-9 асрлардан бошлаб ислом динига, унинг ақидаларига риоя қилиб келмоқдалар. Муслмонларнинг энг олий, муқаддас китоби бўлган «Қуръони Карим» ўзининг оятларида, сураларида мўтаббар Оллоҳ номидан халқни, аҳли мўминни тўғри йўлга бошлайди. «Қуръони Карим»нинг бевосита оятлардан келиб чиқиб халқ орасида турли панд-насихат ва ривоятлар, ҳикоятлар кўринишида яратилган «ҳадис»ларда кишиларнинг турмуш тарзини, ижтимоий фаолиятини бир-бирга муносабатини маълум бир даражада тартибга солиш тўғрисида ўғит-насихатлар беради.

Инсоният тарихида меҳнат тақсимоти, қўшимча маҳсулотларнинг вужудга келиши, кишлоқ хўжалиги ва чорвачиликнинг ривожланиши хунармандчиликнинг пайдо бўлишига олиб келди. Дастлабки хунармандлар ёввойи ва уй хайвонлари терисини ажратиб олиш ва улардан чармлар тайёрлаш, дарахтларнинг пўстлогидан уй буюмларини тўқиш ва лойдан рўзгор учун идишлар ясаш билан шуғулланишган. Вақтлар ўтиши билан бундай табиий материал (хомаки ашёлар)ни қайта ишлашнинг илк услуб ва усуллари янада мазмунли бўлиб борди ва нафақат ички талаблар, балки эстетик эҳтиёжларни қондиришга ҳам имкон бера бошлади. Шунингдек, меҳнат асбоб-ускуналари ҳам такомиллашиб борди, уларнинг ишлатилиши ҳам мос ҳолда ишончли ва қулай бўлиб борди. Инсонлар бунинг учун хомашё сифатида ўзлари яшаётган жойга яқин бўлган – лой, тош, юмшоқ металл бўлақчалари, ёғочлардан фойдаланганлар.

Хунармандчиликнинг тарихий илдишлари ривожланиши ва тараққиёти натижасида Ўзбекистонда миллий хунармандчилик ривожланиб бормоқда. Миллий хунармандчиликнинг турли соҳаларини ўрганишда ўқувчилар қуйидаги билимларга эга бўладилар ва уларда ижодкорликка қизиқиш уйғонади:

- маълум касб-хунар соҳаларининг тарихи, келиб чиқиши, этник илдишлари, халқ усталари ва уларнинг ижодий фаолиятлари;
- хунармандчиликнинг шакл ва жаҳон маданиятида тутган ўрни, соҳаларининг тарқалиши, жуғрофияси, турлари, уларнинг йўналишлари;
- Тошкент, Самарқанд, Хива, Бухоро, Термиз, Нукус, Андижон, Фарғона, Наманган, Риштон, Ургут хунармандчилик мактаблари усталари ва уларнинг ўзига хос йўллари;
- тарихий меъморчилик обидалари, уларнинг қурилиши, сақлаш ва таъмирлаш; маҳаллий меҳнат ва хом ашёларининг, захираларининг манбалари, турлари, тарқалиши, уларнинг хунармандчилик марказларининг шаклланишига ва ривожланишига таъсири, хунармандлар сулолалари, рисо-лалари, халқ амалий ва тасвирий санъати ҳамда хунармандчиликнинг ўзаро боғлиқлиги ҳамда алоқаси ва бошқалар.

Миллий хунармандчилик тарихи ва асосларини эгаллашда ўқувчилар қуйидаги амалий кўникма ва малакаларга эга бўладилар:

турли хилдаги материалларни танлаш ва уларга ишлов бериш; хунармандчилик асбоблари, мосламалари билан ишлаш; маълум соҳаларда фойдаланиладиган

электр ва механизациялаштирилган курилмалар, мосламалар ва ускуналар билан ишлаш; буюмларни хунармандчилик асарларини асраш, таъмирлаш ва фойдаланиш муддатини узайтириш; йўл-йўриқли, операцияли, технологик ва ишлаб чиқариш меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар билан ишлаш; жараёнларни амалга ошириш, бозор иқтисодиёти шароитида тайёрланган буюмларни ва асарларни истеъмолга чиқариш ва бошқалар.

Бевосита халқ хўжалиги (маҳаллий) тармоқларига боғлиқ бўлмаган турли умуммеҳнат, махсус кўникмаларни ўқувчиларга ўргатишда миллий хунармандчиликнинг дидактик имкониятлари катта.

Халқ хунармандчилиги соҳаларини ўрганиш бўйича олиб борилаётган машғулотларнинг моддий, хом ашё, материаллар билан таъминланишини йўлга қўйишда деярли барча мактабларда маҳаллий имкониятлар мавжуддир.

Халқ хунармандчилигининг меҳнат ва касб-хунар таълимида мунтазам ўрганилиши ўғил ва қиз болалар меҳнатини, қишлоқ ва шаҳар мактабларида муқобил машғулотларнинг ташкил этилишини ва қолаверса, ўқувчиларнинг таълим муассасасини битирганларидан сўнг доимий иш ўринлари билан таъминланишларини маълум тартибга солади. Халқ хунармандчилиги соҳаларини ўрганиш ва ўргатиш меҳнат вазибаларини кетма-кет бажарадиган, ижодий фикрлайдиган, муқтақил фаолият кўрсата оладиган, юқори даражада инсонийлик фазилатларига эга бўлган, муомалали, одоб-ахлоқли инсонларни тарбиялашда миллий хунармандчиликнинг имкониятлари катта.

Адабиётлар:

1. Юнусов М.Р. Махсус мактабларда хунармандчиликка босқичма-босқич ўқитишнинг илмий – методик асослари. Пед. Фан. Ном. Дисс., автореферат, 1998 й.
2. Razzokov B.H., Mutalipov R.R. Professional orientation of students based on the national program. ISSN 2308-4804. Science and world. 2021. № 11 (99), 62-64.
3. Раззоков Б.Х. Миллий кадриятлар воситасида бўлажак ўқитувчиларнинг касб маданиятини шакллантириш. Муғаллим ҳам узлики билимлендириў. Нукус-2021. № 3/3. 52-54 б.
4. Раззоков Б., Махмудов М. Развитие профессиональной компетентности студентов в обучении рискам и оценке рисков. Universum: психология и образование: научный журнал. № 5 (83). М., Изд. МЦНО, 2021 г. С 19-20

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада миллий кадриятлар, халқнинг маънавий меъроси, халқ хунармандчилигини ривожлантириш, ўқувчиларга касб-хунар соҳаларининг тарихи, келиб чиқишини ўргатиш, хунармандчиликнинг этник илдизлари, халқ усталари ва уларнинг ижодий фаолиятлари ҳақида сўз юритилади.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматриваются национальные ценности, духовное наследие народа, развитие народных промыслов, обучение студентов истории профессий, их происхождение, этнические корни ремесел, народных мастеров и их творческая деятельность.

SUMMARY

This article discusses national values, the spiritual heritage of the people, the development of folk crafts, teaching students the history of professions, their origin, the ethnic roots of crafts, folk craftsmen and their creative activity.

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMI O'QUVCHILARIG VA VIRTUAL MODELLASHTIRISH VOSITASIDA ARXITEKTURAVIY LOYIHALASHNI O'RGATISHNI ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Abdullaev A.K.

Namangan muhandislik-Qurilish instituti, mustaqil izlanuvchisi

Таянч сўзлар: профессионал таълим тизими, архитектура, илмий назарий асослар, моделлаштириш, лойihalар, виртуал, ўқувчилар.

Ключевые слова: система профессионального образования, архитектура, научно-теоретические основы, моделирование, проекты, виртуальные, учащиеся.

Key words: vocational education system, architecture, scientific and theoretical foundations, modeling, projects, virtual, students.

Yangi O'zbekistonda yuz berayotgan tub o'zgarishlar ta'lim mazmunini davr nuqtai nazaridan yangilashni taqozo etmoqda. Bunday yangilanish O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni asosida amalga oshirilmoqda. Bugungi kunda professional ta'lim tizimi pedagogikasi jahon miqyosida tan olingan eng ilg'or metodlar va yo'nalishlar bilan boyib bormoqda. Ayni vaqtda o'zining keng tadbiqini kutayotgan, fanning boshqa sohalari bilan aloqadorlikda ishlab chiqilgan yangi konsepsiya va nazariyalar rivojlantirilmoqda.

Professional ta'lim tizimi uzoq davr mobaynida har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalashga yo'naltirildi, biroq ushbu chora o'quvchilarning kasbiy mahoratini shakllanish darajasini pasayishi hisobiga amalga oshirildi. Bu holat kasbiy mahorat va layoqatni oshirish, insonning butun umri davomida o'z bilimini takomillashtirib borishi hamda o'z-o'zini tarbiyalash ehtiyojini oshirishga xizmat qilmas edi. Professional ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar natijasida professional ta'limni samarali tashkil etish, ishchi kasblariga maxsus tayyorlash, ta'lim oluvchi shaxsida kasbiy mahorat va layoqat sifatlarini shakllantirish masalalariga alohida e'tibor berilmoqda.

Kasbiy mahorat deyilganda bitiruvchining yuqori darajada kasbiy ko'nikma va malakalarni egallaganligi tushuniladi, u shaxsning mehnat bozorida egallayotgan kasbi bo'yicha raqobatbardoshlik darajasi aks ettirishida namoyon bo'ladi. Kasbiy mahorat ishchi kuchlarining yuqori darajadagi moslashuvchanligi, yangiliklarni tez o'zlashtirishi, yangi ishlab chiqarish sharoitlariga oz vaqt ichida o'ta olishi va faoliyat sohasini mustaqil tanlay olishi kabi sifatlar bilan belgilanadi.

Kasbiy mahorat va layoqat shaxsning shunday sifatlaridirki, ular bo'lajak mutaxassisning hayotiy hamda mehnat muvofaqiyatlarini belgilab beradi. Yangi O'zbekiston Respublikasida ta'limni rivojlantirishning yangi bosqichida professional ta'lim tizimi pedagogika fanining asosi vazifasi jahon talablari darajasida yangilanib borayotgan ishlab chiqarish sharoitlariga moslasha oladigan, iqtisodiyotimizni buyuk davlat darajasiga ko'taradigan mutaxassislarni tayyorlash, ushbu jarayonda asosiy omil sifatida beriladigan axborotlar hajmini etirof etish emas, balki ularga nisbatan ijodiy yondoshuvni shakllantirish va mustaqil fikrlash kabi sifatlarini tarbiyalashdan iboratdir. Shu sababli bugungi kunda barcha fan sohalari, jumladan, professional ta'limi bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlari va ularni amaliyotga tadbirlari muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda. Bu o'rinda professional ta'limiga bo'lgan e'tiborning ortib borayotganligini quyidagilar bilan izohlash mumkin:

- ▶ ta'lim islohotlari natijasida kasb-hunar maktablari, kasb-hunar kollejlari va texnikumlarning shakllantirishilishi va rivojlanishi;
- ▶ oliy o'quv yurtlarida professional ta'limni o'qitilishning yo'lga qo'yilayotganligi, bu borada alohida fakultet va bo'limlarning tashkil etilishi;
- ▶ professional ta'lim tizimidagi pedagogikaning boshqa fanlar bilan yanada jipsroq bog'lanib borishi, istiqbolda amalga oshirilishi ko'zda tutilgan bilim sohalari tutashuvida yangi konsepsiya va nazariyalarning yuzaga kelishi;
- ▶ professional ta'lim tizimidagi muassasalarning aholiga ta'lim xizmatlarini ko'rsatish borasidagi faoliyat turlarining ortib borishi, o'z bazasida tayyor mahsulot ishlab chiqarishning yo'lga qo'yilishi; mehnatni tashkil qilishning ilg'or shakllarini joriy etishi va boshqalar.

Ularning professional ta'lim tizimidagi pedagogikada o'quvchilar ta'limi, tarbiyasi, o'qishi hamda rivojlanishi qonuniyatlarini o'rganadi, ta'lim- tarbiya, pedagogik va axborot texnologiyalarini qo'llash mezonlarini ishlab chiqadi, professional ta'lim tizimidagi muassasalar turlarini va ularni boshqarish tizimini asoslaydi. U pedagogik nazariyalari to'g'risidagi bilimlarni, innovatsion texnologiyalarni loyihalash uslublarini umumlashtiradi. Professional ta'lim tizimidagi pedagogika fanlari shaxsni kasbiy faoliyatga tayyorlash, yosh avlodni kasbiy tarbiyalash, malakali ishchi kuchining yangi talablar darajasida faoliyat yuritishini taminlashni ko'zda tutadi.

Professional ta'lim tizimini hozirgi yangi O'zbekistonimiz va uning bozor iqtisodiyotiga nechog'liq ahamiyat kasb etishini keltirib o'tdik. Shunday ekan professional talim tizimidagi o'quvchilarga virtual modellashtirish vositasida arxitekturaviy loyihalashni o'rgatish hozirgi kunda o'ta dolzarb va kerakligini keltirib o'tamiz.

Birinchi navbatda virtual modellashtirish vositasi nima degan savolga javob berib o'taylik, o'quvchilarga yangi multimedia vositalari va texnologiyalari, o'quv jarayonida virtual borliq texnologiyalari(virtual laboratoriya, simulyatorlar, virtual sayohat va boshqalar)dan foydalanish, mobil ta'lim texnologiyalari, internet va ijtimoiy tarmoqlar, ularning imkoniyatlari va xavfsizligi hamda ochiq ta'lim resurslari va ularning imkoniyatlari haqidagi bilimlarini takomillashtirish. "Virtual modellashtirish vositasi" modulining vazifalari:

- multimedia tushunchasi, multimedia vositalari, multimedaning dasturiy vositalari va mahsulotlari, virtual ta'lim muhiti vositalari haqida;
- virtual ta'lim muhiti haqida;
- virtual ta'lim jarayonini boshqaruvchi tizimlar haqida ;
- on-line muhitida 3D texnologiyalar asosida o'quv jarayonini tashkillashtirish;
- mobil ta'lim texnologiyalari;
- internet va ijtimoiy tarmoqlar, ularning imkoniyatlari va xavfsizlik;

– ochiq ta'lim resurslari va ularning imkoniyatlari haqida bilimlarni hosil qilish.

Professional ta'lim tizimida o'quvchilar virtual modellashtirish vositalarini mukammal o'rgangandan keyin shu asosda Arxitekturaviy loyihalashni o'rganishadi.

Arxitekturaviy loyihalash san'atni va texnikani o'zida birlashtirgan sohadir. Sifatli arxitektura asari yaratilishi uchun nozik did, mukammal qurilish mashinalari, qurilish materiallari, kafolatlik loyiha uchun zamonaviy kompyuter texnikasi va hokazolar bo'lishi talab etiladi. Arxitektorlarning ijodiy doirasi nihoyatda kengdir. Memorichilikda avtobus bekatlari, do'kon, favaora kabi «kichik me'moriy shakllar» deb atalmish jazzi qurilmalardan tortib to yirik bino va maydonlar, butun shahar-qishloqlar va xatto undan katta yer-joylar rejalashtiriladi.

Arxitekturaning asosiy tarmoqlari bir necha:

1. Turar joylar arxitekturasi. Mazkur tarmoq umuman arxitekturada nihoyatda muhimdir. U turar uylardan tashqari yotoqxonalar va mehmonxonalar arxitekturasi ham o'z ichiga oladi. Bu tarmoq jamiyat ijtimoiy hayotida nihoyatda muhim rol o'ynab, barcha insonlar va oilalar ushbu sohaga katta ehtiyoj sezadilar. Turar-joylar turli - tuman bo'lib, hovlilari va hovlisiz, kam qavatli, o'rta qavatli va ko'p qavatli, bir va ko'p sho'kali (seksiyali) uylarga bo'linadi. Turar joylar arxitekturasi, shuningdek, yotoqxonalar va mehmonxonalar ham kiradi.

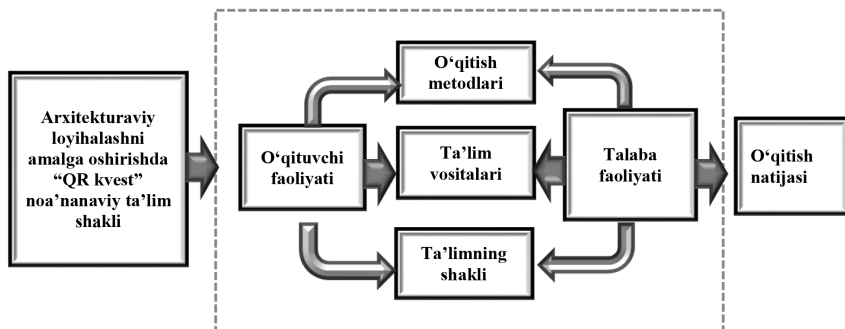
2. Jamoat binolari arxitekturasi. Bu sohaning ham loyihalash doirasi kattadir. Teatr va kinoteatr, sirk, oshxona, kasalxonalar, sport, savdo binolari va ma'muriy binolar arxitekturasi bilan shug'ullanadi. Jamoat binolari ham turarjoy binolari kabi o'z tasnifiga ega: ma'muriy binolar, ovqatlanish binolari, tomosha binolari, sport binolari va inshootlari, davolanish binolari, ta'lim va tarbiya muassasalari, savdo binolari va inshootlari, transport va aloqa inshootlari va boshqalar shular jumlasidandir. Har bir turdagi jamoat binolari guruhi alohida ichki tasnifga ham egadir. Masalan, tomosha binolari teatr va kinoteatrlarga, sirk va kinokonsert zallariga bo'linsa, ovqatlanish binolari restoran, qahvaxona, oshxona, choyxonalar bo'linadi va hokazo.

3. Sanoat binolari arxitekturasi. Ishlab chiqarish va sanoat bilan bog'liq bino va inshootlar: zavod va fabrikalar, firmalar, ishlab chiqarish qo'shma korxonalar, gidrotexnika va kommunal inshootlar kabi bino va qurilmalarning arxitekturasi.

4. Landshaft arxitekturasi. Park, bog'lar, shahar maydonlari, piyoda yo'llar, saylgohlar va umuman ko'kalamzorlashtirish va tashqi obodonlashtirish san'atidan iborat. Tashqi ochiq muhitlar: shahar maydonlari, turli-tuman istirohat bog'lari va parklar, xiyobonlar, bulvarlar, piyodalar ko'chalari va unga orom berish san'ati namunalarini landschaft arxitekturasiing ob'ektlaridir. Bugungi kunda landschaft arxitekturasiing ob'ektlariga nafaqat tashqi ochiq muhitlar, balki ichki yarim ochiq va yopiq muhitlar: binolarning ichki hovlilari, «qishki bog'lar», vestibyullar ham kiradi. Landschaft arxitekturasi, shuningdek mavjud tarixiy bog'lar va ko'kalamzorlarni qayta tiklash va ta'mirlash ishlari bilan ham shug'ullanadi.

5. Shaharsozlik. Yangi qishloq, qo'rg'on, katta — kichik shaharlar va boshqa aholi punktlarini loyihalash va qurish, borlaridan unumli foydalanish hamda ularni rivojlanish tartibini, rekonstruksiya ishlari bilan shug'ullanadi. Arxitekturada ko'plab qurilma va fozoviy yechimlar turli bosqichlarda turlicha yechimga ega bo'lishi mumkin. Har bir bosqichni binolar shakli qanday bo'lishidan qat'iy nazar uning atrof muhitga bo'lgan ta'sirini avvaldan o'ylab rejalashtirishimiz kerak. Shaharsozlik bosqichida kelajakda barpo etiladigan binolarni ham sinchkovlik bilan ko'rib chiqish kerak bo'ladi.

6. Me'moriy yodgorliklarni ta'mirlash. Me'moriy yodgorliklarni saqlab qolish umrini uzaytirish, ulardan foydalanish kabi masalalarni hal etish bilan shug'ullanadi. Bu soha ham yangi arxitektura yaratish kabi mas'uliyatli va qiyin sohadir. Ko'pincha me'moriy

yodgorliklar o'z funksiyalarini o'tab bo'lgan bo'ladi. Shuning uchun unga yangi, ko'pincha turizm tomosha ob'ekti funksiyasi beriladi yoki o'z funksiyasi qoldiriladi. Ta'mirlash ishlari asosan uch yo'nalishda olib boriladi: a) Konservatsiya. Bunda yodgorlik saqlangan holatida asrab kelinadi, keyingi buzilishlardan himoya qilinadi; b) Restavratsiya. Yodgorlik dastlabki holatiga qaytariladi. Bu ta'mirlashning murakkab va keng tarqalgan yo'nalish hisoblanadi. Odatda bir yodgorlikning o'zida bir necha davrlarda kiritilgan o'zgartirishlar — tuzatish topiladikim, bular ham o'ziga hos darajada asrashga loyiqdir; v) Rekonstruksiya. Bunda yodgorlikni yangi maqsadga, masalan muzeyga moslashtirish mumkin.

Yuqoridagi "Arxitekturaviy loyihalash" faniga tegishli bo'lgan ma'lumotlarni noa'nanaviy ta'lim shakllari foydalangan holda o'rgatamiz (1-rasm) [1-3].

QR kvest - bu interaktiv o'yin bo'lib, unda topshiriqlar javobi QR kodlarida shifrlangan. QR kvestlari ham onlayn, ham oflayn bo'lishi mumkin. Onlayn QR kvestlari Internet saytlari sahifalarida maslahatlar bilan QR kodlarini topish kerak. Oflayn QR kvestlarida ishtirokchilar topshiriqlar javobini QR kodlarini qidirish uchun shahar ko'chalari yoki bino ichida jismoniy harakat qilishadi. Natijada, ular qidiruvda berilgan savolga javob berishlari, shifrlangan manzilga borishlari yoki yashirin ob'ektni topishlari kerak. O'yin ham juda qiziqarli va talabalarni motivatsiya qila oladi.

Agarda o'qitish natijasida ijobiy natijaga e'rishilmasa o'qitish metodlari o'zgartiriladi va ijobiy natijalarga erishilguncha sikl aylanadi.

Adabiyotlar:

1. Ergashev B.B. Professional ta'lim yo'nalishi talabalarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik strategiyasini loyihalashtirish. Pedagogika fanlari bo'yicha doktorlik (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2022. – 25 b.
2. Yo'ldoshev J.F, Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. Qo'llanma —T.: O'qituvchi, 2004.- 104 B.
3. Ergashev B. Innovatsion texnologiyali ishlab chiqarish sohasida xodimlar salohiyatini shakllantirishga klasterli yondashuv // NamDU ilmiy axborotnomasi. – Namangan. - 2021. - №6. – B. 622 - 627.
4. Arxitekturaviy kompozitsiya asoslari. O'quv qo'llanma. (Tuzuvchilar: Po'latov X., Miryusupova M., Tolipov A. va boshqalar).Toshkent: TAQI, 2003.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада профессионал таълим тизими ўқувчиларига виртуал моделлаштириш воситасида архитектуравий лойihalашнинг илмий –назарий асослари ёритиб берилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье описаны научно-теоретические основы архитектурного проектирования для студентов профессионального образования посредством виртуального моделирования.

SUMMARY

This article describes the scientific and theoretical foundations of architectural design for students of vocational education through virtual modeling.

ОЛИЙ ҲАРБИЙ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА КУРСАНТЛАРНИНГ ТЕХНИК ТАФАККУРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИ МОДЕЛЛАШТИРИШ

Амирова З.Ф.

катта ўқитувчи,

Чирчиқ олий танк қўмондонлик муҳандислик билим юрти

Таянч сўзлар: методология, ҳарбий тайёргарлик, компетентлик, техник тафаккур, модел, шакллантириш, таълим ва тарбия.

Ключевые слова: методология, военная подготовка, компетентность, техническое мышление, модель, формирование, образование и воспитание.

Key words: methodology, military training, competence, technical thinking, model, shaping, education and training.

Кириш. Ўзбекистон Республикаси олий ҳарбий таълим назарияси ва амалиёти – курсантларда техник тафаккурни шакллантириш борасидаги махсус саъй-ҳаракатларни амалга оширишни талаб этади. Ушбу масалани ҳал этиш мобайнида илмий изланишимиз йўналишини ва унинг натижасини тавсиф этувчи методик ёндашувларни танлаб олиш зарурати вужудга келди.

Тадқиқот ишимиз методологияси таҳлили қуйидагиларни қайд этиш имконини беради:

- ҳарбий тайёргарлик жараёнида техник тафаккурни шакллантириш муаммосини икки даражада: стратегик ва тактик миқёсда тадқиқ қилиш;

- стратегик даражада шахсга оид ва тизимли ёндашувлар натижа беради, тактик даражада эса компетентлик ҳамда интегратив ёндашувларнинг муҳим аҳамиятга эга бўлади;

- ёндашувлар ўзаро боғлиқликка эга бўлиб, улар ўртасида узвийлик ва ўзаро алоқадорлик мавжуд;

- келтириб ўтилган ёндашувларнинг ҳар бири тадқиқотнинг илмий апаратыни, шунингдек, олий ҳарбий таълим жараёнида техник тафаккурни шаклланишини белгилаб беради;

- тадқиқот ишимиз контекстида мазкур ёндашувлар йиғиндисини қўллаш техник тафаккурни шакллантириш моделининг кўринишини беради.

Моделни илмий мақсадларда танланган ёки ислоҳ этилган, асосий объект сифатида янги ахборот улашувчи ёрдамчи объект ўлароқ тавсиф этилган.

Қуйидаги берилган модел таърифи тадқиқот ишимизга анча яқин: "...шунақанги бир ҳаёлан тасаввур этилган ёки моддий юзага чиқарилган тизим бўлиб, у тадқиқот объектини акс эттирган ва қайта тиклаган ҳолда унинг ўрнини шундай босишга қодирки, натижада уни ўрганиш бизга ушбу объект ҳақида янги ахборот тақдим этади". Моделни шу тариқа тушуниш техник тафаккурни ривожланиш жараёнини моделлаштириш ва тизимлаштириш учун тамойилий аҳамият касб этади.

Олий ҳарбий таълимда бўлажак ҳарбий муҳандисни касбий фаолиятга тайёрлаш сифати мезони таълим натижаларининг муайян стандартга мувофиқлигидадир. Ушбу элементлар олий ҳарбий таълим битирувчисини моделида тасвирлайди.

Техник тафаккурни шакллантириш бўйича таҳсил методлари сифатида анъанавий - сўзли, изоҳлаш, кузатиш, кўргазмали, намойиш этиш, машқ метод-

лари қаторида фаол - муаммоли, ўйинли, лойihalаштириш методи, тадқиқотчилик методлардан ҳам фойдаланилди. Педагогика фанида педагог ва курсантларнинг билим, кўникма, малакаларни эгаллашга, тарбиялаш ва камол топтиришга қаратилган ўзаро боғлиқ касбий фаолият тарзини таълим методи деб қабул қилиш мумкин .

Натижавий блокмақсади, жараёнли ва ташхислаш блоклар билан яқин ўзаро алоқага эга ва техник тафаккурни шаклланганлик даражасини ҳамда компетенциялар ривожланишининг ҳар бир босқичида касбий компетентлиги баҳосини белгилайди .

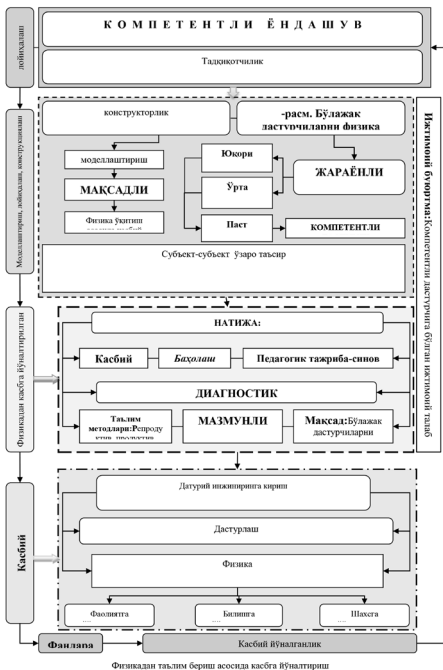
Хулоса ва таклифлар. Ишлаб чиқилган моделнинг мақсади, жараёнли, ташхислаш ва нативавий блоклар билан ўзаро боғлиқ ҳамда касбий компетенцияларини кетма-кет эгаллашни, башорат қилинаётган даражадаги шахсий ва касбий сифат ва фазилатлар ривожланишини ҳамда техник тафаккурини шаклланишини таъминлайди. Асосий функциялари: мотивация функцияси-адекват касбий мотивлар ривожланиши, қизиқиш вужудга келиши ва касбий компетенцияларини қўллашга эҳтиёж юзага келишини белгилайди, таълим олиш функцияси-касбий компетенциялари ўзлаштирилишини таъминлайди, таълим ва тарбиялаш функцияси-шахсий-касбий муҳим сифатлар мажмуини ривожланишига кўмаклашади, ривожланиш функцияси-тезкор, тизимли ва образли фикрлаш ривожини таъминлайди.

Келтириб ўтилган маълумотларга асосланиб куйидаги тавсиялар ишлаб чиқилди:

1. Курсантларда техник тафаккурлаш кўникмалари техника олий таълими жараёнида ўқиш бошланиши билан ривожлантирилиб борилиши лозим.
2. Ўтилган янги техник тушунчаларни тадқиқини доимо даврий равишда такрорлашни ташкиллаштириш керак бўлади, чунки унинг нативасида курсантларда тажриба тўпланиб, техник тафаккурлаш кўникма ва малакалари шаклланиб боради.

Адабиётлар:

1. Амирова З.Ф. Техника фанларини ўқитиш жараёнида курсантларнинг техник тафаккурини ривожлантириш омиллари.// Таълим самарадорлигини оширишда халқаро тажрибадан фойдаланиш: муаммо ва ечимлар. Халқаро илмий-амалий анжумани материаллари тўплами. –Чирчик, 19-октябрь, 2021. –Б. 138-141.
2. Амирова З.Ф. Development of technical thinking of cadets using interactive methods. // International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology. – India, 2022. - Vol. Issue 1. pp. 18879-18884. (05.00.00; №9)

3. Амирова З.Ф. Курсантларда харбий техник тафаккурни шакллантириш билан боғлиқ касбий сифатлар ва фаолиятларнинг назарий таҳлили. // Зирхли калқон. Илмий-ахборот журнали. -Чирчик - 2021. - Б. 236-239.
4. Леонтьев.А.Н. Избранные психологические произведения. // -Москва, 1983.– С. 2-318.
5. Толлингерова Д. Психология проектирования умственного развития детей // - Москва-Прага, 1994. – С. 48.
6. Ураков Ш.Р. Олий таълим муассасаларида бўлажак ўқитувчиларни тайёрлашнинг компетент ёндашувга асосланган педагогик тизимини такомиллаштириш. // Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати // - Самарқанд, 2018.-Б. 36.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада олиб борилган тадқиқот ишининг методологик таҳлили ҳақида сўз боради. Тузилган моделнинг ташкилий компонентлари изоҳланади. Босқичлар тузилиши ва моҳияти ҳақида умумий тушунчалар берилди ҳамда моделнинг амалий аҳамияти тушунтирилди.

РЕЗЮМЕ

В данной статье речь идет о методологическом анализе исследовательской работы. Приводятся организационные компоненты структурированной модели. Даются общие понятия о структуре и сущности ступеней и поясняется практическое значение модели.

SUMMARY

This article discusses the methodological analysis of the research. The organizational components of the structured model are explained. General concepts of the steps are given and the practical significance of the model is explained.

TEKNOLOGIYA FANI O'QITUVCHILARINING TEKNOLOGIK JARAYONLARINI TASHKIL ETISH VA BOSHQARUV FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH

Ahmedov M.M., Teshaboev Z.A., Xojikarimova G.T.

Tayanch so'zlar: integratsiya, kompetensiya, texnologiya, kommunikatsiya, ijod, malaka.

Ключевые слова: интеграция, компетентность, технология, креативность, навыки, коммуникация.

Key words: integration, competence, technology, communication, creativity, skills.

Yangilanayotgan kishilik jamiyatida, chuqur integratsiyalashgan iqtisodiy makonda, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ahborot kommunikatsiya texnologiyalari rivojlangan bugungi kunda yoshlarimiz kelajak ta'lim tizimiga ta'mal toshini qo'ymoqdalar. Bu esa yangidan shakllanayotgan "Yangi O'zbekiston" davlatini yanada ravnoq topishini ta'minlaydi.

Ushbu yuksak vazifani bajarish jarayonini muvoffaqiyat bilan amalga oshirish yoshlardan puhta tayyorgarlik, bilim, saviya ijodkorlik va iqtidorni talab qiladi. Bosayotgan har bir qadamimiz shahdam, ishonchli, zafarli bo'lishi lozim, buning uchun esa zamon bilan hamnafas, bozor iqtisodiyoti bosqichma-bosqich amalga oshirish yo'llarini biladigan, unga amal qiladigan, yetuk bilimdon, yuqori malakali kadrlarni tayyorlash lozim bo'ladi.

Hozirgi kunda Respublikamiz xalq ta'limi tizimini rivojlangan davlatlar darajada takomillashtirish yo'lida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli ishlardan ko'zlangan asosiy maqsad - yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish sifati va samaradorligini oshirish, ularni o'z yurtini sodiq farzandi etib tarbiyalash va mustaxkam bilim berish uchun barcha shart-sharoitlarni yaratilmoqda. Ushbu vazifalar pedagog kadrlarni kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini bugungi kun talabidan kelib chiqib, ta'lim-tarbiya jarayonini kengaytirish, chuqurlashtirish, yangilash, zamonaviylashtirish orqali o'quv jarayonini sifati va samaradorligini oshirishga, kompetentligini yanada yuqori darajaga ko'tarishga qaratilgan.

Mirziyoev SH.M. “Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalkimiz bilan birga kuramiz” asarida XIX asrda ma’rifatli dunyo oqillari Buxoriy, Farg’oniy, Xorazmiy, Beruniy, ibn Sino va Ulug’beklarni qanchalik izzat-ikrom qilgan bo’lsa, XXI asrda ham xalqimiz, millatimizga nisbatan ana shunday ehtiromni qo’lga kiritishimiz kerak. O’sha davrda ulug’ ajdodlarimiz asos solgan va olamga dong taratgan ilmiy maktablarni zamonaviy shaklda qayta tiklashimiz lozim. Bunga esa ta’lim tarbiya tizimini tubdan isloh qilish orqali erishish mumkin” deb, o’z fikr-mulohazalarini bayon etganlar/1-4/.

O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirining 2017 yil 3 iyundagi 190-sonli “Umumiy o’rta ta’limning davlat ta’lim standartlari talablari asosida takomillashtirilgan o’quv dasturlarini tasdiqlash va amaliyotga joriy etish to’g’risida”gi buyrug’iga asosan 2017-2018 o’quv yilidan boshlab bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etilishi rejalashtirildi. Jumladan, ushbu buyruqqa ko’ra umumiy o’rta ta’limning Davlat ta’lim standartlari va o’quv dasturlari 2017-2018 o’quv yilidan boshlab bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish quyidagi tartibda amalga ko’zda tutilgan/5/:

1-bosqich: 2017-2018 o’quv yilidan 1-, 4-, 6-, 7-10-sinflarda;

2-bosqich: 2018-2019 o’quv yilidan 2-, 3-, 8-, 9-11-sinflarda;

3-bosqich: 2019-2020 o’quv yilidan 5-sinflarda tamalga oshi rildi.

Bu esa darsliklar va turli hil adabiyotlardan foydalangan holda fanlarni o’qitishda innovatsion xarakterga ega bo’lgan muammolarni innovatsion yondashuv asosida ta’lim-tarbiya jarayoniga tadbiiq etish va shu asosda o’quv mashg’ulotlari jarayonini na’munali tashkil etishni talab etadi/ 6,7 /.

Yuqorida zikr etilgan vazifalarni bajarishda texnologiya fanida texnologik jarayonlarni tashkil etish masalasi muhim ahamiyatga ega.

Ayniqsa, bunda mavzuga mos yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish va ahborot kommunikatsiya texnologiyalari vositalaridan dars jarayonida foydalanish yaxshi natijalar bermoqda. Ta’lim-tarbiya jarayonida o’quvchilar bilimi va samaradorligini oshirishda o’qitish jarayonida innovatsion ta’lim texnologilaridan foydalanish muhim o’rin tutadi.

Jahon hamjamiyatining asosiy maqsadini amalga oshirish, kelajak yosh avlodni tarbiyalash, ta’lim tizimini yanada rivojlantirish va texnologik ta’lim jarayonlarini tashkil etish va uni boshqaruv mehanizmini takomillashtirish bo’yicha olib borilgan dars jarayonidagi boshqaruv faoliyati kompetentligi darajasi nuqtai nazaridan yondashish zarurati tug’ilmoqda/ 8,9 /.

Bu esa fan o’qituvchisidan, hususan, texnologiya fani o’qituvchisidan yanada yuksak mas’uliyat, o’z ustida mustaqil ishlash va doimiy malakasini oshirib borish bilan texnologik jarayonlarni tashkil etish muammolarini hal etish va o’zining kompetentlilik darajasini muntazam ko’tarib borishini taqazo etadi.

Ta’lim jarayonlarini tashkil etish va boshqaruv mehanizmini takomillashtirish mavzusi yuzasidan bir qator ilmiy tadqiqot ishlari, ularni tushintirish mehanizmlari taklif etilgan bo’lsalarda texnologiya fanini, hususan, texnologik jarayonlarni tashkil etish va boshqaruv mehanizmini takomillashtirish jarayoni shu kun talabi darajasida o’rganilmagan/10-12/.

Shuningdek, hozirgi kunda hech bir mamlakatning o’quv ta’lim-tarbiya muassasasida rahbar hodim tayyorlanmaydi, insonning rahbarlik salohiyati o’zining ish faoliyatida jamoada ishlash jarayonida shakllanib boradi. Shu bois fan o’qituvchisi boshqaruv faoliyatining kompetentlik darajasini yanada yuksaltirishning eng muqobil yo’li sifatida qaralmoqda.

Mazkur, muqobil yo’l malaka oshirish tizimi orqali bevosita amalga oshirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Chunki, umumiy o’rta ta’lim maktablari o’qituvchilari bilan

muttazam va muttasil aloqada bo'lgan ta'lim muassasasi sifatida so'ngi yillardagi fan texnika yangiliklari bilan tanishtirib borish va maktabda o'zlashtirilishi qiyin bo'lgan murakkab mavzular yuzasidan uslubiy maslahatlar tashkil etish jarayonlari kommunikativ munosabatlar orqali o'z echimini topmoqda/13-15/.

Ilmiy-metodik, ma'naviy-ma'rifiy va ijtimoiy-siyosiy jarayonlarning kontekstida (manzarasida) aks etishi orqali yuzaga keladigan kommunikativ munosabatlar, ahborotlarni uzatish va qabul qilish va uni qayta ishlash dunyo hamjamiyatida aks etayotgan inson omili bilan bog'liq bo'lgan masalalarning ilmiy-nazariy echimlari aniqlanmoqda.

Ayniqsa texnologiya fani o'qituvchisi texnologik jarayonlarni tashkil etish yo'l-yo'riqlarini bilishi, ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligiga salbiy ta'sir etuvchi unsurlarni aniqlay olishi va ularni bartaraf etish yo'llarini bilishi, modullarni integratsiyalash va ularning o'ziga hos xususiyatlarini bilishi, o'quvchilar bilim darajasini yanada yuqoriga ko'trishda o'quvchilarning tayanch kompetensiyalari va fanga oid umumiy kompetensiyalarning mazmun-mohiyatini bilishi va dars jarayonida tadbiq eta olishi zarur.

Ta'lim tizimida texnologik jarayonlarni tashkil etish va uni boshqaruv mexanizmini takomillashtirish jarayonini tashkil etishda zamonaviy bilimga ega bo'lgan ijodkor, malakali, salohiyatli va tashkilotchilik qobiliyatiga ega bo'lgan o'qituvchiga zarurat sezilmoqda.

Mazkur muammolarni ijobiy yechimini topish uchun texnologiya fani o'qituvchisining texnologik jarayonlarni tashkil etishni bilishi va boshqaruv mexanizmini takomillashtirish omillarini izlab topish yo'nalishida ilmiy tadqiqot ishlari olib borish shu kunning asosiy vazifasidir.

Bu esa texnologiya fani o'qituvchilarining texnologik jarayonlarni tashkil etish va boshqaruv faoliyatini takomillashtirish omillari sifatida pedagogik kompetentlikka ega bo'lishi, dars mavzusini bayon etishda innovatsion yondashuvlarga asoslanishi, pedagogik va psixologik sifatlarga ega bo'lishi, shuningdek, zamonaviy talablar asosida o'quvchilar guruhi faoliyatini boshqarish kompetentligini yuqori darajaga ko'tara olish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim. Bu esa mamlakatimiz prezidentining farmonlari, qarorlari va VM qarorlari hamda mazkur sohaga aloqador bo'lgan me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur ilmiy tadqiqot natijalari muayan darajada ta'lim tizimini yanada yuqori darajalarga ko'tarishda hizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2017 yil 6 apreldagi "Umumiy urta va urta maxsus, kasb-xunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-sonli Qarori
2. Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2017 yil 15 martdagi Umumiy urta ta'lim tug'risida Nizomni tasdiqlash to'g'risida"gi 140-sonli Karori.
3. Mirziyoyev S.H.M. Tankidiy taxlil, kat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - xar bir raxbar faoliyatining kundalik koidasi bulishi kerak. - T.: "Uzbekiston", 2017.-102b.
4. Mirziyoyev S.H.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalkimiz bilan birga kuramiz. - T.: "Uzbekiston", 2017.-488 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirining 2017 yil 3 iyundagi 190-sonli "Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari talablari asosida takomillashtirilgan o'quv dasturlarini tasdiqlash va amaliyotga joriy etish to'g'risida"gi buyrug'i
6. Axmedov M.M., Teshaboev Z.A., Rajopov V.T. O'qitish jarayonida tashkiliy va innovatsion sinf-dars shakllaridan foydalanish. FVPHQTMOH markazi. Uslubiy tavsiyanoma. 2021 yil 7 aprel 9-sonli bayonoma.
7. Axmedov M.M. O'qitishda innovatsion ta'lim texnologiyalari va zamonaviy yondashuvlar./ FarDU. Magistratura yo'nalishi 5A11201 – Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi (Texnologik ta'lim) mutaxassisligi o'quv rejasiga kiritilgan Tanlov fani uchun o'quv qo'llanma.

8. Ahmedov M.M., Teshaboev Z.A. Malaka oshirish jarayonida o'qituvchilarning boshqaruv faoliyati rivojlanishida zamonaviy yondashuvlar. / A.Avloniy nomidagi xalq ta'limi muammolarini o'rganish va ishtiqollarini belgilash ilmiy-tadqiqot instituti. 2021 yil 28 oktyabr.

9. Ahmedov M.M., Teshaboev Z.A. O'qituvchilarning dars jarayonida boshqaruv faoliyati kompetentligini shakllantirish. / Andijon viloyati XTXQTMOXM. "Umumiy o'ta ta'lim maktablarining sifat va samaradorligini oshirishning ilmiy – metodik hujjatlari: xalqaro tajribalar" mavzusidagi respublika ONLAYN ilmiy-amaliy anjumani Andijon shaxri. 2021 yil 15 oktyabr

10. Ahmedov M.M., Teshaboev Z.A. Forming the competence of management activities in the course of teaching teachers. / Transformatsiya suspilnih nauk: sotsialno-ekonomichniy, lingvisticniy, politichniy ta it-vimiri. Materiali ii mijnarodnoi naukovoii konferensii. Xarkiv, Ykraïna 51-54-str. ISBN 978-617-7991-88-4 DOI 10.36074/mend-22.10.2021.

11. Axmedov M.M., Teshaboev Z.A., Xojikarimova G.T. Ta'lim tizimida islohatlar. / Mejdunarodnyy nauchnyy jurnal "Gral nauki" № 4 (Traven, 9 aprel 2021) Venetsiya, Italiya S.475-477.

12. Axmedov M.M., Teshaboev Z.A., Xojikarimova G.T. He hed an innovative character in the teaching process «Distance education» is an innovative course format. / LOGOΣ LOGOΣ Multidisziplinare forschung: perspektiven, problem und muste. 9. April 2021. Wien, Reepublik Osterreich.

13. Axmedov M.M., Xojikarimova G.T., Safarova G.M. Pedagogical skill is the product of the individual characteristics of the teacher. / Vol. 7 No. 02 (2021): JOURNALNX s. 237-240.

14. Axmedov M.M., Xojikarimova G.T., Safarova G.M. The american journal of applied sciences SJIF-5.634 DOI-10.37547/tajas. Vol.3. Issue 01, 2021 s. 54-57

15. Axmedov M.M., Xojikarimova G.T., Safarova G.M. Fundamentals Of Development Of Creative Abilities Of Students In Professional Trainin. / The american journal of applied sciences SJIF-5.634 DOI-10.37547/tajas. Vol. 3 Issue 01, 2021.

16. Axmedov M.M., Xojikarimova G.T., Safarova G.M. The Concept Of «Creative», Its Importance In Education. / International Journal of Academic Pedagogical Research (IJAPR) s. 116-117.

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada pedagog kadrlarni kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini bugungi kun talabidan kelib chiqib, ta'lim-tarbiya jarayonini kengaytirish, chuqurlashtirish, yangilash, zamonaviylashtirish orqali o'quv jarayonini sifat va samaradorligini oshirishga, kompetentligini yanada yuqori darajaga ko'tarish imkoniyatlari yoritilgan.

РЕЗЮМЕ

Данная статья направлена на повышение качества и эффективности образовательного процесса, на повышение компетентности педагогов за счет расширения, углубления, обновления, модернизации образовательного процесса, исходя из современных требований к профессиональным знаниям, умениям и навыкам.

SUMMARY

This article aims to improve the quality and efficiency of the educational process, to increase the competence of teachers through the expansion, deepening, renewal, modernization of the educational process, based on today's requirements of professional knowledge, skills and abilities. options are highlighted.

НАЗАРИЙ МЕХАНИКА ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ АСОСИДА БЎЛАЖАК МУҲАНДИСЛАРНИ ИЛМИЙ-ТАДҚИҚОТ ФАОЛИЯТИГА ТАЙЁРЛАШ МЕТОДИКАСИ

Нурова О.С.

Қариш муҳандислик-иқтисодиёт институти катта ўқитувчиси

Таянч сўзлар: илмий фикрлаш, мантикий фикрлаш, методология, назария, оламнинг илмий манзараси, илмий фактлар.

Ключевые слова: научное мышление, логическое мышление, методология, теория, научный ландшафт вселенной, научные факты.

Key words: scientific thinking, logical thinking, methodology, theory, scientific landscape of the Universe, scientific facts.

Диагностиканинг биринчи боскичида асосий ижтимоий-психологик ва когнитив хусусиятларини аниқланади. Режалаштириш боскичида ўқув жараёнини режалаштириш зарур. Кейинчалик ўқув жараёнини амалга ошириш учун шароит яратиш боскичида ўқув жараёнини самарали амалга ошириш учун қулай шароит яратилиши керак. Сўнгра ўқув жараёнини амалга ошириш боскичи келади. Баҳолаш боскичида биз амалга оширган ўқув жараёнини баҳолашимиз керак. Тузатиш боскичида, агар керак бўлса, таълим жараёнини ташкил этишга муайян тузатишлар киритилади. Шундай қилиб, ўқув жараёнини ташкил этишнинг ҳар бир боскичида асосий элементларининг ўзаро алоқаси таъминланади. Шу биланбирга, асосий рол фаол элементларга - ўқитувчига тегишли бўлади.

Олий таълим муассасасида ўқув жараёни-бу жараённинг асосий боскичлари бўйича гуруҳланган ва биргалликда интеграл дидактик тизмини ташкил этувчи психологик ва педагогик жараёнлар, ҳаракатлар ва ўқув жараёнининг фаол элементлари (иштирокчилари) функциялари тизими бўлиб, уни педагогик амалиётда мазмун, метод, шакл ва воситалар ёрдамида амалга ошириш аниқ таълим ва тарбия мақсадларига эришишга олиб келади.

Маъруза машғулоти.

Маъруза – ўқитишнинг дидактик циклидир. Маърузанинг асосий дидактик мақсади материални кейинчалик ўзлаштиришга кўрсатмали асос яратишдир. Маъруза методологияси муаммоли таълимга асосланган таълим тамойилларини амалга ошириш, назария ва амалиёти узийлигини таъминлаш, долзарб муаммоларни олиб чиқиш, сўнги илмий ва технологик ривожланиш ютуқларини талабаларга ўргатиш уларда илмий ва мантикий фикрлаш, хотирани мустақамлашни шакллантириш имконини беради.

Муаллифлар [1, 2, 7, 10 ва бошқалар] олий таълим тизимида маърузалар алоҳида ўрин тутади ва ўрганилаётган фанларнинг асосий илмий-назарий ёндашувлари ва нуқтаи назарлари фақат маърузаларда кўрсатилиши мумкин. Маърузалар мавзунинг илмий асосларини беради, ўрганилаётган муаммо моҳиятини очиб бериш усулларини ўргатади. Маърузанинг дидактик мақсади талабаларни фан билан таништириш, унинг асосий категориялари, ўрганилаётган фаннинг қонуниятлари, методологик асослари билан таништиришдан иборат. Бу талабанинг ушбу фан бўйича барча кейинги ишларнинг мазмуни ва моҳиятини белгилайди, унинг билимини, қизиқишини ва мантикий фикрлаш қобилиятини ривожлантиради. Маърузалар ўқув ишларининг барча турлари: амалиёт, лаборатория, семинар ва бошқа машғулотлар билан алоқаларни ўрнатади. С.И.Архангелскийнинг таъкидлашича, маърузанинг мақсадларидан бири таълим олувчиларнинг мажбурий мустақил ва қўшимча мустақил иши билан боғлиқлигини аниқлашдир. Маъруза адабиёт ва дарсликларга мурожаат қилишни талаб қилади, билимларни чуқур мустақил изланишга чакиради.

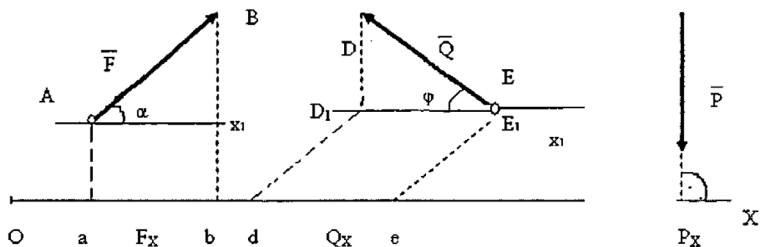
Маърузанинг дидактик вазифаларидан бири талабаларнинг билимлар тизимини шакллантириш бўлиб, у билимлар тузилмасининг мантикий ва генетик таҳлили натижасида аниқланган куйидаги асосий элементларни ўз ичига олади.

- илмий фактлар;
- тушунчалар (материянинг таркибий шакллари ҳақида, ходисалар ҳақида, жисмларнинг хоссалари ва уларни тавсифловчи микдорлар ҳақида, илмий тадқиқот усуллари ҳақида);
- қонунлар, назариялар, оламнинг илмий манзараси ҳақида.

Бу ерда тушунчани шакллантиришга мисол келтирамиз: назарий механика бўйича "Кучларнинг мувозанати" маърузасида кучнинг ўқдаги проекциясини аниқлашни кўриб ўтамиз.

Талабалар статика масалаларини ечишнинг аналитик усули кучнинг ўқдаги проекцияси тушунчасига асосланишни тушунтиришлари керак. Бир кучнинг (ҳар қандай бошқа вектор каби) координата ўқига проекцияси кучнинг модулига тенг бўлган алгебраик микдор бўлиб, куч ва ўқнинг йўналиши орасидаги бурчак косинуси билан

ифодаланади. Агар бу бурчак ўткир бўлса, проекцияси мусбат, ўтмас бўлса манфий ва куч ўкига перпендикуляр бўлса, унинг ўкдаги проекцияси нолга тенг бўлади (1-расм).

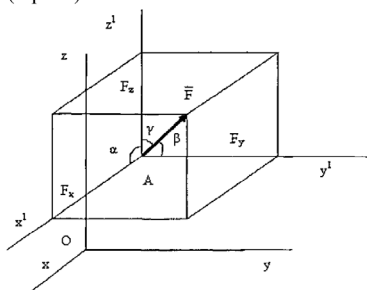
1-расм. Кучнинг ўкка проекцияси

1-расмдан: $F_x = F \cos \alpha = ab$; $Q_x = Q \cos \alpha_1 = -Q \cos \varphi = -de$, $P_x = 0$ келиб чиқади.

Кучнинг ўкдаги проекциясидан фаркли равишда кучнинг текисликдаги проекцияси вектор микдордир, чунки у фақат сон кийматлари билан эмас, балки текисликнинг йўналиши билан ҳам тавсифланади.

Баъзи ҳолларда кучнинг бирор ўкдаги проекциясини топиш учун аввал унинг шу ўк ётган текисликдаги проекциясини топиш, сўнгра топилган проекцияни шу ўк устига текисликда проекциялаш кулайроқ бўлади.

Кучни белгилашнинг аналитик усули учун координата ўқлари тизимини танлаш ва унга нисбатан фазодаги кучнинг йўналишини уч ўлчамли тўғри бурчакли координаталар тизимида аниқлаш керак (2-расм).

2-расм. Фазовий координаталар тизимида кучни проекциялаш

Механика масалаларини ечишда кучни координата ўқларида проекциялаш кулайроқ. Бу проекцияларни билган ҳолда кучнинг модули ва координата ўқлари билан ҳосил қилган бурчакларини формулалар ёрдамида аниқлаш мумкин:

$$\begin{cases} F = \sqrt{F_x^2 + F_y^2 + F_z^2} \\ \cos \alpha = \frac{F_x}{F}, \cos \beta = \frac{F_y}{F}, \cos \gamma = \frac{F_z}{F} \end{cases}$$

Агар кўриб чиқилаётган барча кучлар бир хил текисликда жойлашган бўлса, у ҳолда кучларнинг ҳар бири унинг проекциялари билан икки ўкда Ox ва Oy ни ўрнатиш мумкин. Бунда кучнинг модули ва проекцияси қуйидагича бўлади:

$$F = \sqrt{F_x^2 + F_y^2}, \cos \alpha = \frac{F_x}{F}, \cos \beta = \frac{F_y}{F}$$

Амалий машғулот

Умумқасбий фанлар бўйича амалий машғулотлари қуйидаги дидактик вазифаларга эга:

- маърузада берилган таянч тушунчаларни хотирада аниқлаштириш ва мустаҳкамлаш;
 - ўрганилаётган таянч тушунчалар ва илгари ўрганилганлар ўртасидаги алоқаларни ўрнатиш;
 - ўрганилган тушунчаларни масалалар ечишда қўллаш.
- Амалий машғулотларнинг асосий вазифаси ўқув материални ўзлаштириш ва талабаларнинг билимларни амалиётда қўллаш кўникма ва малакаларини шакллантириш, уларни мустақил ўзлаштириш ва чуқурлаштиришни ташкил этиш ва ўтказишдан иборат.

Семинар

Семинар-фани чуқур ўрганиш учун мўлжалланган дарсларнинг асосий турларидан бири. Семинарлар талабаларнинг ижодий мустақиллигини ривожлантиради, билимларни ва шакланган тушунчалар гуруҳининг алоқалари ва муносабатларини аниқлаштириш ва умумлаштиришга ёрдам беради.

Семинарларнинг муҳим дидактик вазифаси талабалар ўртасида бирламчи билим ва қобилиятларни шакллантиришдир. Илмий ахборотларни кидириш, илмий таснифлашнинг моҳияти ва қоидалари билан танишиш, тезислар ва ҳисоботларни бажариш кўникма ва малакаларини шакллантириш, бу эса ўз навбатида талабаларнинг илмий-назарий тафаккурини ривожлантириш учун замин яратади.

Биз ҳисоблаш ва график ишларни ва курс лойиҳасини бажаришни синфдан ташқари амалий машғулотлар сифатида олиб борамиз. Уларни илмий-тадқиқот фаолиятига боғлаш мумкин.

Мустақил иш

Талабаларнинг мустақил иши олий таълимдаги ўқув жараёнининг энг муҳим шаклларида биридир. Бу юқори малакали мутахассисга қўйиладиган талаблар мажмуасида ахборот окимида мустақил ҳаракат қилиш қобилияти, ўз-ўзини тарбиялаш ва билим тўплаш қобилияти ривожланиши изохланади. Мутахассиснинг барча бу фазилатлари асосан илмий адабиётлар устида мустақил ишлаш ва унга кизиқиш билан белгиланади.

Мустақил ишнинг ўзига хос хусусияти унинг яққол индивидуал тавсифидир. Мустақил иш-бу шахснинг ўзини ифодалашнинг энг муҳим шакли, унинг шахсий имкониятлари ва хусусиятларининг намоён бўлиши.

Шуни таъкидлаш керакки:

1. Мустақил иш шахс сифатида шаклланишига ёрдам беради.
2. Мустақил ишлар талабаларнинг касбий кўникмаларини шакллантирибгина қолмай, балки уларнинг шахсий ижодий қобилиятларини ҳам ривожлантиради.
3. Мустақил иш назарий билимлардан кам бўлмаган ижодий қобилиятларни ривожлантиради. Ушбу фазилатлар замонавий меҳнат бозорида юқори баҳоланади.
5. Мустақил иш индивидуал ёндашув тамойилини амалга оширишга ёрдам беради.
6. Фақат ўз-ўзини эгаллаган онгли билимларгина ҳар қандай фаолиятга ижодий ёндашиш кўникма ва малакаларини шакллантира олади.

Ҳисоблаш-график ишлари назарий механика ва материаллар қаршилигини ўрганишда талабаларнинг мустақил фаолияти шаклидир. Ҳисоблаш-график ишлари ўрганилаётган умумқасбий фанларни, олий математика, муҳандислик графикасини бирлаштирган ва назарий, ҳисоблаш, график ва аналитик қисмлардан иборат индивидуал вазифадир. Ҳисоблаш-график ишларни бажариш умумқасбий фанларни (назарий

механика, материаллар қаршилиги) ўрганишда талаба фаолиятининг яқуний босқичи ҳисобланади.

Ҳисоблаш-график ишлари талабаларни нафақат ўқув-билув билим, кўникмаларини шакллантиради ва уларни амалиётда қўллаш имкониятини беради, балки техник тафаккурни репродуктив даражадан унумли ва ижодий ривожлантириш имконини ҳам беради. Ҳисоблаш-график ишлари яқуний, умумлаштирувчи тавсифга эга, чунки уларни бажаришда ўрганилаётган тушунчалар аниқлаштирилади ва кенгайтирилади, аниқлаштирилади ва бошқа тушунчалар билан боғланишлар ўрнатилади.

Замонавий технология муҳандисларга жуда кўп вазибаларни қўяди, уларнинг ечими механик ҳаракат (вақт ўтиши билан моддий жисмларнинг бошқа жисмларга нисбатан ўз вазиятини ўзгартириши) ва механик ўзаро таъсирни ўрганиш билан боғлиқ (моддий органларнинг бир-бирига таъсири). Моддий жисмларнинг механик ҳаракати ва ўзаро таъсири ҳақидаги фан механика деб аталади. Механика классик механика қонунларига (ёки Нютон қонунлари) асосланади, улар кўплаб тажрибалар ва кузатишлар натижаларини умумлаштириб, инсониятнинг ижтимоий ва саноат амалиёти жараёнида тасдиқланган.

"Назарий Механика" курсини ўрганиш босқичида талабалар дастлабки тадқиқотчилик кўникмаларини оладилар. Назарий механиканинг деярли ҳар бир муаммоси табиатдаги тадқиқотлардир. Амалий машғулотларда ёки уйда масалалар ечиш ҳисоблаш-график вазифани бажариб, талаба муаммонинг ҳолатини таҳлил қилади, ҳаракат хусусиятини текширади, сўнгра ечиш усулини танлайди.

"Назарий Механика" фанини ўрганиб, ҳисоблаш ва график ишларни бажаргандан сўнг, талабалар: максдалар, вазибалар ва тадқиқот усулларини аниқлаш; тадқиқот муаммоларини ҳал қилиш учун статика, кинематика, динамика бўйича фундаментал қонунлар ва илмий-техник назарияларни қўллаш; математик ҳисоб-китобларни бажариш ва бажарилган ишнинг натижалари ва муваффақиятини таҳлил қилади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон республикаси Фармони “ Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси “2019 йил 8 октябрь, ПФ-5847-сон .
2. Абдуқодиров А.А., Турсунов С.Қ. Таълимда ахборот технологиялари. Дарслик. Т.: “Адабиёт учқунлари”, 2019 й
3. Байденко В.И. «Болонский процесс: результаты обучения и компетентностный подход. - М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. 2009. – С. 482-492.
4. Беспалько В.П. Бумажная версия электронного учебника. Школьные технологии. -М.: «Народное образование», 2007. -№ 2. - С.54-55.
5. Пригожин И. Введение в термодинамику необратимых процессов. — Ижевск: НИЦ «Регуляторная и хаотическая динамика», 2001. — с.160.
6. Николис Г., Пригожин И. Самоорганизация в неравновесных системах. — М:Мир, 1979. — с. 512.
7. SHermuxamedova N.A. Gnoseologiya–bilish nazariyasi. — T: Noshir, 2009. — 356 b.
8. Turaev S.J. Methods of the using of software program Microsoft Excel in practical and laboratory occupation on physics, Scientific Bulletin of Namangan State University: 2019. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol1/iss10/55>
9. Тураев С.Ж. Формирование научно-практических навыков студентов с привлечением к научному проекту №1/1-Ф и применением технологий программирования. Преподаватель XXI век.-М.:2018. -С. 88-92. <http://prepodavatel-xxi.ru/sites/default/files/10.pdf>.
10. Ismoilov D.M. <http://www.idpublications.org/wpcontent/uploads/2020/06/Full-Paper.METHODS-OF-SCIENTIFIC-KNOWLEDGE-AND-RESEARCH-IN-THE-CONTENT-OF-SECONDARY-EDUCATION.pdf>.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақола анъанавий таълимга мувофиқ билим, кўникма, фазилатлар ва ахлоқий кадриятларни егаллаш учун икки томонлама фаолиятдир. Шу билан бирга, таълим жараёни таълим олувчининг ўзаро муносабати, таълим жараёнининг ҳар бир босқичида ўқитишнинг мазмуни, методлари, шакллари ва воситалари ҳисобланади.

Эта статья представляет собой двустороннюю деятельность по приобретению знаний, навыков, качеств и моральных ценностей в соответствии с традиционным обучением. В то же время образовательный процесс - это взаимодействие воспитателя, содержания, методов, форм и средств обучения на каждом этапе образовательного процесса.

SUMMARY

This article is a two-way activity to acquire knowledge, skills, qualities and moral values in accordance with traditional learning. At the same time, the educational process is the interaction of the educator, the content, methods, forms and means of teaching at each stage of the educational process.

БЎЛАЖАК МУҲАНДИСЛАРНИ МАЛАКАВИЙ АМАЛИЁТ ЖАРАЁНИДА КАСБИЙ ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИ МОДЕЛЛАШТИРИШ

Мовлонов М.Қ.

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти катта ўқитувчиси

Таянч сўзлар: техник, муҳандис, лойиха, касбий, амалиёт, таълим, модел, тизим, жараён.

Ключевые слова: техник, инженер, проект, профессионал, практика, образование, модель, система, процесс.

Key words: technical, engineer, project, professional, practical, education, model, system, process.

Таълим жараёни такомиллаштириш зарурати сифатида, компетентли ёндашув асосида бўлажак муҳандисларни малакавий амалиёт жараёнида касбий фаолиятга тайёрлаш моделини ишлаб чиқиш имконини берди. Компетентли ёндашув асосида бўлажак муҳандисларни касбий фаолиятга тайёрлашда педагогик лойиҳалаш малакавий амалиётга йўналтирилган фанларни ўқитиш ва малакавий амалиётни ўтказишнинг хозирги ҳолатидан келиб чикиб амалга оширилди.

Модел-бу ўрганилаётган объектга (ёки ҳодисага) ўхшаш бўлган диаграмма, физик конструкциялар, белгилар ёки формулалар шаклида сунъий равишда яратилган объект бўлиб, оддий ва умумлаштирилган шаклда ушбу объект элементлари ўртасидаги тузилиш, хусусиятлар ва муносабатларни акс эттиради ва такрорлайди.

- мантқий-семиотик (махсус белгилар, символлар ва тузилмалардан иборат).

Ушбу моделлар орасида аниқ чегара йўқ. Педагогик моделлар асосан санаб ўтилган турларнинг иккинчи ва учинчи гуруҳларига киритилади. Ҳар қандай педагогик тадқиқотда моделнинг амалий қиймати асосан объектнинг ўрганилган томонларига мувофиқлиги, шунингдек, уни қуришнинг асосий тамойиллари модел қурилиши босқичларида - қўриниш, аниқлик, объективлик, самарадорлик ва ҳоказоларда ҳисобга олиниши билан белгиланади. Бу моделнинг имкониятлари ва турини ва педагогик тадқиқотдаги вазифаларини кўп жиҳатдан аниқлайди.

Педагогик лойиҳалаш ва педагогик моделлаштириш бўйича адабиётлар таҳлили педагогик фаолиятда лойиҳалашнинг ҳар иккала туридан оқилона фойдаланиш асосида тизим лойиҳаларини (моделларини) яратишнинг турли вариантлари мавжудлигини кўрсатади: дидактик тизим; бошқарув тизими; методик таъминлаш тизими; малакавий амалиёт жараёнининг модели ва бошқалар. Малакавий амалиёт жараёнининг модели белгиланган вазифалар нуктаи назаридан биз учун алоҳида қизиқиш уйғотади. Шу билан бирга, талабаларни малакавий амалиёт жараёнида касбий фаолиятга тайёрлашга компетентли ёндашув унинг турли компонентларини лойиҳалашда амалга оширилиши мумкин: ахборотли, фаолиятли, ташкилий-услубий ва бошқалар.

Малакавий амалиётнинг асосий вазифалари сифатида биз қуйидагиларни аниқладик: мослашув функцияси; мақсад функцияси, таълим функцияси, ривожлантирувчи функция, рефлексив функция, диагностика функция. Талабаларни малакавий амалиёт жараёнида касбий фаолиятга тайёрлаш моделини куришнинг асосий ғояси мақсадли бирлик, яхлитлик ва мазмунли изчилликни беришга қаратилган интеграциядир. Модели шахсий касбий йўналтирилган ўқув фанлари ва малакавий амалиёт доирасида ишлаб чиқилган бўлажак муҳандисларни касбга тайёрлашнинг амалий (кўникма, малака, фаолият) компонентларини мазмунан бирлаштиради

Малакавий амалиёт жараёнида бўлажак муҳандисларни касбий фаолиятга тайёрлаш модели, биз томонидан ишлаб чиқилган тўрт босқичларини ўз ичига олади.

Биринчи босқич малакавий амалиётни бир қисми сифатида талабаларнинг шахсий ҳаракатлари ишлаб чиқилади, билим тўпланади ва бошланғич муҳандислик кўникмалар шаклланади.

Иккинчи босқич малакавий амалиёт жараёнида талабаларни лойиҳалаш фаолиятига тайёрлашни амалга оширилади. Курс ишларини бажаришни ташкил этиш орқали касбий компетентлик ривожлантирилади.

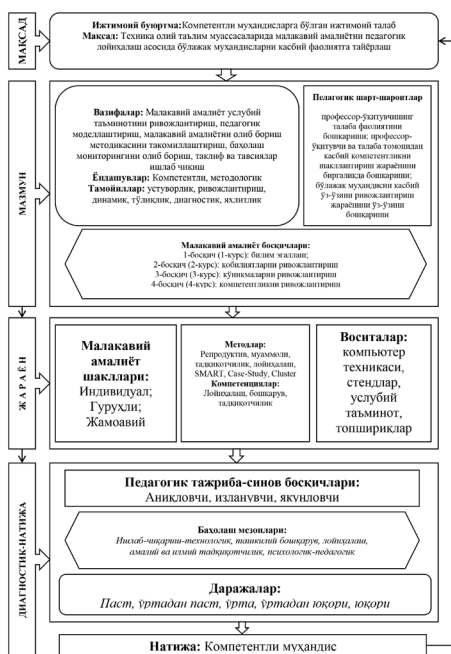
Учинчи босқич малакавий амалиёт доирасида талабаларнинг шахсий ва жамоавий ҳаракатлари ишлаб чиқилади, касбий компетентлиكنинг турли компонентлари ривожлантирилади.

Тўртинчи босқич малакавий амалиётида битирув малакавий ишни тайёрлаш доирасида индивидуал ижодий фаолият ривожланади. Таълим ва ишлаб чиқариш

касбий компетентлигини ривожлантириш амалга оширилади. Юқори курсда талабаларнинг махсус компетентлигини шакллантириш уларни ўқув ва илмий-тадқиқот ишларига, шунингдек, малакавий амалиёт доирасида интеграциялашган, тизимли фаолият билан шуғулланиши билан таъминланди.

Малакавий амалиётнинг назарий моделини ишлаб чиқиш жараёни даражалар ва босқичлар бўйича амалга оширилди ва кейинчалик унинг босқичли-жараёний таъминоти ишлаб чиқилди. Биз томонидан ишлаб чиқилган малакавий амалиёт модели бўлажак муҳандисларни касбий фаолиятга компетентли ёндашув асосида амалга оширилади, у анъанавий моделдан қуйидаги хусусиятлари билан ажралиб туради:

1) узлуксизлик. Бир неча босқичларни ўз ичига олган амалиёт моделини ишлаб чиқишда касбий

1-расм. Малакавий амалиёт жараёнида бўлажак муҳандисларни касбий фаолиятга

билим, кўникма, малакаларни курсдан курсга узлуксиз ривожлантириш ва ошириш гоёси қўлланилади;

2) таркибий тузилиши. Малакавий амалиётнинг ҳар бир босқичининг умумий мақсади ва вазифалари, асосий қисми; жараёнли қисми;

3) тизимлилик. Малакавий амалиётнинг лойиҳалаш модели тизим хусусиятларига эга, компетенцияларни ривожлантиришнинг узлуксиз жараёни, барча компонентларнинг ўзаро боғлиқлиги, босқичлари, яхлитлиги;

4) бошқарувчанлик. Модел нафақат мақсадни белгилаш, балки режалаштириш, ташкил этиш, мониторинг қилиш, педагогик шароитларва бошқарув ҳаракатларини ҳам ўз ичига олади. Муайян компетентлик ва компетенцияларни шаклланишига таъсир қилади;

Табийки, педагогик амалиёт тизимини лойиҳалаш жараёни инновацион моделини яратишга қаратилган бўлиб, биринчи навбатда янги ўқув вазифаларини ҳал қилиш ва бўлажак муҳандисларни касбий фаолиятга тайёрлашнинг янги таълим натижаларига эришишга қаратилди.

Шундай қилиб, педагогик лойиҳалаш натижасида олий таълим муассасаларида малакавий амалиёт жараёнига бўлажак муҳандисларни касбий фаолиятга тайёрлаш модели ишлаб чиқилди. Унинг функционал ўзига хослиги куйидаги шартлар таъсири остида шаклланди: моделни ишлаб чиқишда иштирок этадиган субъектларнинг хусусиятлари, модел элементлари ўртасидаги функционал муносабатлар, ундан самарали фойдаланиш имкониятлари, кутиладиган натижалар.

Бизнинг тадқиқотимизда моделни ишлаб чиқиш ва амалга оширишга қўлланиладиган «самарадорлик» мезони асосий масалалардан биридир, чунки бундай педагогик моделни ишлаб чиқиш жараёни малакавий амалиёт жараёни шароитида амалга ошириладиган ва унинг самарали ишлаши ва ривожланишини таъминлашга қаратилган фаолиятдир. Лойиҳалаш натижаси педагогик воқеликнинг объектив модели бўлиб, у тизимли хусусиятларга эга, чунки у бўлажак муҳандисларни касбий фаолиятга тайёрлаш муаммосини ҳал қилишнинг янги усулига асосланади.

Бўлажак муҳандисларни малакавий амалиёт жараёнида касбий фаолиятга тайёрлашнинг моделини ишлаб чиқиш биз томонимиздан куйидаги кетма-кетликда амалга оширилди: модели қуриладиган педагогик объект ҳақидаги билимларни янгилаш ва амалда у билан ишлаш тажрибаси; ушбу объектнинг хусусиятларини, компонентларини ва бошқаларни тавсифлаш; аслининг асосий хусусиятларини сақлаган ҳолда ўрганилаётган объектдаги янгиликни ёритиб бериш.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон республикаси Фармони “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси “2019 йил 8 октябрь, ПФ-5847-сон .
2. Movlonov M. “The role of subjects in teaching future engineers to solve problems related to production practice” ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Vol. 11, Issue 4, April 2021. ISSN 2249-7137.P.158-161 (Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492)
3. Абдуқодиров А.А., Турсунов С.Қ. Таълимда ахборот технологиялари. Дарслик. Т.: “Адабиёт кучуналари”, 2019 й
4. Байденко В.И. «Болонский процесс: результаты обучения и компетентностный подход. - М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. 2009. – С. 482-492.
5. Беспалько В.П. Бумажная версия электронного учебника. Школьные технологии. -М.: «Народное образование», 2007. -№ 2. - С.54-55.
6. Пригожин И. Введение в термодинамику необратимых процессов. — Ижевск: НИЦ «Регуляторная и хаотическая динамика», 2001. — с. 160.
7. Николис Г., Пригожин И. Самоорганизация в неравновесных системах. — М:Мир, 1979. — с. 512.

8. S.Hermuxamedova N.A. Gnoseologiya–bilish nazariyasi. — T: Noshir, 2009. — 356 b.

9. Turaev S.J. Methods of the using of software program Microsoft Excel in practical and laboratory occupation on physics, Scientific Bulletin of Namangan State University: 2019. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol1/iss10/55>

10. Тураев С.Ж. Формирование научно-практических навыков студентов с привлечением к научному проекту №1/1-Ф и применением технологий программирования. Преподаватель XXI век. -М.: 2018. -С. 88-92. <http://prepodavatel-xxi.ru/sites/default/files/10.pdf>.

РЕЗЮМЕ

Мақолада бўлажак муҳандисларни малакавий амалиёт жараёнида касбий фаолиятга тайёрлашнинг моделини ишлаб чиқиш, амалиёт моделини яратиш босқичлари ва лойиҳалаш жараёнининг самарадорлигини аниқлаш ҳақида баён этилган.

РЕЗЮМЕ

В статье описаны разработка модели подготовки будущих инженеров в процессе профессиональной практики, этапы создания модели стажировки и определения эффективности процесса проектирования.

SUMMARY

The article describes how to develop a model for the preparation of future engineers for professional activity in the process of qualification practice, the stages of creating a model of practice and determining the effectiveness of the design process.

АКАДЕМИК ЛИЦЕЙ ЎҚУВЧИЛАРИНИНГ КАСБИЙ КОМПИТЕНЦИЯЛАРИНИ АХБОРОТ ВА КОМПЮТЕР ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ АСОСИДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Чориев Б. А.

Қарши МИИ академик лицейи ўқитувчиси

Таянч сўзлар: refleksiv, kompetensiya, malumotlar bazasi, motevatsiya, individual, indikativ, regulator, algoritm.

Ключевые слова: рефлексивный, компетентность, база данных, мотивация, индивидуальный, индикативный, регулятор, алгоритм.

Key words: reflexive, competence, database, motivation, individual, indicative, regulator, algorithm.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2017-йил 30-ноябрдаги 877-сонли буйриғига асосан “Маълумотлар базаси оператори” касби бўйича ўқув модули дастури ишлаб чиқилган.

Касбий фанни таълим жараёнида академик лицей ўқувчиларига Microsoft Office ва интернет дастурлари ёрдамида амалий масалаларни мустақил бажара олишларини ўргатиш. Фан бўйича олинган билим ва кўникмалар касбий фаолиятида фойдаланиш имкониятини яратиш. Таълим жараёнида ўқувчилар Microsoft Excel, Word, Power Point, MS Access ва бошқа дастурлар ёрдамида нафақат матнлар билан ишлашни ўрганибгина қолмай, балки уларда расми, видео ва диаграммалар маълумотлар билан ишлашни, таҳрир қилишни ва улардан самарали фойдаланишни ҳам ўрганадилар. Бундан ташқари, ўрганувчилар интернетдан керакли маълумотларни қандай қилиб топиш, ишончли манбаалардан фойдаланиш ва улар устида амаллар бажариш кўникмаларини ҳам эгаллайдилар.

Интернет технологиялари бўйича академик лицей ўқувчиларининг касбий тайёргарлигини шакллантириш информатика фанининг асосий курсида ҳам, тўғрақ машғулотларда ҳам амалга оширилади. Турли тайёрлов йўналишларида (физика ва математика, гуманитар фанлар, кимё ва биология, хорижий тиллар) информатика фанидан аудитория соатлари деярли бир-бирдан фарқ қилмайди. Лекин касбий фанлар, асосан, физика ва математика фанлари чуқурлаштириб ўқитиладиган тайёрлов

йўналишлари учун тегишли. Ушбу йўналиш битирувчиларига “Оператор” касбий квалификация берилади.

Информатика фанидан таълим жараёнида биз ақдемик лицей ўқувчиларини касбий тайёргарлигини ривожлантиришга эътибор қаратамиз. Ўқувчиларнинг касбий тайёргарлигини ривожлантириш дастури (ўқитувчи, дидактик воситалар ва бошқалар томонидан амалга оширилади ва тартибга солинади.) ва ўқувчининг рефлектор ҳолатига асосланади, бу жараёнда ички регулятор вазифасини бажарувчи индикатив асос бўлиб хизмат қилади, натижада фаолият кўникмага айланади.

Информатика фанидан касбий тайёргарликнинг асосини ташкил этувчи асосий таълим шакли сифатида ҳар бир ўқув элементи учун ишлаб чиқилган лаборатория машғулотида фойдаланамиз.

Лаборатория машғулоти жараёнида ўқувчилар мустақил равишда билимларини чуқурлаштирадilar, интернет технологиялари билан ишлаш бўйича амалий кўникма ва малакаларга эга бўладилар.

Биз томонимиздан ишлаб чиқилган ҳар бир лаборатория машғулоти учун услубий кўрсатмалар қуйидаги тузилишга эга:

- ўқув элементининг мақсадлари аниқланган мақсадли блок;
- ўрганилаётган мавзу бўйича зарур назарий маълумотларни ўз ичига олган назарий блок;
- амалий ишларни ўз ичига олган амалий блок-яқуний натижага олиб келадиган ҳаракатлар кетма-кетлиги тасвирланган амалий иш учун қўлланмалар; ушбу блок ўқитувчи раҳбарлигидаги мустақил ишларга қаратилган ва аниқ амалий вазифани ҳал қилиш учун индикатив асосни шакллантиришга қаратилган.

Лаборатория машғулоти билан ишлашнинг самарадорлиги уни амалга ошириш натижасида олинган билим ва кўникмаларнинг лойиҳа устида ишлаш жараёнида аниқ вазифаларни ҳал қилишга қандай татбиқ этилиши билан белгиланади.

Бундай ёндашув, дастурий воситалар билан ишлашнинг ўзига хос методларини ўргатиш имконини беради, академик лицей ўқувчиларида ижодий фикрлаш, рефлексив ўз-ўзини англаш кўникмаларини ривожлантиришга қўмаклашади.

Ўқувчиларнинг информатикадан лаборатория машғулоти билан мустақил ишлаш алгоритминини кўриб чиқамиз. Алгоритм орқали биз белгиланган мақсадга эришиш ёки касбий вазифани ҳал этишга қаратилган ҳаракатлар кетма-кетлигини бажариш учун аниқ ва тушунарли кўрсатмани назарда тутамиз.

Ўрганилаётган ўқув элементи бўйича лаборатория машғулоти бўйича услубий қўлланма ишлаб чиқилади ва ўқувчиларга тақдим этилади, услубий қўлланма орқали ўқувчилар назарий блок орқали ишлайдилар ва қўлланмада баён этилган вазифани бажаришга киришадилар. Ўқитувчи фаолият жараёнини назорат қилади. Топширикни бажаргандан сўнг, агар натижа қўтилганларга мос келса, ўқувчилар лаборатория ишида таклиф қилинган саволларга жавоб берадилар. Агар ишлаб чиқилган лаборатория ишланмаси ўқувчи учун қийинчилик туғдирмаса, у лаборатория иши давомида олинган фаолиятнинг индикатив асосига таяниб, лойиҳа вазифасининг ушбу ўқув элементига мос келадиган қисмини аниқлайди.

Одатда, кўпчилик ўқувчилар ўз фаолиятларини бевосита амалий топширик билан бошлашни афзал кўрадilar ва фақат қийинчиликларга дуч келган ҳоллардагина назарияга мурожаат қиладилар. Баъзи ўқувчилар пайдо бўлган касбий муаммоларни ҳал қилишни афзал кўрадilar, улар назарияни таҳлил қилиш билан безовта эмас, балки дўстларига ёрдам бериш учун ёки бевосита ўқитувчига мурожаат қилишади. Ўқитувчининг вазифаси бу жараёни назорат қилишдан иборат, чунки бундай фао-

лият ўз-ўзини тарбиялаш кўникмаларини ёки касбий фаолиятнинг индикатив асо-сини шакллантиришга ёрдам бермайди.

Ишлаб чиқилган алгоритмни таълим жараёнида қўллаш ўқувчиларни касбий тай-ёргарлигини ривожлантириш имконини беради:

Ўқучига:

- * жараёний фикрлаш;
- * муस्ताқил иш кўникмалари;
- * таҳлил ва умумлаштириш кўникмалари;
- * фаолият усулини бошқа вазифага ўтказиш кўникмалари;
- * ижодий фикрлаш;
- * фаолиятни акс эттириш қобилиятлари;
- * ўз-ўзини баҳолаш кўникмалари .

Ўқитувчига:

- * ўқув жараёнини индивидуallasштириш;
- * билиш фаолиятини бошқариш даражасини ошириш ва ўқувчиларнинг ижодий фаоллигини ошириш;
- * иктидорли ўқувчиларни аниқлаш ва индивидуал ишлаш.

Ўқув элементини ўзлаштириш мотивацияси унинг лойиҳа фаолиятида амалий тадбик этилиши туфайли шаклланади.

Психологик ва педагогик назариялардан фойдаланиш, хусусан, шахннинг фаоли-яти назарияси, муаммоли таълим назарияси ўқув жараёнини муайян муаммони ҳал қилиш учун йўналтиришни назарда тутати. Бу эса ўқувчиларнинг лойиҳавий фао-лиятини ташкил этиш бўйича касбий муаммоли вазифалар мажмуини ишлаб чиқиш имконини берди.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон республикаси Фармони “ Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси “2019 йил 8 октябрь, ПФ-5847-сон .
2. Абдуқодиров А.А., Турсунов С.Қ. Таълимда ахборот технологиялари. Дарслик. Т.: “Адабиёт учқунлари”, 2019 й
3. Байденко В.И. «Болонский процесс: результаты обучения и компетентностный подход. - М.: Иссле-довательский центр проблем качества подготовки специалистов. 2009. – С. 482-492.
4. Беспалько В.П. Бумажная версия электронного учебника. Школьные технологии. -М.: «Народное образование», 2007. -№ 2. - С.54-55.
5. Пригожин И. Введение в термодинамику необратимых процессов. — Ижевск: НИЦ «Регуляторная и хаотическая динамика», 2001. — с. 160.
6. Николис Г., Пригожин И. Самоорганизация в неравновесных системах. — М:Мир, 1979. — с. 512.
7. SHermuxamedova N.A. Gnoseologiya–bilish nazariyasi. — T: Noshir, 2009. — 356 b.
8. Turaev S.J. Methods of the using of software program Microsoft Excel in practical and laboratory occupation on physics, Scientific Bulletin of Namangan State University: 2019. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol1/iss10/55>

РЕЗЮМЕ

Mazkur maqolada akademik litsey o'quvchilarini kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish metodikasi keltirib o'tilgan. O'quvchilarni "Malumotlar bazasi operatori" kasbiga tayyorlash jarayonida MS Excel dasturidan va ta'lim metodlaridan samarali fodalaniш natijasida modellashtirish, loyihalash, konstruksiyalash, vizuallashtirish va boshqarish kabi zaruriy kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga erishilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье представлен краткий обзор учащихся академических лицеев. Эффективное использование программного обеспечения MS Excel и методов обучения при подготовке студентов к профессии «Оператор базы данных» привело к развитию необходимых профессиональных компетенций, таких как моделирование, проектирование, конструирование, визуализация и управление.

SUMMARY

This article provides a brief overview of students of academic lyceums. The effective use of MS Excel software

and teaching methods in preparing students for the profession of «Database Operator» has led to the development of the necessary professional competencies, such as modeling, design, construction, visualization and control.

ТЕХНИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ БОШҚАРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ФУНКЦИОНАЛ МОДЕЛИНИ ҚУРИШ

Хайруллаев Д. Б.

Қариши давлат университетининг педагогик институти

Таянч сўзлар: парадигма, илмий билиш, инновацион, эмпирик билиш, анимация, рационал билиш, методология, концептуал, технологиялар, лойиҳалаш, конструкторлик.

Ключевые слова: парадигма, научное познание, инновация, эмпирическое познание, анимация, рациональное познание, методология, концептуальное, технология, дизайн, конструкторская.

Key words: paradigm, scientific cognition, innovation, empirical cognition, animation, rational cognition, methodology, conceptual, technology, design, design.

Таълимнинг янги парадигмасининг мақсади бозор иқтисодиёти шароитида ҳаёт талабларига жавоб берадиган, ўз таълим ва маданият даражасини доимий равишда яхшилашга қодир, глобал ахборот маконига интеграциялашган эркин, танқидий фикрлайдиган шахсни тарбиялаш, ўқитиш ва ривожлантириш учун шароит яратишдир. Ушбу парадигма куйидаги тамойиллар орқали ифодаланган педагогик шартлар ва асослар орқали амалга оширилади:

- √ ахборот ва компьютер тизимини моделлаштиришда педагогик компонентнинг устунлиги тамойили, бу моделлаштириш асосига ахборот ва компьютер таъминотини таъминлашни аниқлайдиган назарий тушунчалар ва асосий таълим моделларини киритишни ўз ичига олади;
- √ лойиҳаланаётган таълим моделларида ишлаш учун талабаларнинг маълум бир билим, кўникма ва малакалари мажмуини талаб қиладиган бошланғич таълим даражасини ҳисобга олиш тамойили;
- √ педагогик тушунчалар ва ахборот технологияларини ўзгартиришга қараб динамик яқунлаш ва ўзгартиришга қодир бўлган бундай ахборот ва компьютер тизими ва маълумотлар базасини яратишдан иборат динамик ўрганиш тамойили;
- √ мавжуд таълим шакллари ва Ўзбекистон Республикаси давлат стандарти норматив талаблари билан белгиланган таълим мазмуни билан мустаҳкамлик тамойили;
- √ ҳар хил турдаги таълим моделларига интеграциялаша оладиган автоматлаштирилган бошқарув тизимининг мослаштирилган тузилиши тамойили.

Ушбу тамойиллар асосида яратилган моделнинг вазибалари:

1. Эркин, танқидий фикрлайдиган шахсни ривожлантириш учун шароит яратиш.
2. Таълимга шахсга йўналтирилган қўп даражали ёндашувни таъминлаш.
3. Доимий ва узлуксиз ўз-ўзини тарбиялаш эҳтиёжини шакллантириш.
4. Талаба учун ҳар қандай муҳим маълумотларга эркин киришни таъминлаш.
5. Методологик, яхлит ва интеграцион ёндашувлар ва билимларни ўзлаштириш йўллари ишлаб чиқиш ва амалга ошириш.

6. Таълим олиш ва маданий, маърифий ва касбий даражаларни ҳеч қандай чекловларсиз узлуксиз такомиллаштиришни таъминлаш.

Бугунги кунда инсон ҳаётига мажмуавий тайёргарликни ривожлантириш масалалари ҳар қачонгидан ҳам долзарбдир, унда ўз-ўзини ўрганиш технологиялари нафақат муайян мавзу бўйича муҳим ўрин тутиши керак, балки кизиқиш муаммосига оид янги маълумотларни излаш, таҳлил қилиш, баҳолаш ва қўллашнинг технологик циклини ишлаб чиқиш, ўз-ўзини ўқитиш технологиясини ишлаб чиқиш лозим.

Янги билимларни олиш ёндашувларини таҳлил қилиш таълимнинг янги технологиялари ва шакллари - шахснинг шахсий эҳтиёжлари ва манфаатларига жавоб берадиган мақсадли фаолият турлари тизими сифатида ва ижодий қобилиятларни ривожлантириш, янги билим ва кўникмаларни эгаллаш жараёнида билим фаолиятининг янги турларини шакллантириш учун олинган билимларни доимий равишда янгилаш ва қўллаш тамойилларини излаш зарурлигини яна бир бор кўрсатди.

Замонавий таълим тизимидаги асосий нарса талабанинг мустақил ишлаши учун педагогик шарт-шароитларни яратиш, нафақат интернетда, балки мамлакатнинг турли веб-сайтлари ва порталларида турли хил ахборот ресурсларидан эркин фойдаланиш, тармоқ технологияларини жорий этишдир. Педагогик жараёнга инновацион ва тармоқ технологияларини жорий этиш орқали ўқув жараёнини автоматлаштирилган бошқариш тизими бўлиши лозим. Унинг вазифалари:

1. Талабалар ва ўқитувчиларга кафедра ва университетнинг педагогик фаолияти ҳақида доимий равишда янгилашиб борадиган маълумотларни ўз вақтида тақдим этиш.

2. Таълим фаолиятини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар талабалар ва ўқитувчилар учун бепул фойдаланиш учун (ўқув режалари, иш дастурлари, мутахассис тайёрлаш учун малака талаблари, ўрганиш йилларида талабалар ҳаракати, бошқа).

3. Педагогик фаолиятга инновацион таълим технологияларини (FORUM, чатлар, электрон семинарлар, масофавий таълим ва компьютерли ўқитиш технологиялари каби тизимлар) жорий этиш учун шароит яратиш.

5. FORUM тизимидаги муаммоларни, интернет конференцияларда, университет ўқитувчилари ва талабалар ижодий уюшмаларининг шахсий саҳифаларида муҳокама қилиш орқали ўқитувчилар ва талабалар ўртасида илмий ҳамкорликни ташкил этиш ва қўллаб-қувватлаш.

Касбий фаолиятни моделлаштириш тамойилига асосланган компьютер иш ўйинлари, таълимни компьютерлаштириш ривожланиши билан фаол ўқитиш методлари орасида тобора муҳим ўрин тутди. Симуляция моделлари асосида қурилган ўқув компютер тизимлари замонавий мутахассис учун зарур бўлган касбий кўникмаларни ривожлантириш нуктаи назаридан энг истиқболли бўлиб, ўқитиш самарадорлиги ва сифатини сезиларли даражада оширади.

Таълим муассасаси шароитида узок вақт давомида реал иқтисодий тизимларда юз берадиган жараёнларни экспериментал ўрганиш жуда қийин. Бундай вазиятда мутахассис бир неча йиллик касбий фаолияти давомида ҳақиқий амалий тажрибага эга бўлади. Иқтисодий жараёнларни моделлаштириш иқтисодиёт ва менежментни ўқитишда ишбилармонлик ўйинларидан фойдаланишнинг янги имкониятларини очди. Иқтисодий ишбилармонлик ўйини турли ишлаб чиқариш вазиятларида бошқарув қарорларини қабул қилиш учун шароит яратади.

Бизнес ўйинларидан фаол фойдаланиш таълим жараёнини кучайтириш билан бирга, таълим тизимидаги асосий жараёнларга таъсир кўрсатган бозор иқтисодиёти шароитида таълимни ташкил этишга янги ёндашувлар билан бевосита боғлиқ. Фаолият компьютер томонидан таклид қилинадиган иқтисодий тизимни бошқариш

Ўзгарувчан иктисодий вазиятда қарор қабул қилиш кўникмаларини ривожлантиришга имкон беради. Ўзбекистон мутахассислари томонидан ишлаб чиқилган таълим симуляцияси тизимлари билан бир қаторда, Ўзбекистон таълим муассасалари хорижий ишлаб чиқарувчиларнинг дастурий маҳсулотларидан, иктисодиёт ва менежмент соҳасидаги энг яхши тажриба ва ўқитиш усулларидан фойдаланадилар. Рақобатлашган бозорда фаолият юритувчи корхонанинг имитацион моделига асосланган «Нихдорф Дельта» кенг тарқалди.

Нихдорф Дельта бизнес ўйинининг асосий модели доирасида виртуал корхонанинг иш шароитлари корхонанинг ички ва ташқи муҳитидаги ўзгаришларни симуляция қилиш имконини берувчи ўзаро боғлиқ параметрлар тўплами билан белгиланади. Ишбилармонлик ўйинини иктисодий фанларни ўқитиш амалиётига жорий этиш тажрибаси Нихдорф Дельта бизнес ўйини ҳақида бошқарув қарорларини қабул қилишда тизимли иктисодий фикрлашни рағбатлантирувчи ва ривожлантирадиган замонавий таълим воситаси сифатида гапиришга имкон беради. Иктисодий фанларни ўрганишда олинган назарий билимлардан фойдаланиб, ўйин иштирокчилари бозор ҳолатини таҳлил қилиш, инвентаризацияни бошқариш, ишлаб чиқаришни режалаштириш, компания фаолиятини молиявий таҳлил қилиш кўникмалари шаклланади. Ишбилармонлик ўйини ўқитувчи ва талабаларга турли шакл ва мазмундаги амалий машғулотларни ташкил этиш ҳамда турли бозор шароитларида корхоналарнинг маркетинг фаолиятини моделлаштириш соҳасида тадқиқотлар олиб бориш учун кенг имкониятлар яратади.

Тармок версиясида «Нихдорф Дельта» ишбилармонлик ўйинини ўтказиш учун тармок компьютер синфидан фойдаланилади. Ўйин раҳбарига битта компьютер тақдим этилиши керак, иккитадан олтигача компьютер (рақобатчи корхоналар сонига кўра) иштирокчиларнинг иш жойларини ифодалайди.

Менежернинг компютери бизнес-ўйинни бошқариш учун мўлжалланган бўлиб, у менежернинг модулига, иштирокчининг модулига ва ахборот базасига киришни таъминлайди. Ўйин иштирокчилари маҳаллий тармок ёрдамида керакли файлларга киришлари мумкин. Ўйин иштирокчилари бевосита жорий давр учун режалаштириш ечимларига ўтадилар. Ўйин раҳбари симуляция моделининг назорат параметрлари қийматларини сошлаш орқали бозор вазиятининг ривожланишига таъсир кўрсатиш имкониятига эга.

Кичик тизимларнинг ҳар бирида ўйин иштирокчилари томонидан корхона бошқаруви бўйича қабул қилинган қарорлар асосий фаолиятдан олинган фойдани оширишга қаратилади. Корхонани ривожлантиришнинг умумий стратегиясини амалга ошириш доирасида алоҳида кичик тизимларда ечимларни мувофиқлаштириш мумкин. Индивидуал қарорлар билан молиявий баланс белгиланади, ҳаракат дастури ишлаб чиқилади. Ишлаб чиқаришда самарадорлик ва ривожланиш имкониятлари келажакда ижобий натижа беради.

Адабиётлар:

1. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. – Москва: Азбуковник, 2006. – 944 с.
2. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. – Москва: Педагогика, 1986. – 240 с.
3. Пологуров В. А. Вопросы методики преподавания физики в ВУЗе. – Кемерово. – КГУ, 1979. – 122 с.
4. Советский энциклопедический словарь. /А. М. Прохоров. – Москва: Советская энциклопедия, 1981. – 1600 с.: ил.
5. Исмоилов Д.М. Место междисциплинарной связи в профессиональных компетенциях - Инновации в технологиях и образовании, 2021 [https:// elibrary. ru/item. asp?id=46500256](https://elibrary.ru/item.asp?id=46500256) [https://elibrary.ru/item. asp?id=46500256](https://elibrary.ru/item.asp?id=46500256)

6. Краевский В. В. Дидактический принцип как структурный элемент научного обоснованного обучения.–Челябинск: ЧГПИ, 1985. – с. 3–12.

7. Ismoilov D.M. Methods of scientific knowledge and research in the content of secondary educations on physics - European Journal of Research and Reflection in ..., 2020

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада фан, иктисодиёт ва ишлаб чиқаришга киритилган ахборот жараёнларининг интенсивлиги таълимнинг янги моделини, турли хил ахборот-таълим муҳитини ишлаб чиқишни талаб қилади, натижада инсон доимо такомиллашиб боради ва унинг таълим ва таълим учун масъулдир, унинг ижодий салоҳияти тўлиқ намоён бўлади, унинг қобилиятлари ривожланади. Анъанавий инновацион таълимда ёш авлод томонидан ёш авлодни ишда, ҳаётга тайёрлашда ва бошқа соҳаларда яратилган моддий кадриятларни истеъмол қилиш сифатида қаралади. Янги инновацион таълим мустақил аҳамиятга эга.

РЕЗЮМЕ

В данной статье интенсивность информационных процессов, внедряемых в науку, экономику и производство, требует разработки новой модели образования, иной информационно-образовательной среды, в результате которой человек постоянно совершенствуется и несет ответственность за свое воспитание и образование, в полной мере проявляется его творческий потенциал, развиваются его возможные способности. В традиционной инновационная образование рассматривается молодым поколением как потребление материальных ценностей, созданных молодым поколением на работе, при подготовке к жизни и в других областях. Новая инновационная имеет самостоятельное значение в образовании.

SUMMARY

In this article, the intensity of information processes introduced into science, economics and production requires the development of a new model of education, a different information and educational environment, as a result of which a person is constantly improving and is responsible for his upbringing and education, his creative potential is fully manifested, his possible abilities are developing. In the traditional innovative education is considered by the younger generation as the consumption of material values created by the younger generation at work, in preparation for life and in other fields. A new innovative one has an independent significance in education.

MUHANDISLIK YO'NALISHI TALABALARIGA KARTOGRAFIK CHIZMACHILIK VA KARTOGRAFIYA FANLARINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISHNING USLUBIY JIHATLARI

Aralov M.M.

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti katta o'qituvchisi

Tayanch soʻzlar: kartografiya, kartografik chizmachilik, pedagogik texnologiyalar, taʼlim-tarbiya metodlari, karta, plan, plan tuzish, interfaol metodlar, shartli belgilar.

Ключевые слова: Картография, картографический рисунок, педагогические технологии, методы обучения, карты, планы, планирование, интерактивные методы, условные обозначения.

Key words: cartography, cartographic drawing, pedagogical technologies, teaching methods, maps, plans, planning, interactive methods, symbols.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi «O'zbekiston Respublikasi oliy taʼlim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5847-son farmoniga asosan oliy taʼlimni tizimli isloh qilishning ustivor yoʻnalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak maʼnaviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga koʻtarish, oliy taʼlimni modernizatsiya qilish, ilgʻor taʼlim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida tadqiqot ishida ustivor vazifalar sifatida belgilab olindi. Hozirgi kunda oliy taʼlimni rivojlantirish boʻyicha koʻplab ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Shu bilan birga pedagogik texnologiyalarni tashkil etishga oid talablardan bittasi ortiqcha ruhiy hamda jismoniy kuch sarflamasdan, kamroq vaqt ichida sifatli natijaga erishish koʻzda tutiladi. Tizimli

yondashuv asosida muhandislik yo'nalishi talabalariga kartografik chizmachilik, geodeziya va kartografiya fanini o'qitishni takomillashtirishda kam vaqt sarflab muayyan nazariy bilimlarni talabalarga yetkazib berish asosida ma'lum faoliyat ko'nikma va malakani shakllantirish, faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan nazariy va amaliy bilimlar darajasini baholash ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi.

Hozirgi vaqtda kelib o'qituvchining vazifasi yanada takomillashib bormoqda. Shu sababli tezkor global o'zgarishlar, fan-texnika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadallik bilan rivojlanib borishi o'qituvchidan yuksak mahoratni, mustahkam iroda, chuqur bilim va mulohazali bo'lishni talab qiladi.

Xususan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotda joriy etish mumkin bo'lgan ma'lum pedagogik tizimning loyihasi hisoblanadi. Zamonaviy pedagogik metodlar: ta'lim texnologiyasi, zamonaviy pedagogik texnologiya, axborot texnologiyasi, yangi tajriba singari ta'lim-tarbiya metodlari tushunchalarini o'z ichiga oladi. Darhaqiqat, pedagogik texnologiyalar didaktik vazifalarni samarali amalga oshirish, ishda maqsadga erishishning yagona yo'li hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda ta'lim tizimi rivojlangan davlatlarda talabalarining o'quv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi, ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashga doir katta tajriba to'plangan bo'lib, shu tajriba asosini turli xil interfaol metodlar tashkil etmoqda. Mana shu interfaol metodlar o'z mohiyatiga ko'ra, ta'lim oluvchilarda o'quv-bilish faolligini oshirish, shaxsiy fikr mulohazalarini mustaqil bayon qila olish, ularni kichik guruh va jamoada ishlash, o'rganilayotgan mavzu, muammolar bo'yicha shaxsiy qarashlarini dadil, erkin ifodalash, o'z fikrlarini himoya qilish, dalillar bilan asoslash, tengdoshlarini tinglay olish, g'oyalarni yanada boyitish, bildirilgan mavjud mulohazalar orasidan eng maqbul yechimni tanlab olishga rag'batlantirish imkoniyatiga egaligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Ta'lim va tarbiya jarayonida pedagoglar tomonidan interfaol metodlarning o'rinli, maqsadli, samarali qo'llanilishi ta'lim oluvchi (talabalar)da muloqotga kirishuvchanlik, jamoaviy faoliyat yuritish, mantiqiy fikrlash, mavjud g'oyalarni sintezlash, tahlil qilish, turli qarashlar orasidagi mantiqiy bog'liqlikni topa olish qobiliyatlarini tarbiyalash uchun keng imkoniyat yaratadi.

Har bir qo'llanilgan texnologiya o'quv jarayonining samarali va o'tilayotgan mashg'ulot bilan mos kelishligi ta'lim metodikasining diqqat markazida bo'lishi lozim. Hozirgi kunda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning qo'llanilish turlari bir nechta bo'lib, hammasi ham mashg'ulotlar (ma'ruza, seminar, amaliy, laboratoriya)ga mos kelishi yoki moslashtirilganda qanday natijaga erishish mumkinligi muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, oliy ta'limning muhandislik sohalarini mo'ljalagan aniq fanlar, ya'ni kartografiya, geodeziya hamda kartografik chizmachilik fanlarining ma'ruza, amaliy, laboratoriya mashg'ulotlarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarning qo'llanilishi izlanuvchan pedagoglarga qay darajada qulaylik keltirayotganligi, katta auditoriyalarda (talabalar soni 60 nafar va undan ko'p) ham moslashtirilganda talabalar faoliyatini nazorat qilish mumkin ekanligini keltirib o'tmoqchimiz. Pedagog ta'lim jarayonida interfaol ta'lim yordamida o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqillik, o'z-o'zini nazorat va boshqarish, samarali suhbat olib borish, tengdoshlari bilan ishlash, ularning fikrlarini tinglash va tushunish, mustaqil hamda tanqidiy fikrlash, muqobil takliflarni ilgari surish, fikr mulohazalarini erkin bayon qilish, o'z nuqtai nazarlarini himoya qilish, muammoning yechimini topishga qaratish intilishi, murakkab vaziyatlardan chiqa olish kabi sifatarni shakllantirishga muvaffaq bo'ladi. Eng muhimi, interfaol metodlarni qo'llash orqali pedagog o'quvchilarni aniq ta'limiy maqsadga erishish yo'lida o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatlarini tashkil etish, yo'naltirish, boshqarish, nazorat va tahlil qilish orqali xolis baholash imkoniyatini qo'lga kiritiladi.

Ta'limda interfaol metodlarni qo'llashning asosiy maqsadi talabalarni faol ta'lim olish jarayoniga jalb qilish, ularda bilish hamda izlanish malaka va ko'nikmalarni rivojlantirish, fanga bo'lgan qiziqishini oshirishdan iborat.

Interfaol metodlar pedagog bilan talabaning faol munosabati, bir-birini to'liq tushunishga asoslanadi. Bu metodlarni o'quv jarayoniga joriy etishning asosiy maqsadi, mashg'ulotda ustoz bilan shogirdning hamkorlikda ishlashini tashkil etishdir.

Oliy ta'lim tizimida muhandislik sohalari kartografiya, geodeziya hamda kartografik chizmachilik kursining yer yuzasida joylashgan tafsilotlarni kartaga tushirish, kartografik materiallar bilan ishlash, maxsus kartografik dasturlar bo'limiga doir har bir mashg'ulotni tashkillashtirishda axborot texnologiyalari va kompyuter dasturlarini, didaktik materiallarini, shu bilan birga, mavzularga mos zamonaviy pedagogik texnologiyalarini qo'llash ta'lim samaradorligini oshirishga hizmat qilmoqda.

Ulardan "Sillabus", "Keys-stadi", "FSMU", "Assesment", "Insert", "Tushunchalar tahlili", "Venn diagrammasi", "Blits-o'yin", "Brifing", "Portfolio" "Aqliy hujum", "Bilaman. Bilishni xohlayman. Bilib oldim" (BBB) jadvali, "SWOT", "Delfi", "Klaster", "Zinama-zina" va ko'plab interfaol uslublari talimga keng joriy qilingan.

Pedagoglarga, yaqoridagi texnologiyalarning darslarda qo'llanilishi, katta auditoriyalarda talabalarni kichik guruhlariga bo'lib faoliyat ko'rsatishlarini nazorat qilish imkonini bersa, talabalarda esa kichik guruhlarda ishlash jarayonida mulqot madaniyatini rivojlanishi, o'zaro fikr almashinishi va bir-birini tinglash ko'nikmasini shakllantirish imkonini beradi.

Ma'lumki, ma'ruza mashg'uloti katta auditoriyalarda o'tkaziladi va mashg'ulot davomida ko'p holatlarda pedagogning diqqat markazi yangi bilimlarni berishga qaratilgan bo'ladi. Bu holat pedagogning faqatgina so'zlovchi, talabalar esa tinglovchi bo'lib, ma'ruza darslaridagi faoliyatlari susayishiga olib keladi. Shuning uchun ma'ruza mashg'ulotlarini tashkillashtirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Ma'ruza darslarini tashkillashtirishda talaba faqatgina tinglovchi emas, balki ishtirokchi bo'lishi mumkinligini dars jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llanilishi misolida ko'rsatib o'tmoqchimiz.

Geodeziya hamda kartografiya fanlarining karta va planlarni tuzish metodi ma'ruzalarini tashkillashtirish va mashg'ulot yakunida "Venn diagrammasi" interfaol metodidan foydalanish maqsadga muvofiq. Talabalar karta va planlarni tuzish, ularni yangilash metodi mavzusiga doir olgan bilimlariga tayanib, topshiriqni bajaradi, ya'ni karta va planlarni bevosita joyda geodezik asboblardan foydalanib, kameral sharoitda qanday qilib karta tuzish metodi, ma'lumotlarni chizma ko'rinishida yoritib berishi kerak bo'ladi (1-rasm).

1-rasm. Karta va planlarni tuzish metodi mavzusiga doir «Venn diagrammasi».

Mazkur interfaol metodni dars jarayonida qo'llash natijasida talabalar kichik guruhlarda ishlash imkoniyatiga, o'zlashtirgan bilimlarni tahlil qilish, tizimli fikrlash, mushohada qilish, solishtirish, taqqoslash va yangi bilim olishda esa diqqatlarini jamlashga erishadi.

"Kartografik chizmachilik shartli belgilarni xususiyat va vazifalariga ko'ra bo'linishi" ma'ruza mashg'ulotida, yangi darsni boshlashdan oldin "Bilaman. Bilishni xohlayman. Bilib oldim" (BBB) interfaol metodidan foydalanish mumkin. Bunda talabalarga jadval

taqdim etiladi va qanday foydalanish kerakligi tushuntiriladi. Talabalar ma'ruza va amaliy mashg'ulot darslarida mavzuga doir o'tilgan tushunchalarni yodga olgan holda jadvalni to'ldiradi. Pedagog tomonidan mavzu yuzasidan yanada atroficha to'liq tushuncha berilgandan so'ng quyida keltirilgan 1-jadvalning so'ralgan savollariga javob beradi.

Bu metoddan dars mashg'ulotlari jarayonida foydalanish orqali talabalarning yangi mavzuga munosabatini, ular nimalarni bilishini aniqlashtirib olish, mashg'ulot o'tkazilgandan so'ng esa talabalarning yangi mavzuni o'zlashtirish darajalarini bilib olish mumkin bo'ladi.

1-jadval

Kartografik chizmachilikda shartli belgilarni xususiyat va vazifalariga ko'ra bo'linishi mavzusiga doir “Bilaman. Bilishni xohlayman. Bilib oldim” (BBB) interfaol metodi jadvali.

№	Mavzu savoli	Bilaman (+)	Bilishni xohlayman (-)	Bilib oldim (+)
1	Bir joyga tegishli belgilar usuli bilasizmi?			
2	Areallar va belgilar usulini bilasizmi?			
3	Sifatli va miqdorli rang usulini bilasizmi?			
4	Nuqtalar va kartodiagramma usulini bilasizmi?			

Kartografik chizmachilik fanining amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarida mavzularga mos holda yozma va og'zaki “davra suhbatlari”, “Aqliy hujum”, “Tezkor savollar”, “Muammoli savollar” tuzib, pedagog tomonidan kichik guruhlariga tarqatish bilan talabalarning fanga qiziqishini ortirishda motivatsiya yaratadi.

Kartografik chizmachilik fanining amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari jarayonida darsning turiga qarab, zamonaviy interfaol metodlarni tanlab olish va ulardan samarali foydalanishda quyidagi natijalarga erishiladi:

- talabalarning kartografik chizmachilikda shartli belgilarni xususiyati mavzuni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishlarini uyg'otadi;
- talabalarning shartli belgilardan foydalanishda ijodiy yondoshishiga ta'sir ko'rsatadi;
- o'quv materialining samarali o'zlashtirilishi uchun qulay sharoit yaratadi;
- talabalarda o'zlashtirilayotgan mavzular bo'yicha fikr-munosabatni uyg'otadi;
- talabalarda kartografik chizmachilik fanining hayotiy zarur ko'nikma, malakalarini shakllantiradi;

Xulosa qilib aytganda, ta'lim jarayonida zamonaviy interfaol metodlarni qo'llash natijasida talabalar qaysidir muammoning yechimini topishdan avval uning sabablarini aniqlanishi kerakligini, ya'ni sabab va oqibat bog'liqligini izlash, so'ngra ularni o'rganish va bartaraf etish uchun zarur bo'lgan uslub va usullarni tanlash lozimligini hamda muammoni hal etishda o'z harakatlarini aniq belgilab olishlari kerakligini anglab yetadilar. Yechimini topgan muammolar esa ularning xotiralarida uzoq vaqt saqlanadi. Shu bilan birga, talabalarda mustaqil izlanuvchanlik, fikrlarini qo'rqmasdan mazmunli ifodalash, o'zlariga bo'lgan ishonchni mustahkamlash va ilmiy izlanishlar olib borish ko'nikmasi shakllanadi hamda

bo'lajak muhandislarga "Geodeziya, kartografiya hamda kartografik chizmachilik" fanlarini o'qitishdan asosiy maqsad kartografik shartli belgilar bilan ishlash, karta tuzish jarayonida ularni qo'llash, tafsilotlarni kartaga tushurish, kartografik materiallar ustida pedagogik metodlardan unumli foydalangan holda yondashish, kartografik ishlar uchun mo'ljallangan maxsus dasturlardan ishlay olishi kabi kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish, fanning rivojlanish bosqichlarini ajrata olishi, ta'lim fundamentalligi tamoyili asosida mazmun va mantiq qurilishini amalga oshirish, kartografik materiallar haqida talabalarning fikrlarini o'rganishlarini aks ettirishdir.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi «O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5847-son farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-fevraldagi "Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4623-sonli Qarori.
3. To'rayev X. Pedagogik texnologiyalarni joriy etish – davr talabi. "Ta'lim tizimini rivojlantirishda ta'lim bosqichlari o'rtasidagi integratsiya jarayonlarini chuqurlashtirish". Respublika ilmiy-amaliy an-jumani materiallari to'plami. Toshkent, 2014, 1 mart, 32–35-betlar.
4. D.Ro'ziyeva M. Usmonova Z. Xoliqova Interfaol metodlar: Mohiyati va qo'llanilishi (metodik qo'llanma). T., 2013, 4-bet.
5. N.Erkaboyeva, M.Usmonboyeva. Pedagogik mahorat. Sxema va rasmlarda. Metodik qo'llanma, T., 2013, 65-bet.
6. Bespalko V.P. Pedagogika i progressivniye tehnologii obucheniya. – M.: 1995. – 250 s.
7. Berlyant A.M. Kartovedeniye. - M.: Aspekt Press, 2004. - 720 s.
8. Berlyant A.M. Kartograficheskaya gramotnost i geograficheskoye obrazovaniye: problemi pereoriyentatsii // Geografiya v shkole. - 1990. - №2. - S. 28-31.
9. Mirzaliyev T., Safarov E.Y., Egamberdiyev A. Koraboyev J. Kartashunoslik: Darslik. - T.: Chulpon nomidagi matbaa ijodiy uyi, 2012, 240 b.
10. Safarov YE., Prenov Sh., Mo'minov A. Topografiya va kartografiya, GAT texnologiyalari. O'quv qo'llanma. -T.: "Sano-standart". 2018.
11. Aralov M.M., Berdiyev D.F., Abdiazizov A.A. Uchuvchisiz uchish apparatlarini kartografiya sohasida qo'llash tamoyillari. Oriental Renaissance: innovative, educational, natural and social sciences scientific journal 2021, aprel.
12. Aralov M.M., Berdiyev D.F., Abdiraxmatov N.A. Geodezik ishlarda sun'iy yo'ldosh orqali o'Ichash usullari. Oriental Renaissance: innovative, educational, natural and social sciences scientific journal 2021, aprel.

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimining muhandislik yo'nalishi talabalariga kartografik chizmachilik va kartografiya fanini o'qitishni takomillashtirishda interfaol metodlardan foydalanishning ustubiy jihatlarini, ma'ruza, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarini o'tishda ta'lim jarayoniga maqbulini tanlab olish hamda ulardan samarali foydalanish haqidagi ma'lumotlar keltirilgan. Dars jarayonida interfaol metodlardan unumli foydalanish talabalarda o'zlashtirilayotgan mavzular bo'yicha fikr hamda munosabatni uyg'otish, hayotiy zarur ko'nikma va malakalarni shakllantirishga olib kelishi bayon etilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье описаны методические аспекты использования интерактивных методов в совершенствовании обучения картографическому черчению и картографии студентов инженерных специальностей в системе высшего образования, выбор наиболее подходящих для учебного процесса на лекционных, практических и лабораторных занятиях. в пользование предоставляется. Констатируется, что эффективное использование интерактивных методов на занятиях приводит к развитию мышления и отношения учащихся к изучаемым темам, формированию жизненно важных навыков и компетенций.

SUMMARY

This article describes the methodological aspects of the use of interactive methods in improving the teaching of cartographic drawing and cartography to students of engineering in the higher education system, the selection of the most suitable for the educational process in lectures, practical and laboratory classes. information on use is provided. It is stated that the effective use of interactive methods in the classroom leads to the development of students' thinking and attitudes on the topics they are learning, the formation of vital skills and competencies.

БАСЛАЎЫШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТАРБИЯ

BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASHDA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI VA OILA HAMKORLIGI

Sharipova G.

MTTDMQTMO instituti o'qituvchisi, p.f.f.d. (PhD)

Таянч сўзлар: болаларни бошлангич мактабга тайёрлаш, мактабгача таълим ташкилоти, оила ҳамкорлиги, таълим тизимини такомиллаштириш, ёш авлодни тарбиялаш.

Ключевые слова: подготовка детей к начальной школе, организация дошкольного образования, сотрудничество семьи, совершенствование системы образования, воспитание подрастающего поколения.

Key words: preparation of children for primary school, organization of preschool education, family cooperation, improvement of the education system, upbringing of the younger generation.

Zamonaviy jamiyatda o'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash ta'lim tashkilotlari oldiga qo'yilgan asosiy vazifalardan hisoblanadi. Ta'lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan davlat ta'lim dasturlari, talablari, jumladan O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi, Maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish maqsadida qabul qilingan "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonunlarining maqsadi voyaga yetmagan bolalarni ham jismoniy, ham aqliy, yuksak intellektual salohiyatga ega shaxslar qilib tarbiyalashga qaratilgan. Davlat tomonidan oila tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilishi, maktabgacha ta'lim tashkilotlari oldiga yanada yangi vazifalarni qo'yish bilan birga, pedagoglar va oila o'rtasida o'zaro ishonchli muhitni tashkil etish, hamkorlik va birgalikda ishlash talabini qo'yimoqda.

Bugungi kunda oilaning jamiyatdagi o'rni, ta'sir imkoniyatlari biroz pasayganligi kuzatilmoqda. Pedagoglar tomonidan bolaning ilk ijtimoiylashuvi jarayonida tarbiya potensialining kamayganligi, uning roli o'zgarganligi aytilmoqda. Zamonaviy ota-onalarning bolalar bilan oila sharoitida shug'ullanishga vaqt yetishmovchiligi, bandlik, kompetensiyaning yetishmasligi kabi sabablar maktabgacha ta'lim pedagogikasi va psixologiyasida asosiy muammolardan hisoblanadi. Hozirgi kunda maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning tarbiyasida MTT pedagoglarining o'rni nihoyatda muhim, lekin har bir bola uchun yaxshi sharoitlarni tashkil etish, ularning tarbiyasida ota-onalarning ishtirok etish darajasini oshirish dolzarbligicha qolmoqda. Bolaning yetarlicha to'liq ta'lim-tarbiya olishi oila va maktabgacha ta'lim tashkilotining birgalikda harakatni amalga oshirish sharoitlarida muvaffaqiyatli kechadi. Ota-ona va MTT o'rtasidagi munosabat tarbiyachining

bola muvaffaqiyatlarini, uning ijobiy fazilatlarini, imkoniyatlari va h.k.larni namoyish qilishlari orqali amalga oshiriladi. O'zaro tarbiyada pedagog bunday ijobiy rolda teng hamkorga aylanadi.

MTT bilan maktab o'rtasidagi bog'liqlik bir tomondan, bolalarni maktab ta'limi talablariga javob beradigan darajada umumiy rivojlantirib va odobli qilib tarbiyalagan holda maktab ta'limiga o'tkazishni, ikkinchi tomondan, o'qituvchining tayyorlov guruhi bolalarining egallagan bilim, malaka sifatlariga va tajribalariga tayanib, ulardan o'quv-tarbiyaviy jarayonda samarali foydalanishni taqozo etadi.

Hamkorlik bu – tarbiya jarayonida hech kim bir-biriga buyruq berish, nazorat qilish, baholash orqali ta'sir o'tkazish emas, balki “teng” muhitda muloqot qilish faoliyatidir. Birgalikda ishlash - muloqot yordamida amalga oshiriladigan o'zaro faoliyatni tashkillashtirish shakli hisoblanadi. MTT, oila va maktab bola shaxsining rivojlanishi uchun zarur bo'lgan yagona muhitni yaratishga intilishlari lozim. Maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari sifatini oshirishda – bevosita pedagoglarning kasbiy kompetentligi va ota-onalarning pedagogik madaniyati muhim ahamiyatga ega. Bolalarning yuqori sifatli ta'lim olishlariga erishish, ota-onalarning so'rovlarini, bolalarning qiziqishlarini to'la qondirish, bola uchun yagona ta'limiy muhit yaratish, faqatgina MTT, oila va maktab o'rtasida yangi hamkorlik tizimini ishlab chiqish bilan bog'liq.

MTTning ota-onalar bilan ishlashining jamoa tarzida va yakkama-yakka xolda ishlash shakllarini mohirlik bilan qo'shib olib borish, keng aholi orasida pedagogik tashviqot ishlarini tashkil etish tufayli bolalarni tarbiyalashda ijobiy natijalarga erishish mumkin. MTT pedagog xodimlarini ota-onalar va oila bilan hamkorlikdagi ishlarining eng keng tarqalgan shakllaridan bir nechtasini keltiramiz:

- ota-onalar bilan yakkama-yakka ishlash. Ilg'or pedagogik tajribalarni ko'rsatishicha, ishning bu turi katta ahamiyatga ega. Bunda tarbiyachi, oila va bolaning shaxsiy xususiyatlarini o'rganib ularni o'zining tarbiyaviy ishida hisobga oladi. MTTlarimiz tajribasida ota-onalar bilan yakkama-yakka olib boriladigan ishlarining turli xil shakllari aniqlangan; oilaga tarbiyachining borishi, ota-onalar uchun suhbat o'tkazish, ularga maslahatlar berish, ota-onalarning MTT hayoti bilan tanishishlari va h.k.
- ota-onalar bilan jamoa tarzida tashkil qilinadigan ishlar. Bular ota-onalarning guruhiy va umumiy majlisi, ota-onalar maktabi, anjumanlar, shanbaliklar, savol-javob kechalari.
- ko'rsatmali ishlar. Ishning bu turi ko'rgazmali, bolalarni ishlarini namoyish qilish, ochiq eshiklar kuni, pedagogik axborot stendlari, ota-onalar uchun kutubxona, oilaviy tarbiyaning barcha masalalari bo'yicha materiallar solingan hisobotlar.
- ota-onaga pedagogik ta'lim berish va boshqalarni ko'rsatish mumkin.

Bolalar oilasini o'rganish metodikasi

1-jadval

Maqsad	Ma'lumot	Metod va shakllar
Oilani o'rganish	Ijtimoiy xarakteristika	Ota-onalar uchun anketa savollari va testlar, “Mening oilam” mavzu-sida bolalar uchun rasmlar, psixologik-pedagogik suhbatlar va konsultatsiyalar

Maktabgacha ta'lim tashkilotida ichki monitoring	Ota-onalarning MTTdagi ta'lim-tarbiya sifatidan qoniqishlari	Kuzatish, anketa savol-lari, suhbatlar, intervlyu, ochiq mashg'ulotlar va uning ota-onalar tomonidan qilingan tahlili, "davra suhbatlari" (ota-onalar bilan)
Ota-onalarni hamkorlikka jalb etish	Ota-onalarning maktabgacha ta'lim tizimiga bo'lgan talablari, bolalarning ta'lim-tarbiya olishlarida ularning o'rni, bo'sh vaqtlarining mavjudligi, moddiy va kasbiy imkoniyatlarini aniqlash	Anketa savollari, "Davra suhbatlari"
Ota-onalar ma'lu-motlar bilan tanish-tirish ishlari	Ota-onalarning ta'lim-tarbiya muammolarida xuquqiy, psixologik-pedagogik salohiyatini aniqlash	Testlar, ta'lim jarayo-ni barcha sub'ektlarini kuzatish, pedagogik vaziyatlarni muhokama qilish

MTT va Oila hamkorligini tashkil etish texnologiyasi

Maqsad: Oila tarbiyasi bilan bog'liq an'analarni tiklash maqsadida ota-onalarni MTT pedagogik jarayoniga jalb etish masalasini yechishga qaratiladi.

MTTning oila bilan faoliyat tizimi

2-jadval

Ota-onalar bilan ishlash qoidalari	Oilani o'rganish metodlari	Ota-onalar bilan ishlash shakllari
<ul style="list-style-type: none"> • Maqsadga yo'naltirilgan, tizimlashtirilgan, rejalashtirilgan; • Har bir oilaning o'ziga xos xusu-siyatlarini hi-sobga olgan holda ishga yondoshuv; • Yosh xususiyati bilan bog'liq ota-onalar bilan ishlash; • Xushmuomalalik, ochiqlik. 	<ul style="list-style-type: none"> • Anketa so'rovnomasi; • Bolani kuzatish; • Maxsus metodika qo'llagan holda oilani o'rganish; • Bola bilan suhbatlashish; • Ota-onalar bilan suhbatlashish. 	<ul style="list-style-type: none"> • Umumiy, guruh bilan, yakka tartibda; • Pedagogik konsul-tatsiyalar, suhbatlar, treninglar; • Birgalikda mashg'ulotlar o'tkazish, ko'ngil-ochar tadbirlar; • Ota-onalarni metodik tadbirlarda ishtiroki: kostyumlarni tayyorlash, video syomkalarni tashkil etish.

Oila a'zolarining bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash jarayonida ishtirok etishi uchun turlicha imkoniyatlar yaratiladi:

- Ota-onalar uchun qulay vaqtda oilalarga tashrifni rejalashtirish pedagogga bolalar va ota-onalar bilan ular uchun odatiy vaziyatda tanishish imkonini beradi;
- Ota-onalarga bolalarining qanday ishlayotgani va o'ynayotganini ko'rish uchun istagan paytda guruhga tashrif buyurishiga imkon berish;
- Ota-onalarni guruhda bolalar bilan birgalikda shug'ullanish uchun taklif etish, ma'lumot almashish tarzida pedagog tomonidan taqdim etiladigan bolalar

portfoliolari haqida o'z fikr-mulohazalarni bildirish;

- Ota-onalar pedagoglarga qandaydir oilaviy voqealar – tug'ilgan kunlar, yangi ish, qarindosh yoki qo'shni shaharga tashrib buyurish haqida xabar bergan hollarda ushbu voqealarni guruhdagi bolalar bilan muhokama qilish;
- Bolalar bilan to'laqonli muloqot tajribasi bilan o'rtoqlashish imkoniyatini yaratadigan mavzular bo'yicha ko'rgazmalar;
- Bolaning milliy va mintaqaviy madaniyatni o'rganishga mo'ljallangan muzeylarga birgalikda tashrif buyurish;
- Ota-onalar bilan birgalikda bayram tadbirlari, bolalar ishlari ko'rgazmalarini tashkil etish.

MTT bilan maktab o'rtasidagi uzviy bog'liqlik tayyorlov guruhi bolalari va maktabning boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim-tarbiya berish sharoitini yaqinlashtirishga yordam beradi. Shunday ish tutilganda bolalarning maktab sharoitiga moslashishi ancha yengillik bilan o'tadi. Bolalar maktab sharoitiga tabiiy moslashib ketadilar, bu esa o'z navbatida maktabda o'qishning birinchi kundan boshlab ta'lim-tarbiya ishining samarasini oshiradi.

Pedagoglar va ota-onalarning birgalikdagi faoliyati va o'zaro muloqoti uchun ko'plab rangbarang imkoniyatlarning mavjudligi har bir oilaning xususiy manfaatlari va xohish-istaklariga mos keladigan hamkorlik shakllarni ishlab chiqishga imkon beradi. Zero, maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagog xodimlari maktab ta'limida bolalar oldiga qo'yiladigan talablarni yaxshi bilishlari, maktabga tayyorlov guruhidagi bolalarni shunga muvofiq ravishda ta'lim olishga tayyorlashlari kerak.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. 2019 y.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020 y.
3. "Ilm yo'li" variativ Davlat o'quv dasturi. - T. 2020y.
4. N.Kayumova "Maktabgacha pedagogika" o'quv qo'llanma. – T.2014y.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада болаларни мактаб тизимига тайёрлашда мактабгача таълим ташкилоти ва оила ҳамкорлигининг аҳамияти ва ўрни ҳақида сўз боради.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается важность и роль дошкольного образования и семейного партнерства в подготовке детей к школьной системе.

SUMMARY

This article discusses the importance and role of preschool education and family partnerships in preparing children for the school system.

ФИЗИКАЛЫҚ ТӘРБИЯ ҲАМ СПОРТ

“ЖИСМОНИЙ МАДАНИЯТ” ТУШУНЧАСИ ИНСОНИЯТ ВА ЖАМИЯТ УМУМИЙ МАДАНИЯТИНИНГ ЭВОЛЮЦИЯСИ СИФАТИДА

Тоштонов Б. Б.

Андижон давлат университетининг Педагогика институти магистранти

Таянч сўзлар: маданият, жисмоний маданият, афзалликлари, жисмоний фаоллик, жисмоний машқлар, концепция, кетма-кетлик.

Ключевые слова: культура, физическая культура, преимущества, двигательная активность, упражнение, концепция, последовательность.

Key words: culture, physical culture, advantages, motor activity, exercise, concept, sequence.

Янги назарияларни куришнинг мантикий ва услубий муаммолари, жисмоний маданиятнинг тобора кўпроқ янги шакларини (таркибий қисмларини) таҳлил қилиш кераклигини тақозо қилмоқда. Шу ўринда айтиб ўтиш керакки, инсон ва жамиятнинг умумий маданиятини бир қисми бўлган соғлом турмуш тарзини ривожлантириш масаласи ҳозирги кунда долзарблик касб этмоқда. жисмоний маданият тушунчаси жисмоний тарбия билан умумлашмаси эканлигини бир қатор тадқиқот таҳлилларидан кўришимиз мумкин. Ушбу тушунча жуда кўп тадқиқот ишлари ва тезис, мақолаларда келтирилганлиги маълум. Бизнинг тадқиқот ишимиз фақат жисмоний маданият концепциясини кетма-кетлигига эътибор қаратиш муҳимлиги хусусида боради. “Жисмоний маданият” тушунчасига таъриф беришда ХХ аср ўрталаридан бошлаб кўпчилик тадқиқотчилар бу умумий маданиятнинг бир қисми (тури) эканлигини доимо таъкидлаб келадилар, яъни улар аслида унинг “концепция” тушунчаси билан умумий муносабатидан келиб чиқадилар. Биз ушбу мураккаб “маданият” тушунчасининг хилма-хил таърифларига тўхталмаймиз. Тадқиқотимиз 20-асрда ўзбек маданиятшунослигида у кўпинча ижтимоий-тарихий амалиёт жараёнида жамият томонидан яратилган моддий ва маънавий кадрлар (ютуқлар, натижалар) мажмуи сифатида кўриб чиқилди.

Жисмоний маданият тушунчаси инсоннинг ажралмас фаровонлиги билан боғлиқ бўлиб, “тана-ақлий биномияси” деб номланадиган мувозанатга эришишга

ҳаракат қилади. Ушбу фаровонлик ва мувозанатга спорт билан шуғулланиш, озик-овқат маҳсулотларини мутаносиб ва соғлом истеъмол қилиш, тана ва онгнинг пасив ва фаол дам олишлари орқали эришиш мумкин. Жисмоний маданиятнинг мақсадларидан бири бу одамни ҳаракатсиз турмуш тарзи одатларидан ажратиш, бу бугунги иш хусусиятлари туфайли одамлар орасида жуда кенг тарқалган салбий жиҳатлардандир.

Бундан ташқари, жисмоний маданият одамларнинг ҳаёт сифатини доимий равишда таъсирчан ва эмоционал шароитларни яхшилаш устида ишлашни ўз ичига олган рух тушунчасини изоҳлашда асосий ўринда туради. Инсоният ҳар доим жисмоний фаол бўлганлигини кўрсатадиган тадқиқотлар мавжуд бўлса-да, жисмоний маданият ғоясини амалиётга биринчи бўлиб юнонлар киритган бўлиб, жисмоний тарбия интеллектуал ва ахлоқий тарбия билан бирга олиб борилиши кераклиги таъкидланган. Бу 20-асрлардагина, асосан, Европада ва Шимолий Америкада, ишчиларнинг жисмоний ва психологик муаммоларини келтириб чиқарадиган, турли хилдаги камҳаракатлиликнинг ортиб бориши, ишчиларнинг меҳнат фаолиятидаги ўзгаришлар ташвиши туфайли яна муҳим аҳамият касб этди.

Шунга асосланиб, спорт ва жисмоний тарбия бўйича янги тушунчаларни қўшиб, кўпроқ ижтимоий-маданий нуқтаи назарга эга ва асосан спорт мусобақаларига қараганда инсон соғлиғига йўналтирилган янги концепция кучга кира бошлади.

Ҳозирги кунда соғлом турмуш тарзи давлат дастурлари, мактаблар ва ҳаттоки иш жойларининг асосий қисми ҳисобланади дейиш мумкин. Фақатгина жисмоний фаоллик тушунчасига мувозанатли ва соғлом овқатланишни қабул қилишдан танада ва онгда фаровонлик яратишга интиладиган озуқавий таркибий қисм қўшилди.

Жисмоний маданиятнинг афзалликларини куйидаги даражаларда кўриш мумкин:

1. Органик даража:

Кўшимчаларнинг ҳаракатчанлиги ва эластиклигида ўсиш ва яхшиланиш мавжуд.

Реакция ва мувофиқлаштириш учун катта имкониятлар яратилади.

Метаболизмни тезлаштириш, тана ёғини камайтириш орқали семиришни олдини олади.

Чарчокка нисбатан кўпроқ қаршилик пайдо бўлади.

2. Юрак-қон томир даражаси:

Қон босимининг пасайиши кузатилади ва пулс мунтазамроқ бўлади.

Органик қаршиликни оширади, баданга жисмоний фаолиятни узокроқ ва юқори интенсивликда бажаришга имкон беради.

Қон айланишини яхшилайтиди.

Қон босими, йўғон ичак саратони ва диабет каби касалликларнинг олдини олиш мумкин.

Юрак фаолиятининг самарадорлиги оширилади, бу юрак ритмининг бузилиши хавфини камайтиради.

Қон босими туширилади.

Қон плазма хавфи камайтирилади.

3. Ўпка даражаси:

Нафас олиш мушакларининг фаолияти яхшиланади, бу организмни яхши кислоталар билан таъминлашга имкон беради.

Ўпка ҳажмининг ошиши.

4. Метаболик даража:

У соғлом тана вазнини камайтириш ва сақлашда ҳамкорлик қилади.

Локализация қилинган ёғни энергия манбаи сифатида ишлатиш учун кўпроқ қувват ишлаб чиқаради.

Бу триглицеридлар, ЛДЛ ва холестерин концентрациясини ҳамда сут кислотаси ҳосил бўлишини камайтиради.

5. Нейроэндокрин даражаси:

Кўпроқ эндорфинлар ишлаб чиқарилади, улар иссиқ муҳитга нисбатан кўпроқ бардошлик ҳосил қилади.

Адреналин ишлаб чиқариш камайд

Тер ҳосил бўлишини ва токсинларни йўқ қилишни кўпайтиради.

6. Гастроинтестинал даража:

Ичак фаолиятини яхшилайди.

Йўғон ичак саратони хавфини камайтиради.

7. Мушак-скелет тизими:

Кўшимчалар, тендонлар ва лигаментларнинг тузилиши яхшиланади.

Мушак кучини ошириш орқали суяк кучи кучаяди, бу эса остеопорознинг олдини олишга имкон беради.

Бел мушакларининг кучайиши туфайли тана ҳолати яхшиланади.

8. Асаб тизимининг даражаси:

Мувофиқлаштириш, рефлекслар ва мушакларнинг оҳанглари яхшиланади.

9. Рухий даража:

Хотира ва ўзини ўзи қадрлаш яхшиланади.

Ижодкорлик ва таъсирчан имкониятларни рағбатлантиради.

Стресс, тажовузкорлик, ташвиш ва тушқунлик камайд.

Ўз-ўзини бошқариш ва ирода кучини кучайтиради.

Жисмоний маданиятнинг аҳамияти инсоннинг аҳволини яхшилашда нафақат жисмоний, балки ҳиссий жиҳатдан ҳам муҳимдир. Бу ҳар қандай патологиядан азият чекадиган болалар ва ўспиринлар учун соғлиқни сақлашни ривожлантириш дастурларининг асосий элементи, масалан, гиперактивлик, ўрганиш қобилияти ёки аклий етишмовчилик.

Жисмоний машқлар билан мунтазам шуғулланиш орқали стресс камайд, депрессия ва хавотир каби эмоционал ҳолатлар пасаяди. Ва шу билан бирга когнитив ва интеллектуал қобилиятлар яхшиланади. Жисмоний машқларни бажаришда ушбу фаолият натижасида юзага келадиган гормонал, неврологик ва метаболик ўзгаришлар туфайли юрак-қон томир хавфига дучор бўлиш эҳтимоли камайд.

Жисмоний маданиятга бўлган эҳтиёжни қондириш - бу ўз-ўзини ривожлантириш, ўзини ўзи такомиллаштириш, ўзини ўзи англаш, ўзини ўзи билиш, “ўз-ўзини яраттиш” (инсон ижоди) ва бошқа йўналишларидан биридир.

Бундан англанадигани, XXI асрда бу тушунчани шундай изоҳлаш мумкин: шахснинг жисмоний маданияти инсоннинг ички мазмуни – унинг шахсий меъёрлари,

кадриятлари, билими, дунёқараш, ўзига ва ўзига бўлган муносабати устида ишлашидир.

Адабиётлар:

1. britannica.com. / Жисмоний маданият. Fair, J. D. (2018).
2. academica-e.unavarra.es / Спортнинг соғлиқнинг фойдалари. Ernandes A.C.(2020).
3. efdeportes.com / Жисмоний тарбия ва спорт фанлари нимани тушунади? Lopes Rodriges, D.C. (2010).
4. efdeportes.com / Жисмоний маданият ва тарбия эҳтиёжлари. Uber Julian Batero Cuéllar, G.A. (2012).
5. Deporte.unam.mx / Жисмоний маданият ва спортда тадқиқот. Vollrat L.O. (2020).
6. scielo.org.co / Жисмоний фаолият ва спортнинг саломатлик, таниш, ижтимоийлаштириш ва академик ишларга таъсири: назарий шарҳ. Uilyam Ramirez, S.V. (2004).

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада жисмоний маданият эволюцияси ва жисмоний маданиятнинг афзаллик даражалари афзаллик берилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье выделяется эволюция физической культуры и преимущества физической культуры.

SUMMARY

This article highlights the evolution of physical culture and the benefits of physical culture.

АКМЕОЛОГИК ЁНДАШУВ АСОСИДА БЎЛАЖАК СПОРТ МУРАББИЙЛАРИНИ СПОРТЧИЛАР ГУРУҲИДАГИ ЗИДДИЯТЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШКЎНИКМАЛАРИ ВА ҲАРАКАТЧАНЛИК СИФАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Ибрахимов С.У.

ЎзПФТИИ докторанти, Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Таянч сўзлар: гендер хусусият, касбий педагогика, акмеологик ёндашув, педагогик зиддиятлар, касбий маҳорат, бўлажак спорт мураббийлари.

Ключевые слова: гендерная идентичность, профессиональная педагогика, акмеологический подход, педагогические противоречия, профессиональные качества, будущие спортивные тренеры.

Key words: gender identity, professional pedagogy, acmeological approach, pedagogical contradictions, professional qualities, future sports coaches.

Талабаларнинг кўникмалари ва ҳаракатчанлик сифатларини ривожлантириш, унинг муайян даражаларини назорат қилиш, билимлар ва қонуниятларга таянган ҳолда бўлажак спорт мураббийларининг ҳаракатчанлик сифатларини такомиллаштириш назарда тутилади. Машғулотлардаги юкламаларни режалаштиришда бўлажак спорт мураббийларининг гендер хусусиятларини ҳисобга олиш, тиббий хулосаларга таяниш талаб қилинади. Бевосита дарснинг ўзида режалаштиришни амалга ошириш алоҳида педагогик аҳамиятга эга. Бу машғулотларда профессор ўқитувчининг фикрий мобиллигини аниқ мақсадга йўналтириб, бўлажак спорт мураббийлари олдида турган вазифаларни аниқ кўра олган ҳолда режалаштириш имконини бера олади. Бундай мобиллик машғулот режасини тезкорлик билан ўзгартиришни тақозо этадиган вазиятлар билан боғлиқ. Шунинг учун ҳам профессор ўқитувчилар бўлажак спортчиларни тайёрлашга йўналтирилган машғулотларни

бир неча вариантда режалаштириш ва лойиҳалашга оид фикрий усулларни амалга ошириш лаёқатига эга бўлишлари керак.

Бўлажак спорт мураббийларида лойиҳалашга оид фаолият тажрибасининг муваффақиятли шаклланиши уларда ўз фаолиятлари натижаларини ҳар томонлама чуқур таҳлил қилиш кўникмасининг таркиб топишига боғлиқ. Бўлажак педагогларда лойиҳалаш фаолиятининг шаклланиши касбий билимларнинг ўзаро алоқадорликда ўрганилишини тақозо этади. Бўлажак спорт мураббийларида касбий билимларнинг самарали шаклланиши уларда ўқув жараёнини қай даражада таҳлил қила олиш лаёқатининг таркиб топганлигида намоён бўлади. Улар спорт машғулотларида иштирок этадиган ўқувчи ва талабаларнинг ўзига хос хусусиятлари ва лаёқатлари, гендер хусусиятларини ҳисобга ола билиш компетенциясига эга бўлишлари керак. Бунинг учун бўлажак спорт мураббийлари мавжуд методикаларни чуқур ўрганишлари, жисмоний тарбия назарияси ва методикаси соҳасидаги энг сўнгги тадқиқотларни ўрганишлари ва таҳлил қила олишлари, спорт машғулотларида тиббий кўрсатмаларга амал қилишлари, иштирокчиларнинг гендер хусусиятларини ҳисобга ола билишлари талаб қилинади. Шу билан бир қаторда ўз фаолиятлари натижаларини танқидий таҳлил қилиш кўникмасига ҳам эга бўлишлари керак.

Бўлажак спорт мураббийлари илғор педагог-мураббийлар, амалиёт жараёнида тўғарақларнинг мураббийлари тажрибасини ҳам чуқур ўзлаштиришлари керак. Профессор ўқитувчилар бўлажак спорт мураббийлари дарслар жараёнида дуч келадиган билимлар ва амалий тажрибаларни ўзлаштиришда дуч келаётган қийинчиликларни аниқлашлари ва унинг сабабларини таҳлил қила олишлари лозим. Шу билан бир қаторда мазкур қийинчиликларни бартараф этиш йўллари ва методларини ишлаб чиқишлари муҳим аҳамиятга эга. Бўлажак спорт мураббийлари спортчи ўқувчи ҳамда талаба-ёшларнинг физиологик-анатомик хусусиятлари, таянч ҳаракат органлари имкониятлари ва гендер хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда машғулотларни ташкил этиш методикасини чуқур ўзлаштиришлари зарур. Улар муайян ҳаракат кўникмаларини ўзлаштириш билан боғлиқ методикаларни танлай олишлари, машғулотларда қўлланиладиган техник ва кўргазмали воситалар, спорт инвентарлааридан фойдалана олиш методикасини ҳам билишлари лозим.

Машғулотлар мазмунини аниқ режалаштириш учун спортчиларга тақдим этиладиган билим, кўникма, малакалар ва ҳаракат усулларини ажрата олишлари, спортчилар йўл қўйган индивидуал ҳато ва камчиликлар ҳамда уларни бартараф этиш усулларини ҳам ўзлаштиришлари назарда тутилади. Шу билан бир қаторда спортчи ўқувчи ва талабаларнинг ўқув фаолиятлари натижаларини табақалаштирган ҳолда баҳолаш ва улар йўл қўйган камчиликларни бартараф этиш компетенциясига эга бўлишлари муҳим. Спортчиларнинг турмуш шароитлари ва мазкур шароитларнинг жисмоний ривожланишларига кўрсатадиган таъсирини ўрганиш ҳам бўлажак спорт мураббийлари учун муҳим аҳамиятга эга.

Мазкур жараёнда бўлажак спорт мураббийлари фанлараро алоқадорликни таъминлаш тажрибасига ҳам эга бўлишлари талаб этилади. Улар спорт машғулотлари жараёнида қўлланиладиган методларни чуқур таҳлил қила олишлари, спорт машғулотларида спортчи ўқувчи ва талабаларнинг самарали шугулланишлари учун қўлланиладиган методларни чуқур таҳлил қилишлари, шу билан бири қаторда

спорт мураббийсининг спортчи ўқувчи ҳамда талабалар билан амалга оширадиган ўзаро муносабатлари мунтазам таҳлил қилинади. Ушбу муносабатлар жараёнида вужудга келадиган зиддиятларни бартараф этиш, бўшлиқларни коррекциялаш ҳам муҳим педагогик аҳамиятга эга.

Спортчиларнинг дастур материалларини қанчалик ўзлаштирганлик-ларини таҳлили қилиш асосида ўз фаолиятини коррекциялаш спорт мураббийларининг касбий маҳорат даражасини кўрсатади. бу эса ўз навбатида спорт мураббийсининг мантикий фикрлаш даражасини ривожлантириш эҳтиёжи билан бевосита боғлиқ. Бунинг учун бўлажак спорт мураббийлари умумий қоидалар ҳақидаги билимларга эга бўлишлари муҳим. Чунки улар мазкур қоидаларга таянган ҳолда фикрий усуллар, мантикий машқларни бажарадилар. Бундай машқларни бажариш усуллари билан бўлажак спортчиларни қуроллантирадилар. Бу фикрий фаолият унумдорлигини таъминлаш билан боғлиқ. Бўлажак спорт мураббийларининг умимий қоидалар ҳақидаги билимлари алоҳида аҳамиятга молик бўлиб, улар шу билимлар асосида педагогик ҳаракатларини амалга оширадилар. Бўлажак спорт мураббийларининг ўз-ўзларини назорат қилишларини таъминлаш ҳам муҳим вазифа ҳисобланади. Бунда профессор ўқитувчилар таянч касбий билимларга таянган ҳолда талабаларда шаклланган касбий билимларни ўрганишлари тақозо қилинади. Бўлажак спорт мураббийлари педагогик фаолият жараёнида кўплаб қийинчиликларга дуч келадилар. Мазкур қийинчиликларни бартараф этиш уларда касбий фаолиятдан қониқиш ҳиссини юзага келтиради. Чунки таянч касбий билимлар касбий фаолиятнинг барча компонентларини ривожлантириш учун асос яратади.

Спорт мураббийларининг ташкилотчилик фаолияти етакчи мавқийга эга бўлиб, у педагогнинг ўз режалари ва педагогик лойиҳаларини амалиётга тадбиқ этишида намоён бўлади. Бунда мураббийларнинг спортчилар гуруҳи аъзоларини сафарбарликка ундаш, уларнинг биргаликдаги фаолиятини мувофиқлаштириш имкониятларини ҳам кенгайтириш назарда тутилади. Бунинг учун спорт мураббийлари билан спортчилар орасидаги биргаликдаги фаолият ва ўзаро муносабатларни амалга ошириш методикаларини такомиллаштириш талаб қилинади. Бунинг учун спортчилар гуруҳи билан ҳамкорликдаги ишлар, ўзаро муносабатларни мувофиқлаштириш, ўзаро муносабатларни барқарорлаштириш, вужудга келадиган зиддиятларни олдини олиш, шахслараро муносабатларда йўл қўйилган камчиликларни коррекциялаш методикалари билан бўлажак спортчиларни қуроллантириш зарурияти кучаймоқда.

Мураббийларнинг ташкилотчилик фаолияти турли кўринишларда намоён бўлади. Бу дастлаб педагогнинг спортчилар билан мулоқот нутқида ўз ифодасини топади. Мазкур мулоқот жараёнида педагоглар топшириқлар ва машқларнинг мазмун-моҳиятини тушунтирадилар, уларни жараёнга тўғри сафарбар қилиш усулларини қўлайдилар, спортчилар орасида вазифаларни тўғри тақсимлайдилар ва машғулот давомида эришилган натижаларни сарҳисоб қиладилар. Шу билан бир қаторда педагогнинг ҳатти-ҳаракатлари, нутқи машғулотни самарали ташкил этиш ва ўтказишга йўналтирилади.

Педагог машғулот иштирокчилари фаолиятига раҳбарлик қилиш учун ўз ҳатти ҳаракатларини йўналтиради ва спортчиларнинг ҳатти ҳаракатлари билан мувофиқлаштиради. Спорт мураббийси спортчиларга ўзига хос тарзда таъсир

кўрсатади ва уларни фаолликка ундайди. Мазкур вазифаларни бажариш учун бўлажак спорт мураббийлари машғулотларни ташкил этиш ва ўтказишнинг инновацион технологияларини ўзлаштиришлари лозим. Бўлажак спорт мураббийлари машғулотлар жойини танлаш, спорт анжомларидан фойдаланиш техникасини ўзлаштиришлари мақсадга мувофиқ. Шу билан бир қаторда улар спорт анжомларидан тўғри фойдаланиш, сақлаш, таксимлаш, ўз ўрнида қўллаш тажрибасига ҳам эга бўлишлари талаб қилинади.

Машғулот тури билан боғлиқ ҳолда спортчиларнинг юкламаларини меъёрлаштириш алоҳида аҳамиятга эга. Бу жараёнда бўлажак спорт мураббийлари спортчиларнинг фаолиятини бошқаришга алоҳида эътибор қаратишлари лозим. Ҳар бир спорчининг жисмоний юкламаларини уларнинг жисмоний имкониятидан келиб чиққан ҳолда таксимлаш назарда тутилади. Бу борада бошланғич ўз жойида туриш ва қайта шакллантириш машқлари ҳам спортчиларни чиниктириш учун муҳим эканлигини бўлажак спорт мураббийлари тушуниб етишлари лозим.

Бўлажак спорт мураббийлари машқларни танлаш, уларни бажариш усулларини саралаш асосида спортчиларнинг билиш фаолиятларини ривожлантиришга эътибор қаратиш лозимлигини англаб етишлари талаб қилинади. Спорт мураббийларининг коммуникатив фаолияти спортчиларни рағбатлантириш, ғалабага ундашда муҳим аҳамиятга эга. Коммуникатив компетенция ёрдамида спортчилар орасидаги ўзаро муносабатлар, зиддиятли вазиятларни барқарорлаштириш имконияти вужудга келади, улар билан мураббий орасидаги алоқалар мустаҳкамланади. Гуруҳ аъзолари орасида ахборот алмашилиши таъминланади, диалогик муносабатлар вужудга келади. Мураббийнинг коммуникатив фаолияти гуруҳдаги спортчилар билан муносабатда ўз ифодасини топади.

Машғулотлар жараёнида педагог мулоқотнинг вербал ва новербал воситаларидан фойдаланади. Шунинг учун ҳам олий педагогик таълим жараёнида бўлажак спорт мураббийлари ушбу воситалардан фойдаланиш технологияларини чуқур ўрганиш назарда тутилади. Спорт мураббийлари учун ифодали ҳаракатлар – жестлар, мимикалар, имо-ишоралар ҳам муҳим аҳамиятга эга. Мазкур ҳаракатлар ёрдамида ахборотлар спортчиларга йўналтирилади. Улар орасида муносабатлар объектив шарт-шароитлар, фаолият билан боғлиқ аниқ вазиятларни тақозо этади. Бу жараёнда мураббий билан спортчиларнинг мулоқот имкониятлари кенгайди. Коммуникатив фаолият ҳам ташкилотчилик фаолияти каби спорт мураббийлари учун амалий аҳамиятга эга. Спорт мураббийлари билан спортчилар орасидаги алоқаларнинг характерини талабалар ўқув жараёнида аниқ билиб олишлари учун қулай шароит яратилади. Натижада бўлажак спорт мураббийларида ушбу йўналишдаги аниқ билим, кўникма, малака ва компетенциялар шаклланади.

Бўлажак мураббийларда шакллантирилиши назарда тутилган педагогик фаолиятнинг барча компонентлари: конструкторлаш, гностик, ташкилотчилик, коммуникатив компетенциялар ўзаро алоқадорликка эга. Улар бир-бири билан ўзаро боғлиқ бўлиб, бири иккинчисини тақозо этади. Бўлажак спорт мураббийларининг машғулотларда амалга оширадиган фаолиятлари, унинг таркиби динамик характерга эга бўлиб, мунтазам тарзда ривожланади. Мазкур фаолиятнинг муайян компоненти машғулотнинг характерини билан боғлиқ ҳолда етакчи мавқега эга бўлади.

Бошқа иккинчи даражали компонентларга нисбатан етакчилик қилади. Педагогик фаолият компонентларидан бирортаси старлича ривожланмай қолса, бошқа компонент ҳисобига қопланади. Агар бўлажак мураббийларда педагогик фаолиятнинг барча компонентлари етарли даражада ривожланмай қолса касбий маҳоратнинг юқори чўққиси эгалланмайди. Шунинг учун ҳам педагогик фаолиятнинг барча компонентларини акмеологик ёндашув асосида ривожлантириш бўлажак спорт мураббийларини тайёрлашда самарадорликка эришиш имконини беради.

Адабиётлар:

1. Кузьмина Н.В. Акмеологические основы развития коммуникативной культуры и творческой готовности бакалавра, магистра, специалиста: монография. –СПб.: Изд-во НУ «Центр стратегических исследований», 2015. – 316 с.
2. Бодалев А.А. Акмеология. Настоящий человек. Каков он и как им становятся? / А.А. Бодалев, Н.В. Васина // Спб.: Речь, 2010. – 224 с.
3. Деркач А.А., Селезнева Е.В. Акмеологическая культура личности. Содержание, закономерности, механизмы развития / Деркач А.А., Селезнева Е.В. – М.: МПСИ,МОДЭК, 2006. – 496 с.
4. Маъмуров Б.Б. Акмеологик ёндашув асосида бўлажак ўқитувчиларни педагогик фаолиятга тайёрлаш. Монография –Тошкент “Фан ва технология”,- 2017. - 121 б.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада акмеологик ёндашув асосида бўлажак спорт мураббийларини спортчилар гуруҳидаги зиддиятларни бартараф этиш кўникмалари ва ҳаракатчанлик сифатларини ривожлантириш ҳақида фикрлар келтирилган бўлиб, спорт фаолияти жараёндаги зиддиятларни бартараф этишга қаратилган ўзига хусусиятлар баён этилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье представлены взгляды будущих спортивных тренеров на развитие навыков разрешения конфликтов и подвижных качеств в группе спортсменов на основе акмеологического подхода, описаны особенности спортивной деятельности, направленной на преодоление конфликтов в процессе.

SUMMARY

This article presents the views of future sports coaches on the development of conflict resolution skills and mobile qualities in a group of athletes based on the acmeological approach, describes the features of sports activities aimed at overcoming conflicts in the process.

МАКТАБГАЧА КАТТА YOSHDAГИ BOLALARNING TO'P BILAN BAJARILADIGAN MASHQLAR O'YNASH JARAYONIDA KOORDINATSION QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Ruzmetov N.K.

UrDu Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi kafedrasida dotsenti

Таянч сўзлар: maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlash, maktabda sport va bolalarning sog'ligi.

Ключевые слова: работа с дошкольниками, школьный спорт и здоровье детей.

Key words: work with preschoolers, school sports and children's health.

Kirish. Maktabgacha yoshdagi bolalarning koordinatsion qobiliyatlarini rivojlantirish dolzarbligi quyidagicha shartlanadi:

- Birinchidan, davlatning har tomonlama, jumladan, jismonan rivojlangan fuqarolarga bo'lgan ehtiyoji.
- Ikkinchidan, maktabgacha yoshdagi shaxsning ham aqliy, ham jismoniy rivojlanishining sezgir davri ekanligi.
- Uchinchidan, aqliy va jismoniy rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlik.

Har yili inson hayotining barcha sohalarida: ishlab chiqarishda, fanda, texnikada, texnologiyada, madaniyatda, san'atda, kelajak fuqarolarning ham aqliy, ham jismoniy rivojlanish darajasiga qo'yiladigan talablar ortib bormoqda, ya'ni har tomonlama rivojlangan, o'zgaruvchan, murakkabroq, rivojlanayotgan ijtimoiy sharoitlarda ijtimoiylashuvga qodir, talabchan va o'zini-o'zi anglay oladigan yosh avlodlarga talablar ortib bormoqda.

Hozirgi vaqtda maktabgacha ta'lim muassasalarida amalga oshirilayotgan turli xil dasturlarga qaramay, bolalarning jismoniy tarbiyasini yaxshilash muammosi dolzarbligicha qolmoqda. Mutaxassislar maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarni jismoniy tarbiyalash tizimi yetarli darajada samarali faoliyat ko'rsatmayotganini ta'kidlab, uni an'anaviy qo'llanilayotgan, ham jismoniy tarbiyaning yangi vositalari, shakllari va usullarini joriy etish nuqtai nazaridan takomillashtirish zarurligini ta'kidlamoqda.

Muvozanat qobiliyatlari maktabgacha katta yoshdagi bolalarning motorli (juda tez) rivojlanishining yetakchi funktsiyasi hisoblanadi. To'p bilan mashqlar organism funktsiyasini rivojlantirishning muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi, chunki bu asosan qo'llarning motor funktsiyalarini rivojlantirishning markazida joylashgan obyekt-manipulyatsiya faoliyati.

Bola to'p o'ynash bilan turli xil manipulyatsiyalarni amalga oshiradi: nishonga oladi, qayta uradi, oshirib uradi, o'tirib uradi, harakatlarni qarsaklar bilan bog'laydi, turli burilishlar bilan birlashtiradi. Bu o'yinlar ko'zni, muvozanatni, ephillikni, harakatlarni muvofiqlashtirishni, reaksiya tezligini, sakrash qobiliyatini, kuchini rivojlantiradi.

Bolalarning to'p bilan mashq qilish jarayonida egallagan harakat qobiliyatlari keyinchalik ular tomonidan o'yin faoliyatida qo'llaniladi, kundalik hayotda obyektlar bilan harakatlarga o'tkaziladi, ya'ni ularning kundalik motor harakatining muhim tarkibiy qismiga aylanadi. Bularning barchasi borliqda o'rganishni yaxshilashga yordam beradi, bu ularning umumiy rivojlanishi, aqliy va hissiy faoliyatini faollashtirish uchun juda muhimdir.

Maktabgacha yoshdagi katta bolalarning koordinatsion qobiliyatlarini rivojlantirishdagi o'ziga xos xususiyatlari.

Maktabgacha katta yoshda bo'lgan bolaning barcha tana tizimlarida o'zgarishlar ro'y beradi, bu yosh bolalarda deyarli barcha jismoniy fazilatlarini va harakat faoliyati muvoqobiliyatini shakllantirish uchun eng qulaydir. Bu yoshda koordinatsiya qobiliyatlarini rivojlantirish, shuningdek, muvozanat mashqlarini bajarishda bilim, ko'nikma va malakalarni egallash uchun asos yaratiladi. Bu yosh davri «oltin asr» deb ataladi, bu muvozanat qobiliyatlarining rivojlanish tezligiga ishora qiladi. Yaxshi rivojlangan muvozanat qobiliyatlari muvaffaqiyatli jismoniy mashqlar tayyorlashning muhim shartidir. Ular sport anjomlarini o'zlashtirish tezligi, turi va uslubiga, shuningdek, uni yanada barqarorlashtirishga va vaziyatga mos ravishda turli xil qo'llanilishiga ta'sir qiladi. Muvozanat qobiliyatlari harakatni boshqarish jarayonlarining ko'proq zichligi va o'zgaruvchanligiga, vosita tajribasining oshishiga olib keladi.

Harakat texnikasini keskin o'zgartirishni talab qiladigan murakkab sharoitlarda, qo'shimcha topshiriqlar bilan, bir obyekt bilan birgalikda mashqlarni bajarish, turli xil narsalar, jismoniy tarbiya jihozlari va jihozlardan foydalangan holda mashqlarni bajarishda muvozanat qobiliyatlari rivojlanadi. To'p bilan mashqlar (sport o'yinlarining elementlari) koordinatsion qobiliyatini yaxshilashga yordam beradigan usullaridan biri hisoblanadi. Ular o'zgaruvchanlik sharoitida vosita muammosini hal qilish qobiliyatini, turli xil vosita harakatlarining tez o'zgarishini va haddan tashqari erkinlik darajasini yengish uchun doimiy ehtiyoj bilan mushak-skelet tizimining turli qismlarini nazorat qilish zarurligini ta'minlaydigan mashqlar to'plamiga ega.

To'p bilan o'yin mashqlarining roli.

6-7 yoshli bolalarda tizimli mashg'ulotlar bilan to'pga egalik qilish ko'nikmalari sezilarli darajada yaxshilanadi. Ular uni erkin ushlab turishadi, o'tkazishadi, tashlashadi. Bolalar to'pning parvozini kuzatib borishlari va uni ushlab olishga harakat qilishlari mumkin. Maktabgacha katta yoshdagi bo'lgan bolalarda to'p bilan bir-biriga uloqtirish, ushlab, nishonga otish kabi harakatlar kichik yoshdagi bolalarga qaraganda to'g'riroq, erkinroq bo'lib, ma'lum bir mukammallikka erishadi. Shuning uchun mavjud harakatlar asosida to'p bilan ancha murakkab harakatlarni, ularni ma'lum usullarda bajarish ko'nikmalarini shakllantirish mumkin bo'ladi. To'p bilan o'yin mashqlari bolani barkamol rivojlantirish vositasi bo'lib, muhim tarbiyaviy va tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. To'p - bu chaqqon qo'llar va diqqatni kuchaytirishni talab qiladigan o'q.

To'plarni uloqtirish, dumalash mashqlari ko'zning rivojlanishiga, aniqlikka, harakatlarni yaxshi muvofiqlashtirishga, ritmga, harakatlarni muvofiqlashtirishga yordam beradi. Ular ushlab, ushlab turish, otish qobiliyatini shakllantiradi, otish yo'nalishini hisoblashni o'rgatadi, harakatlarni masofa bilan muvofiqlashtiradi, harakatning ekspressivligini, fazoviy yo'nalishni rivojlantiradi. Har xil og'irlik va hajmdagi to'p bilan mashqlar nafaqat katta, balki ikkala qo'lning, barmoqlarning va qo'llarning kichik mushaklarini ham rivojlantiradi, bu maktabga tayyorlanayotgan olti yoshli bola uchun ayniqsa muhimdir. To'pni ushlab va uloqtirishda bola ikkala qo'lini ham ishlatadi. Bu markaziy asab tizimining va butun organizmning uyg'un rivojlanishiga yordam beradi. To'p bilan o'yin mashqlari bolaning jamoada xulq-atvor ko'nikmalarini rivojlantiradi, hamkorlik va o'zaro yordamga asoslangan o'rtoqlik munosabatlarini rivojlantiradi.

Tadqiqotning tashkil etilishi, usullari va maqsadlari.

Maqsad - jismoniy tarbiya darslarida maktabgacha katta yoshdagi bo'lgan bolalarning koordinatsion qobiliyatlarini rivojlantirish uchun to'p bilan o'yin mashqlari to'plamini ishlab chiqish.

Vazifalar:

1. Bolalarning koordinatsion qobiliyatlarini o'rganish va ularning rivojlanish darajasini aniqlash.

2. Harakatlarni muvofiqlashtirishning rivojlanish darajalari mezonlarini aniqlash.

3. Koordinatsiya qobiliyatlarini rivojlantirish uchun to'p bilan o'yin mashqlari majmuasini ishlab chiqish va tizimlashtirish.

4. Eksperimental va nazorat guruhleri muvozanat qobiliyatlari rivojlanish darajalarining qiyosiy tahlilini o'tkazish.

5. Tajriba natijalarini asoslab berish.

Obyekt - muvozanat qobiliyati.

Mavzu - o'yin mashqlarining maktabgacha katta yoshda bo'lgan bolalarda muvozanat qobiliyatlarini rivojlantirishga ta'siri.

Gipoteza - jismoniy tarbiya darslarida to'p bilan o'yin sport mashqlaridan foydalanish maktabgacha yoshda kattaroq bo'lgan bolalarning muvozanat qobiliyatlari darajasini oshirishi mumkin deb taxmin qilinadi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi:

Koordinatsion qobiliyatlarining rivojlanish darajalari mezonlarini aniqlash.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati:

Mezonlarni amaliyotga joriy etish, koordinatsion qobiliyatlarning rivojlanish darajalarini aniqlash va ularni rivojlantirishga qaratilgan to'p bilan o'yin mashqlari to'plami.

To'p bilan mashqlar to'plamini tanlash maktabgacha kattaroq yoshdabo'lgan bolalarda muvozanat qobiliyatlarini rivojlantirishga haqiqatan ham ta'sir qilishi mumkinligini aniqlash uchun bizning ishimiz uch bosqichga bo'lingan.

Tadqiqotning aniqlash bosqichi nazorat va eksperimental guruhlardagi bolalarning muvozanat qobiliyatining rivojlanish darajasini diagnostika qilishga bag'ishlangan.

Maqsad: koordinatsion qobiliyatlarining rivojlanish darajasini aniqlash.

O'quv yilining boshida eksperimental va nazorat guruhlaridagi bolalarning muvozanat qobiliyatining rivojlanish darajasi diagnostikasi o'tkazildi.

Umuman olganda, guruhlarda shuni ta'kidlash kerakki, bolalarning 63 foizida muvozanat qobiliyatlari past darajada rivojlanadi.

Ko'rsatkichlarning pastligining asosiy sababi, bizningcha, koordinatsion rivojlantirish bo'yicha maqsadli, rejali, tizimli ish olib borilmayotganligidir. Shuning uchun biz jismoniy tarbiya mashg'ulotlariga to'p o'yinlarini maqsadli kiritish, bu masala bo'yicha o'qituvchilar va ota-onalarni uslubiy tarbiyalash orqali eksperimental guruhdagi bolalarning koordinatsion qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha muayyan ish tizimini tuzdik.

Bolalarning koordinatsion qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish uchun mo'ljallangan sport o'yinlari majmuasining barcha harakatlarini shartli ravishda quyidagicha tasniflash mumkin:

- qo'llar va yelkama-kamarning harakatlari;
- butun tananing oyoqlari va mushaklarining harakatlari.

Harakatlarning ushbu tasnifiga asoslanib, biz maktabgacha katta yoshda bo'lgan bolalarda koordinatsion harakatlarining rivojlanish darajasining mezonlarini aniqladik:

Qo'llar va yelkama-kamarlarning rivojlanish darajasini baholash uchun:

- To'pni uloqtirish, oldida 2 ta qarsak chalish, to'pni ushlab.
- To'pni uloqtirish, orqada qarsak chalish, to'pni ushlab.
- Ringga tashlash.

Butun tananing oyoqlari va mushaklarining rivojlanish darajasini baholash uchun:

- To'pni to'g'ri chiziqda tepish (10 m).
- To'pni bir-biriga uzatish.
- Darvozaga zarba berish.

Koordinatsion harakatlarning rivojlanish darajasi ko'rsatkichlari:

Yuqori daraja – 5 martadan ortiq.

O'rtacha daraja – 3 marta yoki undan ko'p.

Past daraja – 3 martadan kam.

Tadqiqotning shakllantiruvchi bosqichida eksperimental guruh bolalari bilan ish olib borildi.

Maqsad: biz to'p bilan tuzgan mashqlar majmuasi maktabgacha katta yoshda bo'lgan bolalarning muvozanat qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi degan gipotezani sinab ko'rish.

To'p bilan mashqlar to'plamini qurish didaktikaning quyidagi printsiplariga asoslandi: bosqichma-bosqichlik, tizimlilik, izchillik tamoyillarini hisobga olish, bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, ta'limni rivojlantirish va tarbiyalash printsiipi; maktabgacha katta yoshda bo'lgan bolalarning hayot bilan aloqasi va muvozanat qobiliyatlarini rivojlantirish muammolarini hal qilish.

Eksperimental guruh bolalari bilan muvozanat qobiliyatlarini shakllantirish bo'yicha ish rejasi tuzildi:

1. Bir yil davomida jismoniy tarbiya darslari tizimida maktabgacha katta yoshda bo'lgan bolalarning harakatlari muvozanatini rivojlantirishga yordam beradigan to'p bilan o'yin mashqlari to'plami tuzildi.

2. Mashg'ulotlar tizimining kalendar rejasi ishlab chiqilgan bo'lib, har bir dars uchun ma'lum vazifalarni o'z ichiga olgan to'p bilan o'ynash mashqlari to'plami ishlab chiqilgan.

3. Sinflar tizimida muvozanat qobiliyatlarini shakllantirish uchun to'p bilan mashqlar to'plami sinovdan o'tkazildi.

4. Ushbu masala bo'yicha o'qituvchilar va ota-onalarning uslubiy ta'limi: «Yuqori maktabgacha yoshdagi bolalarning muvozanat qobiliyatlarini rivojlantiruvchi to'p bilan bajariladigan o'yinlari».

Bizning tavsiyalarimizga ko'ra, to'p bilan bajariladigan o'yinlari eksperimental guruhning bolalari bilan ishlashning turli shakllariga kiritilgan: sinflar orasidagi tanaffuslarda, yurishda, mustaqil faoliyatda va hokazo.

O'qituvchilar bilan individual ish olib borildi, maslahatlashuvlar o'tkazildi, ular quyidagi masalalarni qamrab oldi:

- maktabgacha katta yoshdagi bolalarda muvozanat qobiliyatlarini rivojlantirish metodologiyasi;

- maktabgacha katta yoshdagi bolalar to'p bilan bajariladigan o'yinlarining mazmuni va uslubiy xususiyatlari;

- koordinatsiya qobiliyatlari vositasi sifatida to'p bilan bajariladigan o'yinlar va mashqlar.

Shuningdek, o'qituvchilar bilan «Maktabgacha yoshdagi bolalarning muvozanat qobiliyatini rivojlantiruvchi to'p bilan bajariladigan o'yinlari» mavzusida seminar o'tkazildi. O'qituvchilar to'p bilan bajariladigan o'yinlarining kartotekalari bilan tanishdilar, o'qituvchilar bilan birgalikda bir nechta o'yinlar o'tkazildi. Tavsiya etilgan to'p bilan bajariladigan o'yinlar o'qituvchilar tomonidan yurish paytida bolalarning mustaqil motorli faoliyatiga kiritilgan.

To'p bilan bajariladigan bilan mashqlar to'plami sport o'yinlarining elementlaridan foydalanishga asoslangan: futbol, pionerbol, basketbol.

Barcha mashqlar 5 blokga bo'lingan, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- «to'pni his qilish» ni rivojlantirish uchun mashqlar.
- turli usullarda zarbalarni o'rganishga qaratilgan mashqlar
- turli usullarda to'pni uzatish va to'xtatishni o'rganishga qaratilgan mashqlar.
- turli usullarda driblingni o'rganishga qaratilgan mashqlar.
- futbol, pionerbol, basketbol o'ynash elementlarini mustahkamlash va takomillashtirishga qaratilgan kombinatsiyalangan mashqlar.

Futbol, pionerbol, basketbol o'yini elementlaridan foydalangan holda jismoniy tarbiya darslari quyidagilarga bo'lingan:

- tarbiyaviy, yangi material bilan tanishish.
- mahkamlashga qaratilgan aralash turdagi.
- o'zgaruvchan, allaqachon o'zlashtirilgan vosita harakatlarining yanada murakkab variantlaridan foydalangan holda.
- koordinatsion qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan ko'plab raqobatbardosh mashqlar va to'p bilan bajariladigan o'yinlar, shu jumladan mashg'ulotlar.

Tadqiqotning nazorat bosqichi yana shaffof bo'ldi.

Maqsad: maktabgacha katta yoshdagi bolalarda muvozanat qobiliyatlarini rivojlantirish uchun biz tomonidan tashkil etilgan ish qanchalik samarali ekanligini aniqlash. Nazorat kesish amalga oshirildi, ya'ni. eksperimental va nazorat guruhlaridagi bolalarning muvofiqlashtirish qobiliyatlarini rivojlantirish darajalarini qiyosiy tahlil qilish. Eksperimental guruhda mezonlarga muvofiq muvozanatning rivojlanishi aniqlandi.

Tadqiqotning yakuniy natijalari.

Ikkala guruhning yakuniy shaffof tekshiruvi (mart oyida) davomida umumiy ko'rinishi o'zgardi.

Nazorat guruhidagi ushbu ko'rsatkichlarga ko'ra, koordinatsion qobiliyatining rivojlanishining ortishi tabiiy o'sish va ta'lim tizimi hisobiga sodir bo'ldi. Tajriba guruhida jismoniy tarbiya tizimi va to'p bilan o'yin mashqlarini maqsadli qo'llash va tabiatning tabiiy kuchlari hisobiga koordinatsion qobiliyatning rivojlanishining ortishiga erishildi.

Xulosa.

1. Maktabgacha katta yoshda bo'lgan bolalarda deyarli barcha jismoniy fazilatlarini

va harakati muvozanat qobiliyatini shakllantirish uchun eng qulay hisoblanadi, harakat faoliyatida amalga oshiriladi.

2. Koordinatsion qobiliyatlarini rivojlantirishning eng samarali vositasi to'p bilan bajariladigan o'yin mashqlari hisoblanadi.

3. Harakatni muvofiqlashtirish o'rgatiladi, bolalarga pedagogik jarayon oson ta'sir qiladi.

4. Rivojlangan muvozanat qobiliyatlari nisbatan uzoq vaqt davomida saqlanib qoladi.

5. Sport o'yinlari elementlaridan foydalangan holda mashg'ulotlar bolalarda jismoniy tarbiyaga barqaror qiziqishni shakllantirishga yordam berdi.

Shunday qilib, biz maktabgacha katta yoshda bo'lgan bolalarning koordinatsion qobiliyatlarini rivojlantirish uchun to'p bilan bajariladigan mashqlarining samaradorligini o'rganish bo'yicha eksperimental ish tashkil etdik. Natijalar eksperimental guruhdagi bolalarning muvozanat qobiliyatlari darajasining sezilarli darajada oshishini ko'rsatdi. Miqdoriy ma'lumotlar to'p bilan o'yin mashqlari jarayonida muvozanat qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha biz tomondan tashkil etilgan ish samarali bo'ldi, degan xulosaga kelishimizga imkon berdi. Tadqiqotning yakuniy natijalari bizning farazimizni tasdiqladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, to'p bilan bajariladigan mashqlar komplekslarini qo'llash maktabgacha ta'lim muassasalarida keng qo'llanilishi mumkin.

Binobarin, tanlangan va sinovdan o'tgan mashqlar to'plami maktabgacha katta yoshda bo'lgan bolalarning koordinatsion qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi, kompleks mashqlar nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham tasdiqlanadi.

Адабиётлар:

1. N.Kayumova "Maktabgacha pedagogika" o'quv qo'llanma. – T.2014y.
2. Исмаилов, Р. Шоломиский. Нет, это не так. История физической культуры в Узбекистане. Ташкентский шприц, 1969, 6-12-бет.
3. efdeportes.com / Жисмоний маданият ва тарбия эҳтиёжлари. Uber Julian Batero Cuéllar, G.A. (2012).
4. «Илк кадам» давлат ўқув дастури. Тошкент-2018

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада мактабгача катта ёшдаги болаларнинг тўп билан бажарилган машқлар ўйнар жараёнида координацион қобилиятларини ривожлантириш масалалари ҳартомонлама ўрганилган ва илмий методик тавсиялар келтирилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье комплексно исследуются вопросы развития координационных способностей в процессе игровых упражнений с мячом у детей дошкольного возраста старшего возраста и даются научно-методические рекомендации.

SUMMARY

This article comprehensively examines the development of coordination abilities in the process of game exercises with a ball in older preschool children and provides scientific and methodological recommendations.

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ К СОРЕВНОВАНИЯМ

Ходжанов А.Р.

Доцент НИУ “ТИИИМСХ”

Таянч сўзлар: курашчилар, спорт психологик, мусобақа, фаолият, тайёргарлик.

Ключевые слова: борцы, спортивная психология, соревнование, деятельность, тренировка.

Key words: wrestlers, sports psychology, competition, activity, training.

Психология настоящего времени рассматривает сознание как отражение существования в голове человека, и в то же время отношение человека к нему. Отражение существования и «я» в форме образов, мыслей и ощущений возникает и становится присутствующим в человеческом воображении. И в отношениях участником как его социальное воспитание, так и опыт по отношению к различным аспектам существования, основанный на характеристике индивидуального выбора, которую каждый человек сформировал в истории развития, и на том или ином эмоциональном проявлении.

Отражение и отношение человека в его взаимодействии с социальной и природной средой, которая его окружает, всегда участвуют вместе и осуществляются в определенных действиях. Отражение и отражение того или иного объекта в Союзе отношений считается предварительным. Но, оказавшись на поверхности, взаимосвязь оказывает определенное влияние на повторное отражение этого объекта самого по себе или объекта, подобного ему. Недоразумения в самой общей форме сказанного могут послужить.

Поведение человека, его конкретные действия обусловлены только внешней средой. Оно определяется не только непосредственным влиянием состояния и изменений внутренней среды организма, но и отношением или системой отношений, возникших в его предыдущем опыте. В то же время Отношения также возникают и изменяются на основе отражения существования в воображении человека.

Психологический тренинг является естественным компонентом, он входит в содержание всех периодов и этапов обучения. Показана общая подготовка к соревновательной деятельности и специфическая подготовка к конкретному соревнованию.

Общая психологическая подготовка спортивная подготовка решает задачи развивающего воспитания и воспитательные задачи, а также стремление спортсменов в целом адаптироваться к экстремальным условиям соревновательной деятельности, совершенствовать навыки самоуправления и достигать хороших спортивных результатов в таких условиях.

Это является составной частью формирования полной готовности спортсмена к участию в каждом соревновании, но четко ориентировано на создание в нем состояния психической готовности.

Содержание общей психологической готовности подразумевает следующее:

Духовно-эстетическое воспитание направлено на формирование у спортсменов идеологически ориентированной личности, дисциплины, организованности, общ-

ности, развитие умения свободно управлять собой в неблагоприятных условиях соревнований.

Интеллектуальные качества - совершенствование аналитико-аналитического и критического мышления, глубина мышления, твердость, ловкость, творческое воображение.

Тренировка силы воли - совершенствование структуры волевых качеств, которая характерна для каждого вида спорта: подготовка возможности преодолевать возникающие препятствия; быстрое самообладание, правильная оценка возникшей ситуации, развитие навыков принимать четкие решения и принимать их правильно.

Для повышения устойчивости к препятствиям внешним и внутренним факторам, которые ослабляют спортсмена во время соревнований; для повышения концентрации внимания, силы и выносливости; для развития выносливости и самоконтроля. Ориентация на выполнение упражнений – контроль с целью определения условий, при которых должно выполняться упражнение - улучшение ориентировочной деятельности; совершенствование методов идеомоторной подготовки к выполнению упражнения; совершенствование навыков определения или уточнения и усиления индивидуальной продолжительности концентрации внимания перед выполнением упражнения, определение состояния готовности к выполнению движений.

Развивать способность критически оценивать выполнение упражнения и планировать его дальнейшие действия – развивать точность движений, зрение, слух и другие органы чувств, формулировать особые ощущения – «разбавлять» воду», «разбавлять доску» и т.д. Совершенствуйте навыки анализа информации, полученной во время упражнения, и внесения необходимых коррективов в выполняемое вами движение.

Вооружаться техниками самоконтроля в случаях внутреннего зла – эмоционального напряжения или депрессии, развивать истощение и учиться контролировать себя у других; добровольное расслабление мышц, контроль дыхания, изменение внимания и мыслей, Организация силы воли и владение методами концентрации.

Вооружившись методами поддержания и восстановления нервно-мышечной бодрости–аутогенными различными методами самовоздействия словом, овладейте различными методами психосоциальных упражнений в сочетании с идеомоторными упражнениями в технике тренировок и тренировок в соответствии с индивидуально-психологическими, типологическими особенностями личности спортсмена.

Психологическая подготовка осуществляется совместными творческими усилиями тренера и спортсмена, можно сказать, даже во многом с помощью силы спортсмена, потому что он самостоятельно борется за достижение высоких результатов на соревнованиях. Тренер должен быть ближайшим проводником, но не спортсменом, а не заботливым партнером. Сложный процесс психологической подготовки к соревнованиям состоит из определенной системы взаимосвязанных мероприятий, которые проводятся в период перед началом соревнований.

Непосредственная подготовка к выполнению спортивного движения - это специфическая и очень ответственная ситуация всей психологической подготовки к соревнованиям.

То есть за такой короткий промежуток времени спортсмену придется сконцентрировать все свои силы, все свои возможности для выполнения спортивных движений с высокой фигурой.

Чаще всего, допустим, мы слышим, читаем о том, что тяжелоатлет получил нулевую оценку по поднятию тяжестей, потому что не смог сконцентрировать свое внимание, свою силу. Это означает, что перед непосредственным выполнением этого упражнения невозможно выполнить полную тренировку. Такая подготовка обычно будет важна в легкой атлетике, спортивной и художественной гимнастике, акробатике, прыжках в воду, прыжках с трамплина на лыжах, быстром падении в спаломе и на лыжах, стрельбе из всех видов оружия и луков, полетах с подставным лицом.

Этап управления - это этап сбора полной информации о точных условиях действий, которые должны быть выполнены в данном конкретном соревновании. У каждого спортсмена техника выполнения упражнения и условия типовой (например, прыжки на беговую дистанцию, бросок диска, выполнение гимнастической комбинации в чистом снаряде, выполнение фигур обязательной программы в фигурном полете) запрограммированы заранее, а цель упражнения - заученное движение.

Но в текущей конкретной ситуации соревнований спортсмену придется отличать их от обычных условий выполнения упражнения и корректировать детали техники выполнения упражнения в соответствии с этими условиями, а также принимать решение об адаптации условий для его выполнения, чтобы достичь хорошего результата, если это возможно. Вот почему этот этап получил название контрольно-ориентированным.

Итак, вот общий обзор всего процесса согласно А.Ухтомскому, как сумма мощности доминирующего процесса в определенном порядке, его можно понимать как процесс, который психологически проявляется, когда фокус полностью сосредоточен в ожидании состояния готовности начать движение.

Этап оценки. На этом этапе, как следует из его названия, спортсмен будет оценивать только движение, которое он выполнил сейчас, достигаемый здесь результат и понятная разуму информация о знаках, получаемая в основном посредством визуальных сигналов гавды, а также во времени, о движениях, положении и перемещении в пространстве и о внешних условиях выполнения действия (М.С Сеченовым) служит воображаемому наблюдению за ходом выполнения действия.

То есть в процессе, богатом активностью, оцениваются ошибки в выполнении действия, и в тех случаях, когда необходимо выполнить их повторно, принимается решение внести необходимые исправления (например, уточнить признаки бега в прыжках), как к самому процессу, так и к внешним условиям деятельности, где это возможно.

Литература:

1. Баротов Ш.Р. Система ориентации подростков на выбор профессии и ее социально-психологические основы. Журнал «Педагогическое мастерство». Бухара, 2004, выпуск 1 33-37 бет.
2. Баротов Ш.Р. Психология и влияние образования. Журнал «Образование для начинающих». Ташкент, 2001, № 2, 24-25 страниц.
3. Машарипов. ИКА и спорт. Вопросы поразительного творчества Бабура и его современников.- Самарканд: 1983, 82-85-бет.

4. Исмаилов, Р. Шоломиский. Нет, это не так. История физической культуры в Узбекистане. Ташкентский шприц, 1969, 6-12-бет.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақола курашчиларни мусобақаларга психологик тайёрлашнинг ўзига хос йўллари ва мусобақага психологик тайёргарлик жараёнининг хусусиятлари ҳақида бўлиб, курашчиларни мусобақага тайёрлашда умумий психологик тайёргарлик спорт машғулотлари ўқув-тарбиявий ва таълим вазифалари, бундан ташқари умуман спортчиларни мусобақалаш ш фаолияти экстремал шароитларига мослашиши, ўзини бошқариш маҳоратини такомиллаштириш ва мана шу шароитларда яхши спорт натижаларига эришишга интилишини ривожлантириш вазифалари ёритилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье речь идет о специфических способах психологической подготовки борцов к соревнованиям и особенностях процесса психологической подготовки к соревнованиям, именно в этих условиях выделена задача развития стремления к достижению высоких спортивных результатов.

SUMMARY

In this article we are talking about specific methods of psychological preparation of wrestlers for competitions and the features of the process of psychological preparation for competitions, it is in these conditions that the task of developing the desire to achieve high sports results is highlighted.

Т. Н. Қары Ниязий атындағы Өзбекстан педагогикалық
илим-изертлеу институтының Ж. Орынбаев атындағы
Қарақалпақстан филиалы

**«МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ
БИЛИМЛЕНДИРИЎ» № 2/1
Нөкис — 2022**

Басып шығыўға жуўапкер:

А. Тилегенов

Баспаға таярлаған:

А. Тилегенов, Н. Абдукаримов

Оригинал-макеттен басыўға рухсат етилди 06.07.2022. Форматы 60x84¹/₁₆
«Таймс» гарнитурасында офсет усылында басылды.
Шертли б.т. Нашр. т. Нускасы 2000. Буйыртпа №

«NISO POLIGRAF» ШК босмахонасида босилди.
Тошкент ш., Ҳ. Бойқаро, 51